

T. C.

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA EHL-İ KİTAP BAĞLAMINDA MEVDÛDÎ
VE SÜLEYMAN ATEŞ'İN GÖRÜŞLERİNİN
MUKAYESESİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Hasan YILDIRIM

**Doç. Dr. Mustafa HOCAOĞLU
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Hasan YILDIRIM tarafından hazırlanan “Kur’an’da Ehl-i Kitap Bağlamında Mevdudi ve Süleyman Ateş’in Görüşlerinin Mukayesesi” başlıklı bu çalışma 17.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa HOCAOĞLU

Kabul/Red

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AYGÜN

Kabul/Red

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜR

Kabul/Red

10.6.2019

İmza

Doç. Dr. Ahmet YANIK

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 17/05/2019

Hasan YILDIRIM

ÖN SÖZ

İnsanları hem dünya hem de ahiret hayatında mutluluk ve kurtuluşa ulaştırmayı gaye edinen din, insanlığın yaratılışından getirdiği fitrî ve zarurî bir ihtiyaç olup, hayatın her alanını kuşatmıştır. Allah insanları başlangıçta tek bir ümmet olarak yaratmış, onları uyarmak ve doğru yolu göstermek amacıyla peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin getirdiği dinlerin ortak adı da İslam'dır. Ancak kendilerine din gönderilmiş olan bazı toplumlar çeşitli gerekçelerle dinlerini tahrîf etmiş ve sorumluluklarını yerine getirmemişlerdir. Dolayısıyla aralarında dini, sosyal ve kültürel açıdan birçok farklılıklar meydana gelmiş olan bu toplumlar arasında gerçekleşebilecek ilişkilerde dinin koyduğu sınırların bilinmesi taraflar açısından büyük önem taşımaktadır.

Hız. Peygamber döneminde İslam'a ve Kur'an'a karşı çeşitli sebeplerle olumsuz bir tavır takınan ve bu tavrını günümüzde de sürdüren Ehl-i Kitap hakkında hem maddi hem de manevi alanda gerekli bilgilere sahip olmak Müslümanlar için bir görevdir. Zira kişilerin ve toplumların sağlam ve sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri, yaptıkları eylemler hakkında sahih bilgilere sahip olmalarıyla doğru orantılıdır. Ehl-i Kitap'ın kendilerini diğer toplumlardan üstün görmeleri, dinlerini son din, peygamberlerini de son peygamber olarak kabul etmeleri vb. inançları, dini, sosyal ve kültürel alanlarda İslam, Ehl-i Kitap ayırımını gündeme getirmektedir. Bu gerçek, din ve kültür savaşlarına sahne olan günümüzde tarafların birbirlerini her yönden daha iyi tanımalarının önemini bir kat daha artırmaktadır.

Bu bağlamda son dönem müfessirlerinin bazıları "Ehl-i Kitap" kavramını yeniden ele almış ve bazı açılımlar ortaya koymuşlardır. "Kur'an'da Ehl-i Kitap" konulu birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen ortaya konulan yaklaşımların mukayeseli olarak ele alındığı bir çalışmanın henüz yapılmamış olması bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Kur'an'da Ehl-i Kitap konusunu çeşitli yönleriyle ele alan bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Ehl-i Kitap kavramının semantik açıdan tahlili yapılarak, Kur'an'da adı geçen Yahudilik, Hristiyanlık, Sâbiîlik ve

Mecûsîlik dinlerinin tarihi, inançları ve ibadetleri hakkında dinler tarihi açısından genel bilgiler verilmektedir.

Birinci bölümde, Kur'an'ın Ehl-i Kitap hakkında, doğrudan Ehl-i Kitap ifadesini kullanarak veya kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanları muhatap olarak bildirdiği özellikler ele alınmaktadır. Bu bağlamda ayetlerde Ehl-i Kitap'a hem dini hem de dünyevi alanlarda bahsedilen nimetler, bu nimetlere karşı ortaya koydukları olumsuz tavırlar ve yaptıkları karşılığında kendilerine verilen cezalar, görüşlerini mukayese ettiğimiz Mevdûdî ve Süleyman Ateş'in değerlendirmeleriyle birlikte ana kaynaklar çerçevesinde açıklanmaktadır.

İkinci bölümde ise, Ehl-i Kitap'la ilgili bilgiler, itikadi ve ameli konular olmak üzere iki ana başlık altında toplanarak, eleştirmekle birlikte gelenekten kopmadan, Müslümanları çağın gerektirdiği şekilde yetiştirip, Kur'an'ı hayatının her alanına hâkim kılmak suretiyle yeryüzünü ıslah edecek bir ümmet oluşturmayı hedefleyen Mevdûdî'nin, "Tefhimu'l Kur'an" ve birçok noktada geleneğin dışına çıkan, Kur'an'ın en iyi şekilde anlaşılması için konuları, çağın gereklerine göre yeniden yorumlama iddiasında olan Süleyman Ateş'in "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" adlı tefsir kitapları esas alınarak, mukayeseli bir şekilde incelenmektedir. Tefsir kitapları esas alınmakla birlikte bazı konular hakkında tefsirlerinde yer vermedikleri görüşleri diğer eserlerinden yararlanılarak tespit edildiği için çalışmanın adı "Kur'an'da Ehl-i Kitap Bağlamında Mevdûdî ve Süleyman Ateş'in Görüşlerinin Mukayesesi" olarak belirlenmiştir. Bu çalışmayla Müslümanlara Ehl-i Kitap'la ilişkilerinde doğru ve bilinçli bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, Kur'an'da Ehl-i Kitap ve Ehl-i Kitap'la ilişkiler konusunda ulaşılan sonuçlar özetlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma sürecinde değerli görüşleriyle bana rehberlik eden değerli hocam Doç. Dr. Mustafa Hocaoğlu'na, desteklerini sürekli yanımda hissettiğim eşim ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Hasan YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
ÖZET	9
ABSTRACT	10
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KUR'AN'DA EHL-İ KİTAP'IN ÖZELLİKLERİ	33
1.1.1. “Ehl-i Kitap” İfadesiyle Bildirilen Özellikler	33
1.2. Kur'an'da Yahudiler	35
1.2.1. Dünya Hayatına Karşı Tutumları.....	37
1.2.2. Dine Karşı Tutumları	39
1.2.2.1. Allah Tasavvurları	39
1.2.2.2. Peygamberlere Karşı Tutumları.....	41
1.2.2.3. Kutsal Kitaplara Karşı Tutumları	45
1.2.2.4. Kendilerini Üstün Görmeleri	47
1.2.2.5. Yahudilere Verilen Nimetler	48
1.2.2.5.1. Firavun'un Zulmünden Kurtarılma.....	48
1.2.2.5.2. Gölgeleştirilme	50
1.2.2.5.3. Menn ve Selvâ	51
1.2.2.5.4. Su	52
1.2.2.6. Yahudilere Verilen Cezalar	53
1.2.2.6.1. Ricz	53
1.2.2.6.2. Sürgün	54
1.2.2.6.3. Nefislerini Öldürme	55
1.2.2.6.4. Recfe ve Sâika	56
1.2.2.6.5. Maymuna Çevrilme	57
1.3. Kur'an'da Hristiyanlar	58
1.3.1. Allah'a ve Peygamberlere İman Konusundaki Tutumları	59

1.3.2. Kutsal Kitaplarına Karşı Tutumları	62
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.MÜFESSİRLERİMİZİN EHL-İ KİTAP'A YAKLAŞIMLARININ	64
MUKAYESESİ.....	64
2.1.1. İtikadî Konular	64
2.1.1.1. Aslî Günâh ve Keffâret Doktrini	64
2.1.1.2. Teslis İnancı.....	69
2.1.1.3. Mesîh Anlayışı.....	74
2.1.1.3.1. Çarmıha Gerilme Olayı.....	77
2.1.1.3.2. Nüzûl-ü İsa.....	80
2.1.1.4. Mehdî İnancı	86
2.1.1.5. Peygamberlerin İsmet Sıfatı.....	88
2.1.1.6. Kitapların Tasdîki ve Nesh Anlayışı.....	90
2.1.1.7. Ahiret İnancı	96
2.1.1.8. Ehl-i Kitap'ın Şirki ve Küfrü	98
2.1.1.9. Ehl-i Kitap'ın Cennete Girip Giremeyeceği	102
2.1.2. Amelî Konular	106
2.1.2.1. Ehl-i Kitap'la İlişkiler	106
2.1.2.1.1. Da'vet-Tebliğ.....	108
2.1.2.1.2. Dostluk.....	111
2.1.2.2. Ehl-i Kitap'la Evlilik	115
2.1.2.3. Ehl-i Kitap'ın Yiyecekleri ve Kestiklerinin Yenilmesi	119
2.1.2.4. Ehl-i Kitap'la Savaş ve Cizye Alınması	121
2.1.3. Diğer Konular	124
2.1.3.1. Tevrat'ın Tahrîfi	124
2.1.3.1.1. Tahrîf	124
2.1.3.1.2. Tebdîl	130
2.1.3.1.3. Tağyîr.....	131
2.1.3.1.4. Kitmân	132
2.1.3.1.5. Nisyân	134
2.1.3.1.6. Leyy	135

2.1.3.2. İncil'in Tahrîfi.....	136
2.1.3.3. İsrâiliyyât	137
2.1.3.4. Kıssalar	144
2.1.3.4.1. Hz. İbrahim (a.s)	154
2.1.3.4.2. Hz. Dâvûd (a.s) ve Hz. Süleyman (a.s).....	162
2.1.3.5. Âlemlere Üstün Kılınma	175
2.1.3.6. “Nefislerinizi Öldürün” Emri.....	177
2.1.3.7. “Râsihûn” Kavramı.....	178
2.1.3.8. Recm Meselesi.....	181
SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA	190
ÖZ GEÇMİŞ.....	197

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mustafa HOCAOĞLU

Hazırlayan: Hasan YILDIRIM

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 197

ÖZET

KUR'AN'DA EHL-İ KİTAP BAĞLAMINDA MEVDÛDÎ VE SÜLEYMAN ATEŞ'İN GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESESİ

Kur'an'da Ehl-i Kitap'ın özelliklerini Mevdûdî ve Süleyman Ateş'in görüşleri çerçevesinde mukayeseli olarak ele alan bu çalışmada, itikadi ve ameli konular başta olmak üzere Ehl-i Kitap'ın tutum ve davranışları incelenmiştir. Mevdûdî ve Ateş'in konuyla ilgili görüşleri mukayeseli ve objektif bir şekilde verilmeye çalışılmış, ittifak veya ihtilaf ettikleri hususlar belirtilmiştir. Araştırmanın sonucunda Ehl-i Kitap'ın Allah tarafından gönderilen dini emirleri değişik şekillerde tahrîf ederek, şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları ve bu yanlışları nedeniyle birçok sıkıntıya düşer oldukları, peygamberler vasıtasıyla kendilerine yapılan uyarıları da dikkate almadıkları için hem dünya hem de ahiret saadetini kaybettikleri görülmüştür. Bununla birlikte Kur'an, Yahudi ve Hristiyanları Ehl-i Kitap olarak vasıflandırmış ancak onlarla kurulacak ilişkilerin sınırlarını belirlemeyi de ihmal etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ehl-i Kitap, Yahudi, Hristiyan, Tahrîf, Mevdûdî, Süleyman Ateş,

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Doç. Dr. Mustafa HOCAOĞLU

Author: Hasan YILDIRIM

Year: 2019

Pages: 197

ABSTRACT

THE COMPARISON OF MEVDÛDÎ AND SÛLEYMAN ATEŞ'S OPINIONS ABOUT PEOPLE OF THE BOOK IN QUR'AN

In this study, dealing comparatively Mevdûdî and Süleyman Ateş's opinions on people of the book's features in Qur'an, notably faith and creed topics, then people of the book's thoughts and behaviours were analyzed. Mevdûdî and Ateş' thoughts related with the topic are tried to be given in a comparative and objective way, in the meantime the aspects of unity controversy were stated. In the consequence of the research, it is seen that by falsifying the religious orders in different paths, People of the book have tried to use them for their personel interests. By virtue of these fallacies and not to take any notice of the warnings given by the Prophets, they have had many troubles and lost their happiness in both wordly life and Akhirah (afterlife). Additionally, Qur'an qualifies Jews and Christians as "People of the Book" but pays attention to set boundaries of relations to be established with them

Keywords: Qur'an, People of the Book, Falsify, Jew, Christian, Mevdûdî, Süleyman Ateş

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
BOZİFDER	: Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.z.	: Hazreti
H.	: Hicri
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
nşr	: Neşreden
sad	: Sadeleştiren
SAÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
Yay	: Yayınları
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

EHL-İ KİTAP KAVRAMI

a) Lügat Anlamı

“Ehl-i Kitap” kelimesi, ehl ve kitap kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bir isim tamlamasıdır. “Ehl” () kelimesi sözlükte; yoldaş, aile, yakın akraba ve dost anlamına gelir. Kelimenin cem’isi “ ”, “ ” ve “ ” şeklindedir.¹ Kur’an’da yüz yirmi yedi defa geçen () kelimesi,² kullanıldığı diğer kelimelerle birlikte, ümmet,³ aile,⁴ ahâli,⁵ inanç birlikteliği,⁶ sahip,⁷ yolcu,⁸ lâayık (olmak)⁹ ve şehir halkı¹⁰ anlamlarında kullanılmıştır.

“Kitap” kelimesi, (- -) fiilinden türemiş bir mastar olup, çoğulu () şeklinde gelir. Sözlükte; yazmak, toplamak, nikâh kıymak, gerekli bir şeyi farz kılmak, yazılmış olan bir şey anlamlarında kullanılır.¹¹ Kur’an’da ise, elli yerde değişik kalıplarda fiil olmak üzere, toplam iki yüz altmış bir yerde geçen bu kelime,¹² farz,¹³ kader,¹⁴ hucdet, delil, ispat,¹⁵ akit,¹⁶ yazmak, yazıyı bilmek,¹⁷

1 Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 2000), 1: 185-186; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y), 29.

2 Muhammed Fuad Abdülbâki, *Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 95-97.

3 Hûd 11/40, 45, 46; Meryem 19/55.

4 Ahzâb 33/33; Bakara 2/196; Âl-i İmrân 3/121; Nisâ 4/35, 92; Mâide 5/89; Yûsuf 12/25, 26, 62, 65, 88, 93; Meryem 19/16, 55; Tâhâ 20/10, 29, 132; Neml 27/7; Kasas 28/29; Yâsîn 36/50; Fetih 48/11-12; Zâriyât 51/26; Tahrîm 66/6; Kıyâme 75/33; İnşikâk 84/9, 13; Ev halkı anlamında bk: Hûd 11/73.

5 A'râf 7/96-98; Yûsuf 12/109; Kehf 18/177.

6 A'râf 7/83, 100; Hûd 11/81; Hicr 15/65; Enbiyâ 21/76, 84; Mü'minûn 23/27; Şuarâ 226/169, 170; Neml 27/49; Ankebût 29/32-33; Sâffât 37/76, 134; Sâd 38/43; Zümer 39/15; Şûrâ 42/45; Tûr 52/26; Mutaffifîn 83/31.

7 Nisâ 4/25; Yûnus 10/24; Nûr 24/27; Fâtır 35/43.

8 Kehf 18/71.

9 Nisâ 4/58; Fetih 48/26.

10 Bakara 2/126, 217; Nisâ 4/75; En'âm 6/131; A'râf 7/94, 123; Hûd 11/117; Kehf 18/77; Neml 27/34; Kasas 28/4, 15, 59; Ankebût 29/31; Ahzâb 33/13; Haşr 59/7.

11 İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 13: 17-18; İsfehânî, *el-Müfredât*, 423.

12 Abdülbâki, *Mu'cem*, 592-595; İlyas Üzüm, “Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 121.

13 Bakara 2/183; Nisâ 4/103; Âl-i İmrân 3/154.

14 İsrâ 17/13-14; İnşikâk 84/7.

15 Sâffât 37/157; Hac 22/8.

mektup,¹⁸ levhi mahfuz,¹⁹ hüküm,²⁰ amel defteri,²¹ mükâtebe (belli bir bedel karşılığında azad olunmak isteyen köle için bunu yazılı hale getirmek),²² geçmiş peygamberlere gönderilen kitaplar,²³ Hz. Muhammed'e (s.av) gönderilen kitap,²⁴ hüdâ,²⁵ furkân,²⁶ mecîd,²⁷ mesânî,²⁸ ümmü'l kitap,²⁹ kelâmullah,³⁰ hablullah³¹ anlamlarında kullanılmıştır. Terim anlamında ise; ciltli veya ciltsiz bir araya getirilmiş, basılı veya herhangi bir konuda yazılmış kâğıt parçalarının tümüne kitap denilir.³² İslami literatürde “kitap”; “Kur’an-ı Kerim, vahiy, mektup, belge, iki kapak arasında toplanmış bilgi, bir eserin ana konularından her biri” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.³³ Kur’an’da “el-Kitâb” ile kastedilen, bütün peygamberlere vahyedilmiş olan ilâhi kitabın aslıdır.³⁴

b) Terim Anlamı

“Ehl-i Kitap” terimi Kur’an’da otuz bir yerde geçmektedir.³⁵ Bu terim ilk defa Kur’an’da kullanılmış ve Mekke döneminden sonra ortaya çıkmıştır.³⁶ “Ehlu'l-Kitap” tamlaması, “ehl” ve “kitap” kelimelerinden oluşmuş bir terkip

¹⁶ Hicr 15/4.

¹⁷ Bakara 2/78.

¹⁸ En'âm 6/7; Neml 27/28-29; Ankebût 29/48; Hicr 15/4.

¹⁹ En'âm 6/59; Yûnus 10/61; İsrâ 17/4, 58; Hûd 11/6.

²⁰ Enfâl 8/68; Hadîd 58/25.

²¹ Kehf 18/49; Zümer 39/69; İnfîtâr 82/9-11; Mutaffifin 83/7, 9, 18, 20.

²² Nûr 24/33.

²³ Bakara 2/87, 213; En'âm 6/89; Nisâ 4/36; Âl-i İmrân 3/78; İsrâ 17/2; Furkân 25/35; Ahkâf 46/12

²⁴ Bakara 2/2, 89, 129, 151, 176, 177; Âl-i İmrân 3/3, 7, 119, 164; Nisâ 4/105, 113, 127, 136; Fâtır 35/32; En'âm 6/92, 155.

²⁵ Bakara 2/97.

²⁶ Furkân 25/1; Bakara 2/53.

²⁷ Burûc 85/21.

²⁸ Zümer 39/23.

²⁹ Zuhuf 43/4.

³⁰ Tevbe 9/6; Fetih 48/15.

³¹ Âl-i İmrân 3/103.

³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 13: 17-18; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), 718-719.

³³ Nebi Bozkurt, “Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 120.

³⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1: 258; ayrıca bk: Ateş, *Tefsir*, 6: 298, 518; Ebu'l-Al'â Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1: 489; ayrıca bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 79.

³⁵ Abdulbâki, *Mu'cem*, 95-96.

³⁶ M.Fatih Kesler, *Kur'anda Yahûdiler ve Hristiyanlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 66.

olup, “ilâhi bir kitaba inananlar” anlamına gelir. Terim olarak, Müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları için kullanılır.³⁷

Kur’an’da “Ehl-i Kitap” kavramı yanında, kitap verilenler (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِتَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِتَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),³⁸ kitap verdiklerimiz (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِتَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِتَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),³⁹ kendilerine kitaptan bir pay verilenler (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِتَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِتَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),⁴⁰ kitaba varis olanlar (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِتَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِTَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),⁴¹ yanında kitap bilgisi olanlar (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِتَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِTَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),⁴² kitabı okuyanlar (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ ۚ نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلِ الْقَدْرِ ۚ وَإِن تَرَىٰ أَصْحَابَ الْكِTَابِ يُصَلُّونَ وَالْكُفَّارَ مَعَهَا ۚ وَهُم مُّقْتَصِدُونَ ۚ وَمَا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ الْكِTَابِ إِذَا خُتِمَتْ عَلَيْهَا ۚ وَيَقُولُونَ كِتَابُ اللَّهِ قَدِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ),⁴³ gibi ifadeler de yer almaktadır.

EHL-İ KİTAP KAVRAMININ KAPSAMI

“Ehl-i Kitap” tabirinin kapsamına kimlerin dahil olduğunun doğru bir şekilde belirlenebilmesi, Allah’u Tealâ’nın gönderdiği kitapların⁴⁴ ve bunların hangi peygamberlere gönderildiğinin⁴⁵ bilinmesine bağlıdır. Kur’an’da Ehl-i Kitap için, “Kur’an’dan önceki vahiyleri bilenler” anlamında “ehl-i zikir”,⁴⁶ terkibi yer almakta, ayrıca bir başka ayette iman edenlerle birlikte Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabîilerden⁴⁷ bahsedilirken, bu sınıflara Mecûsîler⁴⁸ de ilave edilmektedir. Ehl-i Kitap’ın kimler olduğu konusundaki görüşler iki grupta toplanabilir. Bir görüşe göre, bu ifadeyle, ayette geçen “*Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi.*”⁴⁹ ifadesinden hareketle, kendilerine vahiy yoluyla indirilmiş kitap (Tevrat, Zebur, İncil) verilen, Yahudi ve Hristiyanlar

³⁷ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 516-517.

³⁸ Bakara 2/101, 144, 145.

³⁹ Bakara 2/121, 146.

⁴⁰ Nisâ 4/44, 51.

⁴¹ Şûrâ 42/14.

⁴² Ra’d 13/43.

⁴³ Yûnus 10/94.

⁴⁴ Bakara 2/36; Âl-i İmrân 3/84; Mâide 5/44, 46-47; En’âm 6/156.

⁴⁵ Nisâ 4/54, 163; Hadid 57/26; Enbiyâ 21/105; A’lâ 87/18-19; Necm 53/36-37.

⁴⁶ Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7.

⁴⁷ “Şüphesiz inananlar; Yahûdiler, Hristiyanlar ve Sâbiiler(den) Allah’a ve ahiret gününe inanan ve iyi iş(ler) yapanlara, Rableri katında mükafat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.” (Bakara 2/62); bk: Mâide 4/69.

⁴⁸ “İnananlar, Yahûdiler, Sâbiiler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve (Allah’a) ortak koşanlar Allah, kıyamet günü bunlar arasında hüküm verecek (haklıyı haksızı ortaya çıkaracak)tır. Şüphesiz Allah, her şeye şahittir.” (Hac 22/17)

⁴⁹ En’âm 6/156.

kastedilmiştir.⁵⁰ Başka bir görüşe göre, Ehl-i Kitap, Yahudi ve Hristiyanlarla sınırlandırılmamış, “ilâhi bir dine inanan, Tevrat, Zebur, İncil ve suhuf gibi bir kitabı olanlardır.”⁵¹ şeklinde tanımlanmıştır. Bu görüş sahiplerine göre Ehl-i Kitap; ilâhi kitaba sahip olan milletlerdir. Daha çok Yahudi ve Hristiyanlara işaret eden bu kelime, Sâbiîleri ve doğuda ilâhi bir kitaba sahip olmuş toplumlara da kapsar. Hz. Ömer’in tereddüt etmesine rağmen Hz. Ali, Mecûsîleri de Ehl-i Kitap kabul etmiştir.⁵² Bu kavramın kapsamını daha da genişleterek, Hinduların ve Japonların da bugün itibarıyla asıllarından çok uzaklaştırılmış olmasına rağmen vaktiyle bir ilâhi kitaba sahip oldukları ihtimalini dolayısıyla Ehl-i Kitap kapsamına girdiklerini söyleyenler de vardır. Onlara göre, ellerindeki kitaplarının bozulmuş olması onların kitapsız sayılmasını gerektirmez. Nitekim Tevrat ve İncil’in de çok değişikliklere uğramış olmasına rağmen Kur’an indiği sırada bu kitapları kutsal kitap, onlara inananları da kitap ehli kabul etmiştir.⁵³ Kimlerin Ehl-i Kitap olduğu konusu mezhepler arasında da tartışma konusu olmuştur. Hanefiler, sonradan değiştirilmiş olsa bile, kaynağı itibarıyla vahye dayanan bir kitaba inanan kimselerin Ehl-i Kitap olduğunu dolayısıyla bu kavramın sadece Hristiyan ve Yahudilerle sınırlandırılmayacağını söylerken,⁵⁴ Şafii ve Hanbeli’ler ise, “*Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere, Hristiyanlara) indirildi*”⁵⁵ ayetini esas alarak Ehl-i Kitap terimiyle sadece Yahudi ve Hristiyanların kastedildiğini ifade etmişlerdir.⁵⁶

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda, Ehl-i Kitap kavramı kapsamında değerlendirilen dinlerin geçirdikleri tarihi süreci ele alalım.

⁵⁰ Ebû Câfer Muhammed b.Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vilî âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999), 5: 122-123; Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-a'zîm* (Mısır: Mektebetü Evlâdî'sh-Şeyh li't-Türâs, 2000), 6: 225; Ateş, *Tefsîr*, 1: 617.

⁵¹ Abdülkerîm Zeydân, *Ahkâmu'z-zımmiyyîn ve'l-müste'menîn fî dâri'l-İslâm*, (Bağdat: Mektebetü'l-Kudüs, 1982), 11-12.

⁵² Kaya, “Ehl-i Kitap”, 10: 517.

⁵³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 469.

⁵⁴ Zeydân, *Ahkâmu'z-zımmiyyîn*, 11-12.

⁵⁵ En'âm 6/156.

⁵⁶ Ebû Muhammed Abdullah b Ahmed b. Mahmud İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 9: 546-547.

a) Yahudilik

Yahudilik, geçmiş dönemlerde “İbraniler”, “Yahudiler”, “İsrailoğulları” ve “Musevilik” olmak üzere değişik şekillerde adlandırılmıştır.⁵⁷ Vahye dayalı dinlerin en eskisi olan Yahudiliğe inananların nüfusu, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayanlar başta olmak üzere, yaklaşık 18-20 milyon civarındadır.⁵⁸

“Yahudi” kelimesi sözlükte; (-) tövbe etti, Hakk’a yürüdü⁵⁹ anlamlarına gelmektedir. Hz. Musa’nın Tûr dağına çıkmasından sonra İsrailoğulları Allah’a kulluğu bırakıp buzağıya tapmaya başlamışlardı. Ancak Tûr dağından dönen Hz. Musa’nın, yaptıklarının yanlışlığı konusundaki uyarılarını dikkate alarak, pişman olup, tövbe etmişlerdi. Bundan dolayı onlara “Yahudi” denilmiştir.⁶⁰ Ayrıca Hz. Ya’kup’un, adı “Yuda” veya “Yehuda” olan oğluna nispetle kendilerine bu ismin verildiği de belirtilmektedir.⁶¹ Yahudiliğin peygamberi olan Hz. Musa (a.s) kabul gören genel görüşe göre, MÖ. 1250 yıllarında yaşamış olup, Tevrat’ın Sina dağında kendisine verilmesiyle bu din teşekkül etmiş ve ona inanan insanlara da “İsrailoğulları”, “Musevi”, “Yahudi” ve “İbrani” denilmiştir.⁶² Kur’an’da, Yahudilerden “⁶³ “⁶⁴ “⁶⁵ ve “⁶⁶ olarak, Hz. Yakup’tan da “İsrail” diye bahsedilir.⁶⁷ Bir görüşe göre, Hz. Yakup’un bu ismine nisbetle, onun soyundan gelenlere “İsrailoğulları” denilmiştir.⁶⁸ Diğer bir görüşe göre ise, bu isim, Hz. Yakup’a (a.s) Allah tarafından verilmiş ve onun torunları da İsrailoğulları diye anılmıştır.⁶⁹ “İsrail”

⁵⁷ Mehmet Aydın, “Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, *SÜİFD* 10 (2000): 10.

⁵⁸ Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 2002), 204.

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 15: 107; İsfahânî, *el-Müfredât*, 546.

⁶⁰ Ebû Abdullah b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1989), 7: 188; bk: A’râf 7/156.

⁶¹ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 110.

⁶² Abdülmelik b.Ahmed eş-Şehristâni, *el-Milel ve’n-nihâl* (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2015), 1: 231.

⁶³ Bakara 2/113, 120.

⁶⁴ Bakara 2/62; Nisâ 4/46; Mâide 5/41, 44, 69; En’âm 6/146; Nahl 16/118; Cum’a 62/6.

⁶⁵ Bakara 2/111, 135.

⁶⁶ Bakara 2/40; Mâide 5/12.

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

⁶⁸ Mevdûdî, *Teshîm*, 1: 69; Kurtubî, *el-Câmi’*, 1: 432.

⁶⁹ Bakara 2/40, 61, 63, 74, 83, 84, 122, 123, 211, 231; Âl-i İmrân 3/49, 53; Mâide 5/12-13, 15, 20.

kelime itibarıyla “gece yolculuk yapmak”⁷⁰ ve “Allah’ın kulu” anlamlarına gelir.⁷¹ Tevrat’ta yer alan bilgiye göre “İsrâîl”; “Tanrı’yla gürleşip O’nu yenen”⁷², İbrani dilinde ise, “Tanrı’nın Seçilmiş Kulları” veya “Tanrı Yolunda Savaşan”⁷³ gibi anlamlara gelmektedir. “İbrânî” ismi, sözlükte; “öbür tarafın adamları” anlamında olup, Yahudiler de, “Fırat veya Ürdün nehrinin öbür tarafından olanlar” anlamında “İbrânîler” diye adlandırılmıştır.⁷⁴ Yahudilere ayrıca Hz. Musa’ya nisbetle “Mûsevî” adı da verilmiştir.⁷⁵

Tevrat’a göre, Yahudilerin tarihi Hz. İbrahim ile başlar. İbrânîler’in büyük atası olan Hz. İbrahim, Tevrat’ın ifadesine göre Keldânîler’in Ur şehrinde dünyaya gelmiştir. Sami ırkından sayılan İbrânîler Ur şehrinde çıkarak Harran’a gelmişlerdir. Tanrı Yehova Hz. İbrahim’e Kenan diyarına (Filistin’e) göç etmesini söylemiş, tanrının bu emri üzerine Hz. İbrahim Kenan diyarına göç etmiştir. Fakat İbrânîler Kenan diyarına gittiklerinde, kıtlık çıkması üzerine Mısır’a dönmek zorunda kalmışlardır.⁷⁶ Hz. İbrahim’den sonra oğlu Hz. Yakub, İbrânîler’in başına geçmiştir. Hz. Yakub’un, küçük oğlu Hz. Yusuf’a daha fazla ilgi göstermesi üzerine onu kıskanan diğer kardeşleri, Hz. Yusuf’u bir kuyuya atmışlar, Mısır’a giden bir ticaret kervanı onu kuyudan çıkarıp Mısır’da Firavunun memuru olan Potifar’a satmıştır. Sarayda yetişen Hz. Yusuf, Mısır’ın mali işlerinden sorumlu olmuş ve Mısır’ı büyük bir kıtlıktan kurtarmıştır.⁷⁷

Hz. İbrahim zamanında olduğu gibi Filistin’de yani Kenan ülkesinde kıtlığın baş göstermesi üzerine, Mısır’da ekonomik durumun iyi olduğundan haberdar olan Hz. Yakub, erzak temini için oğullarını Mısır’a göndermiştir. Hz. Yakub’un oğulları, burada Mısır ekonomisinden sorumlu olan ve kuyuya attıkları Hz. Yusuf’la karşılaşmışlardır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Hz. Yûsuf kardeşlerine iyi davranmış ve onları Mısır’a davet etmiştir.⁷⁸ İsrailoğulları burada

⁷⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyye, 1999), 3: 536.

⁷¹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 153; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 69; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr* (İstanbul: Dersâdet Kitabevi, t.y), 1: 53.

⁷² Tekvin 32/28, 45/9-18.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 7: 80.

⁷⁴ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Türkler ve Yahûdiler* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1976), 24.

⁷⁵ Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 64.

⁷⁶ Baki Adam vd. *Dinler Tarihi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 68.

⁷⁷ Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzünde Dinler Tarihi* (İstanbul: İnkılab Kitabevi, 1947), 214.

⁷⁸ Adam vd. *Dinler Tarihi*, 30.

rahat bir hayat geçirmişler ancak Hz. Yusuf'un ölümü ve yeni firavunların tahta çıkması, bölgede dengeleri yeniden değiştirmiş, tahta geçen yeni Firavun'un İsrailoğullarını köleleştirmesi, onlar için Mısır'da sıkıntılı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bunun üzerine Hz. Musa, İsrailoğullarını bu sıkıntılardan ve kölelikten kurtarıp "Arz-ı Mevûd"a (vaad edilmiş toprak Filistin) geri döndürmesi için Tanrı Yehova tarafından görevlendirilmiştir.⁷⁹

Firavun, bu dönemde, gördüğü bir rüyayı kâhinlerine yorumlatmış ve kâhinlerin, İsrailoğullarından dünyaya gelecek bir çocuğun tahtını elinden alacağını söylemeleri üzerine, Firavun o yıl doğacak tüm çocukların öldürülmesi emrini vermiştir. Aynı yıl dünyaya gelen Hz. Musa'yı annesi, öldürülmekten kurtarmak için, Tanrının vahyi üzerine bir sepetin içerisine koyup Nil Nehrine bırakmıştır. Firavun, sarayının yakınlarında bulunan Hz. Musa'yı, hanımının isteği üzerine evlatlık edinmiş ve böylece Hz. Musa'nın çocukluğu sarayda geçmiştir. Sarayda en üst düzeyde eğitimini alarak idareci ve komutan olarak yetiştirilen, yazıyı ve çağın ilimlerini öğrenen Hz. Musa'ya, Allah, adeta gelecekte vereceği vazifede ihtiyacı olacak eğitimi aldirtmiştir.⁸⁰

Bir süre sonra, Yahudilerden birisine kötü davranan bir Mısır'lıyı öldüren Hz. Musa, Firavunun kendisini cezalandırmasından çekinmiş ve bundan dolayı Mısır'ı terk edip Medyen'e gitmiştir. Daha sonra peygamberlikle görevlendirilen Hz. Musa'ya, Yahudileri, Firavun'un zulmünden kurtarıp Kenan ülkesine götürmesi görevi verilmiş, fakat çoğunluğu kölelerden oluşan İbranilerin Mısır'dan ayrılması, iş gücü konusunda sıkıntı doğuracağından, bu girişim Firavun tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun üzerine Yahova gece yarısında Mısır'ın ortasında çıkacağını ve ilk doğan her şeyi öldüreceğini bildirmiştir.⁸¹ Gerçekten gece yarısına doğru Yahova'nın herkesin ilk evladını ve hayvanların da ilk doğduklarını öldürmesi üzerine telaşlanan Firavun, Yahudilerin Mısır'dan çıkmasına izin vermek zorunda kalmıştır.⁸² İzin verdiği için dolayı pişman olan Firavun, Kenan'a gitmek üzere yola çıkan

⁷⁹ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 211.

⁸⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2002), 252.

⁸¹ Çıkış, 12/29.

⁸² Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004), 109; Çıkış, 12/30.

Yahudileri engellemek için takip etmeye başlamış, Kızıldeniz kenarında yakalamak üzereyken Hz. Musa'nın mucizesi ile deniz ikiye ayrılmış, İbraniler denizin diğer tarafına geçerken, aynı teşebbüste bulunan Firavun, ordusu ile birlikte Kızıldeniz'de boğulmuştur. Firavun ve ordusundan kurtulan Yahudiler, Sina'ya üç ay içerisinde ulaşmışlardır. Burada Hz. Musa'ya Tevrat ve on emir verilmiştir.⁸³

Hz. Musa'nın ölümü üzerine Yahudilerin başına, onlara, en parlak dönemlerini yaşatan Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman geçmiştir. Yahudilerin peygamber olarak kabul etmeyip sadece bir kral olarak değerlendirdikleri Hz. Dâvûd, Kudüs'ü alarak başkent yapmış ve böylece İsrailoğulları kutsal toprakları ele geçirmişlerdir. Hz. Dâvûd'un ölümü üzerine yerine oğlu Hz. Süleyman geçmiştir. Hz. Süleyman Tanrı'nın vaat ettiği kutsal mabedi inşa etmiştir. İslam tarihinde bu ma'bed, Mescid-i Aksa olarak isimlendirilmiştir. Hz. Süleyman'ın ölümü üzerine Yahudiler arasında huzursuzluklar baş göstermiş ve Tanrı, Yahudileri "İsrail" ve "Yahuda" devletleri diye iki krallığa ayırmak suretiyle cezalandırmıştır.⁸⁴ Yahudiler tarihleri boyunca çeşitli istilalara maruz kalmış ve bu nedenle uzun bir süre sürgün hayatı yaşamışlardır.⁸⁵ Yahudilerin tarihini beş dönem halinde incelemek mümkündür:

1. Hz. İbrahim zamanından Mısır'a geldikleri zamana kadar geçen dönem
2. Mısır'dan çıkışlarından krallıklarının kurulmasına kadar geçen dönem
3. Krallıklarının kurulmasıyla Babil esareti arasındaki dönem
4. Babil esaretinden Kudüs'ün tahrip edilmesine kadar olan dönem
5. Yeryüzüne dağılmalarından günümüze kadar olan dönem.⁸⁶

Yahudilik isminden de anlaşılacağı gibi, herkese açık bir din değil, özel ve seçilmiş bir milletin dinidir.⁸⁷ Ancak bu dinin inanç esasları gönderildiği haliyle korunamamış, zamanla değiştirilmiş ve tahrif edilmiştir. Yahudiler 12.yy'a kadar belirli bir inanç sistemine sahip olmamışlardır. Daha sonra Tevrat'ı tefsir eden Rabbi ben Meymon (MS.1135-1204) Yahudilerin inanç sistemini meydana

⁸³ Kenan Has, "Tevrat İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 5.

⁸⁴ Ahmet Usta, Ali Reşad'ın Tarih-i Kadîminde İbrâniler, *OMÜİFD* 14/14-15 (2003): 142-145.

⁸⁵ Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 23-25.

⁸⁶ Kesler, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, 18-19.

⁸⁷ Cilacı, *Dünya Dinleri*, 64.

getiren on üç maddelik iman esaslarını oluşturmuştur:1. Tanrı var olan her şeyi yarattı ve yarattıklarına hükmetmektedir. 2. Tanrı birdir, O'ndan başka Tanrı yoktur. 3. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez. 4. Tanrı ezeli ve ebedîdir. 5. İbadet sadece Tanrı'ya mahsustur, O'na kesinlikle ortak koşulmaz. 6. Peygamberlerin bütün sözleri hakır. 7. Efendimiz Mûsâ'nın peygamberliği gerçektir. O kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür. 8. Mevcut Tevrat'ın tamamı Tanrı tarafından Mûsâ'ya verilenin aynısıdır. 9. Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı başka bir şeriat göndermeyecektir. 10. Tanrı insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilmektedir. 11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandırır, karşı gelenleri cezalandırır. 12. Mesîh gelecektir, geciktiği halde geleceğine inanırım. 13. Tanrı'nın bildiği bir zamanda dirilme gerçekleşecektir.⁸⁸

Hız. Musa'nın kavmine bildirdiği, bir olan,⁸⁹ ortağı olmayan,⁹⁰ yaratıcı,⁹¹ ebedi,⁹² her şeyi bilen,⁹³ her şeye gücü yeten,⁹⁴ yarattıklarından farklı⁹⁵ ve insanlara çok yakın⁹⁶ olarak vafedilen ancak daha sonra millileştirilen bu dinin milli tanrısına, "Yehova" ve "Elohim" adları verilmiştir. Yalnız Yehova âlemlerin değil, sadece Yahudilerin tanrısıdır. Ezeli ve ebedi olan, her şeye gücü yeten, her şeyi yaratan şeklindeki Allah inancı Kitab-ı Mukaddes'te yer almakla birlikte, Allah'a, yarattıklarına benzeyen bir takım sıfatlar yüklemişlerdir. O'nun gözü, eli, burnu olduğundan bahsedilerek Allah insan gibi düşünölmüş, Allah'ın Hz. Yakup'la güreştiği,⁹⁷ gökleri ve yeri yaratırken yorulup, Cumartesi günü dinlendiği,⁹⁸ savaştığı,⁹⁹ kıskandığı ve intikam aldığı,¹⁰⁰ şeklinde inançlara da yer verilmiştir. Yahudilerden bir kısmı da Babil esareti döneminde kaybolan Tevrat

⁸⁸ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 131.

⁸⁹ Tâhâ 20/98.

⁹⁰ En'âm 6/151-152.

⁹¹ Yaratılış, 1/1-5.

⁹² Mezmurlar, 90/2.

⁹³ Mezmurlar, 139/1-3.

⁹⁴ Yeremya, 32/27.

⁹⁵ Yeşaya, 55/8-9.

⁹⁶ Mezmurlar, 139/7-16.

⁹⁷ Remzi Kaya, *Ehl-i Kitap ve İslâm* (Ankara: Altinkalem Yayınları, 1994), 144-145; Tekvin, 32/24 -32.

⁹⁸ Tekvin, 2/3.

⁹⁹ Yeşu, 23/3, 10.

¹⁰⁰ Nahum, 1/1-5.

metinlerini yeniden yazan Üzeyir (a.s)’a duydukları saygı nedeniyle, onun tanrının oğlu olduğu iddiasında bulunmuşlardır.¹⁰¹

Sadece kendilerine gönderilen peygamberlere inanan Yahudiler, peygamberlerin Allah’tan vahiy aldıklarını kabul ederler.¹⁰² Peygamberlerde bulunması gereken sıfatları kabul etmedikleri için, günâh işleyebileceklerine, bu nedenle de toplumlarına örnek olmalarının mümkün olmadığına inanırlar.¹⁰³ Peygamberleri sıradan insanlar olarak kabul eden Yahudiler, onlara çeşitli iftiralar atmaktan imtina etmediler. Hz. Dâvûd’un bir kadınla¹⁰⁴ Hz. Lut’un kızlarıyla¹⁰⁵ zina ettiği iftiraları bunlardan sadece birkaçıdır.

Yahudi inancına göre, kanatlı insanlar şeklinde düşünülen melekler, ateşten yaratılmış varlıklar olup, tanrının emrini mutlak surette yerine getirmekle görevlidirler. Cinlerin ise, Tanrının gazabına uğramış melekler olduğuna inanırlar.¹⁰⁶

Yahudiler, her şeyin Allah’ın çizdiği çizgide ilerlediğine, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna, hayrın mükâfat, şerrin de ceza için olduğuna inanırlar.¹⁰⁷ Günâh ve sorumluluğun ferdi olmasını kabul etmezler.¹⁰⁸

Yahudilerin açık bir ahiret inancı yoktur. Bir görüşe göre, Yahudilerin ahiret konusundaki inanç esaslarının, Babil esaretinden sonra ortaya çıktığı,¹⁰⁹ başka bir görüşe göre ise, İslamiyetin gelişinden sonra Müslümanlarla temasa geçen Yahudilerin, kendi inançlarını savunabilmek için inanç esasları arasına ahiret inancını da katmak zorunda kaldıkları¹¹⁰ söylenmektedir. Yahudilere göre cennet bu dünyadadır.¹¹¹ Kur’an’da reddedilmekle birlikte, cennete yalnızca

¹⁰¹ Tevbe 9/30; Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 221.

¹⁰² Ömer Faruk Harman, “Yahûdilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 204.

¹⁰³ Erdoğan Baş - Salih İnci, *Yahûdilik, Hristiyanlık ve İslâm* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 172.

¹⁰⁴ II. Samuel, 11/1-5.

¹⁰⁵ Tekvin, 19/30-36.

¹⁰⁶ Baş - İnci, *Yahûdilik*, 131-132, 194-195.

¹⁰⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm’da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınları, 1983), 128-129.

¹⁰⁸ Ali İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasındaki İslâm*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Nehir Yayınları, 1992), 277.

¹⁰⁹ Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahûdi Mezhepleri* (Ankara: Türk Matbaası, 1965), 130.

¹¹⁰ Kutluay, *İslâm ve Yahûdi Mezhepleri*, 129.

¹¹¹ Kutluay, *İslâm ve Yahûdi Mezhepleri*, 275-278.

Yahudilerin gireceğine,¹¹² cehenneme gitseler bile birkaç gün kalacaklarına,¹¹³ cehennemin mühletinin de yedi veya kırk gün olduğuna¹¹⁴ inanırlar. Kendilerini en üstün olarak kabul eden ve diğer insanların onlara hizmet etmek için yaratıldığına inanan Yahudiler, bu ve benzeri inançları yüzünden tarihleri boyunca pek çok sürgün ve işkenceyle karşılaşmışlar,¹¹⁵ her gittikleri yerde pek çok bâtil inancın etkisi altında kalmışlardır. Babil’de sürgündeyken Zerdüştlüğe ve daha sonra Helenizm’e inanmışlardır.¹¹⁶

Yahudilerin ibadetleri ferdi ve cemaatle olmak üzere iki şekilde yapılır. İbadetler, günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üç kısma ayrılır. Günlük ibadetler sabah, ikindi ve akşam vakitlerinde, haftalık ibadet ise Cumartesi günü Sinagog’da yapılır. Cumartesi günü çalışmak Tanrı tarafından yasaklanmıştır. İbadet esnasında Kudüs’e dönülür. Yıllık ibadetleri de dini ve milli bayramlardan ibarettir. Bu bayramlardan beş tanesi dini, üç tanesi de milli bayramlardır.¹¹⁷

b) Hristiyanlık

“Hristiyan” kelimesi, aslı “kristianos” olan Yunanca bir kelime olup, sözlükte; “Hz. İsa’ya bağlı ve onun yolunu takip eden” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁸ Hz. İsa’ya yardım ettikleri¹¹⁹ veya Hz. İsa’nın Nâsıra beldesinden olması nedeniyle, ona inananlara, “Nasrânî” denilmiştir. “Nâsır” kelimesi ise, Allah’ın dinine yardım eden ve Allah tarafından mukaddes kılınan anlamlarına gelir. Hristiyanlar için “Nasrânî” “Mesîhî” ve “İsevî”, Hristiyanlık için de “Nasrâniyye” ve “Mesîhiyye” adları kullanılmaktadır.¹²⁰ “Hristiyan” veya

¹¹² Bakara 2/94, 111; Cum’a 62/6.

¹¹³ Bakara 2/80-81.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1: 469; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Sâd. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınevi, t.y), 1: 390.

¹¹⁵ Afif Abdulfettâh Tabbâra, *el-Yehûd fi’l-Kur’ân*, çev. Mehmet Aydın (İstanbul: Rabita Yayınevi, 1978), 138.

¹¹⁶ İsmâîl Râcî Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, çev. M. Okan-Zerrin Kibaroğlu (İstanbul: İnkilab Yayınları, 1991), 70.

¹¹⁷ Adam vd. *Dinler Tarihi*, 101-106.

¹¹⁸ Cılacı, *Dünya Dinleri*, 76.

¹¹⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 466.

¹²⁰ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 329; Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, çev. Ahmet Asrar (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 1: 537.

“Hristiyanlık” ifadeleri, Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil’de geçmemektedir.¹²¹

Hristiyanlık MS.1.yy’da Yahudilerin içinde doğmuştur. Yahudi liderlerinin karşıt tavrı nedeniyle Hz. İsa’ya az sayıda insan inanmıştır.¹²² Hz. İsa’ya peygamberlik döneminde iman eden on iki kişilik bu gruba “Havariler” denilmiştir.¹²³ Hz. İsa’nın tebliğinden rahatsız olanlar, onu, Roma yönetimine şikâyet etmiş ve bu şikâyet üzerine, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesi hadisesi meydana gelmiştir. Hz. İsa’dan sonra ona düşman olan fakat daha sonra dine giren veya girmiş gibi görünen Pavlus’un (Sen Pol) misyonerlik çalışmaları neticesinde Hristiyanlık ve teslis inancı ortaya çıkmıştır.¹²⁴ Böylece Havarilerin toplum üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmış, Hz. İsa’nın tebliğ ettiği ve Havarilerinin sürdürmeye çalıştığı tevhid inancı akamete uğramıştır. Hristiyanlığı tamamen kendi isteğine göre yeniden dizayn etmeye başlayan Pavlus, kendi konumunu sağlamlaştırabilmek için Hz. İsa’yı tanrılaştırmış, kendisinin de onunla doğrudan irtibat halinde olduğunu söylemeye başlamıştır.¹²⁵ Pavlus daha sonra Antalya’da, Kıbrıs’ta doğmuş bir Yahudi olan Barnabas’la bir araya gelmiş ve bu buluşmadan sonra Hristiyanlığın yayılması yeni bir ivme kazanmıştır. Barnabas’ın Hz. İsa’nın talebelerinin liderlerinden birisi olduğu, onun saf öğretisini korumak için büyük bir çaba sarfettiği ve Pavlus’a muhalif olduğu söylenmektedir.¹²⁶

Hristiyanlık bu şekilde yayılmaya devam ederken ona uyanlar arasında dini konularda görüş ayrılıkları meydana gelmeye başlamış, bu ayrılıkları gidermek için aralarında Pavlus ve Barnabas’ın da olduğu bir heyet seçilerek Kudüs’e gönderilmiştir.¹²⁷ MS.49 yılında Kudüs’te yapılan ve “Havariler Konsili” olarak bilinen bu konsilde, Pavlus’un görüşü daha öne çıkmış, böylece Pavlus hem Hristiyanlıktaki yerini almış, hem de Hz. İsa’nın tanrılaştırılması görüşlerini

¹²¹ Cılacı, *Dünya Dinleri*, 76.

¹²² Fârûkî, *Kültür Atlası*, 71.

¹²³ Âl-i İmrân 3/52-53; bk: Mâide 5/111, 113; Hadîd 57/27; Sa’d 61/14.

¹²⁴ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 18-19.

¹²⁵ Cılacı, *Dünya Dinleri*, 77.

¹²⁶ Muhammed Ataurrahîm, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, çev. Kürşat Demirci (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 59.

¹²⁷ Resüllerin İşleri, 6/21-26.

rahatça yaymaya başlamış,¹²⁸ teslis düşüncesini Hristiyanlığa sokmuştur.¹²⁹ Hristiyanlık bu şekilde yavaş yavaş aslından uzaklaşmaya başlamışken, kendilerine Arius'çular denilen bir grup ortaya çıkarak Hz. İsa'nın öğretisini ve tevhid inancını ayakta tutmaya çalışmışsa da iktidarı elinde bulunduranların putperest olmaları nedeniyle başarılı olamamışlardır.¹³⁰ Bunu izleyen dönemlerde din dili Aramca'dan Yunanca'ya dönüşmüş, rahiplik müessesesi ortaya çıkmış, Roma İmparatorluğunda yayılan Hristiyanlıkta kiliseler yerini almış, MS.325 yılındaki İznik Konsilinde Baba-Oğul ilişkisi resmen kabul edilmiştir. MS.380 yılında ise Hristiyanlık devlet dini olarak kabul edilerek farklı inançlar yok edilmiştir.¹³¹ Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, Hristiyanlar içerisinde küçük bir grup, dinlerini aslî şekliyle yaşama gayretini sürdürmüştür.¹³² Hristiyan dünyasında ortaya çıkan bu farklı yaklaşımlar, zamanla kendi içlerinde Katolik, Ortadoks ve Protestan gibi birçok mezhebe ayrılmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu ayrışmalar mezheplerin ortaya çıkmasıyla durulmamış, mezhepler arasında görülen fikir ve inanç ayrılıkları, zamanla kanlı çatışmaları beraberinde getirmiştir.¹³³

Vahye dayanan ve ilâhi bir kitabı bulunan Hristiyanlığın sahip olduğu inanç esasları, zamanla değişikliklere uğramıştır. Başlangıçta bir tevhid dini olan Hristiyanlığın kutsal kitabında Allah'ın varlığı ve birliğinden bahseden ifadeler olduğu gibi, Allah'a izafe edilemeyecek birçok anlatım da yer almaktadır. Bugün Hristiyan inancının temelini oluşturan teslis inancı¹³⁴ bunun bariz bir örneğidir. Teslis; üçleme, üçün bir araya gelerek tek'te birleşmesi, demektir. Buradaki üç, baba, oğul ve kutsal ruh'tur. Baba, Allah; oğul Hz. İsa; kutsal ruh ise yaratılan evrende içkin, etkin bir yaratıcı varlıktır. Bunlar tek cevherde toplanmış, ebedi ve ulûhiyette eşit tanrılardır.¹³⁵ Baba, oğul ve kutsal ruh üç ayrı tanrı gibi görünse de

¹²⁸ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 140.

¹²⁹ Baş - İnci, *Yahûdilik*, 95.

¹³⁰ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989), 120-121.

¹³¹ Fârûkî, *Kültür Atlası*, 71-72.

¹³² Zeynuddîn Ahmed b. Abdullatîf ez-Zebîdî, *Sahîh-i buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi veşerhi*, çev. Ahmed Naim (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 3: 17-22.

¹³³ Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 126.

¹³⁴ Matta, 28/19 (Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin); Markos, 1/9-11.

¹³⁵ Aydın, *Hristiyanlık*, 47-53.

üç birdir, bir de üçtür. Tanrı bölünme kabul etmeyeceği için, bunların her biri ayrı bir Tanrı değil, Tanrı'nın ayrı birer tezahürüdür.¹³⁶ Hristiyanlık inancında her şeyi yaratan Allah'tır. Hayrı yaratan da Allah'tır, şer ve kötülük ise O'nun izniyle insan ve şeytan tarafından meydana getirilir. Hastalıkların kaynağı ise cinlerdir.¹³⁷

Hristiyan inancına göre, yeni doğan çocuklar ve Hristiyanlığı kabul edenler, kutsal kabul edilen bir suyla yıkanır veya üzerlerine bu sudan serpilerek “vaftiz” edilirler ve böylece dine girmiş sayılırlar.¹³⁸ Hristiyanlar yaptıkları günâhlarından pişman olduklarında, bir rahibe özel olarak o günâhı itiraf eder ve rahip aracılığıyla da günâhlarının affedildiğine inanırlar.¹³⁹

Hristiyanlar, İncil'de adı geçen peygamberlere inanır ve peygamberliğin Rûhu'l-kudüs tarafından verildiğini kabul ederler. Kadınlardan da peygamber gönderildiğine inanırlar.¹⁴⁰

Hristiyanların kutsal kitabı İncil'dir. Hristiyanlar İncil'le birlikte Tevrat'a da inanırlar ancak onu uygulamazlar. Hz.İsa'nın ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra yazılmaya başlanan İncil'ler arasında birçok farklılıklar bulunmaktadır.¹⁴¹ Bu İncil'lerden kilisenin doğru kabul ettiklerine “kanonik”, doğru kabul etmediklerine ise “apokrif” denilir. Bugün Hristiyanların ellerinde bulunan kitap, Matta, Markos, Luka, Yuhanna denilen dört İncil ve yirmi üç küçük kitaptan oluşmaktadır.¹⁴²

Melekleri duman ve ateşten yaratılan,¹⁴³ kanatlı, insan şeklinde, Allah'a yardım eden, iyi ve kötülere olan, günâh işleyebilen varlıklar olarak kabul eden Hristiyanlara göre, şeytan ve melek aynı cinsten varlıklardır.¹⁴⁴ Hristiyanların bu inancı, Yahudilerin melekler hakkındaki inançlarıyla örtüşmektedir.

Hristiyan inancına göre, ölen insanların ruhu “berzâh” denilen bir yerde bekleyecek, Deccâl'in ortaya çıkışından sonra Hz. İsa tekrar yeryüzüne inecek ve

¹³⁶ Şehristâni, *el-Milel*, 1: 223.

¹³⁷ Cilacı, *Dünya Dinleri*, 147-155.

¹³⁸ Aydın, *Hristiyanlık*, 71-72.

¹³⁹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 147.

¹⁴⁰ Baş - İnci, *Yahûdilik*, 174; Rasüllerin İşleri, 22/10.

¹⁴¹ Baş - İnci, *Yahûdilik*, 139.

¹⁴² Cilacı, *Dünya Dinleri*, 82.

¹⁴³ Ali Erbaş, “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:3.

¹⁴⁴ Cilacı, *Dünya Dinleri*, 81.

bundan sonra kıyamet kopacaktır. Dünya hayatında yaptığı işlere göre ödül veya ceza görecek olan, bedenler değil sadece ruhlardır.¹⁴⁵

Hristiyanlıkta ibadetlerin temelini, Komünyon veya Evharistiya denilen, Hz. İsa'nın kanı ve etine bedelen papazın verdiği ekmeği ve şarabı yemek oluşturur.¹⁴⁶

Günlük ibadetleri, sabah ve akşam olmak üzere iki defa dua okuma şeklinde olan Hristiyanlar, haftalık ibadetlerini Pazar günleri, çan sesi ile çağrıldıkları kiliselerde, yıllık ibadetlerini ise, Hz. İsa'nın doğum günü olan Noel ve Hz. İsa'nın ikinci gelişi anısına Paskalya adı altında yaparlar.¹⁴⁷

c) Sâbiilik

“Sâbiî” kelimesi; ﷲ “sabee” kökünden, “bir dinden çıkıp diğer bir dine girme” veya “haktan batıla meyletme”¹⁴⁸ anlamlarına gelmektedir. Kureyşliler, hem peygamberimiz hem de sahabe için, Mekkelilerin inançlarını kabul etmeyip, İslamiyeti seçtiklerinden dolayı onlara “Sâbiî”, (ﺷﻌﺒﺔ) müslüman olan kimseler için de “kadabee” (ﻗﺪﻳﺔ) diyorlardı.¹⁴⁹ Ancak Hz. Ömer'in, müslüman olduktan sonra, kendisine: “Ömer Sâbiî olmuş” diyen birisine: “Hayır, yalan söylüyorsun, ben Müslüman oldum.” diye çıkışması, bu ifadenin Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadığını ortaya koymaktadır.¹⁵⁰ Ayrıca bu kelimenin “sabâ” (ﺳﺒﺔ) kökünden “eğilim duymak, sapmak” anlamlarına geldiği de söylenmektedir.¹⁵¹ Sâbiîler kendilerine “Mandaya veya Nasoreya” dedikleri için bu kelime, Hristiyanlar için kullanılan “Nasâra” kelimesi ile karıştırılarak, Sâbiîler, uzun yıllar Hristiyanlığın bir mezhebiymiş gibi algılanmıştır. Ancak Sâbiîler de gerek politik gerekse siyasi açıdan bu durumdan faydalandıkları için seslerini çıkarmamışlardır.¹⁵² Aramca, Manda “gnostik, âlim”, Nasurayya ise

¹⁴⁵ Cilacı, *Dünya Dinleri*, 104.

¹⁴⁶ Aydın, *Hristiyanlık*, 77.

¹⁴⁷ Aydın, *Hristiyanlık*, 68-70.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8: 187; Muhammed b. Muhammed el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 1: 191; Ateş, *Tefsîr*, 1: 175.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8: 187; Şinasi Gündüz, *Sâbiîler Son Gnostikler* (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 4.

¹⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, (Mısır: Mektebetü Mısır, 1939), 1: 236.

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8: 187; Yûsuf 12/33.

¹⁵² Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, 115.

“gizli ilim sahipleri” manasında olup, bu insanlara tarih boyunca “Sâbiî”, “Moğtasıla”, “sabuayoy” gibi isimler verilmiştir. Bugünkü Arap komşuları ise onlara “subba” yani “vaftizciler” demektedir.¹⁵³

Tarihi itibariyle Sâbiîlik çok eski bir dindir. Araştırmacılar Sâbiîlerin varlıklarını Hz. İbrahim’in zamanına kadar götürmektedir. İlk defa Harran’da (Urfa ve çevresi) görülmüşlerdir.¹⁵⁴ Eski çağlarda iki grup insan bu adla tanınmaktadır: 1. Irak’ın yukarı bölgesinde büyük bir çoğunluk halinde bulunan ve vaftizi uygulayan Yahya’nın (a.s) takipçileri. 2. Dinlerini Şit ve İdris peygamberlere dayandıran ve elementlerin gezegenler tarafından, gezegenlerin de melekler tarafından yönetildiğine inanan, yıldızlara tapan insanlar. Sâbiîlerin merkezleri Harran’dı ve kolları tüm Irak’a yayılmıştı. Felsefe ve bilimdeki ileri bilgileri ve tıptaki başarıları ile bilinirler.¹⁵⁵ Mezhep tarihçileri Sâbiîleri, ilk ve sonraki Sâbiîler olmak üzere iki kısımda incelemektedir. İlk Sâbiîler Keldaniler ve Süryaniler olup, sonrakiler; İran, Yunan, Yahudi, Roma ve İslam’ın tesiri altında kalmış Mezopotamya kavimlerinin enkazıdır. İslam idaresi altında iken Sâbiîlerin toplu olarak buldukları yerler Harran ve Basra civarındaki Betayih mıntıkasıdır.¹⁵⁶ Sâbiîler arasında kendileri hakkında daha fazla bilgi bulunan gruplar Harran ve Mandeen Sâbiîleridir. Harran bölgesindeki halkın Sâbiî adını alması, Halife Me’mun zamanına rastlar. Me’mun Bizanslılarla muharebe için Mudar’dan (Diyarbakır çevresi) geçerken bir grupla karşılaşır. Onlara kim olduklarını, ehl-i zimmet olup olmadıklarını, kitap ve peygamberleri olup olmadığını sorar fakat net bir cevap alamaz. Me’mun da “O halde siz putlara tapan zındıklarsınız ve öldürülmeniz gerekir.” deyince, cizye verdiklerini söylerler. Bunun üzerine Me’mun, ya Kur’an’da geçen Ehl-i Kitap’tan birini ya da ölümü tercih etmelerini istedi. Bunun üzerine çoğu Hristiyan, az bir kısmı da Müslüman oldu. Diğer ifadeye göre ise, kendilerinin Sâbiî olduklarını, bunun

¹⁵³ Gündüz, *Sâbiîler*, 29.

¹⁵⁴ Gündüz, *Sâbiîler*, 8.

¹⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 351.

¹⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Kur’an-ı Kerim ve Sâbiîler”, *AÜİFD*, 10 (1962): 105.

Kur'an'da da geçtiğini söyleyip, kurtuldular. Me'mun'un ölümünden sonra ise eski hallerine döndüler. O zamandan beri bunlara Sâbiiler denilmektedir.¹⁵⁷

Sâbiilerin inanç şekilleri hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler genel olarak değerlendirildiğinde inançları bakımından Sâbiileri dört kısma ayırmak mümkündür:

1. Ashâb-ı Rûhâniyyât: Âlemin hâkim bir yaratıcısı olup, O'na araçlarla ulaşılır. Bu araçlar ise temiz ve mukaddes olan ruhaniyyun'dur.

2. Ashâb-ı Heyâkil: Allah'la insanlar arasında aracı olan temiz ve ruhani varlıkların görünür olması gerektiğine, bunların da yedi gezegen olacağına inanan ve onlara yönelenlerdir.

3. Ashâb-ı Eşhâs: Bunlar da aracı olarak kabul edilen gezegen ve yıldızların bazen görünüp bazen kaybolmaları nedeniyle daima göz önünde bulunacak araçlar olması gerektiğine inanan ve bunun için de heykeller yapıp onlara tapanlardır.

4. Hulûliyye: Her şeyi yaratan Allah, zatında bir olmakla birlikte, yedi gezegen ve şahıslarda çoğalır. Bu çoğalma O'nun zatındaki birliğine zarar getirmez.¹⁵⁸

Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Sâbiiler, inançlarının bir kısmını ilâhi dinlerden almakla birlikte, kendilerine aracı olarak gördükleri meleklerle, yıldızlara ve putlara da tapmışlardır.

Sâbiilerden haklarında daha çok bilgi sahibi olduğumuz gruplar Harran ve Mandeen Sâbiileridir. Harran Sâbiileri, hiçbir peygamberi ve kitabı kabul etmedikleri için, Ehl-i Kitap kabul edilmezler. Kestikleri yenmez, kadınlarıyla da evlenilmez.¹⁵⁹ Ayrıca bu topluluğun güneş doğmadan sekiz rekât, zeval vakti beş rekât ve güneş battıktan sonra beş rekât olmak üzere günde üç vakit namaz kıldıkları, her rekâta üç secde yaptıkları, genellikle horoz olmak üzere kurban kesip, kurbanlarını yaktıkları ve sünnet olmadıkları¹⁶⁰ rivayet edilmiştir. Mandeenler ise Kesker ve Betayih nahiyesinde oturan ve Hristiyanlığa inanan

¹⁵⁷ Ebû Mansur Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firâk* (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1999), 294.

¹⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 455-465.

¹⁵⁹ Ebû Bekir Ahmed el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 3: 118.

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, 1: 104.

gruptur. Bunlar Yahya (a.s) ve Şit (a.s)'a inanır ve onlara ait olduğunu iddia ettikleri kitapları vardır. İmam-ı Azam'ın Ehl-i Kitap kabul ettiği grup bunlardır.¹⁶¹ Bugün itibarıyla nüfuslarının 20.000'i geçmediği tahmin edilen Sâbiîlerin daha çok Irak bölgesinde yaşadıkları bilinmektedir.¹⁶²

Taberi, tefsirinde Sâbiîler hakkındaki ihtilafı üç kısma ayırır: 1. Sâbiîler, Yahudiler ve Hristiyanlar arasında bir grup olup, ne Yahudi ne de Hristiyandırlar, dinleri yoktur. 2. Sâbiîler, meleklerle ibadet etmekte olup, kibleye dönerek namaz kılar ve Zebur okurlar. 3. Sâbiîler, Ehl-i Kitap'tırlar.¹⁶³

Buraya kadar verilen bilgiler ve yapılan değerlendirmeler doğrultusunda, Sâbiîler üç grupta ele alınabilir:

1. Yahudilerle Mecûsîler arasında bir taifedir.
2. Meleklerle ibadet eden bir kavimdir.
3. Yıldızlara tapan bir cemaattir.¹⁶⁴

Sâbiîlerin inançlarının merkezini “Hayat Kültü” olarak ifade ettikleri ilâh anlayışı oluşturur. Onlara göre, daima birbiriyle rekabet halinde olan iki güç vardır: Birincisi, hayatı, güzelliği ve ışığı temsil eden Alma d Nhura, ikincisi ise, karanlığı ve yokluğu ifade eden Alma d Hşuka'dır. Onlara göre peygamber, ilk insan Hz. Âdem'e Işık Tanrısı emriyle, ışık elçisi Manda d Hila tarafından öğretilen ilâhi mesajı doğru algılayan ve ilâhı temsil eden kişidir. Sâbiîlere göre, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa (a.s) sahte peygamberler olup, Hz. Yahya ve Hz. Şit gerçek peygamberlerdir.¹⁶⁵ Ayrıca Hz. Muhammed'e (s.a.v) ağıza alınmayacak suçlamalarla küfredenler ve onu katliam çocuğu, sünnet olan, kendisine Mars'ın yardım ettiği, halkı kılıçla kendi dinine döndürmeye çalışan birisi olarak görürler.¹⁶⁶ Sâbiîlerin aynı zamanda “ahir zaman” inançları da vardır. Bu dönemin sonuna doğru ahlaki değerlerin azalacağı, kötülüğün artacağı ve Mehdînin gelerek bunları düzeltereğine, kıyamete ve kıyametten sonra hesaba,

¹⁶¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3: 118.

¹⁶² Adam vd. *Dinler Tarihi*, 318.

¹⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 145-147.

¹⁶⁴ Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve Sâbiîler*, 114; Süleyman Ateş'e göre, Bakara ve Mâide surelerinde, Allah'ın birliğine inananlar arasında sayılan Sâbiîler, meleklerle veya yıldızlara tapan müşrik bir kavim değildir. Ona göre Kur'an'ın kastettiği Sâbiîler, Allah'ın birliğine inanan muvahhidlerdir. bk: Ateş, *Tefsir*, 6: 15-16.

¹⁶⁵ Gündüz, *Sâbiîlik*, 139.

¹⁶⁶ Gündüz, *Sâbiîlik*, 117.

ceza ve mükâfata da inanırlar.¹⁶⁷ Bugün Bağdat'ın güneyi ve Kerbelâ bölgesinde “Sâbiî” olarak bilinen ve “Ginza” denilen kutsal kitapları olan insanlar vardır.¹⁶⁸

Sâbiîler mü'min ve kâfir olmak üzere iki gruptur. Harran bölgesinde yaşayıp yıldızlara tapan grup kâfirdir. Diğer grup ise, Müslümanlar gibi Kâbe'ye yönelip, beş vakit namaz kılan, oruç tutup, hacca giden, ölü hayvan ve domuz eti yemeyen, bütün dinlerin iyi taraflarını alıp bunları birleştiren Sâbiîlerdir.¹⁶⁹ Bunlar da Mandeenler olup başlıca ibadetleri vaftizciliktir.¹⁷⁰

d) Mecûsîlik

Kur'an'da ismi geçen dinlerden birisi de Mecûsîlik'tir.¹⁷¹ “Mecus” kelimesi Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelime olup, “Mecusun dini, sahibi” anlamlarına gelmektedir.¹⁷²

Mecûsîlik İran dinlerinin esasıdır. Zerdüştlük de denir. “Mecûsî” kelimesi daha çok Araplar tarafından kullanılmaktadır. Kurucusu Zerdüş olan Mecûsîliğin, MÖ.7. yy'da doğduğu sanılmaktadır.¹⁷³ Zerdüş'ün yaşayıp yaşamadığı tartışmalı olmakla birlikte, yaşadığı ve nebilik iddiasında bulunan birisi olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁴

“Mecûsî” kelimesi Kur'an'da bir kere geçmektedir.¹⁷⁵ Hadislerde de bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almamakla birlikte, Hz. Peygamberin Bahreyn ve Yemen'de bulunan Mecûsîlerden cizye aldığı veya ölümle İslam arasında tercihe zorladığına dair rivayetler vardır.¹⁷⁶ İslam Devletinin sınırlarının genişlemesiyle birlikte İran'a kadar ulaşıp, burada bulunan Mecûsîlerin durumunun ne olduğu gündeme gelince: “Mecûsîlere, kadınlarınızı nikâhlamanız ve

¹⁶⁷ Gündüz, *Sâbiîlik*, 151-165.

¹⁶⁸ M.Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997), 84.

¹⁶⁹ Mevdûdî, *Tevhid Mücadelesi*, 1: 47.

¹⁷⁰ Günaltay, *Araplar ve Dinleri*, 84.

¹⁷¹ Hac 22/17.

¹⁷² Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 221.

¹⁷³ Adam vd. *Dinler Tarihi*, 246-248.

¹⁷⁴ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 214.

¹⁷⁵ Hac 22/17.

¹⁷⁶ *Muvatta*, “Zekât”, 41; Muhammed Hamîdullah, *Vesâiku's-siyâsiyye*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1985), 150.

kestiklerini yemeniz dışında Ehl-i Kitap muamalesi yapınız.”¹⁷⁷ hadisi rivayet edilmiş ve bu konuda hukuki bir kural ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸

Bugün İran’ın Yezid şehrinde bir milyon’a yakın Mecûsî’nin yaşadığı bilinmektedir.¹⁷⁹

Mecûsîler “her şeyi yaratan” anlamında “Ahura Mazda” adını verdikleri tek tanrıya inanırlar. Her şeyi idare eden, hikmet sahibi, anlatılamayan bir varlıktır.¹⁸⁰ Mecûsîlerin inançlarına göre, kâinatta iyi ve kötü olmak üzere iki güç vardır. “Ahura Mazda” iyiliğin, “Ehriman (Angre Mainyu)” ise kötülüğün yaratıcısıdır.¹⁸¹ Bu iki tanrı sürekli bir mücadele içerisinde olup, bu savaşı Ahura Mazda’nın kazanmasıyla dünyanın sonu gelecektir.¹⁸²

Mecûsîlerin kutsal kitabının adı “Zend-Avesta”dır. Asıl kitap “Avesta” olup, “Zend” asıl kitabın şerhidir.12 kitaptan oluşan ve içerisinde emir, nehiy, vaad, vaid gibi konular bulunan bu kitapta peygamberimizden bahseden ifadeler de yer almaktadır. Bu bilgiler arasında, Hicaz’da Muhammed (s.a.v) adında bir peygamber çıkacağı ve Kâbe’deki putları kırıp, oraya dönerek namaz kılacağı gibi hususlar yer almaktadır.¹⁸³

Mecûsîler, peygamber olarak Zerdüş’tü kabul ederler. Zerdüş’tün MÖ. 6. veya 7. yüzyıllarda yaşadığı ve MÖ. 553 tarihinde öldüğü ileri sürülmektedir.¹⁸⁴ Mecûsîler ayrıca Hz. Âdem’in ilk insan ve ilk peygamber olduğunu da kabul etmektedirler.¹⁸⁵

Mecûsîlikte ateşe ibadet önemli bir yer tutmaktadır. Ateş tanrısal saflığı, temizlik ve iyiliği temsil eder. Sürekli yakılan ateşe ibadet için belirlenmiş bir zaman yoktur.¹⁸⁶

Mecûsîlikte melek, şeytan, ruh, ahiret gibi inançlar da mevcuttur. Şeytan kötülüğün temsilcisi olup, ona “dev” derler.¹⁸⁷

¹⁷⁷ Muvatta, “Zekât”, 42.

¹⁷⁸ Yusuf Fidan, *İslâmda Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2005), 32.

¹⁷⁹ Zeydân, *Ahkâmü’z zümmiyyîn*, 116.

¹⁸⁰ Kaya, *Ehl-i Kitap*, 169.

¹⁸¹ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 516; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 214-216.

¹⁸² Emîn, *Fecru’l-İslâm*, 101.

¹⁸³ Kaya, *Ehl-i Kitap*, 192.

¹⁸⁴ Adam vd. *Dinler Tarihi*, s.248.

¹⁸⁵ Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-firâk*, 295.

¹⁸⁶ Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 518; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 215.

İnsanın ahiretteki durumu bu dünyada yaptıklarına bağlıdır. İnsanların yaptıkları bir kitapta yazılır ve insan öldükten sonra bunlar tartılır. İyilerin ruhu semaya yükselir, kötülerin ruhu ise yerin dibine gider.¹⁸⁸ Ölen her insan “Cinvat” denilen bir köprüden geçmek zorundadır. Bu köprü insanın bu dünyada yaptıklarına göre daralmakta ve genişlemektedir. Dinsiz olan insanlar bu köprüden aşağıya düşeceklerdir.¹⁸⁹

Yine Mecûsî inancına göre, Zerdüş’tün ölümünden sonra “Soaşyant” denilen kurtarıcının doğmasıyla, kötülük tanrısının gücü bitecek ve tüm dünya ateşle temizlendikten sonra, Ahura Mazda’ya ulaşacaktır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 214-216.

¹⁸⁸ Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 102.

¹⁸⁹ Günay Tümer, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslâm Dini* (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 78.

¹⁹⁰ Adam vd. *Dinler Tarihi*, 260.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KUR'AN'DA EHL-İ KİTAP'IN ÖZELLİKLERİ

1.1.1. “Ehl-i Kitap” İfadesiyle Bildirilen Özellikler

Allah tarafından tarih boyunca gönderilen her peygamber, aslında aynı esasları içeren bir dini tebliğ etmiştir. Fakat zamanla insanlar Hakk'a isyan, aralarındaki kıskançlıklar,¹⁹¹ kendi çıkarlarını korumak, nefislerini yüceltmek vb. nedenlerle kendilerine gönderilen emirlerde birtakım değişiklikler yapmışlar¹⁹² veya Allah'ın birçok ayetini gizlemişlerdir.¹⁹³ Kur'an'da “Ehl-i Kitap” denilen toplumlar da bu fiillerle vasfedilmiştir.

Allah'a ve O'nun gönderdiklerine karşı olumsuz bir tavır sergileyen Ehl-i Kitap'ın sahip olduğu ortak özellikler, Kur'an'da açıkça zikredilmektedir. Kur'an, bu özellikleri beyan ettiği ayetlerde; “¹⁹⁴ “¹⁹⁵ “¹⁹⁶ “¹⁹⁷ “¹⁹⁸ ifadelerini kullanmıştır.

Ehl-i Kitap, gerek sözlü olarak,¹⁹⁹ gerekse kitaplarında yer alan ayetin tamamını kaldırmak, kelimelerin yerlerini değiştirmek veya çarpık te'vil ve yorumlarla, kutsal kitaplarını tahrîf etmek suretiyle,²⁰⁰ dinin aslından uzaklaşmışlardı. Ehl-i Kitap'tan bir zümre, iyice düşünüp anladıktan sonra

¹⁹¹ “Hiç şüphesiz din, Allah katında İslâm'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık ve Hakk'a başkaldırma (bağy) yüzünden ayrılığa düştüler. ...” (Âl-i İmrân 3/19); bk: Bakara 2/109.

¹⁹² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 245; Ateş, *Tefsîr*, 1: 202; “Onlardan zulmedenler hemen sözü, kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azap gönderdik.” (A'râf 7/162).

¹⁹³ “Ey Kitap Ehli, neden hakkı batıl ile örtüyor ve bildiğiniz halde hakkı gizliyorsunuz?” (Âl-i İmrân 3/71); bk: Bakara 2/146; En'âm 6/20; Bakara 2/116; Tevbe 9/30.

¹⁹⁴ Örnek ayetler için bk: Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/64-65,69-71; Nisâ 4/123.

¹⁹⁵ Bakara 2/101, 145.

¹⁹⁶ Nisâ 4/44.

¹⁹⁷ En'âm 6/20.

¹⁹⁸ Âl-i İmrân 3/186.

¹⁹⁹ “Yahûdilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrîf ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ'inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.” (Nisâ 4/46).

²⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 1362.

Allah'ın hitabını tahrîf eder, değıştirirlerdi.”²⁰¹ “Onlardan (Ehl-i Kitap'tan) bir grup var ki kitapta olmayan bir şeyi, siz kitaptan sanasınız diye dillerini kitaba eğip büker (sözlerini vahiymiş gibi göstermek için, kitabın sözlerine benzetmeye çalışırlar) ve: “O Allah katındandır” derler. Oysa o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”²⁰²

Bu kimseler kitaplarını sadece değıştirmek veya ondan bazı hususları gizlemekle kalmamışlar, ona yeni bölümler de eklemişlerdi. Ehl-i Kitap alimleri tarafından eklenen bu bölümleri dikkate almayan Kur'an, yorumcular tarafından asıl anlamlarından uzaklaştırılarak farklı taraflara çekilmiş olsa da kitap içerisinde Allah'ın ve peygamberlerinin sözleri olarak geçen ve insanları kendisinin öngördüğü hayat tarzına sevkeden kısımlarının gözetilmesini ister. Dolayısıyla Ehl-i Kitap Allah'a iman ederek, kitaplarında bulunan bu ilâhi emirlerin gereğini yerine getirselerd, Kur'an'ın da aynı kaynaktan geldiğinin farkına varacak, ona ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) düşmanca bir tavır takınmayacaklardı. Çünkü İslam'ı kabul etmekle, ismi farklı olsa da kendi yollarını devam ettirmiş olacaklardı.²⁰³

Allah'ın daha önce olduğu gibi, yeni bir peygamber göndererek uyurma lütfunda bulunduğu Ehl-i Kitap, son peygamberin kendi içlerinden çıkmaması nedeniyle²⁰⁴ ayrılığa düşmüş,²⁰⁵ daha önce kendi değerlerine karşı takındıkları olumsuz tavır bu defa eski inançlarına döndürmek, aralarındaki kardeşliği bozmak, tahakkümleri altına almak²⁰⁶ için Hz. Muhammed'e (s.a.v), Kur'an'a ve Müslümanlara karşı nefrete dönüştürerek devam ettirmişlerdir.²⁰⁷

Ehl-i Kitap, hiçbir konuda Müslümanlara hayır indirilmesini içine sindirememiş,²⁰⁸ hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, yaptıkları her

²⁰¹ Bakara 2/75.

²⁰² Âl-i İmrân 3/78; bk: Bakara 2/104-105; Mâide 5/41; A'râf 7/161-162.

²⁰³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 498.

²⁰⁴ “Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar? Oysa İbrâhîm soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahsettik.” (Nisâ 4/54); bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 368.

²⁰⁵ “Kendilerine kitap verilenler, ancak o açık delil (peygamber) kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler.” (Beyyine 98/4).

²⁰⁶ Ateş, *Tefsîr*, 1: 219.

²⁰⁷ “...Andolsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'ân, onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır...” (Mâide 5/68).

²⁰⁸ “Ne kitap ehlinde inkâr edenler ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler...” (Bakara 2/105)

yanlıştın kendilerini doğru yoldan bir adım daha uzaklaştırdığını kavrayamamış,²⁰⁹ sürekli müslümanları imanlarından vazgeçirip küfre döndürmenin mücadelesini vermişlerdir.²¹⁰ Bu taassupları, onları, Müslümanların yeni kiblesi olan Mescid-i Haram'a yönelmekten de alıkoymuştu.²¹¹

Allah, Ehl-i Kitap'a, Hz. Muhammed (s.a.v) ve ona inananlar gibi inanmaları gerektiğini bildirdiği halde²¹² onlar, gerçek doğru yolun Yahudi veya Hristiyan olmaktan geçtiğini²¹³ dolayısıyla Müslümanların da kendilerine uyduklarında doğru yolu bulmuş olacaklarını iddia etmiş ve bunun için gayret göstermişlerdir.

Kur'an, genel itibarıyla Ehl-i Kitap'la ilgili olarak zikrettiği bu olumsuz özellikler yanında, kitap ehlinden, Allah'a ve onun peygamberlerine indirdiği kitaplarına samimiyetle inanan,²¹⁴ onu okuyan,²¹⁵ az bir menfaat karşılığında satmayan,²¹⁶ Allah'a secde eden,²¹⁷ iyiliği emredip kötülükten sakındıran²¹⁸ ve takva sahibi olan²¹⁹ kimselerden ise övgüyle bahsetmiştir.

1.2. Kur'an'da Yahudiler

Yahudilerin Müslümanlarla yakın bir ilişki içerisinde olması, onlara kendi dinleri ile diğer vahye dayalı dinler arasında varolan ortak hususlarla, Allah'ın emirlerinden ne kadar uzaklaştıklarının gösterilmesi gibi sebeplerden dolayı²²⁰ Kur'an'da, kendisinden en fazla bahsedilen toplum Yahudilerdir.²²¹ Kur'an'da

²⁰⁹ “Kitap ehlinden bir grup, sizi şaşırtıp saptırmayı arzuladı; fakat onlar ancak kendi nefislerini şaşırtıp saptırırlar da farkına varmazlar.” (Âl-i İmrân 3/69).

²¹⁰ “Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler...” (Bakara 2/109).

²¹¹ “Yemîn olsun ki (habibim) sen Ehl-i Kitap'a her türlü ayeti (mucizeyi) getirsen yine de onlar senin kiblene dönmezler. Sen de onların kiblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kiblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun.” (Bakara 2/145).

²¹² Bakara 2/137.

²¹³ Bakara 2/135.

²¹⁴ Âl-i İmrân 3/119.

²¹⁵ Bakara 2/121.

²¹⁶ Âl-i İmrân 3/119.

²¹⁷ Al-i İmrân 3/113.

²¹⁸ Âl-i İmrân 3/114.

²¹⁹ Al-i İmrân 3/115.

²²⁰ Harman, “Yahûdilik”, 43: 221.

²²¹ Cilacı, *Dünya Dinleri*, 74.

Yahudileri ifade için “hûden,²²² hâdû,²²³” “Yehûd”²²⁴ ve “Beni İsrâîl”²²⁵ terimleri kullanılır.

Hz. Musa’ya kadar olan Yahudi tarihiyle ilgili olarak Kur’an’da yer alan bilgilerin başında Hz. İbrahim (a.s) hakkında verilen bilgiler gelir. Onun, babası ve kavmine karşı verdiği tevhid mücadelesi anlatılır. Kendisinin iyi bir müslüman olup Yahudi veya Hristiyan olmadığından²²⁶ bahsedildikten sonra, Allah’ın birliğine inanan,²²⁷ O’nun peygamberi²²⁸ ve dostu²²⁹ olduğu vurgulanır. Kur’an’da, Yakup (a.s)’dan “İsrâîl” ismiyle de bahsedilir²³⁰ ve onun, oğullarından, Allah’a kulluk edip Müslümanlar olarak ölmelerini istediği vasiyetine²³¹ yer verilir. Yakup (a.s) ve oğlu Yûsuf (a.s)’la ilgili bilgiler Yûsuf suresinde bir bütünlük içerisinde anlatılır.²³² Burada Hz. Yusuf’un (a.s) önderliğinde İsrailoğullarının yaşadığı müreffeh hayat ve daha sonra Firavun’un onlara yaşattığı sürgün hayatı izah edilir. Son olarak da Kur’an, Hz. Musa’nın, Allah’ın yardımıyla İsrailoğullarını, içine düştükleri bu durumdan kurtardığını belirtir.²³³

Kur’an, Hz. Musa’nın Yahudilere, peygamber olarak gönderildiğini,²³⁴ ona verilen kitabın Tevrat olduğunu,²³⁵ ancak onların kutsal kitaplarını tahrif ettiklerini²³⁶ kesin olarak bildirmektedir. Kur’an’da, Yahudilerin tarihi geçmişleriyle ilgili olarak verilen bu bilgilerden sonra, beyan edilen diğer özelliklerini ele alalım.

²²² Bakara 2/111, 135, 140.

²²³ Bakara 2/62; En’âm 6/146; Nisâ 4/46; Nahl 16/118; Cum’a 62/6; Mâide 5/41, 44, 69.

²²⁴ Bakara 2/113, 120; Mâide 5/18, 51, 64, 82; Tevbe 9/30.

²²⁵ Bakara 2/40, 47, 83, 122, 211, 246; Âl-i İmrân 3/49, 93; Mâide 5/12, 32, 70, 72, 78, 110.

²²⁶ “İbrâhîm, ne Yahûdi idi, ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah’ı bir tanıyan, hakk’a yönelen) bir müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan da değildi.” (Âl-i İmrân 3/67).

²²⁷ “De ki: “Allah, doğru söylemiştir. Öyle ise hakka yönelen İbrâhîm’in dinine uyun. O, Allah’a ortak koşanlardan değildi.” (Âl-i İmrân 3/95).

²²⁸ “Kitap’ta İbrâhîm’i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi.” (Meryem 19/41).

²²⁹ “...Allah, İbrâhîm’i dost edindi.” (Nisâ 4/125).

²³⁰ Âl-i İmrân 3/93.

²³¹ Bakara 2/132.

²³² Yûsuf 12/4-101.

²³³ Bakara 2/49.

²³⁴ Nisâ 4/53.

²³⁵ Kasas 28/43.

²³⁶ Nisâ 4/46; Mâide 5/13.

1.2.1. Dünya Hayatına Karşı Tutumları

Kur'an, dünya ve ahiret olmak üzere iki hayattan bahseder. Dünya hayatının, geçici,²³⁷ aldatıcı,²³⁸ insanların çeşitli konularda birbirine üstünlük sağlamaya çalıştığı bir yarış,²³⁹ oyun ve eğlenceden²⁴⁰ ibaret olduğunu, bu geçici meta'nın²⁴¹ insanları aldatmaması gerektiğini,²⁴² ahiret hayatının ise, asıl hayat olduğunu, gerçek huzur ve sükûnun orada yaşanacağını²⁴³ bildirir. Ahireti unutarak dünya hayatının sadece zahirini bilenleri eleştirir²⁴⁴ ve onların derin bir sapıklık içinde olduklarını,²⁴⁵ varacakları yerin de cehennem olduğunu²⁴⁶ vurgular. Mü'minlerden de ahirete hazırlanırken dünyadan nasiplerini unutmamalarını ister.²⁴⁷

Meşru işlerde Allah, gayri meşru işlerde ise şeytan dünya hayatını insanlara süslü gösterir.²⁴⁸ Kur'an, Yahudilerin, dünya hayatını ahiret hayatına tercih eden, dünyaya ve dünyevi nimetlere karşı en düşkün millet olduğunu bildirir.²⁴⁹ Dünya hayatını tercih eden²⁵⁰ ve bu hayatta bütün emellerini gerçekleştirebilmek için her yolu kendilerine mübah sayan Yahudiler, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmakta,²⁵¹ gerek kendilerine gönderilen peygamberlere, gerekse çevrelerindeki insanlara karşı her türlü haksızlığı yapmakta bir beis görmemişlerdir. Yaptıklarının yanlışlığını bildikleri halde kendilerini haklı gösterebilmek için "Allah'ın oğulları ve sevgilileri" olduklarını²⁵² ve her ne

²³⁷ Mü'min 40/39.

²³⁸ Âl-i İmrân 3/185.

²³⁹ Hadîd 57/20.

²⁴⁰ Ankebût 29/64; En'âm 6/32.

²⁴¹ Ra'd 13/26.

²⁴² Fâtır /5.

²⁴³ Ankebût 29/64; Mü'min 40/39.

²⁴⁴ Rûm 30/7.

²⁴⁵ İbrâhîm 14/3.

²⁴⁶ Nâziât 79/37-39.

²⁴⁷ Kasas 28/77.

²⁴⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1051.

²⁴⁹ Bakara 2/96; Ayette "herhangi bir tür yaşama" anlamında () kelimesinin kullanılması, Yahûdilerin yaşadığı hayatın ne kadar bayağı ve kabul edilemez bir hayat olduğunu göstermektedir. bk: Ateş, *Tefsîr*, 1: 98).

²⁵⁰ Bakara 2/86.

²⁵¹ Mâide 5/64.

²⁵² Mâide 5/18.

yaparlarsa yapsınlar “affedileceklerini”²⁵³ iddia edip, hatalarından vazgeçmedikleri gibi, onları tekrarlamaktan da geri durmamışlardır. Yaptıkları bu haksızlıkların hesabını veremeyeceklerini bilmeleri,²⁵⁴ onları, ahiret hayatını göz ardı etmeye ve sadece dünyevi bir hayat yaşamaya sevk etmiş,²⁵⁵ inançları ise onlar için sadece bir ritüel olarak kalmıştır.²⁵⁶

Haftanın altı gününü çalışıp bir gününü ibadete ayırmaları Yahudilerin dünya hayatına verdikleri aşırı değerın başka bir delilidir.²⁵⁷

Kendilerine verilen nimetlerden, Allah rızası için harcamaları istenince,²⁵⁸ mallarını vermemek için, Allah’ın kendilerine karşı cimri davranıp, bir şey vermediğini öne sürmüşler²⁵⁹ ve kendileri vermedikleri gibi, maddi sıkıntı içerisinde olduklarını bildikleri Müslümanlarla da alay edebilmek için, Müslümanların inandıkları Allah’ın, kendisinin vermeyip, başkalarının vermesini isteyecek kadar cimri olduğunu²⁶⁰ iddia etmişlerdir. Kendilerinden borç istenmesi onları Allah’a ve insanlara karşı kibirlenmeye sevk etmiş ve “kendilerinin zengin, Allah’ın fakir”²⁶¹ olduğunu söyleyecek kadar nankörleşmişlerdir.

Dünya hayatına olan düşkünlükleri ve daha fazla mal elde etme hırsları yüzünden,²⁶² insanlara zulmetmişler, birçok kişiyi Allah’ın yolundan alıkoymuşlar²⁶³ ve nehyedildikleri halde faiz almışlardır.²⁶⁴ Bu nedenle daha önce kendilerine helal olan bazı şeyler Allah tarafından onlara haram kılınmıştır.²⁶⁵

²⁵³ A`râf 7/169.

²⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 429; Mehmet Altuntaş, “Tevrat ve Kur’ân’a göre Yahûdilerin Dünyaya Bakışı”, *BOZİFDER* 3/3 (2013): 93.

²⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 110; Ateş, *Tefsîr*, 3: 410.

²⁵⁶ Seyyid Kutup, *Fi zilâli'l-Kur’ân*, çev. Komisyon (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1995), 5: 112.

²⁵⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Müslümanca Yaşamak* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), 21.

²⁵⁸ Bakara 2/245.

²⁵⁹ “Yahûdiler “Allah’ın eli bağlıdır (Allah cimridir)” dediler. Kendi elleri bağlandı ve söyledikleri sözden ötürü lanetlendiler. Hayır, Allah’ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.” (Mâide 5/64).

²⁶⁰ Ateş, *Tefsîr*, 3: 26.

²⁶¹ “Allah: “Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü işitti. ...” (Â-i İmrân 3/181).

²⁶² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 80.

²⁶³ Nisâ 4/160.

²⁶⁴ Nisâ 4/161

²⁶⁵ “Yahûdî olanlara her tırnaklı (hayvanı) haram kıldık. Sığırlardan ve koyunlardan, sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışanlar dışında iç yağlarını da onlara haram kıldık.” (En’âm 6/146).

1.2.2. Dine Karşı Tutumları

Kur'an'ın, Yahudilere, menfaatlerine düşkünlükleri, dinlerinin emirlerini değiştirmeleri, kendilerine gönderilen peygamberlere iftira atmaları veya öldürmeleri, yeryüzünde fesat çıkarmaları ve Allah'a karşı verdikleri sözleri yerine getirmemeleri gibi konularda eleştirilerde bulunması, dine karşı olumsuz bir tavır takındıklarını ortaya koymaktadır. Yahudilerin kendilerinden istenilenin aksine fikir ve uygulamalar ortaya koydukları dini konuların başında Allah'a, peygamberlere, kitaplara iman ve nimetlere karşı yaptıkları nankörlükler gelmektedir.

1.2.2.1. Allah Tasavvurları

Kur'an, Yahudilerin tevhid inancını eleştirir ve bu konudaki tutumları yüzünden onları Hristiyanlarla ve müşrik Araplarla aynı kategoride ele alır. Yahudilerden, tek olan bir ilâh'a kulluk etmeleri istendiği halde²⁶⁶ onlardan bir kısmı, kendilerinden önceki inkârcıların²⁶⁷ sözlerini taklit ederek, "Üzeyr Allah'ın oğludur"²⁶⁸ demek ve buna inanmak suretiyle Allah'a şirk koştular. Allah'tan başka tapılan şeylere, Cibî ve Tağût'a inandılar.²⁶⁹ Kur'an kesin bir dille reddettiği halde, yaptıklarını meşru gösterebilmek için de "Allah'ın oğulları ve sevgilileri" olduklarını iddia ettiler.²⁷⁰

Yahudiler peygamberler vasıtasıyla kendilerine ulaştırılan ilâhi emirlerin doğruluğu konusunda peygamberlerle tartışıp sonunda yine kendi bildiklerini yaptılar. Oysa Allah, İsrailoğullarından, bir olan Allah'a kulluk, anaya-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik etmeleri ve insanlara güzel söz söylemeleri hususunda söz almıştı. Ancak onların çoğu verdikleri bu sözü yerine getirmediler.²⁷¹

²⁶⁶ Tevbe 9/31.

²⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 221 (Eski Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve Persler).

²⁶⁸ Tevbe 9/30.

²⁶⁹ Nisâ 4/51; "Cibî" () kelimesi Arapça'da; anlamsız, hiçbir dayanağı olmayan saçma bir şey anlamına gelir. İstilâhi anlamda, büyüçülük, müneccimlik, gelecekte haber verme, kehanet gibi şeylere "cibî" denir. Batıl inanç ve hurafe ile eş anlamlıdır. "Tağût" kelimesi ise; sınırları aşan, Allah'a isyan edip, kendisini O'nun yerine koyan ve insanları kendisine kulluğa zorlayan her şey anlamındadır. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 202,367; Ateş, *Tefsîr*, 2: 302.

²⁷⁰ Mâide 5/18.

²⁷¹ Bakara 2/83; bk: Bakara 2/84-85.

Kendileriyle yapılan sözleşmenin bulunduğu taş levhaların Hz. Musa'ya verilmesi sırasında Sina dağının eteğine gelen Yahudilere, Allah, kendisiyle yaptıkları anlaşmayı bozmalarının doğuracağı sonuçları göstermek için, dağı üzerlerine düşecek bir gölgelikmiş gibi yükseltti.²⁷² Gerçekleri görmelerine vesile olacak bu manzaraya bizzat şahit olmalarına rağmen yine de Allah'ın emirlerinden yüz çevirdiler.²⁷³

Yahudi din adamları ise kendi yazdıkları kitapları meşru göstermek, değerlerini artırmak ve az bir menfaat elde edebilmek için “Bu Allah katındandır” diyerek sattılar.²⁷⁴ Bu davranışlarıyla sadece insanların mallarını haksız yollardan yemekle kalmayıp, onları Allah yolundan da alıkoydular. Bununla birlikte onların uydurdukları bilgileri din olarak algılayan²⁷⁵ ve Allah'ın emirlerine tercih eden Yahudiler de, bu davranışlarıyla din adamlarını Rabb olarak kabul etmiş oldular. *“Onlar Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini, rabler edindiler Oysa onlar tek olan bir ilâh'a ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. O'ndan başka tanrı yoktur. O bunların şirk koşmakta oldukları şeylerden münezzehtir.”*²⁷⁶ ayeti inince daha önce Hristiyan olan Adiy bin Hatim Peygamberimize gelerek: “Bu ayet bizi, âlimlerimizi ve rahiplerimizi Rabler edinmekle suçluyor. Bunun gerçek manası nedir? Zira biz onları kendimize Rabler edinmeyiz” dedi. Hz. Peygamber de: “Siz onların gayri meşru (haram) ilan ettiklerini gayri meşru, meşru (helal) kabul ettiklerini meşru sayıp öylece kabul etmiyor muydunuz?” deyince, Adiy bin Hatim: “Evet böyledir” diyerek tasdik etti. Hz. Peygamber: “İşte bu sizin onları kendinize Rabler edinmenizdir.” buyurarak Yahudilerin bu yanlış inancını beyan etti.²⁷⁷

Allah'a bilerek yalan uyduran Yahudiler, Allah'ın onlara koymuş olduğu birtakım yasakları da çiğnemekte bir beis görmediler. Öyle ki, Babil'de, yaptıklarının bir imtihan vesilesi ve kötüye kullanılmasının da küfür olduğunu söylemelerine rağmen, Hârut ve Mârut adlı iki melekten, sihir yapmayı öğrendiler. Allah'ın azabına müstehak olacaklarını bile bile bu sihri, insanlara

²⁷² A'râf 7/171.

²⁷³ Bakara 2/63-64; bk: Bakara 2/93.

²⁷⁴ Bakara 2/79.

²⁷⁵ Abese 80/1-7.

²⁷⁶ Tevbe 9/31.

²⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 222.

zarar vermek için kullandılar.²⁷⁸ Yahudilerden bazıları, Yahudi olmayanlardan aldıkları borçları ödememek için “ümmilere yaptıklarımızdan dolayı herhangi bir sorumluluğumuz yoktur”,²⁷⁹ bazıları da, “deve eti Tevrat’ta haramdır” diyerek, Allah’ın, peygamberleri ve kutsal kitapları aracılığıyla haram kıldığını helal, helal kıldığını haram kıldılar.²⁸⁰ Yaptıkları yanlışlar nedeniyle başlarına gelen belalardan kurtulamayınca Allah’ın elinin sıkılaştığını,²⁸¹ kendilerine hazinelerinin kapılarını kapattığını,²⁸² Allah için borç vermeye davet edildiklerinde²⁸³ de Allah’ın fakir, kendilerinin zengin olduklarını²⁸⁴ söyleyerek Allah’ı uygunsuz vasıflarla tavsif etmekten de geri durmadılar.²⁸⁵

Allah’a iman konusunda yaptıkları bu aşırılıklar, onları, dinlerinden taviz vermeye ve Allah düşmanlarıyla dostluk yapmaya kadar götürdü.²⁸⁶ Öyle ki Yahudilerden Huyey bin Ahtab ve Ka’b bin Eşref, bir grup yahudiyle birlikte Mekke’ye giderek, Kureyş’lilere, Resûlullah ile savaşıacaklarını bildirdiler. Kureyş’liler de: “Siz Ehl-i Kitap’sınız, size inanmıyoruz, şu putlarımıza secde edin ki size inanalım” deyince, Yahudiler putlara secde ederek, müşriklerin, müslümanlardan daha doğru yolda olduğunu söylediler.²⁸⁷

1.2.2.2. Peygamberlere Karşı Tutumları

Yeryüzünde kendilerine en fazla peygamber gönderilen toplumun İsrailoğulları olması, övünülecek bir vasıf olmakla birlikte, İsrailoğullarının ne kadar haddi aşan bir toplum olduklarının da göstergesidir. Yahudiler, daha önce Allah’a iman konusunda verdikleri sözlere uymadıkları gibi, gelecek peygamberlere iman edip, onları destekleyeceklerine dair verdikleri sözlere de uymadılar. Hangi peygamber onların hoşlarına gitmeyen bir öğüt veya emir

²⁷⁸ Ateş, *Tefsîr*, 1: 203.

²⁷⁹ Âl-i İmrân 3/75.

²⁸⁰ Âl-i İmrân 3/93.

²⁸¹ Mâide 5/64.

²⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 496; Ateş, *Tefsîr*, 3: 26.

²⁸³ Bakara 2/245.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/181.

²⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 313; Ateş, *Tefsîr*, 2: 151.

²⁸⁶ Mâide 5/80-81; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 505; Ateş, *Tefsîr*, 3: 44.

²⁸⁷ Nisâ 4/51; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 367; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-te’vil* (Kum: Neşru’l-Belağa, 1993), 1: 521; Veli Ulutürk, *Kur’ân’da Ehl-i Kitab*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 13

verdiyse ona karşı çıktılar. Yaptıkları karşılığında da herhangi bir cezaya uğramayacaklarını sanarak, elçilerin davetine kulak tıkadılar.²⁸⁸

Yahudilikte peygamberlere iman, inanç esasları arasında yer alır ve peygamberlerin çoğunun Yahudi ırkindan olduğuna inanılır. Yahudilere göre peygamberlik Hz. İbrahim ile başlamış ve Hz. Musa ile kemale ermiştir. Peygamberlerin aldıkları vahyi İsrailoğullarına tebliğ etme vazifeleri dışında diğer insanlardan herhangi bir farkları yoktur. Allah İsrailoğullarına bazı kadın peygamberler de göndermiştir.²⁸⁹

İsrailoğulları, en büyük peygamber olduğuna inandıkları ve kendilerini Firavun'un zulmünden kurtaran Hz. Musa²⁹⁰ başta olmak üzere peygamberlerine inanmamak için onlardan, olağanüstü şeyler talep etmişler, sonunda da istihza yollu, sizin bildirdiklerinize karşı "kalplerimiz kılıflıdır"²⁹¹ diyerek, kalplerinde inanmaya kabiliyet olmadığını iddia etmişlerdir.²⁹² Böylece bu tavırlarıyla peygamberlere karşı önyargılı olduklarını ve ne olursa olsun geleneksel inançlarından vazgeçmeyeceklerini göstermişlerdir.²⁹³

Allah'ın emirlerine uymamakta direnen Yahudiler, Hz. Musa, Rabb'yle görüşmek için Tûr dağına gidince, onun ardından altından yapılan bir buzağı heykeline tapınmaya başladılar.²⁹⁴ Nitekim daha önce de, putperest bir kavme rastladıklarında, Hz. Musa'dan kendilerine onların putları gibi bir put yapmasını istemişlerdi.²⁹⁵ Kur'an'da, her şeye rağmen kendilerine hiçbir söz söyleyemeyen ve yol gösteremeyen putlara tapınma düşüncelerini gerçekleştiren Yahudilerin, bunu yapmakla zalimlerden oldukları bildirilmiştir.²⁹⁶

Görüldüğü gibi Peygamberlere inanmamak için her yolu deneyen Yahudiler, onlara iftira atmaktan da geri durmadılar. Hz. İsa'nın babasız olarak dünyaya getirilmesine inanmayıp, Hz. Meryem'e zina isnadında bulundular ve bu

²⁸⁸ Bakara 2/80.

²⁸⁹ Baş-İnci, *Yahûdilik*, 160-162.

²⁹⁰ A'râf 7/109-110, 127, 141; Şuarâ 26/61-66; bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 422.

²⁹¹ Bakara 2/88; bk: Nisâ 4/155.

²⁹² Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 415.

²⁹³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 93.

²⁹⁴ Bakara 2/92.

²⁹⁵ A'râf 7/138.

²⁹⁶ A'râf 7/148-153; bk: Nisâ 4/152; Tâhâ 20/85-97.

iftiraları sebebiyle lanetlendiler.²⁹⁷ Hz. Yakub'un babası İshak'a kardeşi Esav olduğunu söyleyerek kandırdığını ve şarap içirip sarhoş ederek kendisini takdis ettirdiğini,²⁹⁸ Hz. Dâvûd'un da zina ettiğini iddia ettiler.²⁹⁹ Ancak Kur'an'da, Hz. Dâvûd'un zina ettiğine dair bir ifade olmadığı gibi, aksine, ona peygamberlik, hükümdarlık³⁰⁰ ve Zebur'un verildiği,³⁰¹ ibadetlerine çok düşkün,³⁰² yeryüzünde adaletle hükmeden,³⁰³ tövbe eden ve affedilen³⁰⁴ birisi olduğu belirtilir.

Lut (a.s) hakkında Tevrat'ta yer alan bilgiler, Yahudilerin peygamberlere iftira atma hususunda ne denli aşırıya gittiklerinin bir başka delilidir. Tevrat'ta Sodom halkının, Hz. Lut'un misafiri olan iki meleği kendilerine vermesi için evini kuşattıkları, Hz. Lut'un ise, misafirlerine dokunmamaları karşılığında kızlarını onlara teklif ettiğinden bahsedilir.³⁰⁵ Bunun üzerine melekler, Hz. Lut'a, bu kavmin sonunun geldiğini, şehirden ayrılarak, dağlara çıkmasını bildirdiler.³⁰⁶ Hz. Lut şehirden ayrıлып bir mağaraya sığındı. Burada kızları ona şarap içirdi ve onunla birlikte oldular.³⁰⁷ Bu çirkin iddialar da Kur'an tarafından reddedilerek, Hz. Lut'un peygamberlerden³⁰⁸ ve Salihlerden olduğu,³⁰⁹ Allah'ın, karısı dışında, onu ve ailesini bu azgın kavimden kurtardığı ve kavmini helak ettiği bildirildi.³¹⁰ Tevrat'ta aynı şekilde Nuh (a.s)'ın da içki içerek sarhoş olduğundan ve çadırında çırılçıplak bir halde yattığından,³¹¹ Hz.İbrahim'in de Mısır'a geldiğinde kral'ın, güzel bir kadın olan eşi Sara'yı almak için kendisini öldürmesinden korkarak, eşini kızkardeşi olarak tanıttığından bahsedilmesi³¹² Yahudilerin peygamberlere attığı diğer iftiralara birer örnek teşkil etmektedir.

²⁹⁷ Nisâ 4/156.

²⁹⁸ Tekvin, 27/1-29.

²⁹⁹ II. Samuel, 11/1-4, 14-15, 26-27.

³⁰⁰ Bakara 2/251.

³⁰¹ Nisâ 4/103; İsrâ 17/55.

³⁰² Sâd 38/17.

³⁰³ Sâd 38/26.

³⁰⁴ Sâd 38/24-25.

³⁰⁵ Tekvin, 19/1-8.

³⁰⁶ Tekvin, 19/12-13.

³⁰⁷ Tekvin, 19/30-36.

³⁰⁸ Sâffât 37/133.

³⁰⁹ Enbiyâ 21/74.

³¹⁰ A'râf 7/83-84.

³¹¹ Tekvin, 9/21-24.

³¹² Tekvin, 12/10-20; 17/5, 15.

Yahudiler, kendilerine gösterilen olağanüstü olaylara karşı kayıtsız kalırken, yaşadıkları normal olayları, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için olağanüstü olaylarmış gibi gösterdiler. Öyle ki Yahudilerden bir kısmı, Babil’de yaşadıkları esaret döneminde kaybolan Tevrat metinlerini, yeniden bir araya toplayıp yazan Üzeyr’e (a.s) bu hizmetinden dolayı, aşırı takdir ve saygı göstererek, onu “Allah’ın oğlu” olarak vehmedip³¹³ peygamberlerinin söylemediği bir şeyle ona iftirada bulundular.

Gönderilen her elçiye çeşitli bahanelerle inkârcı bir direniş gösteren Yahudiler, kendi kitaplarında da özellikleri zikredilen bir peygamberi büyük bir istekle beklemeye başladılar. Hatta Medinelileri gelecek olan yeni peygamberle tehdit ediyor, o peygamber geldiğinde, eski şereflerini elde edeceklerini ve bugün kendilerine hükmedenlerden bunun hesabını soracaklarını söylüyorlardı. Ancak bu peygamber kendi içlerinden değil de, kendilerinden daha aşağı kabul ettikleri İsmailoğullarından birisi olunca, O’na (Hz. Muhammed (s.a.v)) karşı da muhalif bir tavır takındılar.³¹⁴ Daha önce, kendi peygamberleri Hz. Musa’dan “Allah’ı kendilerine açıkça göstermesini” aksi takdirde ona inanmayacaklarını söyleyen Yahudiler, Hz. Peygamberden de kendilerine gökten bir kitap indirmesini³¹⁵ ayrıca peygamberliğini ispat için bazı mucizeler göstermesini talep ettiler ancak sonunda çeşitli bahanelerle onu da yalanladılar.³¹⁶

Peygamberlere inanmamak için her türlü yolu deneyen Yahudiler, bu hususlarda istediklerini elde edemeyince, kendilerine canlarının istemediği bir şey getiren peygamberlerin bazılarını yalanladılar, bazılarını da öldürdüler.³¹⁷ Kur’an’da, Yahudilerin, peygamberlerden bazılarını öldürdükleri kesin olmakla birlikte, hangi peygamberleri, nerede, ne zaman öldürdüklerine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak bu hususa dair bilgilere, peygamberler tarihiyle ilgili olarak yazılan kitaplar ve Kitab-ı Mukaddes’te rastlamak mümkündür.³¹⁸

³¹³ Tevbe 9/30; Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 221; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 1: 402.

³¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 95.

³¹⁵ Nisâ 4/153.

³¹⁶ Âl-i İmrân 3/183-184; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 313.

³¹⁷ Mâide 5/70; bk: Bakara 2/61, 87, 91; Âl-i İmrân 3/21; Ateş, *Tefsîr*, 3: 35.

³¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 212-213; 1: 80-81; Zekeriya (a.s), Matta 23/34-35; Yahya (a.s), Matta 14/3-12; Markos 6/17-29; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Apokrif İnciller* (Diğer İnciller), (Isparta: Fakülte

Onların Hz. Zekeriya (a.s), Hz. Yahya (a.s) gibi peygamberleri öldürdüğü,³¹⁹ hatta tefsir kitaplarımızda, öldürdükleri peygamberlerin sayısının üç yüz'ü bulduğuna dair bilgiler de mevcuttur.³²⁰

Peygamberlere ve onların davetlerine karşı takındıkları bu tavır, neticede Yahudilerin, Allah'ın azabına uğramalarına sebep olmuştur. “*Allah'ın ayetlerini inkâr edenleri, peygamberleri haksız yere öldürenleri, insanlardan adaleti emredenleri öldürenleri elem dolu bir azap ile müjdele.*”³²¹

1.2.2.3. Kutsal Kitaplara Karşı Tutumları

Emirlerini dinleyip, bu emirlere sınıksız sarılacaklarına dair Allah'a söz vermelerine rağmen³²² Yahudiler, ilâhi emirlere ve peygamberlere karşı takındıkları ikiyüzlü ve egoist tavırlarını,³²³ kutsal kitaplara karşı da devam ettirmişlerdir. Kendi çıkarları doğrultusunda bazen kitaplarında yer alan emirlerin aslını ve söyleniş şekillerini bazen de şerhlerini değiştirmek³²⁴ veya bu emirleri insanlardan gizlemek³²⁵ suretiyle kutsal kitaplarını tahrif etmişlerdir. Zira Yahudilerden bir kısmı, ümmi olduğu için kendilerine gönderilen kitabın emirlerini ve bu emirlerin maksatlarının ne olduğunu anlamaktan uzaktı.³²⁶ Bu nedenle kulaktan dolma bilgilere itibar eder ve bu bilgilerin Allah'ın kitabında olduğunu ileri sürerlerdi.³²⁷ Kitabın öğretilerini bilen Yahudi âlimleri ise, bu hakikatleri kendi arzu ve isteklerine göre yorumlayıp, kitapta olmayan birçok şeyi kitaba ekler, daha sonra da bunların Allah katından olduğunu söyleyerek³²⁸ insanları kendilerine inandırıyorlardı. Bununla da yetinmeyerek, her yahudinin bunlara inanmak mecburiyeti olduğunu söyleyerek, inanmayanları mürted ya da

Kitabevi, 2006), 61-62; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Kur'ân Işığında Peygamberlik ve Peygamberler* (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, t.y), 396.

³¹⁹ Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmeti't-Tayyib, 1998), 1: 108.

³²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 355.

³²¹ Âl-i İmrân 3/21; bk: Nisâ 4/157-158.

³²² Bakara 2/93.

³²³ Nisâ 4/46.

³²⁴ Âl-i İmrân 3/78; Nisâ 4/46; A'râf 7/162; Enfâl 8/53; Ra'd 13/11.

³²⁵ Âl-i İmrân 3/71; Mâide 5/15.

³²⁶ Bakara 2/78.

³²⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 186.

³²⁸ Bakara 2/79.

kâfir ilan ederlerdi. Dolayısıyla bu yaklaşımlar neticede ya kutsal kitaplarının orijinal metninin değiştirilmesi³²⁹ ya da ilâhi hakikatlerin hilafına tefsir ve tevillerin ortaya çıkmasına neden oluyordu.³³⁰ Oysa Allah onların bilginlerine ve fakihlerine kitabı korumayı emretmişti.³³¹ Ayrıca bu yaklaşımlarının doğal bir sonucu olarak, kitabın kendilerine uyan emir ve yasaklarını kabul ediyor, aleyhlerine olanları ise reddediyorlardı.³³² Nitekim kutsal kitaplarında iman bakımından kardeş olanların birbirleriyle savaşması yasaklanmasına rağmen, Yahudi kabilelerinden bazıları bir Arap kabilesiyle, bazıları da başka bir Arap kabilesiyle anlaşma imzalıyor, taraflar arasında bir çatışma çıktığında, yaptıkları anlaşma gereğince, iki Yahudi kabilesi de birbiriyle savaşıyordu. Ancak savaşta birbirlerinden esir almışlarsa, bu esirleri fidye karşılığında serbest bırakıyorlardı. Görüldüğü gibi Yahudiler, kitaplarında yer alan, iman bakımından kardeş olanların birbirleriyle savaşmaması emrini açıkça ihlal ederken, esirlerin fidye karşılığında salıverilecekleri emrini kabul edip, uyguluyorlardı.³³³

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Yahudiler, vahyi, kendi düşünce ve menfaatlerine aykırı olduğunda reddediyor veya kendi arzu ve isteklerine uydurabilmek için anlamını te'vil etmek suretiyle değiştiriyorlardı.³³⁴

Kendi kitaplarını tahrîf eden Yahudiler, Tevrat dışındaki kutsal kitapları da reddettiler.³³⁵ Dolayısıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini kabul etmedikleri gibi, kendilerine gönderilen kitabı doğruladığını³³⁶ bildikleri halde ona verilen kitabı da inkâr ettiler.³³⁷ Onlar, Müslümanları dininden şüpheye düşürüp caydırmak için, "...mü'minlere indirilene günün başında inanın, sonunda inkâr edin" dediler."³³⁸ Kureyş ve müşrik Araplar, kitap sahibi oldukları için

³²⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 89.

³³⁰ Ateş, *Tefsîr*, 1: 187.

³³¹ Mâide 5/44; Mevdûdî'ye göre: "Rabbaniyyun"dan kasıt: Üst derecedeki uzman bilginler; "Ahbar"dan kasıt: Fakihler'dir. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 486; Ateş'e göre: "Rabbaniyyun"dan kasıt: İlahi ilimleri tahsil eden, kendisini Allah'a vermiş, müctehid durumundaki alimler, "Ahbar"dan kasıt: Rabbaniler dışındaki din alimleridir. bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 533.

³³² "Yoksa siz Kitap'ın bir bölümüne inanıp, bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz?" (Bakara 2/85).

³³³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 92.

³³⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 80.

³³⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 1: 209.

³³⁶ Bakara 2/89, 91.

³³⁷ Âl-i İmrân 3/70; bk: Âl-i İmrân 3/98.

³³⁸ Âl-i İmrân 3/72.

Yahudilere, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilmiş olup olamayacağını sorunca, Yahudiler, Kur'an'ı inkâr edebilme adına, kendi kitaplarını da inkâr ederek “Allah hiçbir insana bir şey indirmedir”³³⁹ diyecek kadar ileri gittiler.

1.2.2.4. Kendilerini Üstün Görmeleri

Yahudiler, Allah'ın diğer milletleri emirleri altına verdiğiğine, dolayısıyla Allah'ın seçkin kulları olduklarına inanıyor ve bu yönüyle de kendilerini “Allah'ın oğulları” olarak kabul ediyorlardı. Yahudiler gibi Hristiyanlar da kendi üstünlüklerini ortaya koymak için aynı iddiaya sarıldılar. Allah'ı kendilerinin babası saydılar. Eğer dedikleri gibi onlar Allah'ın çocukları, Allah da onların babası olsaydı, hiçbir babanın çocuklarına zulmetmeyeceği gerçeğinden hareketle kendilerinin hiçbir azaba uğramamaları gerekirdi.³⁴⁰ Allah onların da diğer insanlardan bir farkları olmadığını, affetme ve azap etme yetkisinin sadece kendisine ait olduğunu bildirerek,³⁴¹ sahip oldukları bu batıl inancı reddetti.

Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde yaşayan Yahudiler ve Hristiyanlar, Tevrat ve İncil'i okudukları halde, tıpkı kendilerine gönderilen kitabı bilmeyen atalarının yaptıkları gibi, hiçbir delile dayanmadan Allah'ın rahmetini kendilerine tahsis ettiler.³⁴² Bu iddialarını bir adım daha ileri götüren Yahudiler Hristiyanları, Hristiyanlar da Yahudileri doğru yolda olmamakla suçladılar.³⁴³

Aslında Hristiyanlık, Yahudiliğin devamı niteliğinde olduğu ve Hz. İsa da Yahudiliği ıslah için gönderilen bir İbrani olduğu halde Yahudiler, Hristiyanlığı tanımamış ve ona düşman olmuşlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak da Hristiyanları bir esas üzerinde olmamakla suçlamışlar, Hristiyanlar da kendilerine bu ithamda bulunan Yahudilere, misliyle karşılık verince, aralarındaki bu ihtilaf günümüze kadar süregelmiştir.³⁴⁴

³³⁹ En'âm 6/91; bk: Bakara 2/90; Âl-i İmrân 3/73; Nisâ 4/56, 155.

³⁴⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 501.

³⁴¹ Mâide 5/18.

³⁴² “Ehl-i Kitap: Yahûdiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.” (Bakara 2/111).

³⁴³ Bakara 2/113.

³⁴⁴ Ateş, *Tefsîr*, 1: 221-222.

1.2.2.5. Yahudilere Verilen Nimetler

Allah, kullarına saymakla bitiremeyecekleri kadar nimetler vermiş³⁴⁵ ve bu nimetleri kulları için imtihan vesilesi kılmıştır.³⁴⁶ Kullarından da nimetlerini hatırlamalarını³⁴⁷ ve unutmamalarını istemiştir.³⁴⁸ Sonunda Peygamberler de dahil olmak üzere kendilerine nimet verdiği herkesi, sorguya çekeceğini bildirmiştir.³⁴⁹

Nimet kelimesi sözlükte; iyilik, lütuf, yardım, bolluk³⁵⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamında; karşılıksız ve şartsız olarak yapılan iyilik demektir.³⁵¹ Kur'an'da, on sekiz yerde fiil olarak, elli dört yerde de isim olmak üzere, diğer kullanımlarıyla birlikte seksen bir yerde geçmektedir.³⁵²

Kur'an'da kendisine nimet verildiği bildirilen toplumların başında Yahudiler gelmektedir. İsrailoğullarının Allah'tan kendilerine gelen Hakk'ı sahiplenip, diğer insanları O'na boyun eğmeye ve doğru yola davet ettikleri dönemde,³⁵³ Allah da onlara birçok nimetler vermiş, onları âlemlere üstün kılmıştır.³⁵⁴ Allah'ın Yahudilere verdiği nimetler genel olarak Bakara suresi 2/47-59. ayetlerinde anlatılmaktadır. Bu ayetlerde İsrailoğullarına firavun'un zulmünden kurtarılmaları, denizin yarılması, buzağıya tapmalarına rağmen tövbelerinin kabulü, men ve selva, bulutla gölgelendirme ve su gibi nimetlerin verildiği anlatılır.

1.2.2.5.1. Firavun'un Zulmünden Kurtarılma

Firavun, İsrailoğullarına işkence ediyor,³⁵⁵ kız çocuklarını sağ bırakıp, erkek çocuklarını öldürüyordu.³⁵⁶ Bu ortamda doğan ve Firavun'un sarayında

³⁴⁵ Nahl 16/18; İbrâhîm 14/34.

³⁴⁶ Zümer 39/49; Fecr 89/15.

³⁴⁷ Fâtır 35/3.

³⁴⁸ Âl-i İmrân 3/103; Bakara 2/40, 47; Mâide 5/7, 11.

³⁴⁹ A'râf 7/6; Hicr 15/92.

³⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 14: 303.

³⁵¹ Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, nşr. Adil Enver Hızır (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2006), 218.

³⁵² Abdülbâkî, *Mu'cem*, 707-709.

³⁵³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 73.

³⁵⁴ "Ey İsrâiloğulları, size bağısladığım nimetimi ve sizi (bir dönem) âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın." (Bakara 2/42); bk: A'râf 7/140; Duhân 44/32.

³⁵⁵ Bakara 2/49; A'râf 7/141.

³⁵⁶ İbrâhîm 14/6; Bakara 2/49.

yetiŝen³⁵⁷ Hz. Musa, olgunluk çağına geldiğinde onu ilim ve hikmetle donatan³⁵⁸ Allah, Tûr-i Sina'da ona peygamberlik ve bazı mucizeler³⁵⁹ ikram etti. Daha sonra Allah, Hz. Musa'ya, Firavun'a gitmesini, ona yumuşak bir üslupla, Allah'ın elçisi olduğunu ve İsrailoğullarına zulmünden vazgeçip, kendisiyle gelmelerine müsaade etmesi gerektiğini söylemesini emretti.³⁶⁰ Kendisine Allah'ın emrini bildiren Hz. Musa'nın bu isteğine ŝiddetle karşı çıkan Firavun, gösterdiği mucizeler karşısında aciz kalınca, onun sihirbaz olduğunu iddia etti ve bunu ispatlamak için kendi sihirbazlarının karşısına çıkarttı.³⁶¹ Ancak Musa (a.s)'ın yaptığının sihir olmadığı anlaŝılınca bu tuzağı boşa ıktı.³⁶² Buna rağmen Firavun ve adamları hangi mucizeyi getirirse getirsin Musa (a.s)'a inanmayacaklarını³⁶³ söylediler. Bunun üzerine, ayrı ayrı mucizeler olarak üzerlerine tufan, ekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan gönderildi.³⁶⁴ Firavun ve ahalisi, kendilerinden bu azabı kaldırırrsa Hz. Musa'ya inanacaklarına ve İsrailoğullarının onunla gitmesine müsaade edeceklerine dair söz verdiler. Ancak azap üzerlerinden kaldırılınca bu sözlerini yerine getirmediiler.³⁶⁵

Kavmini doğrudan şaşırtıp saptırarak³⁶⁶ kurduğu köle düzeninin yıkılmasını, dolayısıyla iddia ettiği ilâhlılıđının³⁶⁷ elinden gitmesini istemeyen Firavun, Mısır'da fesat çıkardığı ve halkının dinini deđiŝtireceđi iddiasıyla Hz. Musa'yı öldürmeye karar verdi.³⁶⁸ Nihayet Allah, Hz. Musa'ya, İsrailoğullarını şehirden çıkarmasını ve Firavun'un ordusunun da onları takip edeceğini vahyetti.³⁶⁹ Mısır'dan çıkıp Kızıldeniz sahillerine ulaŝtıklarında,³⁷⁰ peŝlerinden gelen Firavun'un ordusu onları, deniz kenarında sıkıŝtırdı. İsrailoğulları

³⁵⁷ Kasas 28/7-9.

³⁵⁸ Kasas 28/14.

³⁵⁹ Neml 27/10; Tâhâ 20/21-22.

³⁶⁰ Ŗuarâ 26/15-17.

³⁶¹ Ŗuarâ 26/30-37.

³⁶² Tâhâ 20/68-69.

³⁶³ A'râf 7/132.

³⁶⁴ A'râf 7/133.

³⁶⁵ A'râf 7/133-135.

³⁶⁶ Tâhâ 20/79.

³⁶⁷ Nâziât 79/24; Ŗuarâ 26/29.

³⁶⁸ Mü'min 40/26.

³⁶⁹ Duhân 44/23.

³⁷⁰ Mevdûdi, *Tefhîm*, 3: 261.

yakalanacaklarından endişe ederken,³⁷¹ Allah, Hz. Musa'ya asasıyla denize vurmasını emretti ve vurunca da deniz ikiye yarıldı.³⁷² İsrailoğulları açılan bu yoldan karşıya geçti. Onları takip eden Firavun ve askerleri ise suların birleşmesiyle boğuldular. Böylece Allah, Mısır'da köle hayatı yaşayan İsrailoğullarını, Firavun'un zulmünden kurtardı.³⁷³

1.2.2.5.2. Gölgeleştirilme

Allah, Firavun'un zulmünden kurtardığı İsrailoğullarını, daha sonra, va'd ettiği kutsal topraklara yönlendirdi.³⁷⁴ İsrailoğulları, bu yolculuk sırasında hem çeşitli imtihanlara tabii tutuldular hem de kendilerine birçok nimetler verildi. Zira çok kalabalık bir halde Mısır'dan göç edip Sina Yarımadasına geldiklerinde³⁷⁵ aslî ihtiyaçlarını karşılayacak hiçbir imkâna sahip değillerdi. Çölde aylarca yaptıkları yolculuk boyunca Allah, onları güneşin yakıcı sıcağından korumak için üzerlerine bulutlar gönderdi.³⁷⁶ Allah'ın bu nimeti olmasaydı, çölün sıcağında helak olacaklardı.³⁷⁷ İsrailoğullarını gündüz vaktinde güneşin sıcağından koruyan bu gölge, geceleyin ay ışığıyla aydınlandılar diye çekilirdi.³⁷⁸ Böylece geceleyin de işlerini rahatça halletme imkânı bulurlardı.³⁷⁹

³⁷¹ Şuarâ 26/61.

³⁷² Şuarâ 26/63; Mevdûdî bu olayın kesinlikle büyük bir mucize olduğunu belirtir. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 31; Ateş ise, bu olayın bir med-cezir olayı olmasının mümkün olduğunu söyler. bk: Ateş, *Tefsîr*, 1: 163; 5: 441.

³⁷³ Bakara 2/50; A'râf 7/141; İsrâ 17/103; Şuarâ 26/66; Enfâl 8/54.

³⁷⁴ İsrâ 17/104.

³⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 77.

³⁷⁶ "Bulut üstünüze gölge yaptık..." (Bakara 2/57); Ayette geçen "el-ğamâme" () kelimesi, "ğamâmetun" () kelimesinin çoğuludur. Buluta göğü örttüğü için bu isim verilmiştir. Üstü örtülen her şey de "mağmum" diye adlandırılır. Akli giden kimseye "el-mağmûm" denilmesi de bundan ötürüdür.; bk: İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 11:89.

³⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 77.

³⁷⁸ Kurtûbî, *el-Câmi*, 2: 105.

³⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3: 21; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 218-219.

1.2.2.5.3. Menn ve Selvâ

Çölde, gönderdiği bulutlarla İsrailoğullarını güneşin sıcağından koruyan Allah, karınlarını doyurmaları için de onlara “Menn” ve “Selvâ” () denilen yiyecekleri indirdi.³⁸⁰

Sözlükte “ih̄san etmek, nimet vermek; başa kakmak” anlamlarına gelen “menn” (), İsrâiloğulları’na çölde verilen ve kudret helvası olarak bilinen yiyeceğin adıdır.³⁸¹ Kur’an-ı Kerim’de “men ve selvâ” üç yerde³⁸² geçmektedir.

İsrailoğullarının beslendiği bir gıda olan “menn” kelimesine çeşitli manalar verilmiştir. Bu kelime, Allah’ın, kullarına yorulmadan, ekip biçmeden lütfettiği her türlü nimeti kapsayan,³⁸³ genel anlamlı bir mastar olmakla birlikte,³⁸⁴ ağaçların üzerine düşen şebnem gibi, içinde tatlı bulunan,³⁸⁵ çöl gibi, geceyle gündüz arasında büyük ısı değişikliği olan yerlerde, sabaha karşı ağaç yaprakları ve taşlar üzerinde teşekkül eden ve “kudret helvası” denilen bir tatlı tabakası,³⁸⁶ kardan beyaz, baldan tatlı, tan yerinin ağarması ile güneşin doğması arasında,³⁸⁷ gökten çiğ damlası gibi dökülen³⁸⁸ veya ağaçlardan akan reçineler olup³⁸⁹ yenilen ve pişirilip içilen bir yiyecektir, şeklinde tefsir edilmiştir.³⁹⁰

İsrailoğullarına “menn”le birlikte verilen bir diğer nimet de “selvâ”dır. () kelimesinin çoğulu olan () kelimesi, sözlükte; Orta Akdeniz, Avrupa ve Arap ülkelerinde yaşayan, kanatlarının altı kırmızı renkli, kahverengi gövdesi üzerinde noktaları bulunan, uzun bacaklarıyla bilinen ve “sümânî” de denilen göçmen bir kuş türü olarak tarif edilmektedir.³⁹¹ Tevrat’ta da “selvâ”nın et

³⁸⁰ “...Size, kudret helvası (Menn) ile bıldırcın (Selvâ) indirdik. Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin” (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat kendilerine zulmediyorlardı.” (Bakara 2/57).

³⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 14: 136; Ömer Faruk Harman, “Men ve Selvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 107-108.

³⁸² Bakara 2/57; A'râf 7/160; Tâhâ 20/80.

³⁸³ Ateş, *Tefsîr*, 1: 169.

³⁸⁴ Kurtûbî, *el Câmî*, 2: 105.

³⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 2: 630.

³⁸⁶ Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsîri* (Ankara: DİB Yayınları, 1984), 1: 130.

³⁸⁷ Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 1: 303; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3: 87.

³⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 77.

³⁸⁹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 169; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 293-295.

³⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 293-295.

³⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 7: 248.

yokluğundan şikayet eden İsrailoğullarına gönderilen bıldırcın türü bir kuş olduğundan bahsedilmektedir.³⁹²

1.2.2.5.4. Su

Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra Sina çölünde toplanan İsrailoğulları, yeni bir teşkilatlanma adına on iki boya ayrıldı ve bu boyların her birine, işleriyle yakından ilgilenmeleri için birer reis seçildi. Sayıları iki milyonu bulan bu insanların, çölde hayatlarını devam ettirebilmeleri için bu teşkilatlanma, onlara aslında Allah'ın bir lütfuydu. Çünkü böyle bir kalabalığı, hiçbir ön tedbir almadan çölde hayatta tutmak mümkün değildi. Günümüzde Sina Yarımadasındaki bu bölgeyi ziyaret eden bazı araştırmacılar, bölgenin sahip olduğu zor şartları görünce, İsrailoğullarının burada yıllarca kaldıkları tarihi gerçeğini kabul etmeyerek, böyle bir şeyin olamayacağını ileri sürmüşlerdir. İşte böyle bir ortamda sayıları yaklaşık olarak iki milyonu bulan bir topluluğu yaşatmış olması, hem Allah'ın onlara verdiği değeri hem de bu insanların yaptıkları nankörlüğün büyüklüğünü ve ne derece bir küfran-ı nimet içinde olduklarını ortaya koyması açısından büyük bir önem arz etmektedir.³⁹³

Hz. Yakup'un on iki oğlundan türeyen bu insanlar, çölde Hz. Musa'dan su istemişler, o da esasını bir kayaya vurunca mucize olarak kayadan on iki boyun her biri için bir kaynak olmak üzere on iki pınar fişkırmış ve susuzluklarını gidermişlerdir.³⁹⁴

İsrailoğulları, çölde kalmalarının asıl amacının, kalplerinin temizlenmesi ve dünyanın önderleri olmaya hazırlanmaları olduğunu unutup yine arzularını tatmin etmenin peşine düştüler.³⁹⁵ Allah'ın o zamana kadar kendilerine lütfettiği nimetlerin altında olan sebze, soğan, sarımsak, mercimek gibi şeyler talep ettiler. Böylece iyi olanı daha aşağı olanla değiştirdiler. Allah'ın ayetlerini tanımayıp, peygamberleri öldürmeleri ve sınırları çiğneyip isyan etmeleri nedeniyle ceza

³⁹² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 77 (bıldırcına benzeyen bir kuş); Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 104 (bıldırcın eti); bk: Sayılar, 11/31-32; Mezmurlar, 78/26-29.

³⁹³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 103-104.

³⁹⁴ A'râf 7/160; bk: Bakara 2/60; Ateş, *Tefsîr*, 3: 404.

³⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 80.

olarak buldukları yerden ayrılmak zorunda kaldılar ve üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası vuruldu.³⁹⁶

1.2.2.6. Yahudilere Verilen Cezalar

İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlayıp, yaptıkları yanlışlardan vazgeçmeleri ve verdikleri sözleri yerine getirmeleri³⁹⁷ için Allah tarafından defalarca uyarılmalarına rağmen gidişatlarını değiştirmeyince, yine kendi yaptıklarının birer sonucu olarak ricz, sürgün, nefislerini öldürme, recfe-sâika ve maymuna çevrilme gibi çeşitli cezalara muhatap olmuşlardır.

1.2.2.6.1. Ricz

Kur'an'da on yerde³⁹⁸ ve isim sigasıyla geçen “Ricz” “ ” kelimesi, sözlükte; azap,³⁹⁹ günâh, putlara tapmak,⁴⁰⁰ şeytanın vesvesesi⁴⁰¹ gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰²

Bazı müfessirler “ricz”in, tâun () hastalığı olduğunu⁴⁰³ söylerken, Hz. Peygamber de “tâun”u; önceki milletlerden bir gruba veya İsrâiloğullarına ceza olarak gönderilen bir hastalık olarak açıklamıştır.⁴⁰⁴

İsrailoğulları, kendilerine gönderilen kitabın hükümlerini değiştirdikleri için, kendilerine, “Ricz” cezası verildi. “*Fakat onlardan zalim olanlar, sözü,*

³⁹⁶ “Siz (ise şöyle) demiştiniz: “Ey Musa, biz bir çeşit yemeğe katlanmayacağız, Rabbine yalvar da, bize yerin bitirdiklerinden bakla, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın.” (O zaman Musa:) Hayırlı olanı, şu değersiz şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? (Öyleyse) Mısır’a inin, çünkü (oRa’da) kendiniz için istediğiniz vardır” demişti. Onların üzerine horluk ve yoksulluk (damgası) vuruldu ve Allah’tan bir gazaba uğRa’dılar. Bu, kuşkusuz, Allah’ın ayetlerini tanımazlıkları ve peygamberleri haksız yere öldürmelerindendi. (Yine) bu, isyan etmelerinden ve sınırı çiğnemelerindendi.” (Bakara 2/61).

³⁹⁷ Bakara 2/40.

³⁹⁸ Abdülbâkî, *Mu’cem*, 300-301.

³⁹⁹ A’râf 7/134-135; Ankebût 29/34; bk: Zemaşerî, *Keşşâf*, 1: 143; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 79; Ateş, *Tefsîr*, 1: 171.

⁴⁰⁰ Müddesir 74/5.

⁴⁰¹ Enfâl 8/11.

⁴⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 6: 104-106.

⁴⁰³ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn, 1997), 9: 71-72; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4: 106.

⁴⁰⁴ Nûkhet Varlık, “Tâun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 175.

kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulmetmelerinden ötürü üzerlerine gökten bir azap (ricz) gönderdik.”⁴⁰⁵

Yahudiler, haram olduğu halde faiz alır, haksız yere halkın mallarını yemekten çekinmezlerdi. “*Menedildikleri halde faizi almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.*”⁴⁰⁶

1.2.2.6.2. Sürgün

Kendi içlerinden birçok peygamber gönderilen İsrailoğulları, Hz. Yûsuf (a.s) zamanında ve sonrasında Mısır’da büyük bir siyasal güce ulaşmışlar ve uzun süre en büyük hakim güç olarak kalmışlardı. Mısır’dan ayrıldıkları zaman Allah, Arz-ı Mukaddes’i⁴⁰⁷ kendilerine vermiş ve onlara bu ülkeyi fethetmeyi emretmişti. Orada yaşayan kavmin çok iri yapılı ve güçlü insanlardan oluştuğunu gören İsrailoğulları, korkaklık göstererek, o kavim orada oldukça kente giremeyeceklerini ancak Hz. Musa ile Rabb’inin onlarla savaşması gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Hz. Musa Allah’a, kendisiyle kardeşi Harun’dan başkasına söz geçiremediğini ve kendisini onlarla bir tutmamasını arz etti. Korkaklıkları ve söz dinlememeleri yüzünden İsrailoğulları, kendilerine sunulan nimetlerden mahrum olarak kırk yıl çölde dolaşmaya mahkûm edildi.⁴⁰⁸

İsrailoğulları, kırk yıl Tih Çölü’nde kaldıktan sonra, Allah onlara, kapısından itaatkâr ve alçak gönüllü bir şekilde, secde ederek ve “bizi affet” diyerek, bol bol nimetler bulacakları bir şehre⁴⁰⁹ girmelerini emretti.⁴¹⁰ Fakat İsrailoğulları bu emrin tam tersine hareket ederek şehrin kapısından kibirlenerek girdiler. Ve “hitta” () “bizi affet, bizi bağışla” diyecekleri yerde “hinta” () “buğday” diyerek af yerine menfaat istediler. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “İsrailoğullarına, Beyti Makdis’in

⁴⁰⁵ Bakara 2/59; A’râf 7/162.

⁴⁰⁶ Nisâ 4/161.

⁴⁰⁷ Mevdûdî’ye göre bu topraklar Filistin’dir. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 472.

⁴⁰⁸ Mâide 5/20-26; Ateş, *Tefsîr*, 2: 504; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 472-473.

⁴⁰⁹ Bu şehrin adı kesin olarak belirlenememiş olmakla birlikte, burasının Sina Yarımadası ile Kuzey Arabistan arasında bir şehir veya Ürdün’ün doğusunda Erina şehrinin tam karşısında olan Şittim; bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 79; veya Beyt-i Mukaddes olabileceği söylenmektedir. bk: Ateş, *Tefsîr*, 1: 171; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 142.

⁴¹⁰ Bakara 2/58; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 79.

kapısından eğilerek (tevazu ile) giriniz ve “hitta” (bizi bağışla) deyiniz, denildi. Onlar ise kışları üzerine emekleyerek girdiler ve (emrolundukları kelimeyi değiştirip) “hinta” (هِنْتَا), habbe fi şa’ara (هَبْبَةُ الشَّارَا) (bize buğday başağında dâne ver) dediler.” Böylece kendilerine verilen emire muhalefet ettikleri için üzerlerine azap indirildi.⁴¹¹

1.2.2.6.3. Nefislerini Öldürme

İsrailoğullarının yaşadığı esaret hayatı, onları aslî değerlerinden uzaklaştırmış ve buldukları ortamlardan olumsuz yönde etkilenmişlerdi. Sami kavimlerinin tapınaklarını görünce, bu zaafiyetlerinin bir sonucu olarak, Hz. Musa’dan, kendilerine, bu toplumun putları gibi bir put yapmasını istediler.⁴¹²

Hz. Musa, kendilerini âlemlere üstün kıldığı halde Allah’ı bırakıp başka bir tanrı aramalarının⁴¹³ doğru olmayacağını söyledi ve bu düşüncesizce istekleri nedeniyle onları kınadı.⁴¹⁴

Allah, Mısır’da yaşadıkları kölelikten henüz kurtulan İsrailoğullarına bundan sonraki hayatlarına yön verecek olan emirlerini bildirmek amacıyla, Hz. Musa’yı kırk geceliğine Tûr’a çağırdı.⁴¹⁵ Ancak Hz. Musa yanlarından ayrıldıktan sonra Samiri onları şaşkırtıp saptırarak,⁴¹⁶ onlara, zinet eşyalarından ve ses çıkartan bir buzağı heykeli yaptı. Samiri’ye inananlar, bu heykelin hiçbir şeye kudreti olmadığını gördükleri halde onu kendilerine ilâh edindiler.⁴¹⁷ Aynı zamanda onun kendilerinin ve Musa’nın ilâhı olduğunu, ancak Musa’nın onu unuttuğunu⁴¹⁸ iddia ettiler. Buzağıyı tanrı edinmekle kendilerine zulmeden İsrailoğulları, Hz. Harun’un, yaptıklarının yanlış olduğuna dair uyarılarına da kulak vermeyerek,⁴¹⁹ Hz. Musa aralarına dönünceye kadar buzağıya tapmaktan vazgeçmeyeceklerini söylediler.⁴²⁰ Onların buzağıya karşı duydukları sevginin derecesi, ayette:

⁴¹¹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 171.

⁴¹² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 88.

⁴¹³ A’râf 7/140.

⁴¹⁴ Ateş, *Tefsîr*, 3: 393.

⁴¹⁵ Bakara 2/51.

⁴¹⁶ Tâhâ 20/85.

⁴¹⁷ A’râf 7/148.

⁴¹⁸ Tâhâ 20/88.

⁴¹⁹ Tâhâ 20/90.

⁴²⁰ Tâhâ 20/91.

ise, bayıltan gürültü, gök gürültüsüyle birlikte çakan şimşek anlamlarına gelir. Kur'an'da on bir ayette geçmektedir.⁴³⁰

Hız. Musa'nın buzağıya tapmakla yanlış yaptıklarını gösteren ikazlarına kulak verip, günâhlarından pişmanlık duyan Yahudilerden yetmiş kişilik bir grup,⁴³¹ toplumları adına Allah'tan af dilemek ve O'nun emirlerine uyacaklarına dair sözlerini yenilemek için, Hız. Musa'yla birlikte Tûr-i Sina'ya davet edilmişti.⁴³² Ateş bu yetmiş kişilik grubun Allah'tan af dilemek için değil, Allah'ın Hız.Musa'yla konuşmasına şahitlik etmeleri için kavimleri içinden seçilen kimseler olduğunu belirtmektedir.⁴³³ Hız. Musa ve beraberindekiler dağa yaklaştıklarında dağın üzerini kaplayan bir bulutun içerisine girmiş ve Hız. Musa burada Allah'la konuşarak O'ndan bazı emirler almıştı. Üzerlerindeki bulut kalkınca, bu sıra dışı olaya şahit olan yetmiş kişi, duyduklarını yeterli görmeyerek, Hız. Musa'dan Allah'ı kendilerine açıkça göstermesini istemiş, aksi takdirde kendisine inanmayacaklarını⁴³⁴ söylemişlerdi. Bunun üzerine, onları bir sarsıntı (recfe) ve korkunç bir ses, gürültü (sâika) yakaladı. Onların bayıldıklarını gören Hız. Musa, kavminin kendisini, onları öldürmekle suçlamasından çekinmiş ve Allah'tan, aralarındaki bazı düşüncesizlerin yaptıkları yüzünden kendilerini helak etmemesini niyaz etmiştir.⁴³⁵

1.2.2.6.5. Maymuna Çevrilme

Yahudi toplumu içerisinde Allah'ın emirlerini çiğneyenlerin sayısı arttıkça, insanlar, daha önce yapmak istedikleri halde gerek dini gerekse toplumsal kaygılarla yapamadıkları pek çok çirkin ameli rahatça yapma fırsatı yakalamışlardı.⁴³⁶

Deniz kıyısında yaşayan bir Yahudi topluluğu, kendilerine yasaklandığı ve çiğnemeyeceklerine dair kesin bir söz verdikleri⁴³⁷ halde, Cumartesi günü balık

⁴³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8: 242; Ateş, *Tefsîr*, 1: 167.

⁴³¹ A'râf 7/155.

⁴³² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 99.

⁴³³ Ateş, *Tefsîr*, 1: 165; 3: 397.

⁴³⁴ Bakara 2/55.

⁴³⁵ A'râf 7/155.

⁴³⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 106.

⁴³⁷ Nisâ 4/154.

avlayarak, Allah'ın kendilerine yasakladığı bir fiili işlemişlerdi. Oysa onlar Cumartesi günü, iş yapma yasağına uydukları sürece balıklar onlara açıktan akın akın geliyordu.⁴³⁸ Yaptıkları bu yanlış sebebiyle Allah'ın azabı onları yakalayiverdi. *“Cumartesi günü içinizden azgınlık edenleri bilmişsinizdir. İşte onlara “Aşağılık maymunlar olun” dedik ve bu cezayı önündekilere ve ardından geleceklere bir ibret ve (Allah'ın azabından) korunanlara da bir öğüt yaptık.”*⁴³⁹ Burada Yahudilere verilen maymuna dönüşme cezasının, fiziksel olarak maymuna çevrilme veya şeklen değil manen, huyları ve sıfatlarının, maymun huy ve sıfatlarına çevrilmesi şeklinde olduğuna dair iki görüş vardır.⁴⁴⁰

İnanma ve inandığını uygulama konusunda, verdikleri sözleri yerine getirmemeleri, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri⁴⁴¹ gibi yanlışları ve isyan edip Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemeleri⁴⁴² Yahudileri, Allah'ın sonsuz rahmetinden uzaklaştırdıkça uzaklaştırdı. Sonunda da Allah'ın gazabı ve lânetini hak ettiler. *“Bunlar, Allah'ın lanetlediği kimselerdir; Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı (lanetli) kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın.”*⁴⁴³

1.3. Kur'an'da Hristiyanlar

Kur'an, Hristiyanlar için; “Ehl-i Kitap”⁴⁴⁴ “Nasrânî veya Nasârâ”⁴⁴⁵ ve başka bir ayette de “Ehlü'l İncil”⁴⁴⁶ tabirlerini kullanır. Yahudilerle, özellikle de onların ahlâki tutumlarıyla ilişkili nitelemeleri, Hristiyanlar hakkında kullanmaz. Bu iki toplum arasında yaptığı karşılaştırmada, iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olanların Yahudiler ve müşrikler, sevgi bakımından da en yakın olanların Hristiyanlar olduğunu⁴⁴⁷ beyan eder. Bu Allah'ın emirlerine

⁴³⁸ A'râf 7/163.

⁴³⁹ Bakara 2/65-66; bk: Mâide 5/60; A'râf 7/166.

⁴⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 84; Ateş, *Tefsîr*, 3: 407-408.

⁴⁴¹ Nisâ 4/155; bk: Bakara 2/88.

⁴⁴² Âl-i İmrân 3/112; bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 91.

⁴⁴³ Nisâ 4/52.

⁴⁴⁴ Bakara 2/105, 109; Nisâ 4/123.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân 3/67; Mâide 5/14, 18.

⁴⁴⁶ Mâide 5/47.

⁴⁴⁷ Mâide 5/82.

uyanların kalbine verdiği şefkat ve merhamet duygusundandır.⁴⁴⁸ Hristiyanlar, bu duyguyu taşıyan kıssisler ve rahiplerin yönlendirmeleri sayesinde Müslümanlara karşı daha dostça davranmışlardır.⁴⁴⁹ Ancak Cessâs, bu ayetin Necâsi ve arkadaşlarının Müslüman olduğu zaman indiğini, ayette kastedilen Hristiyanların, İsa (a.s.)'ın hak dinine bağlı olanlar ve Hz. Muhammed (s.a.v) geldiğinde ona inananlar olduğunu söyler. Ona göre ayet, Hristiyanların, Yahudilerden daha hayırlı insanlar olduğunu bildirmez zira Hristiyanların söylediği sözler ve çıkardıkları fesat Yahudilerden fazladır. Bazı yanlışlara bulaşmış olsalar da tevhid konusunda Yahudiler, Hristiyanlardan üstündür.⁴⁵⁰

1.3.1. Allah'a ve Peygamberlere İman Konusundaki Tutumları

Kur'an'da Hristiyanlıkla ilgili ayetlere bakıldığında öncelikli olarak Hz. İsa'nın (a.s) mucize yaratılışıyla ilgili bilgilere yer verildiği görülür. Hz. Meryem'in annesi, doğuracağı erkek çocuğunu Beyt-i Mukaddes'in hizmetine vermeyi adanmış, fakat erkek çocuk değil de kız çocuk (Hz. Meryem) dünyaya getirince de bu sözünden caymamıştı.⁴⁵¹ Annesinin verdiği söz gereğince ma'bedde yaşamaya başlayan ve Beyt-i Mukaddes'teki günlerini ibadetle geçiren Hz. Meryem, Allah tarafından adı, İsa Mesih olacak bir çocukla müjdelendi.⁴⁵²

Kendisine hiçbir beşer eli dokunmadığı için⁴⁵³ bu durumu büyük bir şaşkınlıkla karşılayan Hz. Meryem, Rabb'inin emrine teslim oldu. Doğum yaklaşınca Allah ona kendisini teskin edecek bazı nimetler bahşetti⁴⁵⁴ ve insanlardan birini gördüğünde “*Ben Rahman için (susma) oruc(u) adadım, bugün*

⁴⁴⁸ Hadîd 57/27.

⁴⁴⁹ Ateş, *Tefsîr*, 3: 47.

⁴⁵⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2: 564.

⁴⁵¹ “Hani, İmran'ın karısı, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” demişti. Onu doğurunca, “Rabbim!” dedi, “Onu kız doğurdum.” Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir. “Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum.” (Âl-i İmrân 3/35-36).

⁴⁵² “Hani Melekler, dediler ki: “Meryem, doğrusu Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdelemektedir. Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O, dünyada ve ahirette seçkin, onurlu, saygındır ve (Allah'a) yakın kılınanlardandır.” (Âl-i İmrân 3/45); bk: Cilacı, *Dünya Dinleri*, 92.

⁴⁵³ “(Meryem): “Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi.” (Âl-i İmrân 3/47).

⁴⁵⁴ Meryem 19/23-25.

hiçbir insanla konuşmayacağım” demesini emretti.⁴⁵⁵ Nihayet doğum gerçekleşip kucağında çocuğu olduğu halde kavmine gelince, onlar namuslu, iyi bir anne babanın kızı olduğu halde, çok çirkin bir iş yaptığını söyleyerek onu kınadılar.⁴⁵⁶ Kendisine inanmayan ve bu aşağılayıcı sözleri söyleyen kavmine, işin aslının onların iddia ettikleri gibi olmadığını ispatlamak isteyen Hz. Meryem, “çocukla konuşun” diye işaret edince, “*beşikteki bir çocukla nasıl konuşacağız.*”⁴⁵⁷ dediler. Bunun üzerine Hz. İsa, Allah’ın kulu ve peygamberi olduğunu vurgulayıp, kendisine Allah tarafından verilen bazı emirler ve bahşedilen bazı nimetleri açıkladı.⁴⁵⁸ Ancak gördükleri bu açık mucizeye rağmen, yaşananları içine sindiremeyen kavmi, ona ve annesine iftira atmaya devam etti.

Kur’an, Hz. İsa’nın mucizevi bir şekilde, babasız olarak dünyaya geldiğini,⁴⁵⁹ bununla birlikte onun da diğerleri gibi bir insan olduğunu⁴⁶⁰ bildirdi. Ancak eski Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve Perslerin felsefelerinden, hurafelerinden etkilenen⁴⁶¹ ve onları körü körüne taklit eden Hristiyanlar, Hz. İsa’yı yüceltme adına, teslis’e inanmaya başladılar. Kendi kutsal kitapları olan İncil’in de Kur’an gibi,⁴⁶² Hz. İsa’nın sadece bir insan olduğunu vurgulamasına rağmen, onların Hz. İsa’nın ilâh olduğunu iddia etmeleri, gerçek İsa’ya değil de kendi hayallerinde ilâh olarak kabul ettikleri bir İsa’ya inandıklarını göstermektedir.⁴⁶³ Allah, Kur’an’da, Hz. İsa’nın İsrailoğullarını, Allah’a kulluğa

⁴⁵⁵ Meryem 19/26.

⁴⁵⁶ Meryem 19/27-28.

⁴⁵⁷ Meryem 19/29.

⁴⁵⁸ “Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.” “Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.” “Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.” “Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik) verilmiştir.” (Meryem 19/30-33).

⁴⁵⁹ “(Meryem): “Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi. Allah, “Öyle ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona Sâdece “ol” der, o da hemen oluverir” dedi.” (Âl-i İmrân 3/47); “Şüphesiz Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi, O da hemen oluverdi.” (Âl-i İmrân 3/59); bk: Meryem 19/35.

⁴⁶⁰ “Meryem oğlu Mesih, Sâdece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.” (Mâide 5/75).

⁴⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 221; bk: Mü’minûn 23/91.

⁴⁶² Mâide 5/75.

⁴⁶³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 501.

davet ettiğini, onu tanrı olarak kabul edenlerin kâfir olduklarını,⁴⁶⁴ kendilerine cennetin haram kılınacağını ve varacakları yerin ise ateş olup, hiçbir yardımcılarının da olmayacağını belirtmiştir.⁴⁶⁵

Hz. İsa, insanları, her şeyin yaratıcısı ve sahibi, eşi ve benzeri olmayan Allah'a inanmaya davet edip, kendisinin ve annesinin tanrı olduğu iddialarını kesin bir dille reddettiği halde,⁴⁶⁶ aşırılığa düşkün olan Hristiyanlar, bu iddialarından vazgeçemediler.

Hz. İsa (a.s) yaşantısı ve söyledikleriyle kendisinin diğerleri gibi bir insan ve Allah'ın peygamberi olduğunu, kendisinden sonra gelecek ve adı "Ahmed" olacak bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldiğini söyledi. Fakat apaçık deliller ortaya çıkmasına rağmen kendi peygamberlerinin getirdiği hakikatleri reddettikleri gibi Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini ve bildirdiklerini de reddettiler. *"Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler."*⁴⁶⁷

Peygamberlerini ve onun annesini ilâhlık derecesine çıkartan Hristiyanlar Yahudilerin de yaptığı gibi kendilerine bir şeyi helal veya haram kılan, günâhlarını affeden ve cennetten yer satan din adamlarının her yaptıklarını doğru kabul etmek suretiyle, onları tanrı yerine koydular. *"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır."*⁴⁶⁸

Kur'an, bu aşırılıkları nedeniyle tevhid inancından uzaklaşan Hristiyanları tenkid eder. Büyük bir cür'ette bulduklarını, çocuk edinmenin Rahman'a

⁴⁶⁴ "Şüphesiz, "Allah, Meryem oğlu Mesih'dir" diyenler and olsun ki kâfir olmuşlardır." (Mâide 5/17).

⁴⁶⁵ "...Halbuki Mesih "Ey İsrâiloğulları, Rabbiniz ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcılar yoktur" demişti." (Mâide 5/72).

⁴⁶⁶ Mâide 5/116-117; Mü'minûn 23/ 91; Furkân 25/2.

⁴⁶⁷ Saf 61/6.

⁴⁶⁸ Tevbe 9/31; Âl-i İmrân 3/64.

yakışmayacağını, göklerde ve yerde bulunan herkesin ahirette, O'na kul olarak ve tek başına geleceğini belirtir.⁴⁶⁹ Onlara, Allah'a ve peygamberlerine inanmalarını ve (Tanrı) "üçtür" dememelerini ve haddi aşmamalarını tavsiye eder.⁴⁷⁰

1.3.2. Kutsal Kitaplarına Karşı Tutumları

Kur'an ayetlerinde, Hristiyanlara gönderilen ilâhi bir kitaptan açıkça bahsedilmekte ve Hz. İsa'ya (a.s) gönderilen bu kitap, gönderildiği şekliyle yani aslı bozulmamış haliyle de övülmektedir.⁴⁷¹ "İncil" kelimesi Kur'an'da on iki yerde geçmektedir.⁴⁷² Hristiyanlarla ilgili ayetler incelendiğinde kendilerine gönderilen elçilere karşı olduğu gibi, onların getirdikleri ilâhi mesajlara karşı da olumsuz bir tavır sergiledikleri, kendilerine gönderilen ayetleri inkâr ettikleri, gerçekleri bile bile gizleyerek, şahsi çıkarları uğruna bu haberleri değiştirdikleri⁴⁷³ anlaşılmaktadır. Oysa onlar kendilerine indirilen kitabın hükümleriyle hükmetmekle sorumlu tutulmuşlar⁴⁷⁴ ve bunu yapmadıkça da doğru yolda olmayacakları hususunda uyarılmışlardı.⁴⁷⁵

Kur'an'da Hristiyanlara ismen hitap edilerek kitaplarını tahrîf ettiklerini gösteren bir ayet olmamakla birlikte, yaptıkları şeyler, Ehl-i Kitap kavramı içerisinde ifade edilmektedir. *"Onlardan (kitap ehlinden) bir grup var ki, Kitap'tan olmadığı hâlde Kitap'tan sanasınız diye, (okudukları) Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."*⁴⁷⁶

Kur'an'da, kitaplarını "tahrîf"⁴⁷⁷ konusunda daha çok Yahudiler eleştirilse de, Hristiyanlar da aynı yanlışa düşmüşlerdir. Mevcut İncillerin Hz. İsa'dan sonra yazıldığıнын Hristiyanlar tarafından kabul edilmesi de bunu desteklemektedir.⁴⁷⁸

⁴⁶⁹ Meryem 19/88-95; Müşrikler, Yahûdiler ve Hristiyanlar Allah'a çocuk isnad edenler arasında yer alır. bk: Ateş, *Tefsîr*, 5: 402; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 439, 469.

⁴⁷⁰ Nisâ 4/171.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân 3/3, 65; Mâide 5/46, 68; Meryem 19/30; Hadîd 57/27.

⁴⁷² Abdülbâkî, *Mu'cem*, 688.

⁴⁷³ Bakara 2/42, 76, 146; Al-i İmrân 3/71; Mâide 5/15, 66; Hadîd 57/27.

⁴⁷⁴ Mâide 5/47.

⁴⁷⁵ Mâide 5/68.

⁴⁷⁶ Âl-i İmrân 3/78; bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 70.

⁴⁷⁷ Bu kelimenin anlamıyla ilgili ayrıntılara çalışmamızın ikinci bölümünde yer verilecektir.

⁴⁷⁸ Muhammet Tarakçı, *Tevrat ve İncil'in Tahrîfi ile İlgili Kur'an Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu, Usûl İslâm Araştırmaları 2* (2004): 53.

Hız. İsa'nın ölümünden sonra, Mesih'in en kısa zamanda geri döneceğine inanan ilk Hristiyanlar, onun sözlerini hemen yazıya geçirme ihtiyacı duymamışlardı. Ancak geri dönüşün gecikmesi ve Hız. İsa'nın yanında bulunup onun tebliğine vakıf olanların sayısının da azalmaya başlaması nedeniyle, önde gelen din adamları Hız. İsa'nın vaazlarını yazıya geçirmeye başladı. Böylece her cemaatin elinde kendi inanç ve görüşlerini yansıtan çeşitli İnciller ortaya çıktı. Yazılan birçok İncil olmakla birlikte bunlar arasında en çok kabul gören Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleridir. Bu İncillerin en eskisi olan Markos, MS.63-70 yılları arasında yazılmıştır. Hristiyanlara göre Hız. İsa'nın çarmıha gerilişi 33 yaşında olduğuna göre en erken yazılan İncil'in Hız. İsa'dan yaklaşık 30 yıl sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁹ Ayrıca Hız. İsa'nın (a.s.) ve o dönemin Filistin'lilerinin konuştuğu halk dili "Ârâmî" dilinin bir lehçesi olan Süryânice olmasına rağmen bu İnciller Grek (Helen) diliyle yazılmıştır. Bu durum, yazılan bu İncillerin, Hız. İsa'nın kullandığı orijinal vahiy diliyle nakledilmediği gerçeğini ortaya koymaktadır.⁴⁸⁰

Hristiyanlar kutsal kitaplarında son peygamber Hız. Muhammed'le (s.a.v) ilgili olarak verilen açık bilgileri de değiştirmişlerdir. "*Hani Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrailoğulları, gerçekten ben, sizin için Allah'tan gönderilmiş bir elçiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra ismi "Ahmed" olan bir elçinin de müjdeleyicisiyim" demişti. Fakat o, onlara apaçık belgelerle gelince: "Bu, açıkça bir büyüdür" dediler.*"⁴⁸¹ Görüldüğü gibi ayette Allah, Hız. İsa vasıtasıyla Hız. Muhammed'in (s.a.v) dünyaya geleceğini müjdelemiştir. Bu konuda benzer ifadeler İncillerde de yer almaktadır. İncillerde yer alan değişik ifadeler incelendiğinde lafızları farklı olmakla birlikte "Ahmed" isminin anlamına uygun olarak "övlümüş, medh edilmiş" anlamlarına gelen kelimeler kullanıldığı görülür.⁴⁸² Ancak bu ifadeler Hristiyan din adamları tarafından değişik şekillerde yorumlanarak veya başka kelimelerle ifade edilmek suretiyle örtülmeye çalışılmıştır.

⁴⁷⁹ Baş-İnci, *Yahûdilik*, 140.

⁴⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 272.

⁴⁸¹ Saf 61/6.

⁴⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 270-276.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.MÜFESSİRLERİMİZİN EHL-İ KİTAP'A YAKLAŞIMLARININ MUKAYESESİ

İnsanın yaratılışından itibaren var olan ve hem maddi hem de manevi boyutuna hizmet eden dinden bağımsız bir hayat sürmesi mümkün değildir. Allah'ın emirlerine muhatap olan kimseler, durumlarına göre farklı isimlerle adlandırılır. Bu bağlamda Kur'an, kendilerine kitap gönderilenlerden "Ehl-i Kitap" diye bahseder.

Müfessirimiz Süleyman Ateş'e göre Ehl-i Kitap; ilâhi bir kitaba sahip olan milletlerdir. Bu kavram daha çok, Yahudi ve Hristiyanlara işaret etmekle birlikte, Sâbiîleri, Mecûsîleri ve aslı bozulmuş olsa da ellerinde bir kutsal kitabı olan tüm toplumları içine alır.⁴⁸³

Mevdûdî ise Ehl-i Kitap'ı; "önceki peygamberlerin getirdiği, ne kadar tahrîf edilmiş olsa da, ellerinde bulunan ve ona inandıkları herhangi bir kitaba sahip olanlardır."⁴⁸⁴ şeklinde tarif eder ancak bu kavramın kapsamını Yahudi ve Hristiyanlarla sınırlı tutar.⁴⁸⁵

Ehl-i Kitap kavramının kapsamının belirlenebilmesi, kuşkusuz bu kapsama giren insanlarla kurulacak olan dini, siyasi ve ekonomik ilişkiler başta olmak üzere birçok konuda belirleyici bir rol oynayacaktır. Çalışmamızın bu bölümünde Ehl-i Kitap'ın gerek dini gerekse dünyevi hayatlarıyla ilgili hususlar, itikadi ve ameli konular olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacak, müfessirlerimizin bu konulara yaklaşımları mukayeseli bir şekilde işlenecektir.

2.1.1. İtikadî Konular

2.1.1.1. Aslî Günâh ve Keffâret Doktrini

Allah, ilk insan olan Hz. Âdem'i topraktan,⁴⁸⁶ daha sonra da kadını aynı nefis'ten,⁴⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes'e göre ise, Âdem'den⁴⁸⁸ veya Âdem'in kaburga

⁴⁸³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 469.

⁴⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 191.

⁴⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 617; En'âm 6/156.

⁴⁸⁶ Tâhâ 20/15.

kemiğinden⁴⁸⁹ yarattı. Tevrat'a göre; Tanrı, Aden'den doğan ırmağın suladığı bir bahçede, iyiyle kötüyü bilme ağacı yetiştirdi. Âdem'i de bu bahçeye bakması için görevlendirdi. Ona bahçede bulunan bütün ağaçların meyvesinden yiyebileceğini ancak iyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesinden yerse, yediği gün öleceğini bildirdi. Daha sonra da Âdem'in yalnız kalmaması ve ona yardımcı olması için kaburga kemiğinden bir kadın yarattı. Tanrı'nın yarattığı kurnaz bir hayvan olan yılan bu kadını, yasak ağacın meyvesinden yediklerinde iyi ve kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaklarına ikna etti. İlk önce kadın bu meyveden yedi sonra da Âdem'e yedirdi.⁴⁹⁰ Tevrat yasak meyveden yemekle Hz. Âdem ve eşinin günâh işlediklerini ancak suçun bireysel olduğunu, hiç kimsenin başkasının günâhından sorumlu tutulamayacağını ve günâhın sonraki nesillere geçmeyeceğini söyler.⁴⁹¹

Hz. Âdem ve Havvâ'nın işledikleri günâh, Kitab-ı Mukaddes'te şöyle anlatılır: Yılan, kadına yasaklanan ağacın meyvelerinden yerlerse tanrı gibi olacaklarını söyledi. Önce kadın meyveden yedi, sonra Âdem'e yedirdi. Bu sırada henüz utanç nedir bilmeyen Âdem ve karısı çıplaktı.⁴⁹² Yasak meyveden yedikten sonra gözleri açıldı, çıplak olduklarının farkına vardılar ve hemen incir yapraklarıyla örtünmeye çalıştılar. Bu yaptıkları nedeniyle Tanrı yılanı, karnı üzerinde sürünme, kadına doğururken acı çekme, Âdem'e de ömrü boyunca emek vermeden yiyecek bulamama cezası verdi ve yaratıldığı toprağa dönüncüye kadar bunun böyle devam edeceğini bildirdi.⁴⁹³ Hz. Âdem ve eşi Hz. Havvâ'nın yasak meyveyi yemekle işledikleri günâh bireysel bir amel olmakla birlikte sonuçları Hz. Âdem'in neslini de etkilemiştir.⁴⁹⁴ Bu nedenle her yeni doğan insanın bedeni masum olsa da ruhu günâhkâr olmuştur.⁴⁹⁵

Kur'an, insan bir günâh işlediğinde sonucunu muhakkak görecektir anlayışını kabul etmez ve işlenen günâhın veya sevabın karşılığını vermenin, tamamen Allah'a ait olduğunu bildirir. Bu bağlamda Hz. Âdem günâhına tövbe

⁴⁸⁷ Nisâ 4/1; A'râf 7/189; Rûm 30/21.

⁴⁸⁸ I.Korintliler, 11/8, 12.

⁴⁸⁹ Tekvin, 2/21.

⁴⁹⁰ Tekvin, 2/8-25.

⁴⁹¹ Hezekiel, 18/20.

⁴⁹² Tekvin, 2/8-25.

⁴⁹³ Tekvin, 3/1-24.

⁴⁹⁴ Romalılar, 5/12, 18, 19.

⁴⁹⁵ Tekvin, 2/8-25; 3/1-24.

etmiş ve Allah da onu affederek⁴⁹⁶ hem günâhından arındırmış hem de onun neslini bu günâhın etkisinden korumuştur. Kur'an'a göre, tövbe günâhı siler ve her doğan tertemizdir.⁴⁹⁷ Hal böyleyken, Allah'ın insanlığı günâhından kurtarabilmek için "biricik oğlu!"nu çarmıha germesine gerek yoktur.⁴⁹⁸ Hz. Âdem'in günâhı affedilmemiş bile olsa, Allah, hiç kimseyi başka birisinin günâhından dolayı sorumlu tutmayacağını bildirmektedir.⁴⁹⁹

Hristiyanlık inancına göre, Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennette kendilerine yasaklanan meyveden yemek suretiyle işledikleri ve onlardan bütün insanlığa intikal ettiğine inanılan bu suç "Aslî Günâh" olarak adlandırılmıştır.⁵⁰⁰

"Aslî Günâh" kavramıyla ifade edilen ve daha sonraları Hristiyan inancının esaslarından birisi haline gelen bu inancı Hristiyanlığa sokan, Pavlus'tur.⁵⁰¹ Pavlus, insanların atalarından tevârüs ettiği bu günâhtan ancak İsa Mesih sayesinde kurtulabileceklerini,⁵⁰² Hz. İsa'nın da bu günâha keffâret olarak kendisini feda ettiğini söylemiş, insanları bu günâhtan kurtarmak isteyen Tanrı, Meryem'in rahminde İsa'ya hulûl etmiş, babasız olarak dünyaya geldiği için günâhsız olan İsa da, bu günâha keffâret olmak üzere çarmıhta can vermiştir.⁵⁰³ Böylece insanlık aslî günâhtan kurtulmuştur Pavlus'a göre, diğer insanlar da onun bu fedakârlığına vaftiz olmak suretiyle ortak olmalı ve aslî günâhtan kurtulmalıdır.⁵⁰⁴ Çünkü vaftiz, aslî günâhı ve işlenen günlük günâhları giderir.⁵⁰⁵

⁴⁹⁶ Bakara 2/37.

⁴⁹⁷ Ateş, *Tefsîr*, 5: 456; Tâhâ 20/115-122.

⁴⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 67.

⁴⁹⁹ Fâtır 35/18; Necm 53/38.

⁵⁰⁰ Günay Tümer, "Aslî Günâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 496.

⁵⁰¹ Tümer, "Aslî Günâh", 496-497.

⁵⁰² Romalılar, 3/24-26; 5/19.

⁵⁰³ Tümer, "Aslî Günâh", 496; Ateş, *Tefsîr*, 1: 150.

⁵⁰⁴ Mehmet Katar, *Hristiyanlık Yahûdilik ve İslâm'da Tövbe* (Ankara: Töre Yayınları, 1997), 80-87.

⁵⁰⁵ I.Korintliler, 1/12; Sözlükte; suya daldırma, yıkama anlamında Grekçe "bapt" kökünden gelen vaftiz, hem genel anlamıyla suya girme ya da sokma işlemini hem de bu şekilde icra edilen dinî merasimi ifade eder. bk: Salime Leyla Gürkan, "Vaftiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 425; Terim olarak vaftiz; Hristiyanlıkta, dine girmek, "Aslî Günâhtan" kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla ve belli usullere riayet etmek suretiyle su ile yapılan bir ayin'dir. bk: Albert M. Besnard - Olivier Clement - Roger Mehl, *Hristiyan İlahiyatı*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Arı Basımevi, 1983), 198.

Yahudiler, Hristiyanlardan önce, kendi dinlerini kabul edenleri suya batırarak veya suyla ıslatarak yıkarlar ve bu şekilde eski günâhlarının temizlendiğine inanırlardı. Daha sonradan bu Yahudi âdetini benimseyen Hristiyanlar, ona “vaftiz” adını verdiler. Hz. Âdem’den nesline geçtiğini iddia ettikleri “Aslı Günâh”tan temizlemek için dinlerine giren ve yeni doğan her insana bu uygulamayı yapmaya başladılar.⁵⁰⁶

Hristiyan inancına göre insanları suyla vaftiz etme uygulaması Yahya (a.s) ile başlar.⁵⁰⁷ Bu nedenle Hristiyanlar ona “vaftizci Yahya” derler.⁵⁰⁸

Hristiyanlığın temel ilkelerinden birisi olmayan keffâret doktrini, Hristiyanların Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia etmeleri ve gerçekten Allah’ın oğlu ise neden çarmıha gerilerek öldürüldü sorusunu cevaplandırma gayretleri sonucunda ortaya çıkmıştır.⁵⁰⁹

Müfessirlerimiz, konuyu Bakara suresi 2/30-38, A’râf suresi 7/11-25 ve Tâhâ suresi 20/115-123 ayetlerinde ele alırlar.

Mevdûdî ve Ateş, Allah’ın Hz. Âdem’le Havvâ’yı yarattıktan sonra, denemek için cennete koyduğunu, onlara seçtiği bir ağaca yaklaşmamalarını, bunu yaparlarsa zalimlerden olacaklarını bildirdiğini, buna rağmen şeytanın onları kandırarak, bu yasak ağacın meyvesinden yedirdiğini, bunun üzerine cennetten çıkarılıp, yeryüzüne gönderildiklerini ve yaptıklarına pişman olup tövbe edince de Allah’ın onları affettiğini aynı şekilde anlatırlar.⁵¹⁰

Müfessirlerimize göre, Hz. Âdem ve eşini denemek için, cennette tutan Allah, onları, bir ceza olarak değil, halife yapmak, dolayısıyla yaratılış amacını gerçekleştirmek için yeryüzüne göndermiştir.⁵¹¹ Ateş’e göre, Hz. Âdem’in yaptığı suç olsa da, Allah’ın iradesinin bir gereğidir. Zira halife olarak yaratıldığı yeryüzünde hükümran olması için, Hz. Âdem’in bunu yapması gerekiyordu.⁵¹² Ancak Ateş’in, kader meselesiyle ilgili bu görüşünün, insanın özgürlüğü ve sorumluluğu açısından eleştiriye açık olduğu söylenebilir.

⁵⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 119.

⁵⁰⁷ Rasûllerin İşleri, 1/5.

⁵⁰⁸ Matta, 3/1; Luka, 3/3-16.

⁵⁰⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 439.

⁵¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 65; Ateş, *Tefsîr*, 1: 130; Bakara 2/35.

⁵¹¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 67; 2: 24; A’râf 7/24.

⁵¹² Ateş, *Tefsîr*, 1: 150.

Mevdûdî'ye göre, Allah, Hz. Âdem ve eşini yeryüzüne göndermekle, insan nesline, kendisi için en uygun yerin cennet olduğunu, ancak bunu hak edebilmesi için düşmanını alt etmesi gerektiğini göstermiştir.⁵¹³

Müfessirlerimiz, meyvesinden yenilen yasak ağacın adı ve özelliklerinin Kur'an'da anlatılmadığını söylemektedirler.⁵¹⁴ Mevdûdî, özünde kötülük olmayan bu ağacın sadece imtihan için olduğunu⁵¹⁵ söyleyip, ayrıntılara girmezken, Ateş, ayetteki ağacın cinsel birleşmeden kinaye olduğunu söyler.⁵¹⁶ Ona göre, Âdem'le eşi, ilk cennette henüz cinselliklerinin farkında değillerdi ve üreme safhasına gelmemişlerdi. Şeytanın vesvesesiyle yasak meyveden yedikten sonra cinsel organlarının görünmesi ve ağacın isminin (اَبْرَاقُ) “şeceratu'l-huld” (ebedi yaşama ağacı)⁵¹⁷ olması, bu durumla ağaç arasında bir bağ olduğunu gösterir. Cinsel birleşme gerçekleşince utanma duyguları beliren Âdem ve eşi, cinsel bölgelerini örtme ihtiyacı duymuşlardır.⁵¹⁸ Aynı şekilde “Şeytan onları aldatarak aşağı sarkıttı.”⁵¹⁹ ifadesinden kastedilen de, şehvi duygu ve düşüncelerin onlara inmesidir. Çünkü onlar, daha önce böyle bir şey hissetmiyorlardı.⁵²⁰

Mevdûdî ise, Hz. Âdem ve eşinin yedikleri yasak meyvenin etkisiyle değil, Allah'ın emrine karşı geldikleri için çıplak olduklarını, örtünme niyetlerinin olmasının Allah'ın, daha önce onların çıplaklıklarını gidermek için bir tanzimi olduğunu gösterdiğini ancak emrine karşı geldikleri için onları nasıl örtünecekleri konusunda nefisleriyle baş başa bıraktığını savunur.⁵²¹

Ayrıca Mevdûdî ve Ateş, Kur'an'ın, yasak meyveden, önce kimin yediği konusunda, Kitab-ı Mukaddes'te belirtilen, şeytanın önce Havvâ'yı, Havvâ'nın da Âdem'i kandırdığı şeklindeki inancı yalanladığını ve şeytanın ikisini birlikte aldattığını söylediğini belirtirler.⁵²²

⁵¹³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 65.

⁵¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 65; Ateş, *Tefsîr*, 3: 324.

⁵¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 65.

⁵¹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 2: 324.

⁵¹⁷ Tâhâ 20/120.

⁵¹⁸ Ateş, *Tefsîr*, 3: 324; 5: 454-455.

⁵¹⁹ A'râf 7/22.

⁵²⁰ Ateş, *Tefsîr*, 1: 146-148.

⁵²¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 21.

⁵²² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 21; 3: 280-281; A'râf 7/19-23; (Mevdûdî, Tâhâ 20/120. ayetinin, şeytanın ilk olarak Âdem'i saptırmak istediğini, Tâhâ 20/121. ayetinin de eşiyle birlikte yasak meyveyi yediklerini ifade ettiğini söyler); Ateş, *Tefsîr*, 5: 454; Tâhâ 20/115-122.

Ömrünün sınırlı olduğunu gören Âdem, nesliyle yaşamak istemiş, cinsel birleşmeyle bunu sağlama yoluna gitmiştir. Bu sayede nesli çoğalıp, bulunduğu dağlık, ormanlık alana sığmamaya başlayınca, buradan düz araziye inerek, tarımla geçinmeye başlamıştır.⁵²³ “ ”, “ ”; yüksek bir yerden aşağıya inmek, yokuştan aşağıya doğru inmek demektir.⁵²⁴ Bu ifadeden cennetin yeryüzünde bir tepe üzerinde⁵²⁵ olduğu, oradan düzlüğe inildiği⁵²⁶ anlaşılabilir. Kitab-ı Mukaddes’te de, Rabb’in Âdem’i doğu tarafında yaptığı bir bahçeye koyduğundan⁵²⁷ bahsedilmesi bunu destekler. Kur’an’da da Âdem’in topraktan yaratılıp tekrar ona döndürülmesinden⁵²⁸ bahsedilir. Ateş bu konuda Tevrat’la Kur’an’ın aynı şeyi söylediğini belirtir.⁵²⁹

Mevdûdî, Hz. Âdem’in yaratıldığı ve bulunduğu cennetin ebedi cennet olduğunu söyler⁵³⁰ ve onun yeryüzünde bir yer olduğunu söyleyen Ateş’in görüşüne katılmaz.

Sonuç olarak müfessirlerimiz, Hz. Âdem ve eşinin, şeytanın vesvesesiyle yasak meyveden yediklerini, ancak yaptıklarına pişman olarak Allah’a tövbe ettiklerini, Allah’ın da onları affettiğini dolayısıyla işledikleri bu günâhın kendilerinden sonra gelen nesillere geçmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Ancak Hz. Âdem’in bulunduğu cennetin neresi olduğu hususunda aralarında görüş ayrılığı vardır. Suçun cezasının da bireysel olduğunu söyleyen müfessirlerimiz böylece Allah’ın anne karnında hulûl ettiği iddia edilen Hz. İsa’nın çarmıha gerilmek suretiyle insanlığı bu aslî günâhtan kurtardığı inancını da reddetmiş olmaktadır.

2.1.1.2. Teslis İnancı

Hristiyanlar, Kur’an’da babasız olarak Allah’ın emri (kelimesi) ile dünyaya geldiğini bildirmek için kendisine “Allah’ın Kelimesi”⁵³¹ denilen ve

⁵²³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 324; 5: 455.

⁵²⁴ bk: Bakara 2/61.

⁵²⁵ Bakara 2/265; “Yüksek bir ormanlıkta ”, bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 323.

⁵²⁶ Bu ifade, bulunduğu manevi durumdan, yüksek makamdan inmesi anlamında da olabilir. bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 323.

⁵²⁷ Tekvin, 2/8; 3/23.

⁵²⁸ Tâhâ 20/55.

⁵²⁹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 145-146.

⁵³⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 65.

kendisinden “Allah’tan bir Ruh”,⁵³² “Ruhu’l Kuds ile desteklenmiş”⁵³³ diye bahsedilen Hz. İsa’yı zamanla ilâh konumuna yükselttiler. Bu inançlarıyla onun, Allah’ın zat veya kelam sıfatının bir tezahürü dolayısıyla da Allah ve kutsal ruh gibi bir ilâh olduğuna inanmaya başladılar.⁵³⁴ “Allah’tan bir ruh” ifadesini “Allah’ın ruhu” şeklinde değiştirip “Kutsal Ruh”⁵³⁵ da, Hz. İsa’ya hulûl eden “Allah’ın kendi ruhu” deyince, bu aşırılıkları onları sonunda “üçlü doktrin”⁵³⁶ inancına götürdü.

Mevdûdî teslis düşüncesinin kaynak itibariyle Yunan filozoflarına ait bir düşünce olduğunu ve Yahudi inanç dünyasına da onlardan geçtiğini⁵³⁷ söylerken, Ateş ise, Hristiyanlara ait olmadığını savunduğu bu düşüncenin kaynağını biraz daha genişleterek Hind, Mısır, Yunan ve Avrupa toplumlarında var olduğunu, Bizans İmparatoru ve papazlar eliyle de Hristiyanlığa geçtiğini belirtir.⁵³⁸

Sözlükte; üçleme, üçe çıkarma anlamına gelen ve (آ) “sellese” fiilinden mastar olan “teslis” kelimesi,⁵³⁹ terim olarak; Hristiyanların, Allah’ın baba, oğul ve Kutsal Ruh’tan meydana geldiği şeklindeki inancını ifade eder.⁵⁴⁰

Teslis inancına göre Hristiyanlar, Allah’ı, baba (zat veya vücut), oğul (ilim-kelime) ve Kutsal Ruh (hayat)’tan oluşan bir tek cevher olarak kabul ederler.⁵⁴¹ Baba yani Allah, kendisiyle var olan, yokluğu veya yeniden var olması söz konusu olmayan, mekânsız, yönsüz ve ölçüsüz bir cevherdir, tektir ancak üç unsuru vardır.⁵⁴² Mevdûdî ve Ateş, Hz. İsa’nın İncil’de “Baba” kelimesini, sadece kendi babası anlamında değil, tüm insanlığın babası anlamında ve İsrailoğulları arasında yaygın olduğu şekliyle, mecâzi manada kullandığını⁵⁴³ ve bu kelimeyle

⁵³¹ Nisâ 4/171 (آ).

⁵³² Nisâ 4/171 (آ).

⁵³³ Bakara 2/87 (آ).

⁵³⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 437-438; bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 500.

⁵³⁵ Bakara 2/253; Bakara 2/87; Kutsal Ruh, Cebrâil veya Allah’ın saf olarak yarattığı İsa Mesih’in ruhuna delalet edebilir. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 93.

⁵³⁶ Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un bir tek Tanrıda birleşmesi inancıdır.

⁵³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 503.

⁵³⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 425.

⁵³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 3: 33-34.

⁵⁴⁰ Salime Leyla Gürkan, “Teslis” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 549; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438; Ateş, *Tefsîr*, 3: 420-424.

⁵⁴¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 420; 3: 39.

⁵⁴² Ateş, *Tefsîr*, 2: 420.

⁵⁴³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 439.

kastedilen mananın da Allah'ın Hz. İsa veya diğer insanların soy babası değil, sahibi ve Rabb'i olduğunu söylerler.⁵⁴⁴

Hristiyanlar, logos doktrininin ortaya çıkmasıyla birlikte Allah ve Kutsal Ruh'un yanında Hz. İsa'nın da ilâhlığına inanmaya⁵⁴⁵ ve ona tapınmaya başladılar.⁵⁴⁶ Hristiyanlara göre Hz. İsa, hem tanrıdır, hem tanrının oğludur, hem de peygamberdir. Ayrıca tanrının kelimesi, ruhu ve Mesih'tir. O Allah ile insanlar arasındaki tek elçidir ve dünyanın sonunda yeniden geleceğine inanılır.⁵⁴⁷ Matta İncil'inde "Ve işte göklerde bir ses dedi: Sevgili oğlum budur. Ondandır razıyım."⁵⁴⁸ ifadesiyle, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu, Yuhanna'da, Allah'ın oğlu İsa'nın, insanlığın günâhına keffâret olarak gönderildiği⁵⁴⁹ bildirilmektedir.

Hz. İsa'yı, Allah'ın tezahürü, kelimesi ve Kutsal Ruh'unun insan şeklindeki cisimleşmiş hali olarak gören Hristiyanlar, onun Allah'ın oğlu olduğunu⁵⁵⁰ ve Hz. Meryem'in ilk zamanlarda Allah'ın "kün" (ol) emri ile hamile kaldığını kabul etmişlerdir. Daha sonra da bu "kelime"ye "ilâhi kelim" anlamını yükleyip Allah'ın, kendisini veya kelim sıfatını Hz. İsa'nın kişiliğinde ortaya çıkardığına inanmaya başlamışlardır.⁵⁵¹ Onlara göre Allah'ın sözü olan kelime, suyun şaraba veya süte karışması gibi, İsa'nın bedenine karışmıştır.⁵⁵² İsa, Allah ve Kutsal Ruh, birdir ve bir tek gerçeği belirtir. Hristiyanların, "İsa, madde şeklindeki Allah'tır"⁵⁵³ yanılması ve bu yanılmayı düzeltmek için yaptıkları tartışmalar, Hz. İsa'nın şahsiyetini daha karmaşık bir hale getirmiştir. Sonunda, bu karmaşık şahsiyetin insani yönünden etkilenenler, onu, Allah'ın oğlu ve Üç'ün biri haline getirirken, şahsiyetin ilâhi yönünden etkilenenler ise, onu Allah'ın insanlaşmış şekli kabul edip (Hulûl inancı) kendisine tapınmışlardır. Bazı kimseler de, bu iki uç arasında orta yolu tutmaya çalışmış, tüm gayretleriyle Hz.

⁵⁴⁴ Ateş, *Tefsîr*, 3. 39.

⁵⁴⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438.

⁵⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 469; bk: Mâide 5/17.

⁵⁴⁷ Bağdâdî, *el-Fark beyne 'l-firâk*, 184, 233-234.

⁵⁴⁸ Matta, 3/17.

⁵⁴⁹ Yuhanna, 1/18; 3/16.

⁵⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438-439; Ateş, *Tefsîr*, 2: 500.

⁵⁵¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 437-438; Ateş, *Tefsîr*, 2: 419.

⁵⁵² Ateş, *Tefsîr*, 3: 39.

⁵⁵³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 500.

İsa'nın aynı zamanda hem Allah, hem insan olamayacağı gibi Allah ve insanın da tek bir varlıkta birleşmesinin mümkün olmadığını ispatlamaya çalışmışlardır.”⁵⁵⁴

Hiz. İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğu inancına dini bir içerik yükleyen Hristiyan toplumu olsa da, bu inancın iini doldurarak Hristiyanlığa sokan Pavlus olmuştur. Pavlus, Hiz. İsa'ya birçok ilâhi özellik yüklemiş fakat ondan Allah olarak bahsetmemiştir.⁵⁵⁵ Pavlus'un gayretleriyle, Hristiyanlar arasında bir inanç olarak yayılmaya başlayan bu düşünce ve Mısırlı Yeni Eflatuncu yorumla teslis inancı Yunan Felsefesinden Hristiyanlığa geçmiştir. Bu inanç daha sonra İznik konsilinde resmi mezhep olarak benimsenmiştir.⁵⁵⁶

Matta, Markos ve Luka İncillerinde, Hiz. İsa'nın tanrı veya tanrının oğlu olduğuna dair bir bilgi yer almaz. Aksine onun, “bir marangozun oğlu”,⁵⁵⁷ “sözü ve ameli sağlam bir peygamber”⁵⁵⁸ olduğu belirtilir.

Kur'an Hiz. İsa'nın ilâhlığı iddiasını, onun normal bir insan olup, öleceđini⁵⁵⁹ ve insanları Allah'a kulluğu çağırان bir peygamber olduğunu söyleyerek reddeder.⁵⁶⁰ Kur'an bu bağlamda Hiz. İsa'nın Allah'ın değil, Meryem'in oğlu olduğunu vurgulamak için ondan “Meryem oğlu İsa” olarak bahseder.⁵⁶¹ Kur'an ve İncil, Hiz. İsa'yı diğer insanlar gibi acıkan, yemek yiyen, bir takım istek, ihtiyaç ve zaafaları olan bir varlık olarak vasıflandırdığı halde, Hristiyanlar, duydukları aşırı sevgi nedeniyle onu tanrı konumuna yükselttiler. İlk dönemlerde İncil'de anlatılan İsa'ya inandıkları halde zamanla kitaplarına yaptıkları felsefi yorumlara aslından daha fazla değer vermeleri, yeni bir Mesih ve yeni bir din ortaya çıkmasına neden oldu. Kendi kitaplarının insan olduğunu açıkça belirttiği bir varlığı ilâh seviyesine çıkartmak, Hristiyanların yaşadığı zihni erozyonun hangi boyutlara ulaştığını göstermekteydi. Onların bu tavrı, Allah'ın

⁵⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 437-439, 469.

⁵⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 502-503; Ateş, *Tefsîr*, 4: 69.

⁵⁵⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 39.

⁵⁵⁷ Matta, 16/22.

⁵⁵⁸ Luka, 24/19; 13/39.

⁵⁵⁹ Mâide 5/17.

⁵⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 501-502; bk: Nisâ 4/171; Mâide 5/75.

⁵⁶¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 419.

peygamberi olan İsa'ya değil kendi uydurdıkları hayali İsa'ya inandıklarının da açık bir deliliydi.⁵⁶²

Teslis inancının üçüncü unsuru Kutsal Ruh'tur. Sözlükte; “can, nefes, güç, ilham, vahiy, Cebrâil”⁵⁶³ gibi anlamları olan “ruh” kelimesi, terim olarak; “insanın yaratılışı esnasında melek tarafından bedenine üflenip ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılıp alınan ve nesnelere algılayıp yükümlü kılınmasını sağlayan bilici hakikat”⁵⁶⁴ demektir. Kur'an'da yirmi iki defa geçmektedir.⁵⁶⁵

Kur'an'da Hz. İsa için “Allah'tan bir ruh”, “ruhumuzdan”,⁵⁶⁶ “kendinden bir ruh”,⁵⁶⁷ “kendi ruhumuzdan”⁵⁶⁸ “O'ndan bir ruh”⁵⁶⁹ gibi ifadeler kullanılır ve onun “Kutsal Ruh” ile desteklendiğinden⁵⁷⁰ bahsedilir.

Mevdûdî'ye göre, Hz. İsa'nın “Allah'tan bir ruh” olarak vasfedilmesi, onun Allah tarafından her yönüyle üstün özelliklere sahip kutsal bir ruhla donatıldığını gösterir.⁵⁷¹ Ateş de, bir şeyin Allah'a izafe edilmesinin, onun Allah katındaki değer ve itibarını gösterdiğini belirterek, Mevdûdî'nin bu konudaki görüşünü destekler. Ona göre Hz. İsa'ya, soyut bir ruh olarak, sadece meleğin üflemeyle ana rahmine düştüğü için “Allah'tan bir ruh” denilir.⁵⁷² Ancak Hristiyanlar, kutsal kitaplarında Hz. İsa'nın, Rûhu'l-kudüs'ün üflemeyle yaratıldığı,⁵⁷³ onun Kutsal Ruh'un kendisi olmayıp, Kutsal Ruh'tan olduğu⁵⁷⁴ bildirildiği halde “Allah'tan bir ruh” ifadesini, “Allah'ın ruhu” olarak değiştirmek suretiyle Hz. İsa'yı ilâhlaştırmışlardır.⁵⁷⁵ Onlara göre bütün ruhların babası Kutsal Ruh'tur ve İsa da Kutsal Ruh'la aynıdır. Dolayısıyla İsa Tanrı ile aynı şeydir.⁵⁷⁶

⁵⁶² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 501-502; Ateş, *Tefsîr*, 2: 419.

⁵⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 6: 255-257; Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 134; Ateş, *Tefsîr*, 5: 246.

⁵⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11: 392; Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Nobel Yayınları, 2009), 299.

⁵⁶⁵ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 326.

⁵⁶⁶ Tahrîm 66/12.

⁵⁶⁷ Mücadele 58/22.

⁵⁶⁸ Enbiyâ 21/91.

⁵⁶⁹ Nisâ 4/171.

⁵⁷⁰ Bakara 2/253.

⁵⁷¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438.

⁵⁷² Ateş, *Tefsîr*, 2: 420.

⁵⁷³ Matta, 1/18; Luka, 1/34.

⁵⁷⁴ Matta, 1/20.

⁵⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 420.

⁵⁷⁶ Ateş, *Tefsîr*, 2: 500.

Mevdûdî ve Ateş, Hristiyanların Rûhu'l-kudüs veya Hz. İsa'yı Allah'ın bir parçası dolayısıyla da Allah kabul etmelerinin ifrat ve tevhide aykırı bir tavır olduğunu ifade etmektedirler.⁵⁷⁷

Hz. Meryem için “Allah’ın annesi” sözü, Hz. İsa’dan yaklaşık üçyüz yıl sonra, İskenderiyeli bazı ilâhiyatçılar tarafından kullanılmış ve ilk başta sert bir tepki görmesine rağmen hızla yayılmıştır. Bu inanç zamanla Hz. Meryem’in heykellerinin kiliselere dikilmesine, Hz. İsa ve Rûhu'l-kudüs’le birlikte kendisine ibadet edilen bir varlık haline gelmesine yol açmıştır.⁵⁷⁸

Buraya kadar verilen bilgiler ayrı ayrı değerlendirildiğinde hem Allah’ın tek olduğu, hem de üç varlığın bu ilâhlığı paylaştıkları inancını savunmanın mümkün olmadığı net bir biçimde ortaya çıkmış olur.⁵⁷⁹

Yukarıdaki açıklamalarından da anlaşılacağı üzere müfessirlerimiz, teslis inancının Hristiyanların kutsal kitaplarında yer olmadığını, Hz. İsa’dan sonra Pavlus tarafından kitaplarına eklenip, hristiyanlar arasında yayıldığını, Kur’an tarafından reddedildiği gibi aslında İncil tarafından da reddedildiğini, dolayısıyla Hristiyanların bile ne olduğunu netleştiremedikleri bu inancın doğruluğunu kabul etmenin mümkün olmadığını söylemektedirler.

2.1.1.3. Mesîh Anlayışı

Hz. İsa’nın (a.s) nüzulü konusu günümüze kadar tartışılan ve halen de tartışılmaya devam edilen bir konudur. Bu konuda Müslümanlar arasında hem Hz. İsa’nın tekrar dünyaya geleceğini savunanlar hem de reddedenler, Kur’an ayetlerini ve hadisleri kendi görüşlerine göre te’vil etmeye gayret etmişlerdir. Hz. İsa’nın durumuyla ilgili Kitab-ı Mukaddes’te ayrıntılı bilgiler yer almakla birlikte, Kur’an’ın bu konuda ayrıntıya girmediği, çok kısa ve sade bilgiler verdiği görülmektedir. Bu durum, tartışmalı olan bu konuda israili haberlerin çok fazla revaç bulmasına neden olmuştur.

“Mesîh” kelimesi, Arapça “ ” kelimesinden sıfat olup sözlükte; meshetmek, ölçmek, yağ sürmek, günâhlardan temizlenmiş ve seyahat eden gibi

⁵⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438; Ateş, *Tefsîr*, 2: 420.

⁵⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 524-525; Ateş, *Tefsîr*, 3: 88; bk: Mâide 5/116.

⁵⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 438-439.

anlamlara gelmektedir. Kelimenin aslı, Aramice “meşih”, İbranice “maşiah”tır ve yağla ovulmuş, kıyametten önce gelmesi beklenen peygamber demektir.⁵⁸⁰

Terim olarak, “yağla meshetmek suretiyle Tanrı’nın elverişli hale getirip, özel veya dini bir görev için seçtiği kişi” demektir. Kitab-ı Mukaddes’te de aynı anlama gelen “maşiah” kelimesi geçmektedir. Ancak bu kelime MÖ. 220’den sonra, Allah tarafından dünyada bozulan düzeni yeniden düzeltmesi, İsrail krallığını kurması ve tüm kötülöklere son vermesi için gönderilecek olan kral anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kral, Hz. Dâvûd’un soyundan gelecek olan milli bir kahramandır.⁵⁸¹ İslâm kaynaklarına göre Hz. İsa’ya, çok gezdiği, dokunarak hastaları iyileştirdiği, yağlanmış olarak doğduğu ve doğduğunda Cebrâil’in kendisine kanadıyla dokunduğu için bu ad verilmiştir.⁵⁸² “Mesih” kelimesi, Kur’an’da on bir yerde, Hz. İsa’nın adı veya lâkabı şeklinde geçmektedir.⁵⁸³

Mesih inancı, Yahudilerin, on üç iman esası arasında yer alır ve “Mesih’in gelişine kesin bir şekilde inanıyorum. Gecikse de onun geleceğini bekliyorum” şeklinde ifade edilir.⁵⁸⁴

Yahudiler kendi içlerinden çıkıp onları yeryüzünün hakimi yapacak olan Mesih’i beklerken, Hz. İsa’nın peygamberliğiyle, ideallerini gerçekleştirme adına umutlansa da, onun herkese şefkat ve adaletle davranması, sadece Yahudiler değil, tüm insanlık için kurtarıcı olduğunu söylemesi üzerine hayal kırıklığına uğramış ve Hz. İsa’yı Mesih olarak tanımamışlardı. Ancak İsa’yı Mesih olarak kabul eden Hristiyan inancına göre, insanlığın günâhına kefarete olarak kendisini feda eden ve Yahudilerin teşvikiyle çarmıha gerilerek öldürölen İsa, ölümünden üç gün sonra havarilerine görünmüş ve daha sonra Baba’nın yanına çıkarak sağ tarafına oturmuştur. Şartlar oluşunca tekrar dünyaya gelecek ve dünyada adaleti

⁵⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 14: 68-69.

⁵⁸¹ bk: Ekrem Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdî Tasavvurları* (Samsun: Sidre Yayınları, 1997), 15.

⁵⁸² İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 14: 69; Ateş, *Tefsîr*, 2: 46; Jacques Waardenburg, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 306; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 8: 222-223; Zeki Sarıtoprak, *İslâm İnancı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1977), 5.

⁵⁸³ Abdölbâkî, *Mu’cem*, 666.

⁵⁸⁴ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdî*, 10.

sağlayacaktır.⁵⁸⁵ Bu inanca göre, Hz. İsa'nın çektiği acılar ve ölümü gerçekte vuku' bulmamış olup, bunlar göz yanılması gibi bir olaydır. İsa'nın bu yanıltıcı ölümü, görevinin sona erdiği şeklinde değil, görevine geçici bir süre ara vermesi şeklinde değerlendirilmelidir. Onun dünyaya tekrar gelişi hem yarım kalan görevini tamamlamasına, hem de dünyanın huzura kavuşmasına vesile olacaktır.⁵⁸⁶

Hristiyan ve İslam inancına göre Mesîh, Hz. İsa'dır.⁵⁸⁷ Ancak İslam inancı, ne Yahudilerin kabul ettiği milli Mesîh'i, ne de Hristiyanların kabul ettiği insanüstü özellikleri olan Mesîh'i kabul eder. İslam inancına göre, Hz. İsa, babasız olarak dünyaya gelen,⁵⁸⁸ Kitap'ı, Hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmek⁵⁸⁹ İsrailoğullarını Allah'a kulluğa sevk etmek için gönderilen⁵⁹⁰ bir peygamberdir. Kur'an'da kendisine Tevrat'ı da tasdik eden⁵⁹¹ bir kutsal kitap olan İncil'in verildiği⁵⁹² ve onu ilâhlaştıran Hristiyan inancının aksine sadece Allah'ın bir kulu ve elçisi⁵⁹³ olduğu vurgulanır. Her ne kadar Yahudiler İsa'yı öldürdüklerini iddia etseler de, Kur'an, bunun sadece bir zandan ibaret olduğunu,⁵⁹⁴ Allah'ın onların tuzaklarını boşa çıkartarak,⁵⁹⁵ onu öldürdüğü ve katına yükselttiğini⁵⁹⁶ söyler. Ancak Hz. İsa'nın, Allah katına nasıl yükseltildiğinin ayette açıkça ifade edilmemiş olması, Mesîh'le ilgili birçok farklı görüşün ortaya çıkmasına kapı aralamıştır.

Mevdûdî, Allah'ın düşmanlarının elinden kurtardığı Hz. İsa'yı ruh ve beden halinde göğe yükselttiğini ve halen kâinatın bir yerinde yaşattığını, bu konunun da ayet ve hadislerle doğrulandığını belirtir ve Hz. İsa'nın ahir zamanda

⁵⁸⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1980), 249-250.

⁵⁸⁶ Kutluay, *İslâm ve Yahûdi Mezhepleri*, 216.

⁵⁸⁷ Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi* (Ankara: Andaç Yayınları, 1992), 125.

⁵⁸⁸ Âl-i İmrân 3/47; Meryem 19/19-21.

⁵⁸⁹ Âl-i İmrân 3/48.

⁵⁹⁰ Bakara 2/87, 253; Âl-i İmrân 3/49; Nisâ 4/172.

⁵⁹¹ Mâide 5/46.

⁵⁹² Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/46; Hadîd 57/27.

⁵⁹³ "Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Onun annesi dos-doğrudur, ikisi de yemek yerlerdi. Bir bak, onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz?..." (Mâide 5/75).

⁵⁹⁴ Nisâ 4/157.

⁵⁹⁵ Âl-i İmrân 3/54.

⁵⁹⁶ Âl-i İmrân 3/55; Nisâ 4/158.

bir peygamber olarak değil, özel bir görevle tekrar yeryüzüne ineceğini savunur.⁵⁹⁷

Ateş ise, müfessirlerin “Mesîh” kelimesine, ayağının altı düz olan, çok seyahat eden, elini sürdüğü hastaları iyileştiren ve yağ sürülmüş olarak doğan gibi manalar verdiklerini, Kitab-ı Mukaddes’te de yağ sürülmüş anlamında kullanıldığını belirtir. Ancak Mesîh kelimesinin asıl anlamının; Allah tarafından seçilmiş, tertemiz bir insan olduğunu söyler.⁵⁹⁸ Hz.İsa’ya da ibadet amacıyla yeryüzünde dolaştığı için Mesîh denildiğini savunur.⁵⁹⁹

Ateş’e göre, mesih inancı Araplar arasında yayılmış olan Yahudi Hristiyan inancından doğmuştur ve bazı hadislerde de yer almıştır. Hristiyan Araplar arasında varolan bu inançla ilgili sözler hadis rivayetlerine sızdırılmış veya Hz. Peygamber Hristiyanların bu sözlerini olduğu gibi nakletmiştir.⁶⁰⁰ Dolayısıyla Ateş, Mevdûdî’nin aksine bu haberlerin sahih olmadığını ve şekk bildiren haberler üzerine de itikad kurulamayacağını söyleyerek mesîh inancını reddeder.⁶⁰¹

2.1.1.3.1. Çarmıha Gerilme Olayı

Müfessirimiz Ateş, öncelikle mesîh inancının Hristiyanlıkta nasıl ortaya çıktığını irdeler. Hristiyan inancına göre, ilk insan olan Âdem, yasak meyveyi yiyerek günâh işlemiştir. Onun bu günâhı, kendisinden sonra gelen nesillerde de devam etmiş, böylece Âdemoğulları hem kendi işledikleri günâhlar hem de babalarının işledikleri günâh sebebiyle cezayı hak etmişlerdir. Ancak başkasının işlediği günâh yüzünden Âdemoğullarını cezalandırması Allah’ın merhametine, cezalandırmaması da adaletine aykırı olacağı için Allah, kendi oğlunu çocuk şeklinde bir kadının karnına koyup dünyaya gönderdi. Allah’ın oğlu diğer insanlar gibi bir hayat sürüp, sonunda düşmanların zulmüne uğrayarak asıldı. Ve böylece Allah kendi nefsi olan oğlunu feda ederek, insanlığı aslî günâhından kurtarmış oldu.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 488-489.

⁵⁹⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 46; “Melekler demişti ki: “Ey Meryem, Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor: Adı Meryem oğlu İsa Mesih’dir...” (Âl-i İmrân 3/45).

⁵⁹⁹ Ateş, *Tefsîr*, 8: 88.

⁶⁰⁰ Ateş, *Tefsîr*, 8: 89.

⁶⁰¹ Ateş, *Tefsîr*, 8: 90.

⁶⁰² Ateş, *Tefsîr*, 2: 51.

Ateş'e göre, putperestlikten Hristiyanlığa geçen bu inanç mantıkla bağdaşmaz. Nitekim Hinduizm'de Krişna, babasız olarak dünyaya gelmiş, insanlığı ezeli günâhından kurtarmak için başında altın bir taç bulunduğu halde, elleri ve ayakları çivilenerek asılmıştır. Uzakdoğu dinlerinin birçoğunda da bu şekilde asılarak insanlığı ezeli günâhından kurtaran ve Allah'ın insan şeklinde bir görüntüsü olarak kabul edilen, din büyüğünden söz edilir. Öte yandan Ateş'e göre, Allah'ın bir kadının karnına girmesi acz alâmetidir. Böyle olduğu kabul edilirse, Allah'ın kendisi olan bu insanın öldürülememesi gerekirdi. Her istediğini yapmaya gücü yeten, yaptıklarından da sorumlu olmayan ve günâhı affetme yetkisi elinde olan Allah'ın bu şekillere girmesine de gerek yoktu.⁶⁰³

Müfessirlerimiz daha sonra Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ilgili olarak bugünkü İncillerde yer alan bilgileri naklederler. Matta'ya göre, şakirtleriyle yemek yiyen İsa şakirtlerine, birisinin kendisini ele vereceğini söyledi ve öldürülmemek için dua etti. Onu yakalamak için gelenleri gören şakirtleri kaçtılar.⁶⁰⁴ Yakalanıp yargılanan İsa, vali Platus'a teslim edildi.⁶⁰⁵ İsa'nın iyi birisi olduğunu bilmesine rağmen halkın tepkisinden korkan Platus, onun çarmıha gerilmesine izin vermek zorunda kaldı.⁶⁰⁶ Askerler İsa'yı çarmıha gerdiler. İncillere göre, çarmıha gerildikten sonra İsa'nın kabrine gidenler, onun cesedini görememişlerdi. Fakat onlar İsa'nın mutlaka çarmıha gerilip öldürüldüğüne inandıkları için cesedini kabirde göremeyince İsa'nın dirilip cesediyle birlikte göğe çıkartıldığına inanmışlardı.⁶⁰⁷

İncillerde yer alan rivayetleri bu şekilde aktaran müfessirimiz Ateş, daha sonra bu rivayetler arasındaki bariz çelişkileri de belirtir. İsa'nın kabrini gören kadınlar, Yuhanna'da tek, Matta'da iki kişi, Luka'da daha fazladır. Bu kadınlar, Matta ve Markos'ta kabrin başında tek adam, Luka'da iki adam görmüşlerdir. Matta ve Markos'ta İsa kabrinden, asıldığı ertesi günün sabahı, Luka'ya göre ise asıldığı günün üçüncü günü kalkmıştır. Ateş, Allah'ın sözünde bu kadar tutarsızlık

⁶⁰³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 51.

⁶⁰⁴ Matta, 26/56.

⁶⁰⁵ Matta, 27/1-5.

⁶⁰⁶ Mevdûdî olayın buraya kadar olan bölümünü nakletmekle yetinir.

⁶⁰⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 400.

olamayacağını, dolayısıyla İncillerde yer alan bu bilgilerin güvenilir olmadığını söyler.⁶⁰⁸

Bazı İnciller, belli bir para karşılığında Hz. İsa'yı ihbar eden Yahuda'nın İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra yaptığına pişman olduğunu ve ortadan kaybolduğunu, bazıları da üzüntüsünden kendisini astığını söylerler.⁶⁰⁹ Ateş'e göre, İncillerde yer alan bu ifadeler, Kur'an'ın, Yahudilerin Hz. İsa'yı değil, ona benzer birisini astıklarını bildiren ayetini⁶¹⁰ doğrulamaktadır.⁶¹¹

Mevdûdî, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an mukayeseli bir şekilde incelenirse, Platus'un mahkemesinde yargılananın Hz. İsa olduğunun, ancak çarmıha gerilen ve öldürülen kişinin ise o olmadığını açıkça anlaşılabilirliğini, Allah'ın, Hz. İsa'yı onların ellerinden kurtarıp, katına yükselttiğini ve onun yerine de nasıl olduğunu bilmediğimiz bir şekilde başka birisini astıklarını söyler.⁶¹²

Mevdûdî'ye göre, Kur'an'ın "*onun (Hz. İsa) hakkında anlaşmazlığa düşenler*"⁶¹³ diye vafettiği insanlar, Hristiyanlardır. Çünkü onlar, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadıklarından, onun ölümü ve yaşamı hakkında, tahminlerine dayanarak uydurdukları farklı şeylere inandılar.⁶¹⁴ Ateş ise bu insanların kim olduğunu ismen söylemez ve onların Hz. İsa'nın durumu hakkında kesin bilgi sahibi olmayan kimseler olduklarını belirtir.⁶¹⁵

Yahudiler Hz. İsa'yı öldürdüklerine, Hristiyanlar ise çarmıhta öldürüldüğüne ancak bedeniyle göğe çıkarıldığına inanmaktadır.⁶¹⁶ Ancak Ateş, Hristiyanlar içinde, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanmayanların olduğunu, zira Hz. Peygamber zamanındaki Hristiyanların, İsa (a.s)'ın asılmadığını söyleyen Kur'an ayetlerine, itiraz etmeden inanmalarının da buna işaret ettiğini söyler.⁶¹⁷

⁶⁰⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 399.

⁶⁰⁹ Matta, 27/5.

⁶¹⁰ Nisâ 4/157.

⁶¹¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 401.

⁶¹² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 428.

⁶¹³ Nisâ 4/157.

⁶¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 429.

⁶¹⁵ Ateş, *Tefsîr*, 2: 396.

⁶¹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 2: 396.

⁶¹⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 404-405.

Sonuç olarak müfessirlerimiz, Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürmek istediklerini ancak onu değil, ona benzeyen birisini çarmıha gererek öldürdüklerini, Allah'ın Hz. İsa'yı aralarından aldığını söylemektedirler. Bu konuda hemfikir olan müfessirlerimiz arasındaki ihtilaf, Hz. İsa'nın ölüp ölmediği ve tekrar geri gelip gelmeyeceği konusundadır.

2.1.1.3.2. Nüzûl-ü İsa

Hiz. İsa'nın ölümü ve yeniden dünyaya gelip gelmeyeceği hususundaki görüşlerini genel olarak Âl-i İmrân suresi 3/55. ve Nisâ suresi 4/157-159. ayetlerinin tefsirinde açıklamaya çalışan müfessirlerimiz, öncelikle tartışmaların bel kemiğini oluşturan “müteveffike” () ve “râfiuke” () kelimelerini ele alırlar.

Mevdûdî'ye göre, “müteveffi” kelimesi, teslim almak ve can almak anlamlarına gelen “teveffa” kelimesinden gelir.⁶¹⁸ Sözlükte; ruhu, bedeni veya her ikisini birlikte almak, ele geçirmek anlamları da vardır.⁶¹⁹ Ayette⁶²⁰ mecazi anlamda “görevden alma” manasında kullanılmıştır. Zira İsrailoğulları getirdiği apaçık delillere rağmen diğer peygamberlere yaptıkları gibi Hz.İsa'yı da reddetdikleri ve kendilerine sunulan bu fırsatı değerlendiremedikleri için Allah onları hidayete sevk etmekle görevlendirdiği Hz. İsa'yı geri çağırmıştır.⁶²¹ Dolayısıyla ayette Hz.İsa için açıkça “Allah onu öldürdü” denilmediğini ve “Müteveffike” kelimesinin sözlükte yer alan “ruh ve bedeni birlikte almak” anlamının ayetin ruhuna daha uygun olduğunu düşünen Mevdûdî, Hz. İsa'nın ölümünün diğer insanlar gibi bir ölüm olmadığını, onun ruh ve beden olarak göğe yükseltildiğini savunur.⁶²²

Ateş'e göre, “teveffi” kelimesinin sözlükteki esas anlamı, bir sayının tam olması, bir işi tam yapmaktır. Ayette geçen “teveffi” kelimesi üzerindeki görüşler ölüm, uyku ve kabz (tamamen alıp kaldırmak) olmak üzere üç noktada toplanabilir. Bu kelimeye ölüm anlamı verenler, ayette takdim ve te'hir olduğunu,

⁶¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 262 (Mevdûdî'ye göre, “müteveffike” kelimesi, Âl-i İmrân suresi 55. ayetinde ise mecâzi manada “görevden alma” anlamında kullanılmıştır.).

⁶¹⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 430.

⁶²⁰ Âl-i İmrân 3/55.

⁶²¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 262-263.

⁶²² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 430.

dolayısıyla ayetin, “innî râfiuke ileyye ve muteveffike ya’ni ba’de zâlike: “Ben seni bana yükselteceğim, daha sonra öldüreceğim” şeklinde anlaşılması gerektiğini söylerler. Fakat Ateş’e göre, bu görüş tutarlı değildir. Çünkü ona göre, edebi bir sözde yapılan işler, gelişigüzel değil, sırasıyla anlatılır. Mesela, “Sabahleyin kalkacağım ve çarşıya gideceğim ve elbisemi giyeceğim” denmez. “Sabahleyin kalkacağım, elbisemi giyeceğim ve çarşıya gideceğim” denir. Burada takdim ve te’hiri gerektirecek bir durum olmadığı için bu anlam uygun değildir.⁶²³

Çoğunluğun görüşüne göre, “Teveffi”, uyku manasındadır ve ayetin takdiri: “ ” şeklindedir.⁶²⁴ Yani “seni uyutacağım” demektir. Teveffi’nin, kabz manasında kullanılmış olduğunu söyleyenler de ayeti: “ ”: “Ben seni ruhun ve cesedinle yerden alıp bana kaldıracacağım.” şeklinde anlamışlardır.⁶²⁵

Müfessirlerden bir kısmının, Hz. Peygamber’in (s.av) Mi’rac’da Hz. İsa ve Hz. Yahya’yı ikinci gökte görmüş olmasını, İsa’nın ruhuyla ve cismiyle göğe çıktığına delil gösterdiklerini belirten Ateş, sözlerinin devamında şu açıklamalara yer verir: Hz. Peygamberin Mirac’da peygamberleri görmesi, Hz. İsa’nın cismiyle göğe çıktığına delil olamaz. Çünkü İsa (a.s) için böyle düşünürsek, bu orada bulunan tüm peygamberlerin de bedenleriyle göğe çıktıklarına delil olur. Oysa hiç kimse başka bir peygamberin ruhu ve cismiyle göğe çıktığını ileri sürmemiştir. Peygamberlerin ruhlarının melekût âlemine yükseldiği ve mucizeleri olduğunda şüphe yoktur. Ama ölen kimsenin dirilip cesediyle birlikte göğe çıkması Kur’an’da sünnetullah denen ilâhi yasalara aykırıdır.⁶²⁶

Ateş’e göre müfessirler, Hristiyanlar ve Yahudiler hakkındaki ayetlerin izahını, İslam’a yeni girmiş olan Ehl-i Kitap âlimlerine sorup, onların söylediklerini herhangi bir eleştiriye tabi tutmadan gerçek kabul edip aktarmış ve Hz. İsa’nın göğe çıktığı, ahir zamanda yere inip Deccâl’ı öldüreceği, haçı kıracağı ve İslâm şerîatiyle amel edeceğine dair rivayet edilen bazı hadîslerin etkisiyle,

⁶²³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 49.

⁶²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 3: 69-70.

⁶²⁵ Ateş, *Tefsîr*, 2: 50.

⁶²⁶ Ateş, *Tefsîr*, 2: 402.

“*Seni vefat ettireceğim, bana yükselteceğim*” ayetini, genellikle İsa’nın göğe çıktığı şeklinde tefsir etmişlerdir.⁶²⁷

Mevdûdî, “*râfiuke*” kelimesinin yükseltmek anlamında olduğunu vurgular. Kur’anın bu konuda açık ifadeler kullanmamasının bunun olağanüstü ve mucizevi bir olay olduğunu gösterdiğini belirtir. Ona göre, bu olağanüstü bir olay olmasaydı Kur’an, Hristiyanların Hz. İsa’yı ilâhlaştırmalarını kolaylaştıracak bir üslup kullanmazdı. Burada kastedilen “Hz. İsa’nın makamını yükseltmek” olsaydı, Hz. İdris için açıkça kullanılan, “*onu yüce bir makama yükselttik*”⁶²⁸ ifadesi Hz. İsa için de kullanılırdı. Yine burada normal bir ölümden bahsedilmiş olsaydı, ayetin devamında, Kur’an’da olağanüstü olaylarda kullanılan, Allah’ın güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olma sıfatları kullanılmazdı.⁶²⁹ Eğer Hristiyanların “Yükselme Doktrini” inancı tamamen yanlış olsaydı, yeryüzünde Hz. İsa’nın bir mezarı bulunur ve bu ispatlanırdı. Fakat bu yapılamadığı gibi, Kur’an da onun çarmıha gerildiğini reddeden ve yükselişini gösteren açık ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla, Hz. İsa’nın öldüğünü ispatlamaya çalışanlar, neticede Allah’ı, “maksadını açıkça ifade edememek”le itham etmektedirler.⁶³⁰

Ateş ise, “*teveffi*” kelimesinin, lügat anlamına uygun olarak, “ölüm” anlamının alınması gerektiğini, bundan da Hz. İsa’nın kendi eceliyle vefat ettirilip ruhunun Allah katına yükseltildiğinin anlaşılacağını söyler.⁶³¹ Ateş, Mevdûdî’nin, Hz. İsa’nın, ruhu ve cesediyle birlikte göğe yükseltildiği görüşünü kabul etmez. Ona göre, göğe yükseltilen, İsa’nın cismi değil, ruhudur. Çünkü insanın hakikati olan ruh, değişmez, ceset gibi artıp eksilmez. Arzdan çıkan maddelerin tekrar arza döneceğini⁶³² bildiren sünnetullah’ta bir değişiklik olmayacağından, hiç kimseye yapılmadığı halde, Hz. İsa’nın, cismiyle birlikte göğe yükseltilmesi mümkün değildir.⁶³³

Ateş, Hz. İsa’nın yükseltildiği yerin maddi veya manevi gök olamayacağını, zaten ayette, Hz. İsa’nın göğe değil, Allah’a yükseltildiğinin

⁶²⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 49-50.

⁶²⁸ Meryem 19/57.

⁶²⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 429-430.

⁶³⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 263.

⁶³¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 402-403.

⁶³² Tâhâ 45/55.

⁶³³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 50.

beyan edildiğini, Allah'a yükselmenin de, İdris (a.s) hakkında “*Biz onu, yüce bir dereceye yükselttik*”⁶³⁴ ayetinde olduğu gibi, O'nun katında yüksek derece kazanmak anlamında olduğunu söyler.⁶³⁵

Ateş bu konuda da, “*râfiuke*” kelimesinin “makam yükseltme” anlamına gelmeyeceğini savunan Mevdûdî'den farklı düşünmektedir.

Netice itibarıyla Ateş, Hz. İsa'nın sünnetullah'ın bir gereği olarak Allah tarafından ve diğer insanlar gibi öldürüldüğünü, ruhunun da Allah katında yüksek makamlara yükseltildiğini, Mevdûdî ise, ayetlerin ifade tarzlarından yola çıkarak, Hz. İsa'nın öldürülmesinin mucizevi bir olay olduğunu, onun ruh ve beden olarak Allah katına yükseltildiğini halen de hayatta olduğunu savunmaktadır.

Ayetlerde yer alan bilgileri bu şekilde yorumlayan Mevdûdî, tefsirinde Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili hadislerden yirmi bir tanesini nakleder⁶³⁶ ve hadislerle ilgili değerlendirmeler yapar. Ona göre, hadislerin tamamı, sahih hadis kaynaklarında sahih isnadlarla zikredilmiştir. Bu hadislerden, Hz. İsa'nın öldüğü ya da âlemin herhangi bir yerinde hâlâ yaşamaya devam ettiği hususunu tartışmanın gereği ve faydası olmadığı anlaşılmaktadır. Hadis'e inanan insanlar, ölmüş veya halen yaşıyor olduğuna iltifat etmeksizin, burada geleceği haber verilen kişinin Hz. İsa olduğunu kabul edecektir. Çünkü Allah ölen birisini diriltebileceği gibi onu istediği kadar canlı tutup tekrar geri de gönderebilir. İkinci önemli husus, Hz. İsa yeni bir peygamber olarak değil, Deccâl'in yaptığı fitneyi ortadan kaldırmak için gelecek olmasıdır. Vahiy almayacak, İslam'ın emirlerine tabi olacak ve müslümanların imamına uyup, arkasında namaz kılacaktır. Müslümanların imamına uyması yeni bir peygamber olarak gelmediğini belli edecek, bu sayede her müslüman, onun yeni bir peygamber olduğuna değil, Meryem oğlu İsa olduğuna inanacaktır. Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Hz. İsa'nın yeniden gelişi peygamberlik inancı açısından bir problem oluşturmayacak, yeni bir iman küfür meselesi ortaya çıkarmayacaktır.⁶³⁷

Mevdûdî, bu hadislerden ayrıca, Deccâl'in Yahudiler arasından çıkacağı ve kendini “*Mesîh*” olarak tanıttığını anlaşıldığını söyler. Yahudiler arasından

⁶³⁴ Meryem 19/57; bk: Âl-i İmrân 3/55.

⁶³⁵ Ateş, *Tefsîr*, 2: 50.

⁶³⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 483-495.

⁶³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 488-490.

çıkacak olan Deccâl'la savaşıması için Allah, onların öldürdüklerini iddia ettikleri Mesîh'i gönderecektir. Mesîh, Şam'ın doğusuna, beyaz minarenin olduğu yere inecek, yetmiş bin kişilik bir orduyla Şam önlerine gelen Deccâl'ı Lud havaalanında öldürecek. Deccâl'ın öldürülmesiyle Yahudi ümmeti dağılacak ve yok olacaktır. Hz. İsa'nın işin hakikatini açıklamasıyla Hristiyanlık da bitecek ve bu insanlar "İslam ümmeti" adını alacaklardır."⁶³⁸

Mevdûdî'ye göre, Kur'an'ın ölüm için direkt bir söz kullanmak yerine, "müteveffik" kelimesini seçmesi ve Meryem oğlu İsa'nın tekrar yeryüzüne dönüp Deccâl'la savaşağını bildiren hadislerde de, göğe yükselme inancını destekleyen ifadelerin yer alması, Hz. İsa'nın ölümünden ziyade tekrar yeryüzüne geleceği zamana kadar evrenin bilemediğimiz bir yerinde yaşadığına inanmanın daha mantıklı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.⁶³⁹

Ateş'e göre, Hz. İsa'nın ahir zamanda ineceğini haber veren hadislerin⁶⁴⁰ lafızları ve dolayısıyla manalarında bir birlik yoktur. Çünkü birinde İsa zuhûr edince çok bolluk olacağı, Deccâl'ı öldüreceği belirtilirken, ötekinde İsa ve adamlarının, Ye'cûc ve Me'cûc tarafından kuşatılacağı, bir süre çok darlık çekecekleri söylenmektedir. Gerçi bunların hepsinde de İsa'nın ineceği ifade edilmiştir ama iniş safhaları birbirinden farklı anlatılmaktadır. Hz. İsa'nın inip, İslam Şeriatıyla amel edeceğine dair yakın ifade etmeyen hadislerin, doğru olduklarını kabul edersek, bu, Hz. İsa'nın ruhunu temsil eden ümmetinin, manen Hz. Muhammed'in fikriyatını benimseyip, uygulayacaklarını gösterir.⁶⁴¹

Ateş'e göre, Hz. İsa'nın ineceğine inanmak itikadî bir meseledir. İtikad da şekk üzerine değil, yakin üzerine kurulur. Hz. İsa'nın göğe çıktığı ve ahir zamanda ineceğine dair, yakin ifade eden bir haber olmaması, bu konuda gelen haberlerin hepsinin, kesinlik ifade etmeyen ahad haberler olması nedeniyle, bu hadisler üzerine i'tikad kurulması mümkün değildir. Kur'an'da İsa'nın öleceği⁶⁴² ve vefat ettirildiği⁶⁴³ kesin olarak bildirildiğine göre, buna inanılması gerekir. Ancak Hz. İsa asılmamış, düşmanlarının ellerinden kaybolup gitmiş ve gittiği bu

⁶³⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 490-492.

⁶³⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 430.

⁶⁴⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 53-54.

⁶⁴¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 54-55.

⁶⁴² "Allah demişti ki: "Ey İsa, ben senin canını alacağım..." (Âl-i İmrân 3/55).

⁶⁴³ "...sen beni vefat ettirince..." (Mâide 5/117).

yerde normal bir şekilde vefat ettikten sonra ruhu göklere yükselmiştir. Bu konuda sahih ayetleri, ahad haberlere dayanarak te'vil etmek yerine, bu hadisleri te'vil etmek daha doğrudur. Eğer bu hadisler kesinlikle peygamberimiz tarafından söylenmişse, bunlardan, Hz. İsa'nın ruhunun yani ümmetinin, kıyametten önce İslamiyete döneceği yani Müslüman olacağı anlaşılır.⁶⁴⁴

Mevdûdî, “*Andolsun, kitap ehlinden, ölmeden önce ona inanmayacak kimse yoktur....*”⁶⁴⁵ ayetinin Hz. İsa'nın ölümü sırasında hayatta olan bütün Ehl-i Kitap'ın onun peygamberliğine inandıkları veya ölmeden önce Ehl-i Kitap'tan her birisinin onun peygamberliğine inanacağı ama bunun ona hiçbir fayda sağlamayacağı” şeklinde anlaşıldığını ve bunların ikisinin de doğru olabileceğini belirtir.⁶⁴⁶

Ateş'e göre, ayette geçen “ ” kelimesindeki zamiri, Hz. İsa'ya götüren ve ayeti, “Hz. İsa, gökten yere inip öldükten sonra, kitap ehli olanların hepsi ona inanacaktır.” şeklinde anlayan müfessirlerin görüşü, kitap ehli olan herkes o ininceye kadar yaşayamayacağına göre, tutarlı değildir. Oysa buradaki zamir, kitap ehli olan her insana râci'dir. “ ” ifadesindeki “ehl” kelimesi, nefy yerinde nekre olduğu için umum ifade eder. Yani “kitap ehlinden olan herkes gözlerden perdenin kalktığı ölüm anında Hz.İsa'nın hak peygamber olduğunu anlayacak ve daha önce Allah'ın kendilerinden istediği şekilde ona inanacaklar” demektir. Ateş'e göre, ayette kastedilen mana budur.⁶⁴⁷

Sonuç olarak Mevdûdî ve Ateş, Yahudilerin Hz. İsa'yı çarmıha gerip öldürmedikleri, aksine İsa (a.s) yerine ona çok benzeyen birisini öldürdükleri hususunda hemfikirdir. Ancak Mevdûdî, Kur'an'da yer alan ifadeler ışığında; ruh ve beden olarak göğe yükseltilen Hz. İsa'nın, evrenin bilinmeyen bir yerinde halen yaşadığını, yeniden yeryüzüne gelmesinin mümkün olduğunu, ayetlerdeki ifadelerin hadislerle de teyid edilmesinin bu gerçeği daha da sağlamlaştırdığını savunur. Mevdûdî'ye göre, Hz. İsa ikinci gelişinde, yeni bir peygamber olarak değil, özel bir görevle, Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatına bağlı olarak, İslam'a ve Müslümanlara yardım için gelecektir. Ateş ise, Hz. İsa'nın normal bir insan gibi

⁶⁴⁴ Ateş, *Tefsîr*, 2: 55.

⁶⁴⁵ Nisâ 4/159.

⁶⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 432.

⁶⁴⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 52-53.

vefat ettiğini ve sadece ruhunun göğe yükseltildiğini, tekrar yeryüzüne geleceği inancının doğru olmadığını, bu konudaki hadisler doğru kabul edilse bile, bunun Hz. İsa'nın ümmetinin İslam'ı kabul edeceği anlamına geldiğini savunmaktadır.

2.1.1.4. Mehdî İnancı

Mesih inancıyla bağlantılı olan, benzerlik gösteren inançlardan birisi de “Mehdî” inancıdır. Mevdûdî, Mehdî konusunda tefsirinde herhangi bir açıklamada bulunmamış, bu konudaki görüşlerine “İslam’da İhya Hareketleri” ve “Resâil ve Mesâil” adlı eserlerinde yer vermiştir. Mevdûdî’ye göre, tüm dünyada Allah’ın hâkimiyetini tesis eden bir müceddid gelecektir. Geleceği zaman ise çok önemli değildir. Kendisiyle ilgili birtakım işaretlerin peygamberimiz tarafından açıkça belirtildiği bu kişi, İmam Mehdî’dir. Bu işaretler, Müslim, Tirmizi, İbni Mace ve diğer bazı hadis kitaplarındaki hadislerde yer almaktadır. Mehdî, çağın bütün gerçeklerini bilecek, tam bir yönetici yeteneğine sahip, geldiği zamanın en ideal komutanı ve lideri olacaktır. Ve Mevdûdî’ye göre, tasavvurlarındaki Mehdî ile hiçbir ilgisi olmadığı için, onu ilk reddedecek olan, gelenekçi ulema sınıfı ve sufi takımı olacaktır.⁶⁴⁸

Mehdî’nin şahsi bir iddia ve davası olmayacak, geldiği zaman, en saf şekliyle İslam’ı ortaya koyacak, onu her alanda hâkim kılmak için çalışacak ve sonunda Allah’ın yardımıyla bütün dünyada bir İslam nizamı tesis edilecektir. Bütün gücüyle “bâtılı” hâkim kılmak için çalışanlara karşı, Müslümanlar galip gelecek ve cahiliye hezimete uğrayacaktır. Mevdûdî, hadislerde yer alan ifadelerden, İslam’ın bu hâkimiyetinin, sadece yönetim alanında değil, her alanda olacağını anlaşıldığını belirtir. Ona göre, bizim bu zaferi görüp görmememiz önemli değildir. Önemli olan bu gaye için gayret göstermek, çalışmaktır. Nihai fethin komutanını zihnimize tasavvur edersek göreceğiz ki, böyle bir zaferin imamı ile halkın tasarladığı imam arasında hiçbir benzerlik yoktur. Birçok zalim liderin çıktığı bir dünyada Hakk’ı savunan böyle bir liderin geleceğine olan inancı, hayretle karşılayanlara şaşmamak mümkün değildir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ Mevdûdî, *İslâm’da İhya Hareketleri*, çev. Ali Genç (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 43-45.

⁶⁴⁹ Mevdûdî, *İhya Hareketleri*, 45-46.

Mevdûdî, Mehdînin çıkışına dair hadislerin ravilerinin birçoğunun şîi olduğunu, tarihi bilgilerin de birçok toplumun bu hadisleri, siyasi ve mezhebi maksatları uğruna kendi içlerinden birisine uyarladıklarını savunur. Bu gibi sebeplerden dolayı Mevdûdî, bu hadislerden Mehdînin gelişi ile ilgili olanları kabul edilebilir ama onun işaret ve alâmetlerini genişçe anlatanların birçoğunu ise uydurma olarak değerlendirir.⁶⁵⁰

Mesîh konusunda fikrini net bir şekilde belirten Ateş, bu konuyla bağlantılı olarak ortaya çıktığını söylediği Mehdî inancı konusunda Mevdûdî ile çok yakın bir görüşü paylaşır. Ona göre, isimleri farklı olsa da Şîilerin, ortadan kaybolan on ikinci imamının, âhir zamanda çıkıp tam adaleti sağlayacağı inancı ile kabrinden kaybolup bir gün adaleti kurmak üzere yeryüzüne incek olan İsa inancı, hemen hemen birbirlerinin aynısıdır.⁶⁵¹

Ehl-i Sünnet arasında var olan Mehdî inancı, göğe çıkmış veya kaybolmuş bir insanın belli bir süre sonra geri gelmesi değil, son zamanda Peygamber soyundan çıkacak bir zatın, İslam'ı yayacağı, imansızları yok edeceği şeklindedir. Bu yönüyle ehl-i sünnetin Mehdî inancında akla aykırı bir şey yoktur. Çünkü Mehdî; “hidâyete götüren, doğru yola ileten kimse” demektir. Bu anlamıyla, her çağda İslam uğrunda mücâdele veren ihlâslı liderlere Mehdî gözüyle bakılabilir. Eğer Mehdî bu insanlar değil de peygamber neslinden yetişecek birisi ise, ne zaman geleceğini bilemediğimiz gibi, geldiğinde de Müslümanların hepsinin ona biat etmesi de uzak bir ihtimaldir.⁶⁵²

Bu inançların, ahad haberlere dayandığını, ahad haberlerle de itikadın sabit olamayacağını söyleyen Ateş, ne Mehdî'yi inkâr eder, ne de mutlaka gelecektir, diye kesin bir hüküm belirtir. Ona göre, son din olan İslam'ın güçlenmesine yardım eden, bu uğurda canını feda etmeye hazır olan her müslüman, İsa'dır, imamdır, Mehdîdir. Mehdî'nin anlamı, insanları doğru yola sevk eden müslüman âlimdir. Öyleyse, gökten İsa'nın inmesini yahut ortadan kaybolmuş imamın çıkmasını, ya da Mehdînin gelmesini beklemeye ihtiyacımız yoktur. Bize farz

⁶⁵⁰ Mevdûdî, *Fetvalar (Resâil ve Mesâil)* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1992), 1: 56-57.

⁶⁵¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 406.

⁶⁵² Ateş, *Tefsîr*, 2: 406.

olan, İslam'a içtenlikle hizmet eden, ihlâslı, İslam'ı iyi bilen liderler etrafında birleşip, İslam'a hizmet etmek, onun buyruklarını hâkim kılmaya çalışmaktır.⁶⁵³

Bu açıklamalarından müfessirlerimizin Mehdî konusunda aynı minvalde görüşler paylaştıkları anlaşılmaktadır. Ancak Mevdûdî, Mehdînin geleceğine dair inancını vurgularken, Ateş, bu konuda bir beklentiye gerek olmadığını, herkesin üzerine düşen görevi yapmasının yeterli olacağı hususunu ön plana çıkarmaktadır.

2.1.1.5. Peygamberlerin İsmet Sıfatı

Allah kâinatın en üstün varlığı olarak yarattığı⁶⁵⁴ ve lütfuna mazhar kıldığı insanoğlunu hiçbir dönemde kendi haline terk etmemiş, onları hem dünya hem de ahirette kurtuluşa ulaştıran hak dini, peygamberleri aracılığıyla bildirmiştir.

Allah'tan aldıkları emirleri tebliğ eden ve bu emirleri öncelikle kendi nefsinde uygulamak suretiyle insanlara rol model olan, böylece insanları hidayete ulaştıran peygamberlerin, gerek şahsi, gerekse dini işlerinde hata veya günâhtan masum olup olmadığı hususu, dinin doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşanması açısından önemli bir konudur.

Sözlükte; korumak, yasaklamak, sarılmak, yapışmak, sığınmak, güvenmek, bağ, iffet ve namus gibi anlamlara gelen “İsmet” kelimesi, “ ” fiilinden mastardır.⁶⁵⁵ Terim olarak; peygamberlerin günâh işlemeye kudretleri olmasına rağmen Allah'ın onları bu durumdan uzak tutmasıdır.⁶⁵⁶ “İsmet” kelimesi, Kur'an'da on üç yerde geçmektedir.⁶⁵⁷

Kur'an'da bazı peygamberler,⁶⁵⁸ yaptıkları bir kısım davranışları nedeniyle Allah tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, peygamberlerin masumiyeti meselesini gündeme getirmiş ve üzerinde değişik tartışmalar yapılmıştır. Kur'an'da peygamberlerin hatalı davranışlarının eleştirilmesi, her şeyden önce bizlere, onların da birer beşer olduğunu,⁶⁵⁹ davranışları kontrol altında olan bu

⁶⁵³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 406-407.

⁶⁵⁴ İsrâ 17/70.

⁶⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 10: 175-176.

⁶⁵⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, 337.

⁶⁵⁷ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 463.

⁶⁵⁸ bk: Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Lût, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Yakûp, Hz. Yûsuf, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve Hz. Mûsâ.

⁶⁵⁹ İbrâhîm 14/11; Mü'minun 23/33; Furkân 25/20; Yâsîn 36/15.

insanları her türlü hatadan salim kılarak ilâhlaştırmamamız gerektiğini ve değer verdiğimiz kimselere karşı hürmetin sınırlarını öğretmektedir.⁶⁶⁰

Mevdûdî'ye göre, Allah, diğer insanlar gibi peygamberleri de günâh işleme kudretiyle yaratmıştır. Dolayısıyla doğumlarından itibaren ilâhi gözetim altında olan⁶⁶¹ peygamberlerin masumiyeti, meleklerinki gibi hata, yanlış ve günâh işleme kudretinin verilmediği bir masumiyet değildir. Bu masumiyet, Allah'ın, onları peygamber olarak görevlendirdikten sonra, özel bir şekilde gözetim ve korumaya alması,⁶⁶² hatalardan sakındırmakla birlikte, ufak tefek hataları (zelle) olursa da, bu hata üzerinde sabit kalmalarına müsaade etmeyip, onu vahiy yoluyla hemen düzeltmesidir.⁶⁶³

Mevdûdî, peygamberlerin nübüvvetten önceki ismetinin nübüvvetten sonraki ismetiyle aynı olmadığını, Allah'ın özel korumasının peygamberlikten sonra söz konusu olduğunu savunur. Ona göre, Hz. Âdem'in peygamber olmadan önce yasak ağaçtan yemesi,⁶⁶⁴ Yunus (a.s)'ın davetini kabul etmedikleri için azaba uğracaklarını düşündüğü kavmine tebliğe devam etmeyip, görev yerinden ayrılması,⁶⁶⁵ Hz. Musa'nın da nebi olmadan önce bir insanı öldürmek gibi büyük bir günâh işlemesi ve Firavun onu kınayınca "Onu yaptığım zaman ben cahillerdendim"⁶⁶⁶ demesi bunun delilidir.

Peygamberlerin de birer insan olduğu ve diğer insanlar gibi yanılabilceği ve hata işleyebileceği hususunda Mevdûdî ile aynı görüşü paylaşan Ateş, Kur'an'da peygamberlerin günâh işlemeyeceklerine dair bir ayet olmadığını, aksine Hz. Âdem'in yasak meyveden yediği, bu yüzden cennetten çıkarıldığı,⁶⁶⁷ Hz. Musa'nın adam öldürdüğü,⁶⁶⁸ Hz. Dâvûd'un da açıkça belirtilmemekle

⁶⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 388-389.

⁶⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 245; Tâhâ 20/37.

⁶⁶² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 451-452; Yûsuf 12/24.

⁶⁶³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 232,398; Tevbe 9/43; Hûd 11/46.

⁶⁶⁴ Tâhâ 20/121.

⁶⁶⁵ Enbiyâ 21/87; Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 364; 3: 327; Mevdûdî'ye göre: Sâffât suresi 37/140. ayette, kölenin sahibinin elinden kaçması anlamına gelen "ebeka", 37/140. ayette de bir kusur işleyen anlamındaki "muliyim" kelimelerinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir. bk: Mevdûdî, 5: 42-43; Ateş de bu konuda Mevdûdî ile aynı görüşü paylaşmaktadır. bk: Ateş, *Tefsîr*, 7: 423-425.

⁶⁶⁶ Şuarâ 26/20.

⁶⁶⁷ Tâhâ 20/121; Bakara 2/36.

⁶⁶⁸ Kasas 28/15-16.

beraber büyük bir hata işlediği⁶⁶⁹ gibi olaylar anlatıldığına vurgu yapar ve bu konuda peygamberlerin diğer insanlardan farkının, işledikleri günâha hemen tövbe etmeleri olduğunu söyler. Ateş'e göre, peygamberlerin masumlğu, insani olaylarla ilgili değil, vahyi tebliğle ilgilidir. Peygamberler, kendilerine gelen vahiy mesajını olduğu gibi, en ufak bir değişiklik yapmadan, kendi çıkarlarına yontmadan insanlara tebliğ konusunda masumdur,⁶⁷⁰ dini konular dışında adet kabilinden olan şeylerde bu koruma söz konusu değildir.⁶⁷¹

Müfessirlerimiz diğer peygamberlerin işledikleri hatalarla ilgili olarak da aynı minvalde değerlendirmeler yaparlar.⁶⁷²

Netice itibarıyla müfessirlerimiz peygamberlerin de birer insan olduğunu, bu yönüyle hata yapabileceklerini ancak hatalarından hemen tövbe ettikleri için bu durumun, onların nübüvvetine zarar vermeyeceğini, peygamberlerin ismet'inin kendilerine bildirilen vahyin tebliği ile ilgili olduğunu savunmaktadırlar.

2.1.1.6. Kitapların Tasdiki ve Nesh Anlayışı

Kur'an, kavimlerini hidayete kavuşturmaları için gönderilen peygamberlerden bazılarında kitap ve sayfalar verildiğini bildirir.⁶⁷³ Peygamberler aracılığıyla her kavme kendi lisanları üzere gönderilen,⁶⁷⁴ kendilerine teslim olup emirlerini hayatlarının her alanında uygulayanlara yol gösteren⁶⁷⁵ vahiy kaynaklı kitapların hepsi benzer emirler içermekte ve birbirlerini tasdik etmektedirler. Bu doğrultuda Kur'an'da, Kur'an'ın kendinden önce gönderilen kitapları, Tevrat'ı ve İncil'i,⁶⁷⁶ İncil'in de Tevrat'ı doğruladığı⁶⁷⁷ bildirilmektedir. Bu durum hepsinin tek kaynaktan geldiğini⁶⁷⁸ ve aynı Kitap'ın değişik nüshaları olduklarını

⁶⁶⁹ Sâd 39/24.

⁶⁷⁰ Ateş, *Tefsîr*, 7: 465; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 64-65.

⁶⁷¹ Ateş, *Tefsîr*, 3: 400-401.

⁶⁷² Hz. Dâvûd (a.s) için bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 62-65; Ateş, *Tefsîr*, 7: 464-465; Hz. Yûsuf (a.s) için bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 451-452; Ateş, *Tefsîr*, 4: 392; Hz. Muhammed (a.s) için bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 232; Ateş, *Tefsîr*, 4: 86.

⁶⁷³ Mâide 5/46, 48; Nisâ 4/105; En'âm 6/154; İsrâ 17/55; Tâhâ 20/133; Necm 53/36-37.

⁶⁷⁴ İbrâhîm 14/4.

⁶⁷⁵ Nahl 16/89; Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 51.

⁶⁷⁶ Bakara 2/41, 97; Âl-i İmrân 3/3; Nisâ 4/47; En'âm 6/92; Fâtır 35/31.

⁶⁷⁷ Mâide 5/46; Saf 61/6.

⁶⁷⁸ bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 235-236, 435.

göstermektedir.⁶⁷⁹ Ayette⁶⁸⁰ “Kur’an kendinden önceki kitaplardan kalanı doğrular” yerine, “Kitap’tan kalanı” (...) denilmesi de bunun bir delilidir. Gayeleri aynı olan kutsal kitaplar arasındaki tek fark, dilleri ve gönderildikleri kavmin ihtiyaçlarına göre belirlenen yöntemleridir.⁶⁸¹ Şayet böyle olmasaydı her peygamberin kendi kitabını daha cazip hale getirebilmek için ona birtakım ilaveler yapması söz konusu olabilirdi.⁶⁸²

Hristiyanlar ve Yahudiler, Kur’an’ı ve Hz.Peygamberi inkâr edebilmek için “Allah, herhangi bir beşere hiçbir şey indirmemiştir”⁶⁸³ diyecek kadar ileri gittiler. Bilhassa Yahudiler kendi peygamberleri olan Hz. Musa’ya, nur ve hidayet kaynağı olan bir kitap indirildiği halde⁶⁸⁴ bu sözleriyle Allah’ın gönderdiği vahyi ve peygamberlik müessesesini inkâr etmiş oluyorlardı.⁶⁸⁵

Mevdûdî ve Ateş, Kur’an’da geçen “el-Kitap” ifadesiyle bütün peygamberlere vahyedilmiş olan ilâhi kitabın aslının kastedildiğini söylemektedir.⁶⁸⁶ Ancak Ateş kutsal kitaplarının aslının aynı olduğunu kabul etmekle birlikte, Hz. Peygamber hayattayken Kur’an’ın, inmeye devam ettiği ve henüz kitap halinde derlenmemiş olduğu için bu ifadeyle daha çok Kur’an’dan önceki kitapların,⁶⁸⁷ özellikle de Tevrat’ın kastedildiğini belirtir.⁶⁸⁸

Bu bağlamda birinin diğerini reddetmesi mümkün olmayan vahiy kaynaklı bu kitapların birbirlerini veya bir kitabın bazı ayetlerinin diğer ayetlerini neshedip neshetmediği hususu önemli bir tartışma konusu olmuştur.

“Nesh” kelimesi sözlükte; yok etmek, gidermek, izale etmek, iptal etmek, yazmak, gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁸⁹ Terim anlamı ise; şer’i bir hükmün başka

⁶⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 531; Ra’d 13/39 (...Kitap’ın anası - -O’nun katındadır.).

⁶⁸⁰ Mâide 5/48.

⁶⁸¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 489; Ateş, *Tefsîr*, 3: 8, 98; 4: 483.

⁶⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 333; Ateş, *Tefsîr*, 4: 228.

⁶⁸³ En’âm 6/91.

⁶⁸⁴ En’âm 6/91.

⁶⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 575; Ateş, *Tefsîr*, 3: 196-198.

⁶⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 489; Ateş, *Tefsîr*, 1: 258; 7: 305.

⁶⁸⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 258; 4: 498.

⁶⁸⁸ Ateş, *Tefsîr*, 4: 494-497.

⁶⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 3: 61; bk: Câsiye 45/29.

bir şer'i hükümle kaldırılmasıdır.⁶⁹⁰ Kur'an'da "nesh" kelimesi dört ayette geçmektedir.⁶⁹¹

İslam'dan önce gönderilen şeriatlarda bu anlamda tamamen değiştirilmiş veya toplumun ihtiyacına göre küçük değişikliklerle öncekine benzer bir şekilde devam eden uygulamalar olmuştur. Nuh (a.s) döneminde hepsi helal olduğu halde,⁶⁹² Musa (a.s) döneminde birçok hayvanın etinin haram kılınması,⁶⁹³ evlilik ve evlenilecek kimseler konusunda daha önce izin verilen hususların daha sonra yasaklanması⁶⁹⁴ bunu ispatlamaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinde herkes tarafından kabul edilen neshin varlığı Mu'tezile âlimi Ebû Müslim el-İsfehânî'nin bu anlayışı reddetmesiyle, H.4. yy'ın başlarından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.⁶⁹⁵ Neshin varlığı konusunda ittifak eden İslam âlimleri Kur'an'daki neshi, hükmü mensûh, metni bâkî ayetler, metni mensûh hükmü bâkî ayetler ve hem hükmü hem de metni mensûh ayetler olmak üzere üç kısımda ele almışlardır.⁶⁹⁶

Mevdûdî, Kur'an'da neshin varlığını kabul etmiş fakat tefsirinde konuyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermemiştir. Bu bağlamda, Bakara suresi 2/106. ayette geçen " ę " kelimesini, önceki kitapların neshi olarak değerlendirmiş ve çok kısa bir açıklama yaparak nesh konusundaki tartışmalara hiç girmemiştir.⁶⁹⁷ Ona göre, Kur'an'daki nesh, hükümlerdeki tedricilikle ilgili olup, süreklilik ifade etmez. Neshedilen hükümlerin çoğu o hükümleri gerektiren durumlar ortaya çıktığında tekrar geçerli olur.⁶⁹⁸ Durum ortadan kalkınca da mensuh olur ve sonraki uygulamaya geçilir. Aynı zamanda Kur'an'da lafzı mensuh fakat hükmü geçerli olan bir ayet de yoktur.⁶⁹⁹

⁶⁹⁰ Abdurrahman Çetin, "Nesh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 579.

⁶⁹¹ Bakara 2/106; A'râf 7/154; Hac 22/52; Câsiye 45/29.

⁶⁹² Âl-i İmrân 3/93; Tekvîn, 9/3.

⁶⁹³ Nisâ 4/160; En'âm 6/145-146; Tesniye, 14/3-21.

⁶⁹⁴ bk: Çıkış, 6/20; Levililer, 18: 6, 12, 18.

⁶⁹⁵ Çetin, "Nesh", 579-580.

⁶⁹⁶ Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2000), 1: 705-717; Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1972), 2: 36-39.

⁶⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 103.

⁶⁹⁸ bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 179, 181.

⁶⁹⁹ Mevdûdî, *Fetvalar*, 1: 137-138; 3: 35-36.

Mevdûdî'ye göre, Kur'an, anlattığı bir konuya başka bir yerde ilaveler yapmakta, aynı konuyu farklı örneklerle açıklamakta veya aynı gayeye yönelik farklı fikirler öne sürmektedir. Kur'an'ın parça parça indiği dikkate alındığında bu durumun sonradan inen bir ayetin öncekinin hükmünü neshetmesi şeklinde anlaşılması doğru değildir.⁷⁰⁰

Ateş'e göre, yazılmış olan Kur'an'da nesh söz konusu olmayıp, Kur'an'da kastedilen nesh, "insâ" anlamında,⁷⁰¹ Hz. Peygamber'e unutturulmuş olan ve bu nedenle Kur'an'a yazılamayan ayetlerdir. Bu şekilde Hz. Peygambere unutturulmuş ve Kur'an'a yazılmadan neshedilmiş olan az sayıda ayet vardır. Ateş bu yorumuna delil olarak da A'lâ suresi 87/6. ve 7. ayetleri gösterir: "*Sana (Kur'an'ı), okutacağız, unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilediğini unutursun. Çünkü O, açığı da, gizleneni de bilir.*" Ateş, ayetteki (**لَا**) istisna cümlesinin Peygamber (s.a.v)'in Allah'ın unutmasını dilediği bazı vahiyleri unutacağını ifade ettiğini ancak bunların şeriatın farzlarına, esaslarına ilişkin şeyler olmayıp, âdâba ve geleneklere ilişkin şeyler olduğunu belirtir.⁷⁰² Ancak Ateş'in Kıyâme suresi 75/16-17. ayetlerin⁷⁰³ tefsirinde Hz. Peygambere, gelen vahyi unutmama garantisinin verildiğini" söylemesi nesh konusunda kendisiyle çeliştiğini göstermektedir.⁷⁰⁴

Mevdûdî ise burada, Hz. Peygamber'in Cebrâil'den vahyi alırken unutmamak için hemen tekrarlamaya çalıştığını, Allah'ın da ona endişelenmemesi gerektiğini çünkü ona gönderilen hiçbir kelimeyi unutmayacağını bildirerek vahyi alma hususunda yol gösterdiğini ifade etmektedir. Kur'an'ın inişinin mucize olduğu gibi, O'nun her kelimesinin peygamber tarafından ezberlenmesinin de bir mucize olduğunu, dolayısıyla Hz. Peygamberin değil unutmaması, kendisine söylenen bir kelimeyi unutarak yerine aynı anlamda bile olsa farklı bir kelime dahi söylemesinin mümkün olmadığını savunmaktadır.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 60.

⁷⁰¹ Bakara 2/106.

⁷⁰² Ateş, *Tefsîr*, 10: 422-424.

⁷⁰³ "(Ey Muhammed) Onu hemen okumak için dilini depretilme, Onu (kalbinde) toplamak ve okumak bize düşer."

⁷⁰⁴ Ateş, *Tefsîr*, 10: 175.

⁷⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 100.

Ateş'e göre, Hz.Peygamber'in hiçbir ayetin mensuh olduğunu söylememiş olması, Kur'an'da yer alan her ayetin hükmünün geçerli olduğunu gösterir. Aynı şekilde Kur'an'da anlamları birbirine ters ayetler olmadığı için ters anlamlı sözler arasında gerçekleşen neshin, Kur'an'da olması da mümkün değildir. Bu gerçek, Kur'an'da: "*Kur'an'ı düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.*"⁷⁰⁶ ayetiyle ifade edilmektedir.⁷⁰⁷

Ateş'e göre, Kur'an'da nesh olmadığı gibi Kur'an'ın kendinden önceki kitapları neshettiği görüşü de doğru değildir. Ateş, Kur'an'da yer alan açık ifadelerle rağmen Allah'ın rahmetini sadece kendilerine mahsus kılmaya çalışan bazı kimselerin, Kur'an'ın kendinden önceki kitapları neshettiği fikrini ortaya attıklarını ancak bu fikrin doğru olmadığını savunur. Çünkü Kur'an, indiği dönemde Ehl-i Kitap'ın elinde bulunan kitapların asıllarını tasdik etmekte⁷⁰⁸ ve hükümlerinin uygulanmasını emretmektedir.⁷⁰⁹ Dolayısıyla Hz. Peygambere kendisinden önceki peygamberlere verilen ilâhi yasaların verildiğini⁷¹⁰ ve onların yoluna uyması gerektiğini⁷¹¹ bildiren Kur'an'ın, kendinden önceki kitapları neshetmesi, eğer neshetmişse, neshettiği kitapların hükümlerinin uygulanmasını emretmesi ve bunu yapanların mutluluğa ulaşacaklarını söylemesi mümkün değildir.⁷¹² Allah'ın gönderdiği kitaplarda itikad, ibadet ve ahlak konuları başta olmak üzere birçok konuda aynı ve benzer hükümlerin olması bu kitapların birbirlerini neshetmeyeceğinin delilidir.⁷¹³

Ateş'e göre, Kur'an'ın reddettiği, bu kitaplara sonradan ilave edilen şerhler, tefsirler ve ahkâm kitaplarıdır. Birçok dine kendi mensupları tarafından bu tarz katmalar olmuş ve bunlar zamanla Allah'ın hükmü kabul edilmiştir.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ Nisâ 4/82.

⁷⁰⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 215.

⁷⁰⁸ Bakara 2/40, 41, 91; Âl-i İmrân 3/3; Nisâ 4/47; Mâide 5/48; Fâtır 35/31.

⁷⁰⁹ Mâide 5/43-45, 47, 68.

⁷¹⁰ Nisâ 4/26.

⁷¹¹ En'âm 6/90.

⁷¹² Ateş, *Tefsîr*, 4: 510.

⁷¹³ Ateş, *Tefsîr*, 4: 512-513.

⁷¹⁴ Ateş, *Tefsîr*, 4: 499-500.

Anlaşıldığı üzere Ateş, bu görüşüyle Mevdûdî'nin aksine, Kur'an'ın, Ehl-i Kitap'ın ellerinde bulunan kitaplarının asıllarını neshetmediğini dolayısıyla hükümlerinin halen geçerli olduğunu savunmaktadır.

Ateş, neshi kabul edenlerin görüşlerinin abartılı, kabul etmeyenlerin ise gerçeğe uygun olmadığını söyler. Ona göre, Allah, Müslümanların zayıf olduğu zamanlarda onlara verdiği bazı emirleri, ruhsatları şartların değişmesiyle değiştirmiştir.⁷¹⁵ Fakat bu “bida” yani Allah'ın önceden bir şeyi bilmeyip sonradan onun iç yüzünü anladığı için değiştirdiği anlamına gelmez. Bunu bir babanın üç dört yaşındaki çocuğuna yasakladığı bazı şeyleri büyüdüğünde serbest bırakması örneğiyle açıklayan Ateş, bazı ayetlerin de şartların değişmesiyle neshedilip peygamberin hafızasından silindiğini, bunların da Kur'an'a yazılmadığını, metin ve hükmüyle kaldırıldığını,⁷¹⁶ Kur'an'da mevcut olan her ayetin uygulanır hükmü ve zamanı⁷¹⁷ olduğunu savunmaktadır.

Mevdûdî hadislerin de Kur'an'ı neshedebileceğini ancak bunun ayetin hükmünü kaldırmak anlamında değil, özel bir hükmü genel bir hüküm haline getirmek şeklinde olabileceğini savunur.⁷¹⁸ Kur'an'ın ancak kendisi gibi bir kitapla neshedilebileceğini savunan Ateş, sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşünü de reddeder. Çünkü Kur'an vahiydir fakat çoğu ahâd haberler olan ve bize tevatüren gelmeyen sünnet ise vahy değildir. Tevatüren gelmiş olsa bile bir insan olan peygamberin sözünün Allah'ın sözüne denk olması mümkün değildir.⁷¹⁹

Görüldüğü gibi Mevdûdî ve Ateş, Kur'an ayetlerinin birbirini neshetmediği, Kur'an'da yer alan tüm ayetlerin hükmünün olduğu ve uygulanması için gerekli şartlar oluştuğunda kendileriyle amel edileceği konusunda aynı düşünceye sahiptirler. Ancak Ateş, nesh düşüncesinin ne Kur'an ne de Hz. Peygambere ait bir düşünce olduğunu, Kur'an'da bahsedilen neshin ise Kur'an'ın önceki kitapları neshetmesi anlamına gelmediğini, bunun peygamberimize unutturulan ve Kur'an'a yazılmamış olan vahiyle sınırlı olduğunu söylerken,

⁷¹⁵ bk: Ateş, *Tefsîr*, 9: 325-326.

⁷¹⁶ bk: Ateş, *Tefsîr*, 5: 140-141.

⁷¹⁷ bk: Ateş, *Tefsîr*, 1: 215.

⁷¹⁸ Mevdûdî, *Fetvalar*, 1: 138; bk: Mevdûdî, *Tefhim*, 1: 143.

⁷¹⁹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 216.

Mevdûdî, unutmama ile de olsa Kur'an'da neshin olmadığını, neshin sadece Kur'an'ın kendinden önceki şeriatların dolayısıyla kitapların hükümlerini neshetmesi şeklinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Ayrıca Mevdûdî, sünnetin belli şartlarda Kur'an'ı neshinin mümkün olduğunu savunurken, Ateş bu fikri kabul etmemektedir.

2.1.1.7. Ahiret İnancı

Allah'ın rahmetinin bütün yaratılmışları kuşattığını unutan Yahudiler ve Hristiyanlar, Allah'ın oğulları ve sevgili kulları oldukları⁷²⁰ iddiasında bulundular. Bu nedenle dünya hayatında diğer insanlardan üstün olduklarını, bu üstünlüklerinin ahirette de devam edeceğini, yaşadıkları hayatın iyi veya kötü olup olmadığına bakmadan ahiret yurdunun da kendilerine ait olduğunu,⁷²¹ ahirette herkesin azaba uğrayacağını⁷²² sadece Yahudi ve Hristiyan olanların cennete gireceğini savundular.⁷²³ Bu anlayışlarının doğru olduğunu bildiren Kur'an, söyledikleri doğruysa Allah'ın kendilerine azap etmeyeceğini, dolayısıyla bu mükemmel hayata bir an önce kavuşabilmek için ölümü temenni etmelerini isteyerek, onları mübâheleye davet etti.⁷²⁴ Fakat söylediklerinin doğru olmadığını bildikleri için ne Yahudiler ne de Hristiyanlar buna yanaştılar.⁷²⁵ Çünkü onlar söylediklerinin aksine dünya hayatına aşırı düşkün ve binlerce yıl yaşamayı arzu etmekteydiler.⁷²⁶ Ayrıca günâh işlemekten imtina etmemeleri, Allah'a ve peygamberlere karşı işledikleri günâhlar hiçbir zaman ölmeyi istemeyeceklerini göstermekteydi.⁷²⁷ Anlaşıldığı üzere yaptıklarının karşılıklarını görecekleri bir ahiret hayatından, cennet ve cehennemden bahsetmeleri, yanlış değerlendirmekle birlikte Ehl-i Kitap'ın ahirete inandıklarının bir delilidir.

İlk önce Yahudi ve Hristiyanların hidayet üzere olduğunu ve kurtuluşa ereceklerini iddia eden kitap ehlinin her biri, daha sonra sadece kendisinin hidayet

⁷²⁰ Mâide 5/18.

⁷²¹ Bakara 2/94; Mâide 5/18.

⁷²² Ateş, *Tefsîr*, 1: 198-199.

⁷²³ Bakara 2/111.

⁷²⁴ Bakara 2/94.

⁷²⁵ Ateş, *Tefsîr*, 1: 199.

⁷²⁶ Bakara 2/96; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 96; Ateş, *Tefsîr*, 2: 21.

⁷²⁷ Bakara 2/95.

üzere olduğunu öne sürmeye başladı. Daha önce Arap müşriklerinin yaptığı gibi,⁷²⁸ Yahudiler, Hristiyanların bir temel üzerinde olmadıklarını söylerken, Hristiyanlar da Yahudilerin bir temel üzerinde olmadığını iddia ediyordu.⁷²⁹

Yahudiler cehennem azabının geçici olduğunu⁷³⁰ her ne yaparlarsa yapsınlar kendilerine birkaç günden fazla azap dokunmayacağını⁷³¹ bu sürenin de Hz. Musa'nın Rabb'iyile görüşmek için Tûr dağına gittiğinde buzağıya tapmalarının bir karşılığı olarak kırk gün olacağını söylüyorlardı.⁷³² Yahudiler, ahiret yurdunun kendilerine ait olduğuna, yaptıklarından dolayı sadece birkaç gün azap göreceklerine inandıkları için, diğer insanların haklarını rahatlıkla gasbetmişler⁷³³ ve peygamberleri bile öldürmekten imtina etmemişlerdir.⁷³⁴

Kur'an, ataları olan büyük peygamberler sayesinde ebedi kurtuluşa ereceklerine inanan ve doğru yoldan ayrılarak günâh işlemekten çekinmeyen İsrailoğullarına,⁷³⁵ günâhlarının kendilerini kuşattığı kimselerin ebedi olarak cehennemde kalacaklarını bildirir.⁷³⁶ Ateş ayette geçen “ ” ifadesinin, sonsuz ve uzun zaman anlamlarına geldiğini ancak asıl anlamının uzun zaman olduğunu, dolayısıyla günâhkâr kulların cehennemde uzun bir zaman, müşriklerin ise ebedi olarak kalacaklarını söyler.⁷³⁷ Ateş'e göre, cennet ebedidir⁷³⁸ ancak cehenneme giden günâhkârlar cezalarını çektikten sonra azaptan kurtulurlar.⁷³⁹ Mevdûdî ise cennet ve cehennem ehline, ebedi hayat verileceğini savunur.⁷⁴⁰

Görüldüğü gibi Mevdûdî ve Ateş, Ehl-i Kitap'ın ahirette diğer insanlardan farklı bir konumda olacakları iddiasını reddetmekte, herkesin orada hiçbir ayırıma tabi tutulmaksızın bu dünyada yaptıklarının mükâfatını ve cezasını göreceğini

⁷²⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 105.

⁷²⁹ Bakara 2/113; Ateş, *Tefsîr*, 1: 221.

⁷³⁰ Bakara 2/80.

⁷³¹ Âl-i İmrân 3/24.

⁷³² Ateş, *Tefsîr*, 1: 188.

⁷³³ Âl-i İmrân 3/75; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 271.

⁷³⁴ Nisâ 4/155.

⁷³⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 75.

⁷³⁶ Bakara 2/81.

⁷³⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 189.

⁷³⁸ Ateş, *Tefsîr*, 1: 121.

⁷³⁹ Ateş, *Tefsîr*, 4: 332.

⁷⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 119.

savunmaktadır. Ancak Ateş, Mevdûdî'nin aksine cehennem hayatının ebedi olmadığını iddia etmektedir.

2.1.1.8. Ehl-i Kitap'ın Şirki ve Küfrü

Kur'an'da genel itibarıyla olumsuz özellikleriyle zikredilen Ehl-i Kitap bazı söz ve fiilleri sebebiyle tevhid inancından uzaklaşmıştır. Tevhid inancından uzaklaşan Ehl-i Kitap'ın müşrik mi yoksa kâfir mi olduğu tartışma konusu olmuş, bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler Ehl-i Kitap'ın, kâfir olduğunu fakat müşrik olmadığını⁷⁴¹ söylerken, bazıları ise hem kâfir hem de müşrik olduğunu⁷⁴² iddia etmiştir.

“Şirk” kelimesi “şerike” (شَرِكَة) fiilinden mastar olup, sözlükte; Allah'a ortak koşmak, riya, nifak, ortak olmak gibi anlamlara gelmektedir. Allah'a ortak koşana “müşrik”, şirk koşulana ise “şerik” denilir.⁷⁴³ Terim olarak “Allah'ın ulûhiyyetinde, sıfatlarında, fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğuna inanmak” demektir.⁷⁴⁴ “Şerike” fiili, Kur'an-ı Kerîm'de değişik kalıplarda yüz altmış beş yerde geçmektedir.⁷⁴⁵

“Küfür” kelimesi ise, “kefera” (كُفْرًا) fiilinin mastarı olup, sözlükte, “bir şeyi örtmek, gizlemek ve nankörlük etmek” demektir. Her şeyi örttüğü için geceye, kılıcı örttüğü için kılıcın kınına, tohumu toprakla örttüğü için çiftçiye de kâfir denilmiştir.⁷⁴⁶ Terim olarak; “din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” demektir.⁷⁴⁷ “Kefera” fiili Kur'an'da, üç yüz on yerde değişik kalıplarda fiil olmak üzere, toplam beş yüz yirmi dokuz ayette geçmektedir.⁷⁴⁸

Mevdûdî ve Ateş, konuyla ilgili değerlendirmelerini Beyyine suresinin 98/1-6. ayetleri bağlamında yaparlar. Ehl-i Kitap'ın kâfir olduğunu, şirke bulaşmış

⁷⁴¹ Taberî, Cessâs, Reşid Rızâ, Mevdûdî, Muhammed Esed, Süleyman Ateş.

⁷⁴² Fahreddin Râzî, Ebû Hayyân, Semerkandî, Zemahşerî, Beyzâvî.

⁷⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8: 67-68.

⁷⁴⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 193; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 199; Ateş, *Tefsîr*, 1: 381.

⁷⁴⁵ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 379-381.

⁷⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 13: 84-86.

⁷⁴⁷ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 533.

⁷⁴⁸ bk: Abdülbâkî, *Mu'cem*, 605-613.

olsalar da Kur'an'ın onları müşrik olarak kabul etmediğini savunurlar. Ancak Ateş, Ehl-i Kitap'tan kendi tevhid dinleri üzere yaşayıp, Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın doğru olduğuna inananları küfür ve şirk kapsamının dışında tutar.

Mevdûdî insanların, Allah'a inanmama, Allah'a inanmakla birlikte O'nu tek ma'bud olarak kabul etmeme, zatında, sıfatlarında veya iktidarında başkalarını da O'na ortak koşarak ibadet etme, peygamberlerin bazılarını inanıp bazılarını inanmama gibi inançları sebebiyle kâfir olduklarını ve bu inançları üzere devam ettikleri sürece cennete girmelerinin mümkün olmadığını söyler. Bu çerçevede “*Kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler (ﷻ ﷻ), kendilerine apaçık bir delil gelinceye kadar, (buldukları durumdan) kopup-ayrılacak değillerdi.*”⁷⁴⁹ ayetini ele alan Mevdûdî'ye göre, ayette geçen “küfür” kelimesi, yukarıda sayılan küfür çeşitlerini kapsayan, geniş bir anlam ifade eder. “*Ehl-i Kitaptan ve müşriklerden kâfir olanlar (ﷻ ﷻ)*” ifadesinde, “min” harf-i cer'i beyan için olup, “bazıları” anlamında değildir. Öyleyse ayetten, Ehl-i Kitap'ın tamamının değil, sadece bazılarının küfre düştüğü şeklinde bir anlam çıkartılamaz. “Min” harfi cer'inin Hac suresi 22/30. ayetteki kullanımı da bunun başka bir örneğidir: “*İşte böyle; kim Allah'ın haram kıldıklarını (gözetip hükümlerini) yüceltirse, Rabbinin katında kendisi için hayırlıdır. Size (haklarında yasaklar) okunanlar dışındaki hayvanlar helal kılındı. Öyleyse iğrenç bir pislik olan putlardan kaçının (ﷻ ﷻ), yalan söz söylemekten de kaçının.*” Burada anlam “putların pis olanlarından sakının” değil, “pis olan putlardan sakının”dır. Dolayısıyla yukarıdaki ayetten de, Ehl-i Kitap ve müşriklerden küfre düşenler değil, küfürde ortak olan Ehl-i Kitap ve müşrikler anlaşılır.⁷⁵⁰

Ateş'e göre, yukarıdaki ayette, kitap ehlinin tamamı değil, hakka karşı gelmek, gerçeği kabul etmemek suretiyle nankörlük etmiş olanları kastedilir. Ateş, Mevdûdî'nin aksine, ayette geçen “min” harf-i cer'ini “bazıları” anlamında değerlendirerek, kitap ehli ve müşriklerin tamamının değil, bir kısmının kâfir olduğunu belirtir. Çünkü Kur'an, kitap ehlinden, kendi dinlerinde kalan ve tevhide bağlı olanlara değil, Hz. Muhammed'i (s.a.v) dolayısıyla onun getirdiklerini kabul

⁷⁴⁹ Beyyine 98/1.

⁷⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 192.

etmeyenlere “kâfir” der.⁷⁵¹ Ateş, Kur’an’ın, Ehl-i Kitap’tan bazılarını kâfir ve cehennemlik, bazılarını ise mü’min ve cennetlik kimseler olarak nitelemesinin, Hz. Peygamber döneminde, monoteist ve İsa’nın sadece Allah’ın elçisi olduğuna inanan Hristiyanlar olduğunu gösterdiğini söyler.⁷⁵²

Mevdûdî’ye göre, “*Hiç şüphesiz kitap ehlinde ve müşriklerden küfre sapanlar, içinde sürekli kalıcılar olmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar yaratılmışların en kötüleridir.*”⁷⁵³ ayetinde geçen “küfür”den kasıt, Hz. Muhammed’e (s.a.v) inanmayı inkâr etmektir. Yani müşrikler ve Ehl-i Kitap, risalet geldikten sonra Resûlullah’ı inkâr etmişlerdir.⁷⁵⁴ Ateş ise ayette, Ehl-i Kitap’ın tamamının değil, gerçeği kabul etmeyip, Allah’a karşı nankörlük edenlerin kastedildiğini söyler.⁷⁵⁵

Hz. İsa’yı Allah’la insanın birleşimi sayan ve onu Tanrı kabul edip, ona tapınan Hristiyanlar “...*Allah Meryem oğlu Mesih’tir*” diyenler küfretmiştir...”⁷⁵⁶ ayetinde ifadesini bulan, küfür suçunu işlemişlerdir.⁷⁵⁷

Mevdûdî, “*Yahudiler: “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler; Hristiyanlar da: “Mesih Allah’ın oğludur” dediler.*”⁷⁵⁸ ayetinin tefsirinde, Kur’an’ın, Haham Üzeyr’i “Allah’ın oğlu” kabul etme hususunda bütün Yahudilerin müttefik olduğunu söylemediğini, ayetin, Yahudilerin sahip oldukları hurafelerin, onlardan bir kısmına, Üzeyr’in Allah’ın oğlu olduğunu vehmettirmek kadar aşırı bir dereceye vardığını gösterdiğini ifade eder.⁷⁵⁹

Ateş’e göre, Kur’an müşrik tabiriyle, vahiy kaynaklı bir kitabı olmayan, Allah’a inanmakla birlikte başka tanrılara da tapanları kastetmektedir.⁷⁶⁰

⁷⁵¹ Ateş, *Tefsîr*, 11: 43; 4: 60.

⁷⁵² Ateş, *Tefsîr*, 11: 45.

⁷⁵³ Beyyine 98/6.

⁷⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 195.

⁷⁵⁵ Ateş, *Tefsîr*, 11: 41-42.

⁷⁵⁶ Mâide 5/17.

⁷⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 469; Ateş, *Tefsîr*, 2: 500.

⁷⁵⁸ Tevbe 9/30.

⁷⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 221.

⁷⁶⁰ Ateş, *Tefsîr*, 1: 381.

Hristiyanların şirke düştüklerini⁷⁶¹ ancak dinlerinin aslı üzere kalan ve tevhiden ayrılmayan Hristiyanların müşrik kategorisinde değerlendirilmediğini savunur.⁷⁶²

Yahudiler ve Hristiyanlar, din âlimlerini tanrılaştırmak, Tanrının oğlu kabul etmek ve kanun koyma yetkisini onlara vermek suretiyle Allah'a şirk koşmuşlardır.⁷⁶³ Kur'an, Allah'ın kendisine şirk koşanları bağışlamayacağı ve şirkin Allah'a büyük bir iftira olduğunu vurguladığı halde⁷⁶⁴ Yahudi âlimleri şirki basit bir mesele olarak değerlendirmiş ve kendileri şirke düştükleri gibi, diğer insanları da şirke düşmekten alıkoymaya çalışmamışlardır.⁷⁶⁵

Mevdûdî, Allah'a ve ahiret gününe inandıklarını iddia etseler de, ulûhiyyet, rubûbiyyet ve ahirette gerçekleşecek olan mutlak adalet gibi konularda ortaya koydukları yanlış inançlar nedeniyle Ehl-i Kitap'ın, imanlarını bozduklarını ve şirke düştüklerini belirtir.⁷⁶⁶ Buna rağmen Kur'an'da, şirke düşmüş olsalar da asıl dinleri tevhid dini olan Ehl-i Kitap için "müşrik" kelimesinin kullanılmadığını, bu kelimenin, Ehl-i Kitap dışında kalan, asıl dinleri şirk dini olan ve tevhide inanmayı kabul etmeyen insanlar için kullanıldığını savunur.⁷⁶⁷

Görüldüğü gibi müfessirimiz, Ehl-i Kitap'ı, şirk'e bulaşmalarına rağmen, tevhidi asıl din olarak gördükleri, Nübüvveti ve Kitap'ı dinin kaynağı olarak kabul ettikleri için müşrik kabul etmezler.⁷⁶⁸ Aynı zamanda Kur'an'ın, müşrik kadınlarla evlenmeye, kestiklerini yemeye izin vermezken, Ehl-i Kitap'ın kadınlarıyla evlenmeye ve Allah'ın adını anarak kestiklerini yemeye izin vermesini, onların diğer toplumlardan farklı bir konumda bulunduğu şeklinde değerlendirirler.⁷⁶⁹ Ancak Mevdûdî Ehl-i Kitap'ın tamamının kâfir olduğunu söylerken, Ateş, tamamının değil, kendi dinleriyle birlikte, Hz. Peygamber ve Kur'an'ı kabul etmeyen Ehl-i Kitap'ın kâfir olduğunu savunur.

⁷⁶¹ Ateş, *Tefsîr*, 3: 38.

⁷⁶² Ateş, *Tefsîr*, 4: 60.

⁷⁶³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 222; Ateş, *Tefsîr*, 4: 70; bk: Tevbe 9/31.

⁷⁶⁴ Nisâ 4/48.

⁷⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 367.

⁷⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 219.

⁷⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 191-192.

⁷⁶⁸ Ehl-i Kitap müşrik değildir. İlgili ayetler için bk: Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/113, 114; Mâide 5/5, 82; Hac 22/17; Beyyine 98/1, 6.

⁷⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 191; Ateş, *Tefsîr*, 1: 382; 11: 43.

2.1.1.9. Ehl-i Kitap'ın Cennete Girip Giremeyeceği

Âlemlerin Rabbi olan ve rahmetiyle her şeyi kuşatan Allah, hayatını, gönderdiği dinin emirleri doğrultusunda yaşayan kişi ve toplumlara, hem dünya hem de ahiret hayatında mutluluğu ve kurtuluşu va'd etmektedir.⁷⁷⁰ Bu va'di gerçekleştirebilmek için peygamberleri aracılığıyla gönderdiği dinin ortak adı "İslam"dır.⁷⁷¹ Dolayısıyla peygamberler ve onların davetine tabi olanlar "Müslüman" olarak anılmışlardır.⁷⁷²

Bu gerçekten hareketle müfessirlerimiz, Allah'ın gönderdiği dinlerin aslı itibarıyla aynı olup, asıl olanın bildirilen ilâhi emirlere teslimiyet olduğunu ve bu dinlerden herhangi birisine teslim olanın netice itibarıyla aynı şeyi kabul etmiş olacağını söylerler.⁷⁷³ Ancak insanların Allah'ın gönderdiği yeni dini kabul etmekle birlikte, kendi dini üzere yaşamaya devam edip edemeyeceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Ateş, Ehl-i Kitap'ın cennete girip giremeyeceği konusundaki görüşlerini ilk defa, yazdığı bir makalede⁷⁷⁴ dile getirmiş ve mevcut anlayıştan farklı bir tavır ortaya koymaya çalışmıştır. Daha sonra yazdığı tefsir kitabında da aynı görüşlerini savunmuş ve konu hakkındaki görüşlerini Bakara suresi 2/62. ve Mâide suresi 5/69. ayetler çerçevesinde açıklamıştır.

Ateş'in, Ehl-i Kitap'ın cennete gireceğine dair delil olarak ele aldığı ayetlerden birisi Bakara suresi 2/62. ayetidir. "*Şüphesiz inananlar; yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiûler(den) Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi iş(ler) yapanlara, Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*" Ateş, müfessirlerin genellikle Ehl-i Kitap'ın Allah'a ve ahirete inandıktan sonra Hz. Muhammed'e (s.a.v) de inanıp müslüman oldukları takdirde güvene kavuşup, ahirette üzüntüye uğramayacakları ve cennete gidebilecekleri kanaatinde olduklarını belirtir. Fakat ona göre, ayette böyle bir kayıt yoktur ve ayet mutlaklıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın tanımladığı biçimde Allah'a ve ahirete inanan herkes, güvene kavuşup üzüntüden kurtulacaktır. Ayrıca ayetin

⁷⁷⁰ Nisâ 4/123-124.

⁷⁷¹ Bakara 2/131, 133, 136; Mâide 5/112.

⁷⁷² Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/19, 67, 85; Mâide 5/44, 111; Yûnus 10/72, 84, 90; Neml 27/44.

⁷⁷³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 196; Ateş, *Tefsîr*, 1: 222.

⁷⁷⁴ Süleyman Ateş, "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 1/3 (1989): 7-24.

başka bir ayette⁷⁷⁵ tekrarlanması ve bu yargıyı destekleyen diğer Kur'an ayetlerinden, Allah'a şirk koşmayan, ahiret gününe inanan ve salih amel işleyen herkesin cennete gireceği anlaşılmaktadır.⁷⁷⁶

Ateş, Ehl-i Kitap'ın belirtilen şartları yerine getirmekle kurtuluşa ereceği fikrini temellendirebilmek için, Mâide suresi'nin 5/66. ayetini delil gösterir. Ona göre, ayette geçen: *"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı..."* ifadesinde kastedilenin ne olduğu çok açık değildir. Bu sözle, Tevrat ve İncil'deki hükümler, İsrailoğullarına gönderilen Eş'ya, Habkuk, Danyal gibi bazı peygamberlere verilen vahiyler veya Kur'an kastedilmiş olabilir. Ateş'e göre, ayette kastedilenin Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilen Kur'an olduğunu kabul edersek, burada Ehl-i Kitap, Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğini doğrulamaya ve bunu kabul etmeye çağrılmaktadır.⁷⁷⁷ Onlardan istenen kendi dinlerini bırakmaları değil, Kur'an'ın vahyen indirildiğini kabul edip, ona saygılı davranmalarıdır. Çünkü Kur'an kendinden önceki kitabı tasdik edici olarak indiğinden, onların sahip olduğu kitabı, hak kitap olarak kabul etmekte ve ona hakkıyla uyanların da kurtuluşa ulaşacağını vurgulamaktadır.⁷⁷⁸

Mevdûdî, "ikâme etmek" tâbirini, "kendilerine bildirilen emirleri izleyip, bu emirlerde istenilen hayatı yaşamaktır." diye açıklar ve Ehl-i Kitap'ın bu emir gereğince, hayatlarını kendi peygamberlerinden sonra gönderilen yeni peygamber ve ona verilen emirlere göre düzenlemeleri gerektiğini belirtir.⁷⁷⁹

Burada Ateş'in, ayeti, *"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı"* şeklinde meallendirip, kurtuluşun Tevrat, İncil ve Kur'an'ın hükümlerini uygulamaktan geçtiğini tasdik ettikten sonra, tefsirinde: *"Eğer onlar Tevrat'ı ve İncil'i gereği gibi uygulasalar ve en son olarak Rablerinden indirilen Kur'an'a da inansalardı, bol bol rızıklara nail olurlardı."*⁷⁸⁰ şeklinde meallendirmesi ve "uygulama" anlamını, "inanma" "kabul edip, saygı duyma" şeklinde yorumlaması, ayetin anlamından uzaklaştığı

⁷⁷⁵ "İnananlar, Yahûdiler, Sâbiiler ve Hristiyanlar(dan) Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (Mâide 5/69).

⁷⁷⁶ Ateş, *Tefsîr*, 1: 174-175.

⁷⁷⁷ Ateş, *Tefsîr*, 3: 30.

⁷⁷⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 493-495.

⁷⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 498.

⁷⁸⁰ Ateş, *Tefsîr*, 3: 29; bk: Mâide 6/92.

kanaatini doğurmaktadır. Ayrıca Ateş'in Ehl-i Kitap için diğer din ve elçilere sadece "inanma"yı yeterli görüp, sağlam bir imanın tabii olmayı ve inandığıyla amel etmeyi gerektireceği gerçeğini arka plana itmesi, bu konuda önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevdûdî, her peygamberin Allah'a verdikleri sözün⁷⁸¹ bir gereği olarak kendilerinden sonra gelecek peygamberi kavimlerine haber verip ona uyulmasını istediğini, Hz. Muhammed'in (s.a.v) geleceğinin de Ehl-i Kitap'a haber verildiğini ve dolayısıyla ona uymaları gerektiğini savunur. Gerçek anlamda Allah'a iman eden ve emirlerine uyan bir Müslüman için bu zorunluluktur. Ehl-i Kitap'ın bu davete uymaması, Allah'a iman ve kitaplarının emirlerini yerine getirme hususlarında zaafının olduğunu göstermektedir. Çünkü onlardan istenen dinlerini terk etmeleri değil, aksine, gittikleri yolda istikamet üzere devam etmeleridir.⁷⁸² Mevdûdî, bu nedenle kendi düşünceleri ve ön yargılarını din haline getirip, Hz. Peygamberin davetini kabul etmeyen Yahudi ve Hristiyanları eleştirir ve bu davranışlarının, geçmişte de gerçek anlamda Müslüman olmadıklarını gösterdiğini savunur.⁷⁸³

Ateş ise, ayetin⁷⁸⁴ tefsirinde bütün peygamberlerin tebliğ ettiği dinin aynı olduğunu vurgulayarak Allah'ın gönderdiği emirler arasında bir tutarsızlık olmayacağını, peygamberlerin de birbirlerini inkâr eden değil tasdik eden insanlar olduklarını dolayısıyla ancak peygamberlerin bildirdiği dinden ayrılan kimselerin sapıtmış olacaklarını ifade etmektedir.⁷⁸⁵ Görüldüğü gibi Ateş bu sözleriyle Mevdûdî'den farklı düşünmekte, insanların yeni bir din ve peygamber geldikten sonra sadece onların doğruluğunu tasdik ederek kendi inançları üzere yaşamaya devam edebileceklerini⁷⁸⁶ savunmaktadır. Ateş sözlerinin devamında eğer aynı devirde iki peygamber gelmişse ve sonraki peygamberin getirdiği emirlerde öncekilerden farklı bir şey varsa yeni gönderilenin kabul edilmesi gerektiğini⁷⁸⁷

⁷⁸¹ Âl-i İmrân 3/81.

⁷⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 275, 498.

⁷⁸³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 119; 4: 196.

⁷⁸⁴ Âl-i İmrân 3/81.

⁷⁸⁵ Ateş, *Tefsîr*, 2: 72-73; 4: 58-59.

⁷⁸⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 30; 2: 493.

⁷⁸⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 73, 493; 3: 398; bk: Âl-i İmrân 3/81.

ifade ederek sonraki peygamberin getirdiği emirlerin kabulünü iki peygamberin aynı devirde olması şartına bağlamaktadır.

Ateş'e göre, Ehli Kitap'ın kurtuluşu için yukarıda belirtilen üç şartla birlikte kendilerinden sonra gönderilen elçinin ve kutsal kitap'ın doğruluğuna inanmaları yeterlidir. Bütün peygamberler, Allah'ın elçileri oldukları için bu peygamberlerden herhangi birisini inkâr etmek, onları göndereni inkâr etmek demektir. Bu gerçeği göz ardı eden Yahudiler, İsa'dan önceki peygamberlere inanmış fakat İsa'ya inanmamışlardır. Hristiyanlar ise İsa'ya ve ondan önceki peygamberlere inanmışlar fakat son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kibir, inat ve körü körüne taklit yüzünden inanmamışlardır. Bu noktada unutulmaması gereken Kur'an'ın Ehl-i Kitap'ı, dinlerinden dolayı değil, Hz. Peygambere karşı çıktıkları için kınadığıdır.⁷⁸⁸ Zira Kur'an'ın kendilerine gönderilen dinlerin gerçek kurallarından ayrılmış olan Ehl-i Kitap'la savaşmayı emrederken,⁷⁸⁹ Tevrat'ın veya İncil'in hükümlerine sadık kalan samimi kimselerle barış içinde yaşamayı emretmesi,⁷⁹⁰ dinlerinin emirlerini yerine getiren kimselerin iyilerden olup yaptıklarının zayı edilmeyeceğini beyan etmesi bunu göstermektedir.⁷⁹¹

Görüldüğü gibi Ateş, Ehl-i Kitap'ın kendi dini emirlerine uyması ve bunun bir gereği olarak da diğer elçi ve peygamberlere inanmalarını gerçek kurtuluş için yeterli kabul etmektedir.⁷⁹² Ona göre, Hz. Muhammed'in (s.a.v) davetinin öncelikle içinde yetiştiği toplum ve ilâhi kitaba sahip olmayanlara yönelik olması,⁷⁹³ Ehl-i Kitap'ın, bu davete uyma zorunluluğunun dışında olduğunu göstermektedir.

⁷⁸⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 390-391.

⁷⁸⁹ “Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini din edinmeyen kimselerle, küçül(üp boyun eğ)erek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.” (Tevbe 9/29).

⁷⁹⁰ “Kitap ehliyle, -haksızlık edenleri dışında- en güzel tarzda tartışın ve deyin ki: “Bize indirilene de size indirilene de inandık. Tanrımız ve tanrınız birdir, biz de O'na teslim olanlarız.” (Ankebût 29/46).

⁷⁹¹ “Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.” “Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar iyilerdendir.” “Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, (Günâhlardan) korunanları bilmektedir.” (Âl-i İmrân 3/113-115).

⁷⁹² Ateş, *Tefsîr*, 1: 174.

⁷⁹³ Ateş, *Tefsîr*, 7: 254.

Ancak Ateş, Bakara suresi 2/141. ayetin⁷⁹⁴ tefsirinde, Allah'ın, Ehl-i Kitap'a ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir din gönderdiğini, mutlu olabilmeleri için kendi peygamberlerinin de onları sevkettiği bu yeni dine uymaları gerektiğini çünkü kendilerine gönderilen bu dinin, her çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mükemmelliğe sahip olduğunu söyleyerek kendi fikriyle çelişen farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁷⁹⁵

Dolayısıyla Ateş'in Ehl-i Kitap'ın cennete girmesi konusunda bir yanılla gelenekten farklı bir şey söylediği zannedilse de tefsirinde konuyla ilgili açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda tam anlamıyla geleneğin etkisinden de kurtulamadığı ortaya çıkmaktadır.⁷⁹⁶

Sonuç olarak müfessirimiz Ateş, fikirlerinde çelişkiler olmakla birlikte, Ehl-i Kitap'ın Allah'ın gönderdiği diğer dinler ve peygamberlerin doğru olduğunu tasdik etmek şartıyla, kendi dinleri üzere yaşamaya devam edebileceklerini ve bunun cenneti hak edebilmeleri için yeterli olduğunu savunmaktadır. Mevdûdî ise, ilâhi dinlerin kaynağının aynı olmasının herkese kendi dini üzere yaşama hakkı vermediğini, aksine bunun, din değiştirme durumunu ortadan kaldırdığı için, son gönderilen dine ve peygambere iman etme ve dinin emirlerini uygulamayı zorunlu kıldığını, Ehl-i Kitap'ın da ancak bu şartı yerine getirdiğinde cennete gidebileceğini belirtmektedir.

2.1.2. Amelî Konular

2.1.2.1. Ehl-i Kitap'la İlişkiler

Sosyal bir varlık olması hasebiyle insan, çevresindeki diğer varlıklarla sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisindedir. Hiç şüphesiz ki karşılıklı iletişim ve etkileşimin en yoğun olduğu alanlardan birisi de dindir. Her din mensubunun kendi inancının doğru olduğunu iddia etmesi ve inancını diğer insanlara da ulaştırma isteği, bu kesimler arasında müsbet veya menfi ilişkilerin ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle taraflar arasında kurulacak ilişkinin

⁷⁹⁴ “Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız.”

⁷⁹⁵ Ateş, *Tefsîr*, 1: 248.

⁷⁹⁶ Mustafa Hoccoğlu, “Süleyman Ateş'in Tefsîrinde Bütünlük Sorunu: Ehl-i Kitap'ın Cennete Girmesi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 23 (2012): 42-54.

şartları ve çerçevesinin ne olacağı, hem maddi hem de manevi anlamda ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Müslümanların doğrudan veya dolaylı olarak ilişki içerisinde bulunabileceği toplumların başında Ehl-i Kitap gelmektedir. Kur'an'ın, Ehl-i Kitap olarak vasıflandırdığı toplumla Müslümanlar arasındaki ilişkiler, Mekke döneminde başlar. Kur'an, Mekke döneminde, Ehl-i Kitap'a karşı yumuşak bir üslup kullanarak, tüm peygamberlerin aynı çağrıda bulduklarını,⁷⁹⁷ kendilerine kitap verilenlerin Hz. Muhammed'i (s.a.v) ve ona gelen emirlerin hak olduğunu en küçük bir şüphe duymayacak kadar iyi tanıdıklarını vurgulamış,⁷⁹⁸ gönderilen kitabı buna şahit tutmuş⁷⁹⁹ ve anlattığı kıssalarla onlara yol göstermiştir. Kur'an, kitap ehlini "ortak kelime"ye⁸⁰⁰ çağırması ve kitaplarındaki bazı konuları delil göstererek asgari müşterekler üzerinden hareketle, Hz. Muhammed'in (s.a.v) çağrısına uymaya davet etmiştir.⁸⁰¹

Hz. Peygamberin ve Müslümanların Mekke'de bulunan veya Mekke dışından gelen Hristiyanlarla bireysel ilişkileri olduğu gibi⁸⁰² müşriklerin baskı ve işkencelerine dayanamayan Müslümanların, peygamberimizin tavsiyesiyle, Hristiyan bir kralın idare ettiği Habeşistan'a gitmesi, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir düşmanlık olmadığının da göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁸⁰³

Medine'de ise küçük bir Hristiyan grup dışında,⁸⁰⁴ başta Beni Nadir, Beni Kaynuka ve Beni Kureyza olmak üzere nüfusun yarıya yakını Yahudilerden oluşmaktaydı⁸⁰⁵ ve bu insanlar ekonomik yönden şehre hâkim durumdaydı.⁸⁰⁶ Kendi içlerinden çıkmayan Hz. Peygamber ve ona inananlara karşı düşmanca bir tutum içerisinde olan Yahudiler, Medine'ye hicret, kıblenin değişmesi ve haccın farz kılınmasıyla, var olan düşmanlıklarını daha ileri bir boyuta taşıdılar. Bu süreç

⁷⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 221; Ateş, *Tefsîr*, 8: 177; Şûrâ 42/13.

⁷⁹⁸ Bakara 2/146; En'âm 6/20; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 127, 539; Ateş, *Tefsîr*, 1: 257; 3: 126-127.

⁷⁹⁹ Suarâ 26/196-197; A'lâ 87/18-19.

⁸⁰⁰ Âl-i İmrân 3/64.

⁸⁰¹ bk: A'râf 7/157.

⁸⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3: 393-394; Ateş, *Tefsîr*, 4: 193-194.

⁸⁰³ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2003), 1: 117.

⁸⁰⁴ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 617.

⁸⁰⁵ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 552.

⁸⁰⁶ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzûri, *Futûhu'l-buldân*, çev. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 20.

sonunda, müslümanlarla yaptıkları anlaşmalara uymadıkları ve her geçen gün düşmanlıklarının şiddetini daha da artırdıkları için cezalandırıldılar ve Medine'den sürgün edildiler.⁸⁰⁷

Müfessirlerimiz Mevdûdî ve Ateş, Ehl-i Kitap'la, sahip olunan ortak değerler üzerinden hareketle, taraflara zarar vermeyecek bir ilişki kurulabileceğini söylerler. Ancak Mevdûdî, Hz. Peygamber geldikten sonra Ehl-i Kitap'ın kendi inançları üzere devam edemeyeceklerini, dolayısıyla İslam'ı kabul etmeleri gerektiğini ve onlarla kurulacak ilişkilerde bu gerçeğin göz ardı edilmemesini, Ateş ise, İslam'ın doğruluğunu kabul etmek şartıyla kendi dinleri üzere devam edebileceklerini savunmaktadır. Müfessirlerimizin yaklaşımları doğrultusunda, Ehl-i Kitap'la kurulacak ilişkileri, davet-tebliğ ve dost edinme olmak üzere iki temel noktada ele almak mümkündür.

2.1.2.1.1. Da'vet-Tebliğ

Da'vet kelimesi (دَعَا) fiilinden mastar olup, sözlükte; çağırmak, seslenmek, yardım istemek, söz vermek, iddia etmek, dua ve beddua etmek, birisini bir inanca veya faaliyete çağırmak gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁰⁸ Dini bir terim olarak, çeşitli vesile ve metodlarla insanları İslam'a ve onu yaşamaya çağırmak demektir.⁸⁰⁹

Kur'an'da değişik türevleriyle iki yüz on bir defa geçmektedir.⁸¹⁰ Gayeleri ve uygulama şekilleri itibarıyla tebliğ, irşad, inzar, vaaz, nasihat, emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker gibi kelimeler de da'vet kavramıyla yakın anlam ilişkisi olan kelimelerdir. Kur'an Hz.Peygamberin Allah'ın davetçisi⁸¹¹ ve görevinin de Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmek,⁸¹² hatırlatmak⁸¹³ ve ikaz etmek⁸¹⁴ suretiyle insanları İslam'a da'vet etmek⁸¹⁵ olduğunu bildirmektedir.⁸¹⁶

⁸⁰⁷ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989), 3: 125.

⁸⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 5: 266-267.

⁸⁰⁹ Şevki Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991), 28; bk: Saf 61/7; Hadîd 57/8; Nahl 16/125; Âl-i İmrân 3/23; Ra'd 13/14; Âl-i İmrân 3/104; Mü'min 40/41; Enfâl 8/24; Muhammed 47/35.

⁸¹⁰ Mustafa Çağrıncı, "Da'vet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9: 16; "da'vet" şeklinde: Bakara 2/186; Yûnus 10/89; Ra'd 13/14; İbrâhîm 14/44; Rûm 30/25; Mü'min 40/43.

⁸¹¹ Ahkâf 46/31 (دَعَا).

⁸¹² Mâide 5/67 (إِذْ).

Gayesi, insanların İslam'ı kabul etmesi ve onu yaşaması olan da'vetin hedef kitlesi tüm insanlardır. Dolayısıyla Müslümanların en önemli görevlerinden birisi İslam'ın tebliğidir.⁸¹⁷ Bu tebliğin nasıl olması gerektiği hususundaki görüşlerini, “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı bilendir ve hidayete ereni de bilendir.*” ayeti çerçevesinde açıklayan Mevdûdî ve Ateş, aynı minvalde görüşler ortaya koyarak, Ehl-i Kitap'ın, en güzel şekilde Allah yoluna davet edilmesi ve bunu yaparken de aramızda bulunan ortak konular üzerinden hareketle, olumlu bir yaklaşım gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Müfessirlerimiz, tebliğde bulunacak kişinin öncelikle, tebliğinde basiret sahibi olması, amacının cedelleşmek değil da'vet olduğunu unutmadan, iletmek istediği mesajı hikmet ve güzel sözlerle, muhatabının bireysel özelliklerini ve içinde bulunduğu şartları göz önüne alarak vermesi, hem mantıklı hem de duygusal yaklaşımlarla onun mutluluğu için gayret ettiğini göstermesi gerektiğini savunmuşlardır.⁸¹⁸ Zira tebliği amacına ulaştıracak olan, öncelikle muhatabın hastalığının teşhis edilmesi ve durumuna en uygun tedavi şeklinin belirlenmesidir. Mevdûdî konuyla ilgili görüşlerini, “*İçlerinde zulmedenleri hariç olmak üzere, kitap ehliyle en güzel olan bir tarzın dışında mücadele etmeyin. Ve deyin ki: “Bize ve size indirilene iman ettik; bizim ilâhımız da, sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuz.”*”⁸¹⁹ ayetinin tefsirinde daha da teferruatlandırır. Ona göre, içlerindeki zalimler hariç olmak üzere, Ehl-i Kitap'la en güzel şekilde mücadele edilmelidir. Tebliğcinin amacı karşısındaki insana üstünlük kurmak değil, onun kalbi duygularını harekete geçirmek suretiyle onu hidayete ulaştırmak olmalıdır.⁸²⁰

Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasındaki ilişkinin muhtevasını ve sınırlarını belirleyen Kur'an, bu ilişkinin başlangıç noktasını, taraflar arasında müşterek olan

⁸¹³ Zâriyât 51/55; A'lâ 87/9; Kâf 50/45 (ع).

⁸¹⁴ Müddessir 74/2; Şuarâ 26/214; En'âm 6/51; İbrâhîm 14/44 (ع).

⁸¹⁵ Nahl 16/125 (ع).

⁸¹⁶ Çağrıcı, “Da'vet”, 16.

⁸¹⁷ Tebliğ kelimesinin anlamları için bk: İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 2: 143.

⁸¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 70-71; Ateş, *Tefsîr*, 5: 159.

⁸¹⁹ Ankebût 29/46.

⁸²⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 260-261; bk: Bakara 2/4, 136, 177, 285; Âl-i İmrân 3/64, 84; Nisâ 4/136, 150, 152, 162, 164; Şuarâ 26/13.

hususların oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır. “De ki: “Ey kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: “Yalnız Allah’a tapalım. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah’tan başka tanrılar edinmeyelim.” Eğer yüz çevirirlerse; “Şahid olun, biz müslümanlarız!” deyin.”⁸²¹

Mevdûdî Ehl-i Kitap’ın, müslümanlar gibi, vahiy, tevhid ve peygamberlik konularını inkâr etmediğine dikkat çekerek, ayette geçen () “kelimetin sevain” “bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelime” ifadesini; “Müslümanların inandığı, Ehl-i Kitap’ın kitaplarının da tasdik ettiği ve bu nedenle yanlış olduğunu iddia edemeyecekleri inancımızı kabul edin” şeklinde anlamıştır. Ayetin Necran heyetiyle alakalı olarak inmediğini, konunun dile getiriliş biçiminin, Yahudilere hitaben nazil olduğunu açıkça gösterdiğini belirtmiş, dolayısıyla yapılması gerekenin Yahudilerin, İslam inancını kabul etmeleri olduğunu vurgulamıştır. Mevdûdî’ye göre, zaten Yahudi ve Hristiyanların Hz. İbrahim’in (a.s), doğru yolda ve kurtuluşa erenlerden birisi olduğunu kabul etmeleri, doğru yolda olup kurtuluşa ermek için, Yahudilik veya Hristiyanlığa uymanın şart olmadığını itiraf ettikleri sonucunu ortaya koymaktadır.⁸²²

Ateş, () ifadesiyle ilgili açıklama yapmadan ayetin nüzul sebebi olduğu söylenen rivayeti nakletmiştir. Bu rivayete göre, Necran heyetinin Medine’de Hz. Peygamberle yaptığı toplantıya katılan Yahudi hahamları, Hz. İbrahim’in Yahudi mi Hristiyan mı olduğu hususunda onlarla tartışmışlardı.⁸²³ Bunun üzerine inen ayet, Hz. İbrahim’in Yahudi veya Hristiyan değil, Müslüman olduğunu bildirdi. Çünkü Hz. İbrahim Yahudilik ve Hristiyanlık gelmeden önce yaşamıştı ve dini, tevhid dini olan İslam idi. Dolayısıyla onun, Tanrı’yı millileştiren Yahudiler ve teslis’e inanan Hristiyanlarla aynı inanca sahip olması mümkün değildi. Ona gerçek anlamda inananlar, onun getirdiği tevhid dinini tazeleyen Hz. Muhammed (s.av) ve tevhid’e inanan mü’minlerdi. “Doğrusu insanların, İbrahim’e yakın olanı, ona uyanlar, bu peygamber ve mü’minlerdir...”⁸²⁴ ayeti de bunu doğrulamaktadır.⁸²⁵

⁸²¹ Âl-i İmrân 3/64.

⁸²² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 267.

⁸²³ Ateş, Necran’dan gelen heyetle tartışanların Yahûdiler değil, Hicaz bölgesinde yaşayan, Yahûdi ve Hristiyanlığı kabul etmiş Arap haham ve rahipleri olduğunu söyler. bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 62.

⁸²⁴ Âl-i İmrân 3/68.

Görüldüğü gibi Ateş, bu açıklamalarıyla “ortak kelime”den kastedilenin, Ehl-i Kitap’ın kendi heva ve hevesleri doğrultusunda uydurdukları şeyler değil, kendi kitapları ve peygamberimizin tebliğ ettiği dinde ortak olan doğrular olduğunu, dolayısıyla Ehl-i Kitap’ın peygamberimiz ve tevhide inanmaları gerektiğini belirtmektedir. Ancak Ateş’in, hem Ehl-i Kitap’ın Hz. Muhammed (s.a.v) ve Kur’an’ı tasdike davet edildiğini, hem de bunu yerine getirdikleri takdirde, kendi şeriatleri üzere amel etmeye devam edebileceklerini söylemesi, bir yandan kendi düşüncesini destekleme, diğer yandan da geleneksel anlayışla karşı karşıya gelmeme gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir.

Kur’an’ın, başka din mensuplarıyla özellikle de kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlarla iyi geçinmeyi emrettiğini, onlarla birlik ve barış içinde yaşamayı vurguladığını savunan Ateş, Müslüman olmayan toplumlara, Müslümanlara saldıran veya vaktiyle saldırmış halen de saldırmaya devam eden, Müslümanlarla ittifak halinde olan, tarafsız olan ve savaş sonucunda cizye karşılığında Müslümanların egemenliğine tabi olanlar olmak üzere dört grupta ele alır. Müslümanların da bunlardan sadece birinci gruba saldırabileceklerini belirtir.⁸²⁶

Bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Mevdûdî ve Ateş, Ehl-i Kitap’la aramızda vahiy, peygamberlik ve tevhid gibi ortak değerler olduğunu, yapılacak tebliğin de bu değerler üzerine bina edilerek, en güzel şekilde yapılması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Mevdûdî, Ateş’ten farklı olarak, aramızda ortak konular olsa da Ehl-i Kitap’ın kurtuluşunun, İslam’ı kabul etmekle mümkün olacağını belirtmektedir.

2.1.2.1.2. Dostluk

Arapça (د) “veliye” fiilinin mastarı olan “velî” kelimesi, sözlükte; “yardımcı, dost, bir şeye çok yakın olmak, bir kimseyle yan yana bulunmak, birinin işini üstlenmek, yönetmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁸²⁷ Kur’an’da, yirmi dört defa “velî” şeklinde müfred, altmış iki defa “evliyâ” şeklinde cem’i olmak üzere toplam seksen altı âyette, mastar olarak “velâyet” şeklinde iki ayette

⁸²⁵ Ateş, *Tefsîr*, 2: 59.

⁸²⁶ Ateş, *Tefsîr*, 9: 384-385.

⁸²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 15: 281; İsfahânî, *el-Müfredât*, 837.

geçmektedir.⁸²⁸ “Veliye” fiili ve türevleri, velî,⁸²⁹ evliyâ,⁸³⁰ yetevellâ,⁸³¹ nûvellî,⁸³² tevellâ,⁸³³ velâyet,⁸³⁴ mevâlî,⁸³⁵ mevlâ,⁸³⁶ evlâ⁸³⁷ kalıplarında Kur’an’da, iki yüz otuz altı defa kullanılmıştır. Bu kullanımların yüz yirmi dördü isim, yüz on ikisi ise fiil şeklindedir.

Kur’an’a göre, bir başkasının koyduğu kanun ve kuralları kabul edip, diğerlerini reddeden ve hayatını bunlara göre yaşamaya başlayan,⁸³⁸ yine bir başkasının yaptığı yanlışları görmezden gelerek, kendisini ahirette kurtaracağına⁸³⁹ veya sıradışı özellikleri sebebiyle kendisini bela ve sıkıntılardan kurtarıp birçok ihtiyacını karşılayacağına inanan kimse,⁸⁴⁰ o şahsı “veli” edinmiş olur.⁸⁴¹

Kur’an’da “veli” kavramı “Allah’ın dışında birtakım veliler edinenler ise, Allah onların üzerinde gözetleyicidir. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin.”⁸⁴² ayetinde geçen (**وَلِيًّا**) kelimesinde olduğu gibi, yukarıda belirtilen anlamların tamamını ifade edecek şekilde de kullanılmıştır.⁸⁴³

Bu noktada Kur’an, öncelikle, Ehl-i Kitap’tan davetini kabul edenler⁸⁴⁴ ve müslümanlarla savaşımayanlarla⁸⁴⁵ dostluk kurulabileceğini ancak Müslümanlara zulmeden, inançlarından dolayı onları vatanlarından çıkartıp, İslam topraklarını ele geçirmek için savaşan veya savaşanlara destek verenler⁸⁴⁶ ve Müslümanları dinlerinden döndürmek isteyenlerle⁸⁴⁷ dostluk kurulamayacağını, mü’minlerin

⁸²⁸ Abdülbâkî, *Mu’cem*, 766-767.

⁸²⁹ Bakara 2/107, 120, 257; Mâide 5/55; Âl-i İmrân 3/68; En’âm 6/51.

⁸³⁰ Kehf 18/102; Şûra 42/9; Nisâ 4/139; Mâide 5/51, 57, 82.

⁸³¹ Mâide 5/ 56; A’râf/196; Mümtehine 60/ 9; Âl-i İmrân 3/23.

⁸³² En’âm 6/129; Nisâ 4/115.

⁸³³ Bakara 2/205; Âl-i İmrân 3/82; Nisâ 4/80, 115.

⁸³⁴ Enfâl 8/72.

⁸³⁵ Nisâ 4/33; Meryem 19/5.

⁸³⁶ Âl-i İmrân 3/150; Enfâl 8/40; Muhammed 47/11; Hac 22/13, 78.

⁸³⁷ Âl-i İmrân, 3/ 68.

⁸³⁸ Nisâ 4/119-120; bk: A’râf 7/3, 27, 30; Bakara 2/257; İsrâ 17/97; Kehf 18/17, 50; Câsiye 45/19.

⁸³⁹ Nisâ 4/173; bk: En’âm 6/51; Ra’d 13/37; Ankebût 29/22; Ahzâb 33/65; Zümer 39/3.

⁸⁴⁰ Ra’d 13/16; bk: Hûd 11/20; Ankebût 29/41.

⁸⁴¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 215.

⁸⁴² Şûrâ 42/6.

⁸⁴³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 216.

⁸⁴⁴ Âl-i İmrân 3/199.

⁸⁴⁵ Mümtehine 60/8.

⁸⁴⁶ Mümtehine 60/9.

⁸⁴⁷ Bakara 2/120.

dostlarının, Allah ve diğer mü'minler olduğunu, inkârcılar ve zâlimlerin dostlarının ise şeytan ve diğer kâfirler olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴⁸

Mevdûdî'ye göre, mü'min olduğunu iddia eden bir kimsenin dine düşman olan kimselere sevgi beslemesi, onlarla dostluk ilişkisi içerisinde olması mümkün değildir. Çünkü imanının gereği olarak insan mü'min olmak istiyorsa, İslam'a zarar veren her türlü ilişkiyi kesmek ya da bu ilişki onun için İslam'dan daha önemliyse mü'minlik iddiasından vazgeçmek zorundadır. Medine'ye hicret eden sahabenin bu iki seçenekte karşı karşıya kaldıklarında, mü'min oldukları için Allah rızasından yana tavır koymaları, kendi akraba ve kabilelerine karşı savaşmaları bunun en güzel örneğidir.⁸⁴⁹ Hem mü'minlik iddiasında bulunup hem de din düşmanlarıyla dostluğunu devam ettirenlerin imanı Allah için makbul olmadığı gibi, bu ilişkilerini kesmedikleri sürece kendilerine de bir fayda sağlamayacaktır.⁸⁵⁰ Burada unutulmaması gereken şudur: Kâfirlerle ilişkiyi kesmenin sebebi onların kâfir olmaları değil, mü'minlere zulüm ve şiddet uygulamalarıdır. *“Allah, ancak din konusunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkarınları ve sürülüp-çıkarılmanız için arka çıkanları dost (veli) edinmenizden sakındırır. Kim onları dost edinirse, artık onlar zalimlerin ta kendileridir.”*⁸⁵¹ Yoksa mü'minler kendilerine herhangi bir kötülük yapmayan kâfirlere elbette iyi davranmalıdır. Bunun en güzel örneği Esmâ binti Ebu Bekir ile kâfir annesi arasındaki ilişkidir. Zira Peygamberimiz onun annesiyle görüşmesine izin verdiği gibi, ona iyi davranmasını da istemiştir. Bu ve benzeri olaylardan İslam'a düşman olmamaları şartıyla müslümanın, kâfir anne, baba ve akrabalarına hizmette, yardımda bulunmasının uygun olduğu anlaşılır. Çünkü, size karşı bir düşmanlık yapmıyorsa sizin de ona karşı düşmanlık yapmamanız adaletin gereğidir.⁸⁵² *“Allah, sizinle din konusunda savaşmayan, sizi*

⁸⁴⁸ Bakara 2/257; bk: Âl-i İmrân 3/68; A'râf 7/196; Şûrâ 42/9; Mâide 5/55; Enfâl 8/73; Tevbe 9/71.

⁸⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 183; bk: Mücadele 58/22.

⁸⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 243; “Andolsun, onlarda sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umut edenlere güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirecek olursa, artık şüphesiz Allah, Ğaniy (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan), Hamid (övülmeye layık olan)dır.” (Mümtehine 60/6).

⁸⁵¹ Mümtehine 60/9.

⁸⁵² Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 244.

yurtlarınızdan sürüp-çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan sizi sakındırmaz. Çünkü Allah adalet yapanları sever."⁸⁵³

Eğer mü'minler herhangi bir şekilde kâfirlerin yaptıkları suçlamalardan zarar görürlerse yapmaları gereken şey, intikam alma düşüncesiyle onların seviyesine inerek kendi vasıflarına zarar vermemektir. Bu durumda mü'minler Allah'ın kendilerini daha fazla mükâfatlandırması için sabretmeli ve intikam alma işini Allah'a bırakmalıdırlar.⁸⁵⁴ Ancak İslam düşmanlarının eline düşen bir Müslüman kendisine yapılabilecek maddi veya manevi kötülüklerden kurtulmak için, imanını gizleyerek onların dostuymuş gibi davranabilir.⁸⁵⁵ "*Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri veliler edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah'tan hiç bir şey (yardım) yoktur. Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınma(nız) başka. Allah, sizi kendisinden sakındırır. Varış Allah'adır.*"⁸⁵⁶

Bu bilgiler ışığında Mevdûdî'nin, Müslümanların, Ehl-i Kitap'la İslam'a zarar veren bir ilişki içinde olamayacağını fakat İslam'a ve Müslümanlara düşmanca bir tavır takınmayanlarıyla insani ilişkiler kurmanın mümkün olduğu görüşünü savunduğunu söylememiz mümkündür.

Ateş'e göre, mü'minler, hem Allah'ın, hem de kendilerinin düşmanı olan, Allah'ın emirlerini inkâr edip peygamberi ve mü'minleri yurtlarından çıkararak kimseleri dost edinmemeli, onlara sevgi beslememelidir.⁸⁵⁷ Bu konuda Allah uğrunda, kâfir kavim ve kabilesinden ayrılan ve onlara karşı kalbinde sevgi beslemeyen Hz. İbrahim ve beraberindekiler Müslümanlar için güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁸⁵⁸ Çünkü mü'min, Allah'ın dinini engellemek için savaşan, Allah'a ve peygambere karşı açık veya gizli düşmanlık taşıyanları sevmez, onlarla iyi geçinir ancak müslümanlara zarar vereceği için, akrabası dahi olsa dostluk kurup sırlarını paylaşamaz.⁸⁵⁹ Anlaşıldığı üzere dost edinilmemesi istenilenler, İslam'a düşman olan ve zarar vermek için uğraşanlarla, Allah'ın

⁸⁵³ Mümtehine 60/8.

⁸⁵⁴ Câsiye 45/14; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 323.

⁸⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 249.

⁸⁵⁶ Âl-i İmrân 3/28.

⁸⁵⁷ Ateş, *Tefsîr*, 9: 378; Mümtehine 60/6.

⁸⁵⁸ Ateş, *Tefsîr*, 9: 370; Mümtehine 60/4.

⁸⁵⁹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 99-100; 3: 11-14; Tevbe 9/101.

dinini oyun ve eğlence yerine koyan kimselerdir.⁸⁶⁰ Ehl-i Kitap'ın hepsi bir olmadığı için aralarında iyi olanlarla dostluk kurulabilir.⁸⁶¹ Müslümanlar yalnız Müslümanları dost bilmeli, Müslümanlar dışındaki insanlarla kurdukları ilişkilerde daima ihtiyatlı olmalı ve şartların gerektirmesi halinde de onları baş tacı yapmadan şerhlerinden korunmak için kendileriyle iyi geçinmelidir.⁸⁶²

Buraya kadar yer vermiş olduğumuz görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, Mevdûdî ve Ateş, İslam'a ve Müslümanlara zarar vermedikleri sürece gerek Ehl-i Kitap gerekse diğer kesimlerle insani ilişkiler kurulabileceğine ancak Müslümanların, bu ilişkilerde gerçek dostlarının yine Müslümanlar olduğunu unutmadan, dostluklarında ihtiyatlı olmak suretiyle hem kendilerine hem de İslam'a zarar verebilecek şeylerden uzak durmaları gerektiğine dikkat çekmektedirler.

2.1.2.2. Ehl-i Kitap'la Evlilik

Günümüzde hızlı bir gelişim gösteren kitle iletişim araçları, farklı ülke ve dinlere mensup insanların aralarında gerçekleşen evlilik olaylarının artmasına vesile olmuştur. Bu durum farklı dinlere mensup insanların, evliliklerinin dinen uygun olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. İslam dinine göre evliliğin geçerli olabilmesi bazı şartlara bağlıdır. İslam Hukuku bu şartları geçici ve sürekli evlenme engelleri⁸⁶³ olmak üzere iki kısımda ele alır. Yahudilik din farklılığını bir evlenme engeli olarak görür ve zorunlu olmadıkça buna müsaade etmez.⁸⁶⁴ Hristiyanlıkta da din farkı, nikâh akdini geçersiz kılan sebeplerden biri olarak kabul edilir.⁸⁶⁵

Müfessirimiz Ateş konuyu, Bakara suresi 2/221. ayetin⁸⁶⁶ tefsirinde ele alır. Ayetin müşrik kadınlarla evlenmeyi yasakladığını, inanmış bir cariye, şirk

⁸⁶⁰ Ateş, *Tefsîr*, 3: 17; 9: 401; bk: Mümtehine 60/8-9; Mâide 5/51, 57.

⁸⁶¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 95; “Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.” (Âl-i İmrân 3/113).

⁸⁶² Ateş, *Tefsîr*, 2: 33; Âl-i İmrân 3/28.

⁸⁶³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 2: 106.

⁸⁶⁴ Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 228-229; Malaki, 2/11-12; Tekvin, 28/1-6, 27; Tekvin, 34/1-26.

⁸⁶⁵ Ali Aslan Topçuoğlu, “Yahûdilik-Hristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Din Bilimleri Akâdemik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 88.

⁸⁶⁶ “Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar inanıncaya kadar, evlenmeyin. (Allah'a ortak koşan hür kadın), hoşunuza gitse dahi, inanan bir cariye, ortak koşan (hür) kadından iyidir. Ortak koşan

koşan soylu bir kadınla evlenmekten daha doğru olduğunu, zira imanla ruhunu yüceltenlerin, şirkle ruhunu alçaltanlardan üstün olduğunu belirtir. Kur'an'ın ilâhi bir kitaba sahip olmayan, Allah'a inanmakla beraber başka tanrılara da tapan kimseleri kasteder.⁸⁶⁷ Bazı alimler, Yahudi ve Hristiyanların da müşrik tabiri içine girdiğini söylerler.⁸⁶⁸ Fakat Kur'an'ın, Ehl-i Kitap'la müşrikleri ayırt ettiğini⁸⁶⁹ söyleyen Ateş, bu görüşü, "Kur'an'ın zahirine aykırıdır" diyerek reddeder. Ayrıca Hz. Peygamber zamanında teslise ve İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanmalarına rağmen, Kur'an, onları kâfir saymış ama müşrik saymamıştır.⁸⁷⁰

Ateş'e göre, müşriklerle evlenmeyi yasaklayan ayet,⁸⁷¹ Ehl-i Kitap'la ilgili değil, müşrik Araplar hakkındadır. Çünkü hicretin ilk yıllarında Müslümanlarla müşrik Araplar arasında evlenmeler devam ediyordu. "*Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin.*"⁸⁷² ayetinin ifadesinden de bu ilişkilerin hicretin son yıllarına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Hudeybiye barışından sonra, müslümanların, kâfir kadınları nikâhlarında tutmamaları emredilmiş,⁸⁷³ müşrik kadınlarla evlenmeleri veya daha önce evlenmişlerse aralarındaki nikâh bağıni sürdürmeleri yasaklanmıştır. Peygamberimizin de kızı Zeynep'e, müşrik olan kocası Ebu'l-As'ın yanında uzun süre kalıp Medine'ye döndükten sonra artık onun kendisine haram olduğunu tenbihleyip, yanına varmasını yasaklaması ve bu durumun Ebu'l-As'ın Müslüman oluncaya kadar devam etmesi, ayetin kastının Ehl-i Kitap değil, müşrik Araplar olduğunu göstermektedir.⁸⁷⁴ Dolayısıyla Ateş'e göre Müslümanların müşrik birisiyle evlenmesi haramdır ancak Kur'an, Ehl-i Kitap'ı müşrik saymamıştır.

erkekler de inançmaya kadar, onları (kadınlarınızla) evlendirmeyin. (Allah'a ortak koşan hür erkek) hoşunuza gitse dahi, inanan bir köle, ortak koşan (hür) adamdan iyidir. (Zira) onlar ateşe çağırıyorlar. Allah ise izniyle cennete ve mağfirete çağırıyor. İnsanlara ayetlerini açıklıyor ki öğüt alsınlar."

⁸⁶⁷ Mâide 5/73; Tevbe 9/30.

⁸⁶⁸ Ateş, *Tefsîr*, 1: 381.

⁸⁶⁹ Bakara 2/105; Mâide 5/82.

⁸⁷⁰ Ateş, *Tefsîr*, 1: 382.

⁸⁷¹ Bakara 2/221.

⁸⁷² Tevbe 9/23.

⁸⁷³ Mümtehine 60/10.

⁸⁷⁴ Ateş, *Tefsîr*, 1: 382-383.

Mevdûdî de, Ehl-i Kitap'ın müşrik olmadığı⁸⁷⁵ ve müşriklerle evlenmenin haram olduğu konusunda Ateş'le aynı fikirdedir. Ona göre, mü'minlerin müşriklerle evlenmelerinin yasaklanmasının nedeni, onların mü'minleri şirk yollarına, dolayısıyla ateşe çağırmasıdır. Çünkü karı-koca arasındaki ilişkinin sadece cinsel değil, aynı zamanda duygusal ve kültürel bir ilişki olması, eşlerden her birinin diğerini kendi tarafına çekebileceğini gösterir. Bu ihtimalin varlığı, inancında samimi olan bir müslümanın kendisi ve çocuklarını böyle tehlikeden uzak tutmasını gerektirir.⁸⁷⁶

Görüldüğü gibi müfessirlerimiz, Ehl-i Kitap'ın müşrik olmadığı ve bir müslümanın, müşrikle evlenmesinin haram olduğu hususunda aynı fikirdedirler.

Konumuzla ilgili olarak cevaplanması gereken ikinci soru, Müslüman kadınların Ehl-i Kitap erkeklerle evlenip evlenemeyeceğidir. Genellikle Mümteherine suresi 60/10. ayeti delil gösterilerek, Müslüman kadınların Ehl-i Kitap erkeklerle evlenemeyeceklerine hükmedilmiştir.

Bu konudaki görüşlerini Mâide suresi 5/5. ayetinin tefsirinde beyan eden Ateş'e göre, müslüman kadınların kitap ehli erkeklerle evlenmeleri haramdır. Çünkü ayette, "*Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanların hür kadınları da size helaldir.*" ifadesiyle, Müslüman erkeklere, kâfir ve müşrikle evlenmek yasaklandığı halde, bir istisna yapılarak, Ehl-i Kitap'ın muhsan kadınlarıyla evlenebilirsiniz, deniliyor. "*Sizin kadınlarınız da onlara helaldir*" denilerek, Ehl-i Kitap erkekleri için böyle bir istisna yapılmadığına göre, Müslüman kadınların, Ehl-i Kitap olan erkeklerle evlenmeleri helal değildir. Çünkü İslam tam, tahrîfata uğrayan dinler eksiktir. Eksikten tama geçilir ama tamdan eksige geçilmez. Eşinin peygamberi ve kutsal kitabına inanan bir mü'min'in ona saygı göstermesi gereklidir ancak gayr-i müslim bir erkekten inanmadığı değerlere saygı göstermesi beklenemez.⁸⁷⁷ Ateş'e göre, Mâide suresi 5/5. ayeti, kitap ehli kadınlarla evlenmeye müsaade etmiştir ama Müslümanların, kitap ehli erkeklere kız vermeleri hususunda bir açıklama yapmamıştır. Çocuk babaya tabi olduğundan ve bu evlilikten doğacak çocuklar, küfürle bulanmış bir dine

⁸⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 7: 191; Beyyine 98/1.

⁸⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 174; 6: 252-253.

⁸⁷⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 473.

sokulmuş olacaklarından dolayı, Müslüman bir kadının, müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi mümkün değildir.⁸⁷⁸

Müslüman kadınların, Ehl-i Kitap erkeklerle evlenemeyeceğini ancak mehirlerini vermek suretiyle Müslüman erkeklerin, Ehl-i Kitap kadınlarla evlenebileceklerini söyleyen Ateş, Ehl-i Kitap'ın kadınlarıyla evlenmeye izin veren ayetlerin, Tevrat ve İncil'e tahrîf girmezden önceki kitap ehli hakkında olduğunu, bugünkü kitap ehlinin onlardan olmadığını savunan fakih ve müfessirlerin görüşlerini reddeder. Ateş'e göre, ne Hz. Peygamber ne de onun halifeleri kitap ehli arasında bir ayırım yapmış, Kur'an'ın hükmünü uygulamışlardır. Sahabiler de Yahudi bir kadınla evlenen Huzeyfe bin Yeman'ın evliliğine itiraz etmemişlerdir.⁸⁷⁹

Müfessirlerimiz Mümtehine suresi 60/10. ayetinin müşrik kadın ve erkeklerle evlenmeyi yasakladığını fakat Mâide suresi 5/5. ayetinin Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmeye izin verdiğini belirtirler. Yalnız müfessirlerimiz, ayette geçen “muhsanât” () kelimesinin hangi anlama geldiği hususunda farklı düşünürler. Ateş, kelimenin, evli, namuslu ve hür kadınlar olmak üzere üç anlama gelebileceğini, ayette hür kadınlar anlamında kullanılmış olmasının daha kuvvetli olduğunu savunmakla birlikte kelimenin iffetli ve namuslu kadınlar anlamında da kullanıldığını ifade eder. Birinci manaya göre iffetli olsun, olmasın hür olan bütün kitap ehli kadınlarla evlenmek helaldir. İkinci manaya göre hür ve cariyeye arasında bir ayırım yapmadan kitap ehli olan bütün namuslu kadınlarla evlenmek helal olmaktadır. Ancak Ateş'e göre, burada hür veya cariyeye bütün kadınlarla evlenme izni verilmiş olursa, Nisâ suresi 4/25. ayetindeki⁸⁸⁰ evlenilecek cariye'nin mü'min olması kaydı, bu ayetle kaldırılmış olur. Oysa Nisa 4/25. ayette, hür kadınlarla evlenme imkânı bulamayanların, mü'min cariyelerle evlenmesine izin verilmişti. Dolayısıyla buradan mü'min olmayan cariyeye ile evlenilemeyeceği anlaşılır. Demek ki ayetteki “muhsanât” kelimesiyle, hür olan kitap ehli kadınlarla

⁸⁷⁸ Ateş, *Tefsîr*, 1: 383.

⁸⁷⁹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 469-470.

⁸⁸⁰ “İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeğe gücü yetmeyen kimse, elleriniz altında bulunan inanmış genç kızlarınız(olan cariyeleriniz)den alsın....”.

evlenilmesine izin verilmiştir. Ateş, Allah'ın birliğine inanan kitap ehli cariyelerin de bu ayetin kapsamına girebileceğini söyler.⁸⁸¹

Mevdûdî ise, ayette, Yahudi ve Hristiyanlara işaret edilmek suretiyle, ehli kitabın “muhsana” kadınlarıyla evlenme izni verildiğini, Hz. Ömer’e (r.a) göre, “muhsanât” kelimesinin, “namuslu ve iffetli kadınlar” anlamına geldiğini söyler. Ona göre, bu iznin kapsamı konusu tartışmalıdır. Hz. Ömer (r.a) Ehl-i Kitap’ın iffetsiz kadınlarını ayetteki evlenme izninin dışında tutmuştur. İbn Abbas (r.a) bir Müslümanın ancak İslam Devleti’nin uyuğu olan Ehl-i Kitap kadınlarıyla evlenebileceğini, Darü’l Harp veya kâfirlerin yurdunda oturan Ehl-i Kitap kadınlarıyla evlenmesinin ise caiz olmadığını söylerken, Said ibn Müseyyib ve Hasan Basri (r.a) ister İslam Devleti’nin uyuğu olsun, isterse yabancı bir ülkede yaşasınlar, kitap ehli kadınlar arasında herhangi bir ayırım yapmazlar. Mevdûdî, ayette Ehl-i Kitap’ın kadınlarıyla evlenme izninden yararlanan Müslümanların, inanmayan karısının etkisine karşı inancını ve ahlakını titizlikle koruması hususuna dikkat çekmektedir. Çünkü müslümanın karısına karşı duyacağı derin sevgi, kendisini onun inançlarına ve hareketlerine yem yapabilir, bunun sonucunda da inancına aykırı ahlaki veya sosyal bir tavır içine girebilir.⁸⁸²

Görüldüğü gibi müfessirimiz Ateş, “muhsanât” kelimesinin, “hür olma” anlamını, diğer müfessirimiz Mevdûdî ise, “namuslu olma” anlamını tercih etmiştir. Bu farklılık, Ehl-i Kitap’ın kadınlarıyla evlenmenin caiz olduğunu belirten müfessirlerimizin esas görüşlerini değiştirmedeği gibi, “muhsanât” kelimesinin bu iki anlamı da ihtiva ettiği değerlendirildiğinde netice itibarıyla aynı şeyi ifade ettikleri söylenebilir.

2.1.2.3. Ehl-i Kitap’ın Yiyecekleri ve Kestiklerinin Yenilmesi

Mevdûdî ve Ateş, bu konuyu Mâide suresi 5/4-5. ayetlerinin tefsirinde ele alırlar. Öncelikle, iki ayette de helal kelimesini niteleyen ve () “Bütün temiz şeyler size helal kılındı...”⁸⁸³ şeklinde geçen “tayyib” kelimesini tefsir eden Mevdûdî; “İslam hukukunun herhangi bir ilkesine göre, pis olmayan, selim zevke aykırı düşmeyen veya evrensel düzeyde kültürlü kişiler tarafından

⁸⁸¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 471-472.

⁸⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 458.

⁸⁸³ Mâide 5/4-5.

iğrenç sayılmayan şeylerdir”⁸⁸⁴ diye tanımlar. Ancak Mevdûdî’nin, bir şeyin helal veya haramlığı noktasında “evrensel düzeyde kültürlü kişiler tarafından iğrenç sayılıp sayılmamasını” ölçü olarak kabul etmesinin, inanç ilkeleri açısından eleştiriye açık bir yaklaşım olduğu belirtilebilir. Mevdûdî’ye göre, Allah tarafından yasaklanan şeyler tıbbi açıdan değil, Mâide suresi 5/3. ayetinde de ifade edildiği gibi, temizlik (tayyib), ahlâk ya da inanç açısından zararlı olduğu için yasaklanmıştır. Zira insanların maddi konularla ilgili değer yargıları sahip oldukları bilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Manevi konularda da kendi kendine bir ölçü veya sınır koyma gücü ve Allah tarafından kendisine haram kılınan şeylerin sonuçlarını gösterebilecek bir imkânı olmayan insan için, Allah gerekli konularda yasaklarını koymuş ancak anlayamayacağı için bu yasakların hikmetini insana bildirmemiştir.⁸⁸⁵

Ateş, “Tayyip” kelimesinin, bütün temiz ve helal olan şeyleri kapsadığını, Kur’an ve sahih hadislerde yasaklanmayan her şeyin helal olduğunu söyler. Ateş’e göre, Allah faydalı olanları helal, zararlı ve aslında çirkin olan şeyleri haram kılmıştır. Allah’ın, peygamberimizi tavsif ederken, “...O (Peygamber) ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helal, çirkin şeyleri haram kılar...”⁸⁸⁶ ayeti bunun delilidir.⁸⁸⁷

Bir şeyin helal veya haramlığının ölçüsü konusunda aynı yönde düşünen müfessirlerimiz, Ehl-i Kitap’ın yiyecekleri, kestiklerinin yenilmesi konusunda da mutabıktırlar.

Mevdûdî’ye göre, geçen ayetlerde “*Bütün temiz şeyler size helal kılındı*” ifadesinin tekrarlanması, Ehl-i Kitap’ın, İslam hukuku açısından gerekli kuralları yerine getirmemeleri veya yiyecek ve içeceklerin içerisinde Allah’ın adını anmadan kestikleri bir hayvanın eti, likör, domuz eti vb. haram bir şey karıştırmaları durumunda, Müslümanların, onların yemeklerine katılamayacaklarını gösterir. Ehl-i Kitap için geçerli olan bu durum gayri müslimler için de geçerlidir. Ehl-i Kitap’ın “Bismillah” diyerek kestikleri temiz hayvanların etleri yenilebilir.⁸⁸⁸

⁸⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 456.

⁸⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 452.

⁸⁸⁶ A’râf 7/157.

⁸⁸⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 468.

⁸⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 457-458.

“...üzerine Allah’ın adını ansınlar.”⁸⁸⁹ ayetiyle, hayvanın Allah için ve Allah adına kesilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zaten hayvanı keserken Allah’ın adının anılması, o hayvanın Allah için kesildiğini göstermekte ve Müslümanları, hayvanlarını Allah’ın adını anmaksızın veya Allah’tan başka adlar anarak boğazlayan kâfirlerden ayırmaktadır.⁸⁹⁰

Ateş de, Mevdûdî ile aynı görüşte olup, Kur’an’ın yasakladığı domuz eti, akıtılmış kan, şarap gibi şeyler dışında, kitap ehlinin yiyeceklerinin Müslümanlara helâl olduğunu ancak onu yaratanın değil de bir put veya bir yaratığın adı anılarak kesilen hayvanın, manen kirlenmiş ve murdar olacağı için etinin yenmesinin haram kılındığını söylemektedir. Ona göre buradaki yasak maddi değil, manevidir.⁸⁹¹

Ateş’e göre, Allah, kitap ehli’nin yiyeceğini mutlak olarak helal kıldığı ve herhangi bir şekilde sınırlamadığı için, bir Hristiyan, kestiği hayvanın üzerine Hz. Mesih’in adını anmış olsa da yine o et yenir. Hayber Günü peygamberimizin, Yahudilerin davetini kabul edip, ashabıyla birlikte sofralarına oturması ve yiyeceklerinden yemesi, Ehl-i Kitap’ın kesip pişirdiklerinin helal olduğunu gösterir. Kitap ehli olmayanların kestikleri ise, Müslümanlara helal değildir. Fakat yiyecekler zaten mevcut olup, onlar için kesme eylemi söz konusu olmadığından, Ehl-i Kitap dışındakilerin pişirdikleri veya hazırladıkları yiyecekler helaldir.⁸⁹²

Sonuç olarak, Mevdûdî ve Ateş, Ehl-i Kitap’ın Allah’ın adını anarak kestiklerini, haram olmayan veya haram olanların içerisine karıştırılmadığı yiyecek ve içeceklerini tüketmenin, onlarla birlikte yemek yemenin herhangi bir mahzuru olmadığını savunmaktadır.

2.1.2.4. Ehl-i Kitap’la Savaş ve Cizye Alınması

Sözlükte, “kâfi gelmek, ödül veya ceza olarak karşılığını vermek, borcu ödemek” gibi anlamlara gelen⁸⁹³ “cizye” kelimesi, terim olarak; İslâm devletindeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisi, demektir.⁸⁹⁴

⁸⁸⁹ Hac 22/28.

⁸⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 360.

⁸⁹¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 458.

⁸⁹² Ateş, *Tefsîr*, 2: 470-471.

⁸⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 3: 143-144.

Müfessirlerimiz, Ehl-i Kitap'la savaş ve cizye konusunu, Tevbe suresi 9/29-35. ayetler çerçevesinde ele alırlar. Müfessirlerimize göre Ehl-i Kitap'la savaş ancak onların İslam'a ve Müslümanlara saldırımları durumunda geçerlidir. İslam'a ve Müslümanlara karşı herhangi bir saldırıda bulunmayan ve İslam devletinin himayesinde yaşamayı kabul eden Ehl-i Kitap'tan can, mal ve din güvenliklerini sağlama karşılığında cizye alınır⁸⁹⁵

Cizye ile ilgili ayetlerin nazil olduğu dönemde Hicaz bölgesinde bulunan müşrik ve Yahudi tehlikesi kontrol altına alınmış olmasına rağmen, Suriye ve Mısır bölgesinde bulunan Hristiyan tehlikesi devam etmekteydi. Bu nedenle İslam Devletinin sınırlarını güvenli hale getirilebilmesi için Allah, her fırsatta Müslümanlara saldıran bu kimselerle savaşılmasını emretti.⁸⁹⁶

“*Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Rasülünün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini (İslam'ı) din edinmeyenlerle, küçük düşürülmüşler olarak cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar savaşın.*”⁸⁹⁷ ayetini değerlendiren Mevdûdî'ye göre, Ehl-i Kitap'la savaşın nedeni, onların Allah'a ve ahiret gününe inanmamaları, bu hususta şirk içine düşmeleri ve Allah'ın şeriatını kabul edip benimsememeleridir. Ehl-i Kitap'tan cizye alınması, onları Müslüman olmaya zorlamak değil, İslam idaresinden daha güçlü ve bağımsız olmadıklarını göstermek, can, mal ve din güvenliklerini garanti altına almak, yanlış da olsa kendi inançları üzere hayatlarını özgürce sürdürmelerinin maddi bir karşılığını onlardan almak içindir. Çünkü cizye onların tebaa olarak İslam devletini ve onun idaresi altında yaşamayı kabul ettiklerinin ifadesidir⁸⁹⁸

Ateş, Mevdûdî'nin yukarıda belirttiğimiz fikirlerine katılmaktadır ancak ona göre, ayette geçen () “Ehl-i Kitap'tan bazıları” ibaresinden de anlaşılacağı gibi, Ehl-i Kitap'ın tamamıyla değil, Allah'a ve ahirete inanmayan, Allah ve elçisinin yasaklarını tanımayan, gerçek dine uymayan, kendi menfaatleri için dini tahrif eden, her fırsatta İslam'a ve Müslümanlara saldıran veya saldırmak

⁸⁹⁴ Mehmet Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1993), 8: 42.

⁸⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 220; Ateş, *Tefsîr*, 4: 60.

⁸⁹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 4: 62; Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 192-199.

⁸⁹⁷ Tevbe 9/29.

⁸⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 219-220; Ateş, *Tefsîr*, 4: 64.

için fırsat kollayan kimselerle, İslam'ın hakimiyetini kabul edip fidye verinceye kadar savaşılmaması emredilmektedir.⁸⁹⁹ Ateş'e göre Kur'an, Allah'a şirk koşmayan, kesin bir şekilde ahirete inanan, kendilerine gönderilen kitab'ın hükümlerini uygulayan Ehl-i Kitap'la savaşmayı değil, barış içinde yaşamayı emreder.⁹⁰⁰ Daha sonra Ateş, görüşünü temellendirebilmek için, ayette geçen "gerçek (hak) din" ifadesini ele alır. Burada "gerçek (hak) din" ifadesiyle, sadece Hz. Muhammed'e (s.a.v) gönderilen İslamiyet veya Ehl-i Kitap'ın kendi peygamberlerinin getirdiği dinler kastedilmiş olabilir. Fakat Ateş'e göre, kastedilen kendi lisanları üzere Yahudi ve Hristiyanlara gönderilen dinlerdir. Dolayısıyla gerçek dinin hükümlerini uygulayan, Allah'a ve ahirete inanıp, kitaplarının hükümlerine göre amel eden Ehl-i Kitap'la savaşmak uygun değildir.⁹⁰¹ Ayrıca Ateş'e göre, ayette emredilen savaş saldırı değil, savunma savaşdır.⁹⁰²

Müfessirlerimiz, cizyenin İslam devletinin otoritesini kabul eden ve ödeme gücü olan⁹⁰³ herkesten alınabileceğini, Hz. Peygamberin uygulamasının da bu yönde olduğunu naklederler.⁹⁰⁴

Cizyenin ödenme şekliyle ilgili olarak ayette geçen () ifadesi Ateş'e göre, boyun eğip, İslam'ın hâkimiyetini kabul ederek, peşin cizye vermeyi kabul edince onlarla savaşmayı bırakın demektir. Yoksa onların hor ve hakir görülmesi anlamında değildir.⁹⁰⁵ Mevdûdî'ye göre küçülüp boyun eğerek yani kendi istekleriyle Müslümanlara tebaa olmayı gerçekten kabul etmeleri anlamındadır.⁹⁰⁶ Anlaşılacağı üzere müfessirlerimiz cizye ödemeyi kabul eden insanlara insan onuruna yakışır bir tarzda muamele edilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Bu bilgiler ışığında Mevdûdî, Hz. Muhammed'i (s.a.v) ve Kur'an'ı kabul etmeyen Ehl-i Kitap'la, hâkimiyetlerini ve bağımsızlıklarını kırmak için cizye ödeyinceye kadar savaşılmaması gerektiğini, Ateş ise, bu emrin sadece İslam'a ve

⁸⁹⁹ Ateş, *Tefsîr*, 4: 57-59.

⁹⁰⁰ Ateş, *Tefsîr*, 4: 59; bk: Ankebût 29/46; Âl-i İmrân 3/64, 113-115; Bakara 2/62.

⁹⁰¹ Ateş, *Tefsîr*, 4: 59-60.

⁹⁰² Ateş, *Tefsîr*, 4: 61.

⁹⁰³ Hz. Ömer, ödeme gücü olmayanlardan cizye almamıştır. bk: Ateş, *Tefsîr*, 4: 63-66.

⁹⁰⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 220; Ateş, *Tefsîr*, 4: 68.

⁹⁰⁵ Ateş, *Tefsîr*, 4: 65.

⁹⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 220.

Müslümanlara saldıran Ehl-i Kitap'la ilgili olduğunu, kendi gerçek dinleri üzere yaşayan ve Müslümanlara saldırmayan Ehl-i Kitap'la iyi ilişkiler kurulması gerektiğini savunmaktadır.

2.1.3. Diğer Konular

2.1.3.1. Tevrat'ın Tahrîfi

İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine hidayet rehberi olarak gönderdiği kitaplarında bildirilen emirlere karşı, düşüncelerine uymadığında hiç tereddütsüz reddetmek, yanlış olduğunu bile bile yapmaları gereken emirlerin tersini yapmak veya bu emirleri kendi istek ve arzularına uydurabilmek için değiştirmek suretiyle inkârcı bir tutum sergilemişlerdir.⁹⁰⁷ Zina edenin recmedilmesi hükmünü, yüzünü karalamak şeklinde değiştirmeleri bu tavrın basit bir örneğidir.⁹⁰⁸

Kur'an, onların bu fiillerini esasen tahrîf⁹⁰⁹ ve ona yakın anlamlara sahip olan Tebdîl,⁹¹⁰ Tağyîr,⁹¹¹ Kitmân,⁹¹² Nisyân⁹¹³ ve leyy⁹¹⁴ kelimeleriyle ifade etmektedir. Müfessirler arasında Tevrat ve İncil'in tahrîf edildiğine dair bir ihtilaf söz konusu değildir. İhtilaf edilen husus, tahrîfin mahiyetinin ne olduğudur.

2.1.3.1.1. Tahrîf

Arapça, uç, kenar, sınır, yön, dönmek, bozmak, taraf gibi anlamları olan (تَهْرِيفٌ) kökünden gelen (تَهْرَأَ) kelimesi, tef'il babından mastar olup, sözlükte; sözü başka bir tarafa çekmek, anlamı benzer anlamlarla değiştirmek, bozmak gibi manalara gelir.⁹¹⁵ İslâm literatüründe ise, Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitaplarının ayetlerini değiştirmeleri, batıl tefsir ve te'villerle asıl anlamlarını

⁹⁰⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 80.

⁹⁰⁸ Tabbara, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, 318-319.

⁹⁰⁹ Bakara 2/75; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41.

⁹¹⁰ Bakara 2/59; A'râf 7/162.

⁹¹¹ Ra'd 13/11; Enfâl 8/53.

⁹¹² Bakara 2/42, 146, 159, 174; Âl-i İmrân 3/71; Âl-i İmrân 3/71 ve Bakara 2/42. ayetlerde "kitmân" kelimesiyle birlikte, karıştırmak, örtmek, kaplamak gibi anlamlara gelen "lebs" kelimesi de kullanılmıştır.

⁹¹³ Mâide 5/13-14; A'râf 7/53.

⁹¹⁴ Nisâ 4/46; Âl-i İmrân 3/78.

⁹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 4: 88-90; Ateş, *Tefsîr*, 2: 295.

bozacak şekilde, yanlış yorumlamalarını ifade eder. “Tahrîf” kelimesi, Kur’an’da fiil olarak dört ayette,⁹¹⁶ isim olarak ise iki ayette geçmektedir.⁹¹⁷

İslam âlimleri, ilâhi kitapların tahrîfi konusunda; ilâhi kitapların hem lafız hem de manalarının,⁹¹⁸ lafızlarının değil sadece tefsirlerinin,⁹¹⁹ lafızlarının çok az bir kısmıyla birlikte genellikle tefsirlerinin tahrîf edildiği şeklinde üç farklı görüş beyan etmişlerdir.⁹²⁰

Müfessirlerimiz Tevrat’ın tahrîfiyle ilgili görüşlerini Nisâ suresi 4/44. ve 46. ayetlerinin tefsirlerinde açıklamışlardır. Mevdûdî “tahrîf” kelimesini, kutsal kitaplarda yer alan kelimelerin yerlerinin, anlamlarının ve gerektiğinde asıl metnin değiştirilmesi,⁹²¹ Ateş ise, kelimeleri yerlerinden kaydırarak veya söyleyiş tarzını, vurgularını bozarak, başka bir anlam verecek biçime sokmak⁹²² şeklinde anlamıştır.

Mevdûdî’ye göre, Yahudi ve Hristiyanlar, Allah’ın ayetleri hakkındaki bilgilerini, yaptıkları tefsirleri ve din âlimlerinin çeşitli konularda ortaya attığı görüşleri kutsal kitaplarına ilave etmek suretiyle, kendi sözleriyle Allah’ın sözlerini birbirine karıştırdılar. Bu durum zamanla onları kitaplarda kendi sözlerine daha fazla yer vererek asıl ayetleri yok saymaya sevketti. Elleri bulunan sened ve vesikaların kaybolması⁹²³ da buna eklenince artık neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ayırt edemez hale geldiler ve bu gidişatın sonunda âlimleri ve rahiplerinin çeşitli konularda ortaya koyduğu görüşler sebebiyle de Ehl-i Kitap olma vasıflarını kaybettiler.⁹²⁴ Netice itibarıyla Ehl-i Kitap’ın kutsal kitaplarda yaptığı tahrîf, sadece değiştirmek, bozmak, yanlış yorumlamak ve kitabı kendi anlamak istedikleri şekilde okumakla kalmayıp, kitab’ın metninin de bilerek değiştirilmesi boyutuna ulaştı.⁹²⁵

⁹¹⁶ Bakara 2/75 (﴿ ۙ ﴾); Nisâ 4/46 (﴿ ۙ ﴾); Mâide 5/13, 41 (« ﴿ ۙ ﴾), (﴿ ۙ ﴾).

⁹¹⁷ Enfâl 8/16 (﴿ ۙ ﴾); Hac 22/11 (﴿ ۙ ﴾).

⁹¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 230; Râzî, *Mefâtihu ’l-ğayb*, 3: 560-561; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 516-517.

⁹¹⁹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 296; Taberî, *Câmiu ’l-beyân*, 4: 165.

⁹²⁰ Necmettin Gökkır, “Kur’an-ı Kerim Açısından İlâhi Kitapların Tahrîfi Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000): 221-256.

⁹²¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 365.

⁹²² Ateş, *Tefsîr*, 2: 295.

⁹²³ Ayrıntılı bilgi için bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 236-237.

⁹²⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 230-231; 6: 272-273.

⁹²⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 88.

Ateş'e göre Yahudilerin bir kısmı, okuma yazma bilmeyen, kulaktan dolma bilgilere sahip, kitabı okuyup anlayamamış ve bu nedenle onda olmayan birçok şeyin onda olduğunu iddia eden insanlardı. Din adamları başta olmak üzere bazıları da gerek kendileri gerekse hâkim tabakanın birtakım dünyevi menfaatler elde edebilmesi amacıyla Tevrat'ın ayetlerini kendi arzularına göre yorumlayarak değişik tefsirler, şerhler ve ahkâm kitapları yazıyorlardı. İçlerinde yanlışlıklar olsa da bunların Allah'ın hükümleri olduğunu söylüyorlar, böylece kitaplarını kendi elleriyle tahrîf ediyorlardı.⁹²⁶

Yahudilerden bazıları da Hz. Peygamber ve Müslümanlarla konuşurken kullandıkları kelimeleri, kötü anlama gelebilecek bir biçimde söylüyor ve iltifat ediyormuş gibi görünüp, gerçekte hakaret ediyorlardı.⁹²⁷ Ancak Ateş, kendilerine bildirilen emirleri okuyup, bunların gerçek amacını anladıktan sonra, değişik amaçlarla ve kasıtlı olarak farklı anlamlarda yorumlayan Yahudilerin yaptığı bu tahrîfin, kendi kitaplarıyla bir ilgisi olmadığını savunur.⁹²⁸

Anlaşıldığı üzere Mevdûdî, Yahudilerin kutsal kitaplarını tahrîflerinde, ayetlere yaptıkları tefsir ve te'villerin çok önemli bir rol oynadığı konusunda, Ateş'le hemfikirdir. Ancak Ateş, tahrîfin kutsal kitap'ın metninde değil, yorumlarında yapıldığını düşünürken, Mevdûdî ise, tahrîfin hem metin hem de yorumda yapıldığını savunmaktadır.

Ateş, Kur'an'ın kendinden önceki kitapları tasdik etmesi,⁹²⁹ Yahudilerden de Tevrat'ın emirlerini uygulamalarını istemesi⁹³⁰ ve Hz. Peygamber'e, kendisine gelen vahiyde bir kuşkusu varsa, bu sözlerin daha önceki kitaplara uyup uymadığını kitap ehline sormasını⁹³¹ emretmesi, tahrîfatın, Hz. Peygamber döneminden sonra meydana geldiğinin, “Allah'ın hükmünü içeren Tevrat yanlarındadır.”⁹³² ayetinin de bu dönemde Tevrat'ın aslının korunduğunun ispatı olduğunu söyler.⁹³³

⁹²⁶ Ateş, *Tefsîr*, 1: 185-187; 2: 298.

⁹²⁷ Ateş, *Tefsîr*, 2: 295-296; “ ” kelimesini “ ” şeklinde, “ ” kelimesini “ ” şeklinde söylemek gibi.

⁹²⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 295-296.

⁹²⁹ Bakara 2/41, 91; Âl-i İmrân 3/3; Yûsuf 12/111; Fâtır 35/31.

⁹³⁰ Mâide 5/43.

⁹³¹ Yûnus 10/94; Ateş, *Tefsîr*, 4: 251.

⁹³² Mâide 5/43.

⁹³³ bk: Ateş, *Tefsîr*, 4: 310-311.

Mevdûdî ise, bu ayetin Tevrat'ta tahrîfat olmadığına değil, aksine, Yahudilerin, heva ve heveslerine uymadığı için kendi kitaplarına inanmadıklarının delili olduğunu belirtir.⁹³⁴

Mevdûdî bazı Yahudilerin, kin ve hınçları yüzünden, kelimeleri yanlış bir şekilde telaffuz ederek haktan uzaklaştıkları gibi başkalarını da kendi taraflarına çekmeye gayret ettiklerini,⁹³⁵ Kur'an'ın, bu kimselerin başında gelen Ehl-i Kitap âlimleri için, “*kendilerine kitaptan bir nasip verilenler*”⁹³⁶ ifadesini kullandığını söyler. Mevdûdî'ye göre bunun sebebi, kendilerine verilen kitabın bir kısmını kaybetmeleri, ellerinde kalan ayetleri de gerçek anlamlarına aykırı bir şekilde batıl ve gereksiz ayrıntılara girerek şerh etmeleridir. Hz. Peygamberin yanına, onun aleyhine kullanabilecekleri bir şey bulmak veya öğrendiklerini Hz. Peygamberle görüşemeyenlere yanlış bir şekilde aktararak gerçeğe ulaşmalarına engel olmak için katılan bu âlimler,⁹³⁷ duydukları kelimeleri yanlış bir şekilde telaffuz ederek, iki yüzlülüklerini, düşmanlıklarını ortaya koydukları gibi, başkalarının da kelimeleri yanlış anlamasına vesile oluyorlardı. Bununla yetinmeyen Yahudi âlimleri, kendi kitaplarını da değiştirerek, kitabın orjinal metnine kendi yorumlarını, batıl inançlarını, felsefe ve kanunları da ekliyor, daha sonra da bunları “Allah'ın ayetleri” diye insanlara sunuyorlardı. İnsanlardan bir kısmı bu sözlerin gerçekten Allah'ın kelamı olduğuna inanıyor, bir kısmı da mürted veya kâfir ilan edilmemek için inanmak zorunda kalıyordu.⁹³⁸ Mevdûdî'ye göre, şahsi çıkarları doğrultusunda hareket eden bu âlimler, hem yanlış yorumlar yaparak kitaplarında yer alan kelimelerin anlamlarını değiştirdikleri hem de bozgunculuk çıkarmak için Hz. Peygamber ve ashabının toplantılarına katılıp, onlar hakkında yanlış haberler yaydıkları için suçluydular.⁹³⁹

Ateş'e göre, “*kendilerine kitaptan bir nasip verilenler*” ifadesinden, Kitab-ı Mukaddes'ten bazı eksik ve yanlış bilgiler öğrenerek bununla kibirlenen Hristiyan Araplar kastedilmiş olabileceği gibi,⁹⁴⁰ âlimleri başta olmak üzere

⁹³⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 484.

⁹³⁵ Nisâ 4/46.

⁹³⁶ Âl-i İmrân 3/23; Nisâ 4/44.

⁹³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 483.

⁹³⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 89.

⁹³⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 365.

⁹⁴⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 29; Âl-i İmrân 3/2.

Yahudilerin ⁹⁴¹ kendilerine gönderilmiş olan hükümlerin tamamını değil, bir kısmını veya sadece işlerine gelenleri uyguladıkları da anlaşılabilir.⁹⁴²

Müfessirlerimiz, âlimleri başta olmak üzere Yahudilerin kitaplarını tahrîf ettikleri konusunda mutabıktırlar. Ancak Mevdûdî, Allah'ın sözünü tahrîf edenlerin Yahudi âlimleri ve ruhbanlarının olduğunu, onların gerek Tevrat gerekse diğer kutsal kitapları, sadece yanlış yorumlama ve kelimeleri değişik anlamlara gelebilecek şekilde telaffuz etmekle kalmayıp, bizzat kelimelerin asıllarını kasıtlı olarak değiştirdiklerini,⁹⁴³ Ateş ise, burada tahrîfi önce Yahudilerin Müslümanlara hakaret etmek için sözleri değiştirmesi, sonra da bizzat Tevrat'ın sözlerini değil, onu çıkarları için yanlış yorumlayarak anlamını tahrîf etmeleri şeklinde değerlendirmekte, ayrıca âlimler ve ruhbanlar zümresine, okuma yazma bilmeyen, Kitap'ı okuyup anlayamamış, kulaktan dolma bilgilere sahip olan Yahudileri de dahil etmekte ve yapılan bu tahrîfin Yahudilerin kendi kitaplarıyla bir ilgisi olmadığını savunmaktadır.⁹⁴⁴

Ateş'in tahrîf konusundaki görüşü netmiş gibi görünse de, aşağıda örnek olarak sunacağımız ayetlerde, tahrîfin yapılma nedenleri, yapılış şekli, yapıldığı alanlar vb. konularda zaman zaman bazı ikilemler içinde olduğu görülebilir. Ateş, Hz. Musa'nın İsrailoğullarına Allah'ın kendilerinden bir inek kesmeleri emrini iletince, onların bu ineği kesmemek için ineğin niteliklerini sorup durarak işi sürüncemede bırakmaları ve kesmek istememeleri, neredeyse de kesmeyeceklerine dair kıssanın anlatıldığı Bakara suresi 2/67-71. ayetlerin⁹⁴⁵ tefsirinde farklı bir yaklaşım ortaya koyar. Bu kıssanın Peygamberimiz zamanındaki Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ta, Kur'an'ın anlattığı biçimde

⁹⁴¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 298.

⁹⁴² Ateş, *Tefsîr*, 2: 294-295.

⁹⁴³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 88; Bakara 2/75.

⁹⁴⁴ Ateş, *Tefsîr*, 2: 295-296.

⁹⁴⁵ "Musa, kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor." demişti. "Bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!" dedi. "Bizim için Rabbine dua et, onun ne olduğunu bize açıklasın." dediler. Dedi ki: "O diyor ki: O (inek) ne yaşlı, ne körpe, ikisinin ortasında (bir inek)tir! Haydi, size emredileni yapın." Dediler ki: "Bizim için Rabbine dua et, renginin nasıl olduğunu açıklasın." Dedi: "O diyor ki: "Rengi parlak, sarı bir inehtir, bakanlara sevinç verir." Bizim için Rabbine dua et, onun nasıl bir şey olduğunu bize açıklasın. Zira o inek bize (başka ineklere) benzer geldi. Ama Allah dilerse mutlaka (emredileni yapmağa) yol buluruz. dediler. Dedi: "O şöyle diyor: O, henüz boyundurluk altına alınmamış bir inehtir. Yeri sürmez, ekin sulamaz. Salma, (çifte koşulmamış) hiç alacası yok." "İşte şimdi gerçeği getirdin" deyip ineği boğazladılar; az daha yapmayacaklardı."

yer aldığını belirtir. Kur'an'ın, anlattığı konulara itirazı olanlara, “*Doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyun*”⁹⁴⁶ demesinin ve onların da kendi kitaplarında böyle bir şeyin olmadığını söyleyememelerinin, bu anlatılanların Tevrat'ta yer aldığının açık bir ispatı olduğunu fakat zamanla kaybolduklarını söyler.⁹⁴⁷

Ateş burada, Tevrat'ın tahrîf edilmediğini savunmaya çalışsa da, başka bir değerlendirmesinde, Tevrat'a tahrîfat girdiğinde şüphe olmadığını, zira Hz. Musa'dan asırlar sonra derlenen bir Kitap'ın aynı kalmasının beklenemeyeceğini ve Babil esaretinden sonra derlenen Kitap'ın içerisine Yahudi peygamberlerinin, din adamlarının söz ve yazılarının girdiğini ifade eder.⁹⁴⁸ Ancak Tevrat'ın bozulmuş olduğunu kabul ettiği bu ifadelerinin devamında, kendisiyle çelişen açıklamalar da yapar. Öyle ki bu sefer de, Tevrat'ın bozulmadığını ispatlamak için, Tevrat'ın derlenmiş bir kitap olmakla birlikte, yine de esas itibarıyla ilhama dayalı ilâhi bir kitap olduğunu, bundan dolayı Kur'an'ın Yahudilere, “ehlu'l kitap” dediğini ve Tevrat'ı doğrulayıcı olarak geldiğini söyler. Ateş'e göre, Kur'an'ın “kelimeleri yerlerinden tahrîf ettikleri” ifadesi ile kasdı, kendi kitaplarını tahrîf ettiklerini söylemek değildir. Eğer Tevrat bozulmuş, tahrîf edilmiş bir kitap olsaydı, Kur'an'ın onu doğrulayıcı olması bir çelişki olurdu. Kur'an'da da asla çelişki yoktur.⁹⁴⁹

İçerisinde yanlış olmayan ve Tevrat'ın da aslını tasdik eden Kur'an, bugün elimizdeki Tevrat'ın yanlışlarını düzeltmede bir mihenk taşı durumundadır. Ehl-i Kitap'ın Kur'an'a inanmaları gerektiğini söyleyen Ateş, tefsirinde, Tevrat'ı Kur'an'a arz ederek gerçeklerin ortaya çıkartılmasına pek yanaşmamaktadır. Kur'an'ın doğru olduğuna inandıktan sonra bu işlemin yapılmaması bariz bir eksiklik olarak görülebilir. Tevrat'ta yer alan bilgileri sürekli olarak Kur'an'a arz eden Mevdûdî'nin bu konudaki tavrının Ateş'e göre daha tutarlı olduğu söylenebilir.

Ateş, Kur'an indikten sonra müstensihlerin Tevrat'ta kasıtlı veya kasıtsız değişiklikler yaptıklarını, İsrail peygamberleri hakkındaki kıssaların bazı bölümlerinin bugünkü Tevrat'ta bulunmamasının bundan kaynaklandığını

⁹⁴⁶ Âl-i İmrân 3/93.

⁹⁴⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 182, 436.

⁹⁴⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 9, 297.

⁹⁴⁹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 297-298.

savunur.⁹⁵⁰ Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair Tevrat ve İncil'deki delillerinin tahrîf edildiği görüşünü ise kabul etmez. Bu delillerden sadece Hz. Peygamberi daha açık bir şekilde niteleyen bazı kısımların kaybolmuş olabileceğini söyler.⁹⁵¹

Görüldüğü üzere Ateş'in, Hz. Peygamber döneminde Tevrat'ın kelimeleri üzerinde bazı yorum ve telaffuz değişiklikleri olsa da, metninde bir değişiklik olmadığını savunduğu ancak yaptığı tefsirler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, tahrîfin sadece şerhlerle sınırlı kalmayıp, Hz. Peygamberden sonra değişik saiklerle metinlerde de bazı değişiklikler yapıldığını kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁵² Bu durum Ateş'in Tevrat'ın tahrîfi konusundaki görüşünün net olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda, müfessirlerimizden Mevdûdî'nin, Ehl-i Kitap'ın kitaplarında yaptığı tahrîfâtın hem lafız hem de mana yönünden olduğu, Ateş'in ise, tahrîfâtın sadece Kitab'ın ayetlerine yapılan şerhler ve kelimelerin değişik maksatlarla farklı şekillerde telaffuz edilerek yorumun değiştirilmesi şeklinde gerçekleştiği, Kur'an'ın indiği dönemde Tevrat'ın metninde bir değişikliğin olmadığı tezini savunduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3.1.2. Tebdîl

Kur'an'ın, Yahudilerin Tevrat'ı tahrîfleriyle ilgili olarak kullandığı kelimelerden birisi de "Tebdîl"dir. "Tebdîl", "beddele" () fiilinden mastar olup, sözlükte; değiştirmek, bedel, tahrîf, gizlemek gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁵³ "Tebdîl" kelimesi, Kur'an'da değişik kalıplarda kırk dört defa geçmekte ancak iki ayette tahrîf'le ilgili bir anlam ifade etmektedir.⁹⁵⁴

Allah, İsrailoğullarına, fethettikleri Beyt-i Mukaddes'in kapısından secde ederek, alçakgönüllü bir şekilde "hitta" "bizi affet, bizi bağışla" diyerek

⁹⁵⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 496; Ateş bunu; "ikinci Tarihler Kitabının onbirinci babında: " Ve Rehoboam'ın yaptığı ilk ve son işleri de Peygamber Şemaya'nın ve Gören İddo'nun sözlerinde yazılı değil midir?" diyor. Halbuki bugün Tevrat'ta Peygamber Şemaya ve Gören İddo adlı bir kitap yoktur." örneğiyle de delillendirerek, Tevrat'taki tahrîfin Sâdece şerhlerle sınırlı kalmayıp aslına da sirayet ettiğini söylemektedir.

⁹⁵¹ Ateş, *Tefsîr*, 3: 398.

⁹⁵² bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 495-496; 11: 37.

⁹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 1: 38-39.

⁹⁵⁴ Bakara 2/59; A'râf 7/162; bk: Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrîfi", 40.

girmelerini emrettiği halde, bu ilâhi emri başka bir anlama gelen “hinta” “buğday” kelimesiyle değiştirip, af yerine menfaat isteyerek ve kışları üzere emekleyerek şehre girdiler.⁹⁵⁵

Mevdûdî bu durumun, Yahudilerin kitaplarına iman konusundaki samimi yetsizliğini ispatladığını, hevalarına uymadığında kitabın hükümlerini değiştirme veya reddetmede bir beis görmediklerini vurgular.⁹⁵⁶ Zira “Recm” konusunda takındıkları tavır, bunun en güzel örneğidir. Yahudiler, zina edenin cezasının recm olduğunu bildikleri halde, zina edenler, saygıdeğer ailelere mensup olunca, kitabın hükmünü uygulamayarak, davayı, başka bir hüküm verir umuduyla, sahte peygamber olarak kabul ettikleri Hz. Peygambere getirdiler. Ancak Hz. Peygamber de aynı hükmü verince, kitaplarında yer alan recm hükmünü, “suçluları kamçılıyıp, yüzlerini siyaha boyayarak eşek sırtında sokaklarda gezdirmek” şeklinde değiştirdiler.⁹⁵⁷ Yaptıkları bu yanlış nedeniyle de Allah, Yahudileri cezalandırdı ve çeşitli sıkıntılara duçar kıldı.⁹⁵⁸

Ateş de, bu konuda Mevdûdî’nin yorumunu destekleyen ifadelerle yer vererek, İsrailoğullarının kitaplarında yaptıkları değişikliğin sadece bir kelimenin yerine başka bir kelime koymaları olmadığını, esas değişikliğin kendilerine yapmaları emredilen şeyin tersini yapmaları olduğunu ifade eder.⁹⁵⁹

Müfessirlerimizin görüşleri değerlendirildiğinde, “Tebdîl” kelimesinin, daha çok “kitapların hükümlerini değiştirme” anlamı üzerinde yoğunlaştıkları söylenebilir.

2.1.3.1.3. Tağyîr

Kur’an’da iki defa geçen⁹⁶⁰ ve “Ğayyera” () fiilinden mastar olan “Tağyîr” kelimesi sözlükte; değiştirmek, bir şeyi olduğundan başka bir hale

⁹⁵⁵ Ateş, *Tefsîr*, 1: 171; 3: 404.

⁹⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 80.

⁹⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 484.

⁹⁵⁸ A`râf 7/162; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 79; Ateş, *Tefsîr*, 3: 404.

⁹⁵⁹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 171.

⁹⁶⁰ Enfâl 8/53; Ra`d 13/11.

sokmak anlamlarına gelmektedir.⁹⁶¹ Müfessirlerin birçoğu tahrîf kelimesine, Tağyîr anlamı vererek yorumlamışlardır.⁹⁶²

Ateş, “Tağyîr” kelimesinin geçtiği Enfâl suresi 8/53. ayetinin tefsirinde “değiştirmek” anlamını esas alarak, bir toplumun olumlu veya olumsuz anlamda kendisini değiştirmedikçe Allah’ın onlara karşı olan lütfu ve cezasının değişmeyeceğini söyler.⁹⁶³ Mevdûdî de, kelimeyi, değiştirme anlamından hareketle, toplumun kendisine verilene layık hale gelmesi,⁹⁶⁴ bunu yapmayanların ise Allah’ın azabından kurtulamayacakları⁹⁶⁵ şeklinde yorumlar.

Müfessirlerimizin yorumlarından, “Tağyîr” kelimesinin, “bir halden başka bir hale geçmek” anlamını esas aldıkları anlaşılmaktadır.

2.1.3.1.4. Kitmân

Kur’an’da beş ayette⁹⁶⁶ geçen “Kitmân” kelimesi, “keteme” () fiilinden mastar olup, saklamak, örtmek ve gizlemek anlamlarına gelmektedir.⁹⁶⁷

Dinin hükümleri, Hz. Peygamberin sıfatları gibi bilinmesi gereken şeyleri saklamak, kitaplarını değiştirip, farklı şekillerde te’vil etmek,⁹⁶⁸ ayrıca Allah’ın gönderdiği kitap ve peygambere inanmayarak, küfürleri üzere kalmak suretiyle hakkı gizledikleri için⁹⁶⁹ Allah Yahudileri bu şekilde vasıflandırmıştır. Yahudilerin liderleri, kendi menfaatlerinin engelleneceği düşüncesiyle, Hz. Peygamber hakkındaki bilgileri gizlemişlerdir.⁹⁷⁰ Öyle ki Yahudiler Allah’ın, peygamberlerini Kâbe’ye yönelttiğini insanlara göstermemek için, bazıları doğruya, bazıları da batıya doğru dönmek suretiyle hakikatleri eylemleriyle de gizlemişlerdir.⁹⁷¹

⁹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 11: 107.

⁹⁶² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1: 521-522; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 3: 561.

⁹⁶³ Ateş, *Tefsîr*, 3: 524; 4: 461; Ra’d 13/11.

⁹⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 176, 177.

⁹⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 513; Ra’d 13/11.

⁹⁶⁶ Bakara 2/42, 146, 159, 174; Âl-i İmrân 3/71.

⁹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 13: 23; Bakara 2/42 ve Âl-i İmrân 3/71. ayetlerde “Kitmân” kelimesiyle birlikte, karıştırmak, örtmek, kaplamak gibi anlamlara gelen “ ” kelimesi de kullanılmıştır. Mâide 5/15. ayetinde ise gizlemek anlamında “ ” kelimesi kullanılmıştır.

⁹⁶⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 131, 138; Ateş, *Tefsîr*, 1: 271-272, 287; 2: 61.

⁹⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1. 72; Ateş, *Tefsîr*, 1: 151.

⁹⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 127; Ateş, *Tefsîr*, 1: 286; 2: 495.

⁹⁷¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 37-38.

Yahudi âlimleri ve rahipleri kendi elleriyle yazdıklarını Allah'ın kelamıymış gibi göstermekle yetinmiyor, birbirlerini, Tevrat'ın, Musa'dan sonra bir peygamber geleceği ve bugün içinde buldukları durumun yanlış olduğunu bildiren bölümlerinin müslümanlardan gizlenmesi hususunda da uyarıyorlardı.⁹⁷² Nitekim kitaplarında vasıfları bildirilen ve iştiyakla bekledikleri bu peygamberin kendi içlerinden çıkmaması üzerine, ona inanmadıkları gibi, düşmanca bir tavır içerisine girdiler.⁹⁷³ O dönemde müşrik Arapların çoğu okuma yazma bilmeyen insanlar oldukları için, eğitilmiş bir toplum olan Yahudiler ve onların bilginlerine karşı korkuyla karışık bir saygı besliyorlardı. Bu sebeple Araplar, Hz. Peygamberin gerçekten Allah'ın rasulü olup olmadığını veya onun doğru söyleyip söylemediğini Yahudi bilginlerine sordular. Hz. Peygamberin risaletini açıkça reddedemeyen Yahudi bilginleri de Arapların ona inanmaması için onların zihinlerinde şüphe uyandıracak her türlü söz ve eylemi kullanarak Hakk'ı gizleme gayreti içine girdiler.⁹⁷⁴ Hz. Peygamberin Yahudi asıllı eşi Hz. Safiye'nin babasının, hicretten sonra, Medine'de, Hz. Peygamberi gördüğünü ve onun kendi kitaplarında bildirilen peygamber olduğunu kesin olarak anladığı halde, bundan sonraki tavrının ne olacağını soran kardeşine: “Yaşadığım sürece O'na karşı çıkacağım ve başarıya ulaşmasına asla izin vermeyeceğim” sözü, bu tavrın açık bir delilidir.⁹⁷⁵

Dini kendilerine has kılan âlimler ve rahipler, kitaplarında yer alan hakikatleri, Allah'ın emirlerinden haberi olmayan ve bir kısmı ümmi olan Yahudilerden de gizledikçe, bu insanlar, cehaletleri sebebiyle birçok yanlış yapmaya başladılar. Yaptıkları yanlışlar konusunda onları uyarması gereken âlimleri ve rahipleri ise kendi konularını sağlamlaştırma adına, dinin hakikatlerini gizleyerek onların her yaptıklarını meşrulaştırma yoluna gittiler.⁹⁷⁶

*“Kitap'tan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklıyor”*⁹⁷⁷ ayetinin tefsirinde Mevdûdî ile aynı minvalde açıklamalarda bulunan Ateş, Hz. Peygamber devrinde Kur'an'ın hak olduğunu gören bazı Ehl-i Kitap'ın Müslüman

⁹⁷² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 88.

⁹⁷³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 95.

⁹⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 72; Ateş, *Tefsîr*, 1: 151.

⁹⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 95.

⁹⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 131; Bakara 2/159.

⁹⁷⁷ Mâide 5/15.

olduğunu ancak büyük çoğunluğun haset, kibir veya ırkçılık yüzünden bu daveti kabul etmediklerini, din adamlarının da aleyhlerine delil olmaması için, Tevrat'ın Hz. Muhammed'in (s.a.v) vasıflarını anlatan ayetlerini gizlediklerini ve halka söylemediklerini belirtir. Bu nedenle İsrailoğullarının hayatı hakkında Kur'an'da anlatılan birçok şey Hz. Peygamber döneminde varken bugünkü Tevrat'ta yoktur, çünkü saklanan bu kısımlar daha sonra kaybolmuştur.⁹⁷⁸

Netice itibarıyla müfessirlerimiz, Ehl-i Kitap'ın kitaplarında yer alan hakikatları, gerek sözleri, gerekse fiili eylemleriyle gizleyerek tahrif ettiklerini savunmaktadırlar.

2.1.3.1.5. Nisyân

“Nisyân” kelimesi, “nesie” () fiilinin mastarı olup, unutmak, terk etmek, ihmal etmek gibi anlamları vardır.⁹⁷⁹ Kur'an'da kırk beş defa geçmektedir.⁹⁸⁰

Ateş, yaptıkları yanlışlar nedeniyle Allah'ın gazabına uğrayan Yahudilerin kalplerinin katılaştığını, bu nedenle ilâhi kelimelerle kendilerine hatırlatılan hazzı ve eylemleri unuttuklarını, aynı şekilde Hristiyanların da, Yahudiler gibi, ilâhi emirleri kendi hevalarına göre yorumlamaya başlayınca aralarına ayrılık tefrika girdiğini, bunun neticesinde de yaratılış gayelerini unutarak, dünya hayatına daldıklarını ancak peygamberlerin bildirdiği ve unuttukları o gerçeğe karşılığınca hatalarını anlayacaklarını ifade eder.⁹⁸¹

Mevdûdî ise Ehl-i Kitap'la sınırlandırmadığı bu insanların durumunu, ne doktorun tavsiyelerine uyan, ne de daha önce aynı dertten muzdarip olanların durumundan ibret alan, bunlardan hiç haberi yokmuş gibi davranan kimseye benzetir. Bu insanların yaptıklarının ne kadar yanlış olduğunu ölüm döşeginde anlayacaklarına ancak bunun kendilerine bir fayda sağlamayacağına vurgu yapar.⁹⁸²

⁹⁷⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 495-496; 11: 37.

⁹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-arab*, 14: 250.

⁹⁸⁰ Abdûlbâkî, *Mu'cem*, 700.

⁹⁸¹ Ateş, *Tefsîr*, 2: 491-492; 3: 344-345.

⁹⁸² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 41.

Anlaşılacağı üzere müfessirlerimiz, çeşitli saiklerle yaptıkları hataların kendilerini haktan uzaklaştırması nedeniyle kendilerine bildirilen ilâhi gerçekleri unutanların, bir gün muhakkak unuttuklarıyla yüzleşeceklerini söylemektedirler.

2.1.3.1.6. Leyy

“Leyy”, kelimesi “levâ” () filinden mastardır. Sözlükte; Sözüň anlaşılması için dili eğip bükme anlamına gelir.⁹⁸³ Bir sözün başka anlama gelecek şekilde telaffuz edilmesi veya anlamını değiştirmek için ona benzer bir sözün söylenerek tahrîf edilmesidir.⁹⁸⁴ Kur’an’da iki yerde geçmektedir.⁹⁸⁵

Mevdûdî ve Ateş, Yahudilerin Kitap’ı okurlarken dillerini eğip bükerek kelimelerin asıl anlamları dışında anlaşılmasını sağladıklarını, bu eylemleriyle yapmaya çalıştıkları asıl şeyin de, çıkarları doğrultusunda yazıp, kitaptan olduğunu söyledikleri inanç ve teorilere uygun olmayan ifadelerin anlamlarını değiştirerek, insanları saptırmak ve kendi uydurduklarına yöneltmek olduğunu belirtirler.⁹⁸⁶

Yahudiler, Hz. Peygamber’le karşılaştıklarında saygı gösteriyormuş gibi davranıyor fakat kelimeleri onu incitecek ve hakaret anlamına gelecek şekilde telaffuz ediyorlardı. O’nun dikkatini çekmek için başka dillerde, “Dinle, işitmez olasıca”, “kibirli ve cahil insan” ve “bizi dinlersen biz de seni dinleriz” gibi anlamlara gelen “ ” kelimesini kullanıyorlar veya bu kelimeyi “Bizim çobanımız” anlamına gelecek şekilde “ ” şeklinde söylüyorlardı.⁹⁸⁷ Peygamberimize selam verdiklerinde “ ” yerine, “ölüm sana” anlamına gelen “ ” diyorlardı.⁹⁸⁸ Kendilerine Allah’ın ayetleri okunduğunda “ ” kelimesini “ ” gibi anlaşılacak bir şekilde telaffuz ediyorlardı.⁹⁸⁹ “De ki, ben de sizin gibi bir beşerim.” “ - ”⁹⁹⁰ ayetini, “ ” “De ki gerçekte ben sizin gibi bir beşer değilim” anlamına gelecek şekilde

⁹⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 13: 260-261; Ateş, *Tefsîr*, 2: 69.

⁹⁸⁴ Ateş, *Tefsîr*, 2: 69.

⁹⁸⁵ Âl-i İmrân 3/78; Nisâ 4/46.

⁹⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 273; Ateş, *Tefsîr*, 2: 69-70.

⁹⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 102.

⁹⁸⁸ Ateş, *Tefsîr*, 2: 69.

⁹⁸⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 365; Ateş, *Tefsîr*, 2: 295.

⁹⁹⁰ Kehf 18/110.

okuyorlardı.⁹⁹¹ Böylece kasıtlı olarak Kitap'ın sözlerini yanlış bir şekilde telaffuz ediyor, bazı sözleri kitaplarının şerhlerine ilave ederken, bazı kelimeleri de çıkarmak suretiyle tahrîfte bulunuyorlardı.⁹⁹²

Buraya kadar verilen bilgiler doğrultusunda Yahudilerin, kitaplarını, kelimeleri başka anlamlara gelecek şekilde telaffuz etmek, yorumlamak, kelimelerin yerlerini, hükümlerini veya asıllarını değiştirmek ve gizlemek suretiyle tahrîf ettikleri söylenebilir.

Sonuç olarak, kullanılan kelimeler farklı olsa da hepsinin temel anlamı “sözü tahrîf etmek”tir. Bu ifadelerde asıl vurgulanmak istenen de, Yahudilerin kendilerine bildirilen ayetleri değişik şekillerde tahrîf ettiği gerçeğidir.

2.1.3.2. İncil'in Tahrîfi

Allah Hz.İsa'ya Tevrat'ı tasdik edici ve kendisine uyanlara yol gösterici bir kitap olarak İncil'i vermiştir.⁹⁹³ Yahudiler gibi Hristiyanlar da Allah'a, emirlerine uyacaklarına dair söz vermiş ancak bu sözlerini unutarak ayetleri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamaya başlayınca aralarında büyük görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.⁹⁹⁴

Kur'an'ın birçok ayette Yahudi veya Hristiyanları ismen belirtmeden kitaplarını tahrîf edenlerden “Ehl-i Kitap” şeklinde bahsetmesi, tahrîf konusunda daha çok Yahudilere hitap etmekle birlikte aynı ifadeleri Hristiyanlar için de tekrarlaması bu eylemde iki tarafın da benzer tavırlar sergilediklerini ve Yahudiler gibi Hristiyanların da aynı yanlış yaptıklarını göstermektedir. Bu bağlamda Kur'an'da Hristiyanların tevhid inancına ters düşen sözler söyledikleri,⁹⁹⁵ kendilerine zikredilenden bir pay almayı unuttukları⁹⁹⁶ ve kendilerine gönderilen emirlerden pek çok şeyi gizledikleri⁹⁹⁷ ifade edilmektedir.

⁹⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 273.

⁹⁹² Ateş, *Tefsîr*, 2: 69-70.

⁹⁹³ Mâide 5/46.

⁹⁹⁴ Ateş, *Tefsîr*, 2: 491; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 466.

⁹⁹⁵ Nisâ 4/171.

⁹⁹⁶ Mâide 5/14.

⁹⁹⁷ Mâide 5/15.

İncil'in Hz.İsa hayattayken yazıya geçirildiğine dair kesin bir bilgi yoktur.⁹⁹⁸ Hz. İsa ve kavminin dili Süryanice olmasına rağmen İncillerin Grek (Helen) diliyle yazılmış olması orijinal vahiy diliyle nakledilmediklerini ortaya koymaktadır.⁹⁹⁹ Bugün elimizde birden fazla İncil'in olması, bu kitaplarda teslis ve çarmıha gerilme gibi hususlar yer alırken, Hz.İsa'nın kendisinden sonra "Ahmed" isimli bir peygamberin geleceğini bildirdiği sözlerin olmaması¹⁰⁰⁰ İncil'in de tahrîf edildiği şeklinde değerlendirilmektedir.

Görüldüğü gibi Kur'an'da Hristiyanların İncil'i tahrîf ettikleri açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen müfessirlerimiz Mevdûdî ve Ateş, ayetlerde bildirilen eylemlerini dikkate alarak Yahudiler gibi onların da kitaplarını tahrîf ettikleri sonucuna varmışlardır.

2.1.3.3. İsrâiliyyât

"İsrâiliyye" () kelimesinin çoğulu olan "İsrâiliyyât" () kelimesi, sözlükte; isrâilî bir kaynaktan rivayet edilen kıssa veya hâdiseler demektir.¹⁰⁰¹ İbranice lisanında, "İsrâ" kelimesi kul, "il" kelimesi Allah anlamına gelir. Buna göre "İsrâil" kelimesi, "Allah tarafından sağlam ve güçlü bir şekilde yaratılmış", "Allah'ın kulu" gibi bir anlam içerir.¹⁰⁰² Kur'an'da iki yerde Hz. Yakub'un ismi veya lâkabı olarak "İsrâil",¹⁰⁰³ kırk üç yerde de "Benî İsrâil"¹⁰⁰⁴ şeklinde geçmektedir. "İsrâiliyyat" kelimesi, terim anlamında; "tefsir ve hadise karışan, aslı Yahudi, Hristiyan ve başka kaynaklara dayanan eski mitolojileri ifade etmektedir."¹⁰⁰⁵

İsrâiliyyatın kapsamıyla ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. İsrâilî haberleri sadece Yahudi ve Hristiyan kaynaklı haberlerle sınırlandıranlar olduğu gibi bu kapsamı daha da genişleterek, başta Yahudilik olmak üzere Hristiyanlık, Mecûsîlik gibi farklı din ve kültürlerden İslam kaynaklarına giren ve genellikle

⁹⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 237; 2: 277; Ateş, *Tefsîr*, 2: 10.

⁹⁹⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 272.

¹⁰⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 6: 270-276; Ateş, *Tefsîr*, 2: 10, 419-420; Saf 61/6; A'râf 7/167.

¹⁰⁰¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-hadis*, (Dımeşk: Dârü'l-İmân, 1985), 19.

¹⁰⁰² Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 226.

¹⁰⁰³ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

¹⁰⁰⁴ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 137-138.

¹⁰⁰⁵ Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 199.

hurâfe, efsâne, esâtîr türünden olduğu kabul edilen haberlerin yanı sıra, münafıklar, zındıklar ve misyonerler gibi farklı çevrelerin İslam karşıtı söylemlerini dahil edenler de olmuştur.¹⁰⁰⁶

Sahabiler arasında çok az olmakla birlikte tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn döneminde tefsirde İsrâîlî bilgileri kullananların sayısı artınca İsrâiliyyât konusu tartışılmaya ve bu bilgilere kitaplarda yer vermeye başlanmıştır.¹⁰⁰⁷ Modern dönemde ise tefsirde İsrâiliyyât'ı müstakil olarak ele alan eserler yazılmıştır.¹⁰⁰⁸

İslam âlimleri, İsrâiliyyâtla ilgili haberleri genel olarak üç kısma ayırmışlardır:

1. Sıhhati biliniyor Kur'an'a muvafık olanlar. Bunlar makbul olanlardır.
2. Yalan olduğu biliniyor Kur'an'a muhalif olanlar ki, bunların rivayeti asla kabul edilemez.
3. Sıhhatini tam olarak bilemediğimiz bu bakımdan ne kabul ne de yalanlayabildiğimiz rivayetler.¹⁰⁰⁹

Kur'an'ın saf ve gerçek mesajını insanlara ulaştırmayı gaye edinen Mevdûdî, bu prensibi gereğince İsrâiliyyâta karşı net bir duruş ortaya koyar. Bu bağlamda israili rivayetleri, doğru olup olmadığını iyice değerlendirmeden kullanan geleneksel anlayışı eleştirir ve İslam'ın yeniden ihyası için Kur'an'ı esas kabul eder. Bunu yaparken, Kitab-ı Mukaddes'i tamamen reddetmez, aksine tefsirinde ona geniş bir yer ayırır ve kaynak olarak kullanır. Mevdûdî, Kitab-ı Mukaddes'in aslının bozulmuş olduğunu, dolayısıyla aslı bozulan bu kaynaklarda yer alan bilgilerin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunun bilinebilmesi için, bu bilgilerin Kur'an'a¹⁰¹⁰ ve sahih hadislerle¹⁰¹¹ arz edilmesi gerektiğini söyler. Kur'an'a arz ettiği bilgilerin, doğru olanlarını kabul eder ve bu yaklaşımıyla kaynakları aynı olsa da, diğer semavi kitapların bozulduğunu, aslını muhafaza edebilen tek kaynağın Kur'an olduğunu ispatlamaya çalışır.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁶ Kurtûbî, *el-Câmi'*, 4: 87.

¹⁰⁰⁷ Abdülhamit Birışık, "İsrâiliyyât" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 199.

¹⁰⁰⁸ Bu eserler için bk: Birışık, "İsrâiliyyât", 201-202.

¹⁰⁰⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1985), 249.

¹⁰¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 236.

¹⁰¹¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 182.

¹⁰¹² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 237; 4: 210-213; Zafer Koç, "Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî ve Tefsîrdeki Metodu" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995), 102; Mesut Kaya, "Çağdaş

Ateş ise, İsrailiyat'a karşı olan tutumunu, tefsirinin giriş kısmında, rivayet tefsiri hakkında genel bilgiler verirken ortaya koyar. Ateş'e göre, sahabelerin birçoğu, Ehl-i Kitap kimselerle, hem müslüman olmalarından önce hem de müslüman olduktan sonra ilişkilerini devam ettirmişler ve bu kimselerin çeşitli konularda anlattıklarını, hurafe oldukları halde, doğru zannederek nakletmişlerdir. Bu nedenle rivayet tefsirlerinde Ashab-ı Kehf'in isimleri, sayıları, köpeklerinin rengi, Musa'nın asasının hangi ağaçtan olduğu, Allah'ın Hz. İbrahim için dirilttiği kuşların cinsleri vs. gibi Kur'an'ın açıklamadığı birçok konunun ayrıntıları bu haberlere dayanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Tabii döneminde de devam eden bu ilişkiler neticesinde, hem sened hem de metin bakımından güvenilir olmayan rivayetler tefsirlere girebilmiştir. Bu nedenle, hem sened hem de anlam bakımından kesin olmayan, böyle tutarsız rivayetlerden kaçınmak gerekir.¹⁰¹³

İsrâiliyyâta karşı çok dikkatli davranarak, bu haberler vesilesiyle Ehl-i Kitap'ın bozuk inanç veya fikirlerinin tefsirine girmesine müsaade etmeyen Mevdûdî, bu konuda gerekli hassasiyeti göstermeyen müfessirleri de tenkid etmiştir. *“Ona dilediği şekilde kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve yerinden sökülmeyen kazanlar yaparlardı...”*¹⁰¹⁴ ayetinde geçen “temasîl” kelimesi yaratılmış şeylere benzemesi için yapılan resimleri ifade ettiği halde, isrâilî haberlerden yararlanan ve Hz. Süleyman'ın (a.s) kendisi için, peygamberlerin ve meleklerin resmini yaptırdığını söyleyen bazı müfessirler, bundan hareketle daha önceki şartlara göre resim yapmanın haram olmadığı sonucuna varmışlardır. Mevdûdî'ye göre, kelimenin lügat anlamına bakıldığında, yapılan heykellerin insan ve hayvan heykelleri veya resimleri olmadığı gibi, bunların Hz. Süleyman'ın (a.s) binalarını ve eserlerini süslediği manzara resimleri, çiçekli düzenlemeler veya başka tür dekorasyonlar da olabileceği anlaşılır. Hal böyleyken bu isrâilî haberleri rivayet eden müfessirler, Hz. Süleyman'ın, Hz. Musa'nın şeriatına tabi olduğunu, onun şeriatında da aynen Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatında olduğu gibi insan ve hayvan resimleri, heykelleri

Tefsirlerde İsrâiliyyâta Yaklaşım Ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı” (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013), 263.

¹⁰¹³ Ateş, *Tefsîr*, 1: 52-53, 460.

¹⁰¹⁴ Sebe 34/13.

yapmanın haram olduğu gerçeğini göz ardı etmişler,¹⁰¹⁵ İsrailoğullarından bir grubun Hz. Süleyman'ı putperestlik, çok tanrıcılık, büyü, sihir ve zinayla itham ettiklerini de unutmüşlardır. Bu nedenle israili rivayetlerden hiçbirisine güvenilmemeli ve bu büyük peygamber hakkında Allah'ın şeriatına aykırı hiçbir haber kabul edilmemelidir.¹⁰¹⁶

Mevdûdî, peygamberleri Hz. Şuayb'ın uyarılarını dikkate almayan ve “eğer doğru sözlülerden isen, gökten üzerimize bir parça düşürüver.”¹⁰¹⁷ diyerek azabı üzerlerine çeken Eyke halkına verilen “gölge gününün azabı” konusunda müfessirlerin kaynağı belli olmayan bazı bilgiler naklettiklerini belirtir. Ancak Mevdûdî'ye göre ayetten anlaşılan, gökten bir azap isteyen Eyke halkına Allah'ın, üzerlerini kubbe gibi örten bir bulut gönderdiği ve sürekli yağış azabıyla hepsi helak oluncaya kadar bu bulutun üzerlerinde kaldığıdır.¹⁰¹⁸ Buradaki tefsirinden de anlaşıldığı üzere Mevdûdî, zorunlu olmadıkça İsrâilî haberlere müracaat etmemiş, ayetleri kendi içinde yorumlamaya gayret etmiştir.

Ancak Mevdûdî, tefsirlerinde, bilinmesi gerekli olmadığı halde, ayrıntılı bilgiler verme gayretiyle, İsrâiliyyâta yer veren müfessirleri eleştirirken, gayesi farklı olsa da, bazen kendisi de bu duruma düşmekten kurtulamamıştır.¹⁰¹⁹ Ateş de, Kur'an'a, akla ve mantığa uygun olmayan haberleri reddetme ve bu haberlere tefsirlerinde ayrıntılı olarak yer veren müfessirleri eleştirme hususunda Mevdûdî ile hemfikirdir. Mesela, İbn Kesir'in tefsirinde, Zu'l-karneyn'in kim olduğu konusunda naklettiği haberlere yer veren Ateş, bu rivayetlerin çoğunun uydurma olduğunu söylediği halde yine de onlara yer vermesini doğru bulmaz ve bu israili

¹⁰¹⁵ Tevrat'ta resim ve heykel yapmanın haramlığına dair başka bilgiler de vardır: “Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın.” (Çıkış, 20/4); “Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız.” (Levililer, 26/1); “FeSâda sapmaYâsınız, kendiniz için erkek yahut kadın suretinde, yerde olan bir hayvan suretinde, göklerde uçan kanatlı bir kuş suretinde toprakta sürünen bir şey suretinde, yer altındaki suda olan bir balık suretinde, herhangi bir şeklin suretinde oyma put yapmayacaksınız.” (Tesniye, 4/16-18); “Bir sanatkârın el işi, Rabbe mekruh oyma yahut dökme put yapan ve onu gizlice diken adam lanetli olsun.” (Tesniye, 27/15).

¹⁰¹⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 505-506; 3: 244; 5: 35, 74, 75.

¹⁰¹⁷ Şuarâ 26/187.

¹⁰¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 67.

¹⁰¹⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 206; 3: 321, 325; 4: 174; 5: 79; 7: 83-85.

haberleri reddeder.¹⁰²⁰ Ancak bu eleştiriyi yapmakla birlikte, kendisi de aynı habere birçok kişinin tefsirlerinde yer vermiş olmasını bir nevi delil kabul ederek, eleştirdiği bu isrâilî rivayetlerden uygun bulduğunu kullanmaktan¹⁰²¹ ve bazen de hiçbir değerlendirmede bulunmadan, olduğu gibi nakletmekten¹⁰²² geri durmamıştır.

Bu görüşleriyle isrâilî haberlere karşı olan güvensizliğini ifade eden Ateş'in tefsirine bakıldığında, peygamber kıssaları¹⁰²³ başta olmak üzere birçok yerde söyleminin aksine hareket ettiği gerçeğini bizzat kendisi: "Peygamberlerin kıssalarını anlatan ayetlerin tefsirinde, elde mevcut Kitab-ı Mukaddes'e de müracaat edip karşılaştırma yaptık."¹⁰²⁴ ifadesiyle ortaya koyar. Ateş bununla da yetinmeyip, "... Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun."¹⁰²⁵ ve "Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitâb'ı okuyanlara sor..."¹⁰²⁶ ayetlerini delil göstererek, Ehl-i Kitap'a müracaatın da gerekli olduğunu vurgular. Çünkü ona göre Kur'an'ı doğru bir şekilde tefsir edebilmek için, Kur'an öncesi kitapların içeriğini, Kur'an'ın indiği ortamın şartlarını, o dönemde yaşayan insanların düşünce yapısını, değer yargılarını ve cahiliye döneminin tarihi olaylarını iyi bilmek gerekir.¹⁰²⁷ Ateş'e göre, o zamanki Yahudi toplumu ve Arapların, genelde bilgiden yoksun kimseler olması, kitaplarında yer alan bilgilerin aslına ulaşmalarına ve olayların aslını öğrenmelerine engel bir durum olduğundan, değişik şekillerde Tevrat'a sonradan sokuşturulan, çoğu gereksiz ve şüpheli olan birçok asılsız bilgi, Kur'an tarafından ayıklanmış ve en doğru şekilde anlatılmıştır.¹⁰²⁸

Müfessirimiz Ateş'in İsrâiliyyâta yaklaşım tarzı, Nuh (a.s)'ın kıssasının tefsirinde açıkça görülür. Ateş önce, bu kıssa ile ilgili olarak Tevrat'ta yer alan şu bilgileri nakleder: Bu olay Tevrat'ta, Kur'an'da anlatıldığı kadar geniş anlatılmadığı halde, geminin eni, boyu, odaları ve bindirilen hayvanların

¹⁰²⁰ Ateş, *Tefsîr*, 5: 323-324.

¹⁰²¹ Ateş, *Tefsîr*, 5: 326.

¹⁰²² Ateş, *Tefsîr*, 1: 430-431; 5: 320.

¹⁰²³ bk: Ateş, *Tefsîr*, 5: 31, 330-331; 6: 440.

¹⁰²⁴ Ateş, *Tefsîr*, 1: 59.

¹⁰²⁵ Nahl 16/43.

¹⁰²⁶ Yûnus 10/94; bk: Âl-i İmrân 3/93; İsrâ 17/101.

¹⁰²⁷ Ateş, *Tefsîr*, 1: 54.

¹⁰²⁸ Ateş, *Tefsîr*, 4: 312.

cinsleriyle ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanır. Tevrat'a göre kırk gün, kırk gece devam eden tufan sonunda gemiye binenler hariç yeryüzündeki bütün canlılar ölmüştür. Beraberindekilerle yüz elli gün yol alan Nuh'un gemisi, yedinci ayda, ayın on yedinci gününde Ararat Dağları üzerine oturmuştur.¹⁰²⁹ Bu bilgileri Kur'an'la karşılaştıran Ateş'e göre, Hz. Nuh'la oğlu arasında geçen konuşma gibi İslam davetinin özülüyle ilgili, Kur'an'da olduğu halde Tevrat'ta olmayan hususlar vardır. Ancak tufanla ilgili olarak nakledilen ayrıntılı bilgilerin İbn Abbas, Ka'b el-Ahbar gibi, Yahudilerden haberler nakleden sahabilerden gelmesi ve onların da bu bilgileri uydurmayacak olmaları, eksik olan bu hususların peygamberimiz zamanındaki Tevrat'ta ve şerhlerinde olduğunu gösterir. Bu yorumunu biraz daha ileri götüren Ateş, Tevrat geminin Ararat dağlarına oturduğunu söylese de, Kur'an'ın Nuh'un gemisinin Cudi'ye oturduğunu söylemesi, Kur'an'ın indiği sırada Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ta da geminin Cudi'ye oturduğunun yazılı olduğuna dair delil olduğunu belirtir. Buna gerekçe olarak da, Kur'an'da yazanla Tevrat'ta yazanın farklı olması durumunda Yahudilerin, Peygamberimize itiraz edeceklerini, ancak itiraz ettiklerine dair bir rivayet olmamasını gösterir. Ayrıca geminin Cudi'ye oturduğunu söyleyen başka bir Tevrat metnini naklederek, bu doğru bilginin peygamber zamanındaki Tevrat'ta olduğunu söyler.¹⁰³⁰

Mevdûdî de bu kıssayı anlamaya çalışırken, Ateş'in yaptığı gibi Kitab-ı Mukaddes'te yer alan haberlerden yararlanır. Ancak bu haberlerin doğru olmadığını Kur'an ayetleri ve bazı delillerle açıklar. Mevdûdî'ye göre, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan kıssada tufandan kurtulanlar arasında Hz. Nuh'un (a.s), karısı ve üç oğlu dışında kimsenin zikredilmemesi,¹⁰³¹ bazı tarihçi ve geneologların insan ırkını Hz. Nuh'un üç oğlundan başlatan teoriler üretmesine neden olmuştur. Fakat Kur'an Hz. Nuh'un ailesi dışında, sayıları az da olsa diğer müminlerin varlığından da bahseder.¹⁰³² Mevdûdî yine Kitab-ı Mukaddes'te

¹⁰²⁹ Tekvin, 6/8.

¹⁰³⁰ Ateş, *Tefsîr*, 4: 310-311; Hz. Musa kıssası için bk: Ateş, *Tefsîr*, 6: 440.

¹⁰³¹ Tekvin, 6/18; 7/7, 9; 9/19.

¹⁰³² "(Ey) Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın çocukları..." (İsrâ 17/3); "İşte bunlar; kendilerine Allah'ın nimet verdiği peygamberlerdendir; Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte taşıdıklarımız (insan nesillerin)den, İbrâhîm ve İsrâîl (Yakup)in soyundan, doğru yola erdirdiklerimizden ve seçtiklerimizdendirler." (Meryem 19/58).

geminin Ararat Dağına oturduğuna dair ifadeyi, geminin Cudi'ye oturduğunu bildiren Kur'an ayetiyle¹⁰³³ reddeder.¹⁰³⁴

Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, isrâilî bilgilere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşma konusunda Ateş, Mevdûdî ile aynı tavrı paylaşmaktadır. Fakat burada, Mevdûdî'nin Kitab-ı Mukaddes'ten yararlanma amacının, onun değiştirildiğini, Ateş'in ise, Peygamberimiz zamanındaki Kitab-ı Mukaddes'in doğruluğunu ve peygamberimizden sonra değiştirildiğini ispatlamaya çalışmak olduğunun altını çizmemiz gerekir.

Anlaşıldığı üzere, müfessirlerimiz, İsrâilî haberlerin güvenilir olmadığı konusunda aynı fikirdedir. Ancak Mevdûdî, tefsirinin genelinde, İsrâilî haberlere karşı olan tavrını muhafaza ederken, Ateş için aynı şeyin söylenmesi mümkün değildir.

İsrâilî haberlerin doğruluğunu ispatlamada öncelikli olarak, onları Kur'an'a arz eden Mevdûdî, ikinci ölçü olarak hadisleri kullanır ve bu haberleri hadislerle karşılaştırır. Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssası¹⁰³⁵ buna güzel bir örnektir. Mevdûdî, bu olay ne zaman ve nerede meydana gelmiştir? sorusunu sorar ve cevabında şu bilgilere yer verir: "Kur'an bu konuda hiçbir şey söylemez. Bu konuda İbn Abbas'tan nakledilen, bu olayın Firavun'un helakı ve Musa (a.s)'ın kavmini Mısır'a yerleştirmesinden sonra meydana geldiğine dair bir söz vardır. Fakat bu söz, başka kaynaklarda yer alan güvenilir hadislerle desteklenmediği gibi, Musa (a.s)'ın kavmini, Firavun'un helakından sonra Mısır'a yerleştirdiğini söyleyen başka bir kaynak da yoktur. Oysa Kur'an Hz. Musa'nın Mısır'dan sonra zamanını çölde¹⁰³⁶ geçirdiğini söylemektedir. Bu nedenle hadis olarak nakledilen bu rivayetin kabul edilmesi mümkün değildir.¹⁰³⁷ Ateş burada anlatılan kıssanın içerisine farklı sözler ilave edildiğini, rivayet edilen hadisin tüm sözlerinin Hz. Peygambere ait olduğunun şüpheli olduğunu ve Ehl-i Kitap tarafından anlatıldığı şekliyle Araplar arasında yayıldığını belirtir.¹⁰³⁸

¹⁰³³ Hûd 11/44.

¹⁰³⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 395-396.

¹⁰³⁵ Kehf 18/65-82.

¹⁰³⁶ Sîna ve Tih çölü.

¹⁰³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 182.

¹⁰³⁸ Ateş, *Tefsîr*, 5: 311-314, 329-331.

Görüldüğü gibi Ateş, İsrâilî bilgilerin doğruluğunu değerlendirme konusunda Mevdûdî ile aynı minvalde bir yaklaşım sergilemektedir.

İsrâilî rivayetleri önce Kur'an ve sahih hadislerle karşılaştıran Mevdûdî, bu iki kaynaktan yeterli bilgi olmaması durumunda üçüncü ölçü olarak, zikredilen haberlerin güvenilir bir kaynaktan bildirilmesini ve bu haberlerin tarihi bilgiler, arkeolojik tespitler ve ilmi belgelerle desteklenmesini şart koşar.¹⁰³⁹ A'râf suresi 7/59. ayetinin¹⁰⁴⁰ tefsirinde, Kur'an ve İncil'de yer alan bilgilerden, Hz. Nuh (a.s) ve kavminin yaşadığı yerin, bugün Irak denilen yer olduğunu, bunun Bâbil arkeolojik kazılarında bulunan levhalarla teyid edildiğini belirterek kabul etmesi¹⁰⁴¹ de bunu göstermektedir.

Bu bilgiler ışığında Mevdûdî'nin İsrâiliyyâtı, mesnedsiz, uydurma, hayal ürünü haberler olarak gördüğünü, bu haberlerin Kur'an'ın vermek istediği asıl mesajın eksik ve yanlış anlaşılmasına neden olduğuna inandığını, bu nedenle Kur'an'a, sahih hadislere, doğruluğunu ispatlayacak tarihi bilgi ve belgelere uygun olmayan haberlere tefsirinde yer vermekten kaçındığını, saydığımız kaynaklara uygun olduğunda ise bilgi amaçlı olarak kullandığını söylememiz mümkündür. Ateş'in de bu konuda Mevdûdî ile aynı düşüncelere sahip olmakla birlikte, tefsirinin geneline baktığımızda İsrâiliyyâttan, daha fazla ve kendi koyduğu prensipleri ihlal edecek tarzda yararlandığını söylememiz mümkündür.

İsrâilî haberlerin en fazla kullanıldığı alanların başında kıssalar gelmektedir. Bu nedenle kıssalar konusunun ayrıca ele alınması hem konumuz hem de müfessirlerimizin tefsir anlayışları açısından önem arz etmektedir.

2.1.3.4. Kıssalar

Arapçada "kasasa" () kökünden türeyen "Kıssa" () kelimesi, sözlükte; bir kimsenin izini sürüp takip etmek, haber vermek, anlatmak, kesmek gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu "Kasas", () şeklinde gelir.¹⁰⁴² Terim

¹⁰³⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 71.

¹⁰⁴⁰ "Andolsun biz Nuh'u kendi kavmine (halkına bir elçi olarak) gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım."

¹⁰⁴¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 47-48, 85.

¹⁰⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 12: 120-121; Mevdûdî'ye göre kasas: Olayları uygunluk sırasına göre zikretmektir. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 153.

olarak ise; Kur'an-ı Kerim'de tarihî kişilerle olaylara dair yer alan haberler ve bunlardan bahseden ilim demektir.¹⁰⁴³

Kur'an'da "kıssa" yerine kullanılan "kasas" kelimesi, değişik kalıplarda fiil olarak on dokuz, isim olarak ise beş yerde geçmektedir.¹⁰⁴⁴ Bununla birlikte, isim olarak "hikâye", masdar olarak da "hikâye etmek" anlamında "kasas"¹⁰⁴⁵ ile aynı kökten türeyen fiiller de kullanılır. "Kassa" fiili Kur'an'da, iki ayette¹⁰⁴⁶ "bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek" anlamında, diğer ayetlerde de "peygamberlerin hikâyelerini anlatmak, haber nakletmek, hakkı, âyeti, rüyayı açıklamak, anlatmak" gibi anlamlarda¹⁰⁴⁷ kullanılmıştır.¹⁰⁴⁸ Kıssa ile aynı kökten gelen kısâs () kelimesi de Kur'an'da dört yerde geçmektedir.¹⁰⁴⁹

Kur'an'da "Kasas" kelimesi ile yakın anlamı olan "mesel", "nebe" ve "hadîs" kelimeleri de kullanılmıştır. Mesel; bir şeyin benzeri, delil ve hüccet manalarına gelir. Çoğulu, emsâl'dir. Temsîl ise, bir kıssa veya söz beyan etmek, bir şeyi bir şeye benzetmek anlamında kullanılır.¹⁰⁵⁰ Halk arasında benimsenmiş ve yayılmış sözlere "mesel" denir. Bunlar bir fikri pekiştirmek, öğüt, teşvik ve sakındırma maksatları için söylenir."¹⁰⁵¹

Mesel'de esas itibariyle bir şeyin bir veya birkaç yönden, başka bir şeye benzetilmesi söz konusu olup, Kur'an-ı Kerim'in getirdiği meselerde de bu özellik açık bir şekilde görülmektedir. "Mesel" Kur'an'da, misal, örnek, benzer,¹⁰⁵² hal, sîret, durum,¹⁰⁵³ ibret,¹⁰⁵⁴ vasıf, özellik¹⁰⁵⁵ gibi manalarda

¹⁰⁴³ İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 498.

¹⁰⁴⁴ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 546.

¹⁰⁴⁵ Âl-i İmrân 3/62; A'râf 7/176; Yûsuf 12/3; Kasas 28/25.

¹⁰⁴⁶ Kehf 18/64; Kasas 28/11.

¹⁰⁴⁷ Nisâ 4/164; En'âm 6/57, 130; A'râf 7/7, 35, 101; Had 11/100, 120; Yûsuf 12/35; Nahl 16/118; Kehf 18/13; Tâhâ 20/99; Neml 27/76; Mü'min 40/78.

¹⁰⁴⁸ Şengül, "Kıssa", 499.

¹⁰⁴⁹ Bakara 2/178, 179, 194; Mâide 5/45; bk: Abdülbâkî, *Mu'cem*, 546.

¹⁰⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 14: 17-18.

¹⁰⁵¹ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: DergahYayınları, 2013), 216; bk: Haşr 59/21; Zümer 39/27; Ankebût 29/43.

¹⁰⁵² Ra'd 13/17; bk: İbrâhîm 14/24-26; Rûm 30/58; Zümer 39/27; Bakara 2/26.

¹⁰⁵³ Bakara 2/214; bk: A'râf 7/176; Zuhruf 43/8.

¹⁰⁵⁴ Zuhruf 43/56-59.

¹⁰⁵⁵ Ra'd 13/35; Muhammed 47/15; Nahl 16/60; En'âm 6/122; Rûm 30/27; Fetih 48/29.

kullanılmıştır.¹⁰⁵⁶ Kur'an'da "Mesel" kelimesi altmış dokuz, bunun çoğulu olan "emsâl" ise dokuz yerde geçmektedir.¹⁰⁵⁷

Tefsir usulü ve Kur'an ilimlerinde, meseller ve bunlardan bahseden ilim için "Emsâlü'l-Kur'an" tabiri kullanılır ve "âyetlerdeki mana ve maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde, kısa ve özlü olarak ifade edilmesi" şeklinde açıklanır.¹⁰⁵⁸

Mesel'lerde gaye, anlatılmak istenilen durumu, açıkça hissettirmek olduğundan, anlatılan peygamber kıssalarının aksine, tarihi gerçeklik ifade etmeleri şart değildir. Kur'an'daki kıssalarla emsali birbirinden ayıran en önemli nokta budur.¹⁰⁵⁹ Kur'an'da mesellerin zikrediliş amacı "...İşte misaller! Biz onu insanlara düşünsünler diye veriyoruz."¹⁰⁶⁰ ayetinde ifade edilmiştir.

Mevdûdî ve Ateş de Kur'an'da yer alan birçok emsali bu bağlamda değerlendirmiş ve tefsir etmişlerdir.¹⁰⁶¹

Kıssa ile yakın anlamı olan "Nebe'" () kelimesi sözlükte; önemli, yararlı ve büyük haber manasındadır.¹⁰⁶² Çoğulu enbâ' ()'dır. Kur'an'da bu kelimenin çeşitli kalıplarda kullanımları yer almaktadır.¹⁰⁶³ Kur'an'daki kullanımları dikkate alındığında "haber" anlamına gelen bu kelimelerin, sıradan haberleri değil, herkes için önemli ve ilgi çekici haberleri ifade ettiğini söylemek mümkündür.

"Yeni söz, hâdise" anlamına gelen "hadîs" de bazı âyetlerde "kıssa, hâdise, haber" manasında geçmektedir. Kur'an'da, Hz. İbrâhim'in konukları,¹⁰⁶⁴ Hz. Mûsâ,¹⁰⁶⁵ Cünûd, Firavun, Semûd,¹⁰⁶⁶ kıyamet,¹⁰⁶⁷ kıssa ve haberleri için "hadîs" kelimesi kullanılmıştır.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁵⁶ Bedrettin Çetiner, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 299.

¹⁰⁵⁷ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 660-661.

¹⁰⁵⁸ Çetiner, "Mesel", 299.

¹⁰⁵⁹ Şengül, "Kıssa", 499; "Mesel" örneği için bk: Nahl 16/75; Zümer 39/29.

¹⁰⁶⁰ Haşr 59/21.

¹⁰⁶¹ Ateş, *Tefsîr*, 1: 461-462; 3: 171, 416; 5: 126-127; Bakara 2/260; En'âm 6/71; A'râf 7/176; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 206; 2: 118; 3: 44; A'râf 7/176; Bakara 2/260.

¹⁰⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 14: 168-169; İsfehânî, *el-Müfredât*, 622.

¹⁰⁶³ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 685-687; örnek kullanımlar için bk: "Nebe'e", Mâide 5/27; Sâd 38/88; Kehf 18/13; "Yünebbeu", Mâide 5/47, 14; Necm 53/36; Kıyame 75/13; "Enbe'e", Bakara 2/33; Tahrim 66/3; "Nebbi" Yûsuf 12/36; Hicr 15/51.

¹⁰⁶⁴ Zâriyât 51/24.

¹⁰⁶⁵ Tâhâ 20/9; Nâziât 79/15.

Geçmiş peygamberler ve ümmetlere ait kıssalar, Kur'an ayetleri içerisinde önemli bir yekün teşkil etmektedir. Kur'an kıssaları, sonsuz ilmiyle bu âlemi tamamen ihata eden bir Zat'ın bilgisi ve O'nun beyanı doğrultusundaki insanlık tarihinin en güvenilir özetidir. İlâhi rahmetin sonucu olarak insanların hidayeti ve irşadı için Allah tarafından görevlendirilen Peygamberlerin hayatını konu alan Kur'an kıssaları, peygamberlerin irşad ve davet faaliyetleri, Allah'tan aldıkları hidayet düsturları ve kanunlarını insanlara tebliğ keyfiyeti, bu tebliğe karşı insanların müspet ve menfi olarak takındığı tavırlar ve imanla küfür arasında geçen bitmeyen mücadelenin kısa ve özlü tarihinden ibarettir.¹⁰⁶⁹

Mahiyetleri itibariyle Kur'an kıssaları; Tarihî Kıssalar,¹⁰⁷⁰ Kur'an'ın nüzülü sırasında meydana gelen olaylar¹⁰⁷¹ ve Gaybî Kıssalar¹⁰⁷² olmak üzere üç kısma ayrılır.¹⁰⁷³ Bu kıssalarda İslam'ın ana ilkeleri olan Allah'ı, peygamberi ve ahireti tanıtarak yeryüzünde adaleti tahakkuk ettirmek, değişik vesilelerle hep gündeme getirilen temel konular olmuştur. Bu bakımdan kıssaları, Kur'an'ın tüm gayelerini gerçekleştiren pasajlar olarak değerlendirebiliriz. Çünkü kıssalarda gerçekte yaşamış kahramanlar veya temsili olarak anlatılan hadiseler vasıtasıyla Allah'ın vahdaniyeti, dinlerin esastaki birliği, uyarma, müjdeleme, nimetler karşısında şükür veya nankörlükte bulunmak gibi konular gündeme getirilerek, Kur'an'ın diğer bölümlerinde anlatılan gerçeklerin daha müşahhas bir şekilde hatırlatılması yapılmaktadır.¹⁰⁷⁴

İnsanın doğruya ulaşmasında yaşadığı olumlu veya olumsuz olayların etkisini inkâr etmek mümkün olmadığı gibi, geçmiş milletlerin ilim-cehalet, kuvvet-zaaf, şeref-zillet gibi durumları ve bunların sebeplerinin iyice

¹⁰⁶⁶ Burûc 85/17.

¹⁰⁶⁷ Gâşiye 88/1.

¹⁰⁶⁸ Şengül, "Kıssa", 499.

¹⁰⁶⁹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 17.

¹⁰⁷⁰ Peygamberler ve bazı şahsiyetlerle hadiselerle dair kıssalar bu kısma girer.

¹⁰⁷¹ İsrâ, Mirac, Hicret olayları, Bedir, Uhud, Hendek savaşları vb. bu kısma girer.

¹⁰⁷² Hz. Âdem'in yaratılışı, kıyamet sahneleri, âhiret, cennet, cehennem'le ilgili haberler.

¹⁰⁷³ Şengül, "Kıssa", 499.

¹⁰⁷⁴ Abdullah Emîn Çimen, "Kur'an-ı Kerim'de Helâk Kavramı", (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 143, 144.

bilinmesinin, herkes için olumlu sonuçlar doğuracağını da inkâr etmek mümkün değildir.¹⁰⁷⁵

Mevdûdî'ye göre, Kuran'da yer alan kıssaların anlatılma amacı, geçmişte yaşananlardan ibret almak,¹⁰⁷⁶ Hz. Peygamberin risaletine delil getirmek¹⁰⁷⁷ ve mü'minleri cesaretlendirmek¹⁰⁷⁸ gibi ana gayeleri gerçekleştirmektir.

Mevdûdî ile aynı görüşleri paylaşan Ateş'e göre, Kur'an kıssalarının anlatılma amacı, belli bir toplumun hayatını hikâye etmek değil, geçmiş milletlerin yaptıkları olumsuz davranışlar ve sonuçlarını hatırlatarak öğüt vermek, uyarmaktır. Aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v)'in, kendiliğinden ortaya çıkan ve yeni şeyler uyduran bir peygamber olmadığını, önceki peygamberlerin yolundan gittiğini¹⁰⁷⁹ belirtmek suretiyle Peygamber (s.a.v)'e ve mü'minlere karşılaştıkları eziyetlere dayanma gücü, mücadelelerine devam azmi vermektir. Kıssaların anlatım tarzı, hikâye ve tarih üslubu değil, öğüt üslubudur. Daha önceden bilinen ve inanılan şeyler yeniden hatırlatılarak öğüt alınması istendiği için, Kur'an, bu anlatım tarzına, "tezkîr" ve "zîkrâ" yani "hatırlatma ve öğüt verme" demiştir. Kur'an, anlattığı olayları, ayrıntılarına girmeden, ana hatlarıyla anlatarak, birer öğretici film gibi insanlara sunmaktadır.¹⁰⁸⁰

Mevdûdî, kıssaları anlamaya çalışırken, peygamber kıssaları başta olmak üzere Kitab-ı Mukaddes'ten geniş alıntılar yaparak, bu bilgileri Kur'an'la karşılaştırır. Öncelikli olarak, Tevrat ve İncil'de yer alan ifadeler ve müfessirlerin tefsirlerinde naklettikleri rivayetler yerine, olayları Kur'an'ın verdiği bilgiler doğrultusunda ve bu bilgilerin kapsamı kadar anlamaya çalışır. Çünkü ona göre Kur'an'ın ayrıntıya girmediği konularda ayrıntının peşine düşmek gereksizdir, anlamsızdır ve aynı zamanda da imkânsızdır. Mevdûdî bu tavrını yaptığı tefsirlerde de göstermiştir. "*Hani İbrahim: "Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona:) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım), ancak kalbimin tatmin olması için" dedi. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır, sonra onları (parçalayıp) her bir parçasını bir dağın üzerine bırak, sonra*

¹⁰⁷⁵ Sengül, *Kur'ân Kıssaları*, 7.

¹⁰⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 497.

¹⁰⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 434.

¹⁰⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 222.

¹⁰⁷⁹ Ahkâf 46/9; Şûrâ 42/13.

¹⁰⁸⁰ Ateş, *Tefsîr*, 3: 368-371.

da onları çağır. Sana koşarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁰⁸¹

Mevdûdî, Salih (a.s)’a mucize olarak verilen dişi deve konusunu da aynı şekilde ele alır. “*Semud (halkına da) kardeşleri Salih’i (elçi olarak gönderdik. Salih:)* “*Ey kavmim, Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge (mucize) gelmiştir: Allah’ın bu dişi devesi size bir belgedir; onu salıverin de Allah’ın arzında otulasın, ona bir kötülükle dokunmayın, sonra sizi acı bir azap yakalar” dedi.*”¹⁰⁸²

Salih (a.s)’ın kendisinden peygamber olduğuna dair bir delil isteyen kimselere¹⁰⁸³ sunduğu dişi devenin, fiziksel yapısı ve nasıl vücuda geldiği hususunda Kur’an’da bir bilgi olmamasına rağmen, müfessirler bu konuda pek çok bilgi nakletmişlerdir. Bu bilgilere inanma zorunluluğu yoktur, kabul etmeyen de olabilir. Burada kesin olan şey, Salih (a.s)’a verilen devenin bir mucize olmasıdır.¹⁰⁸⁴

Ateş de, kıssaları anlamaya çalışırken Mevdûdî’nin yaptığı gibi, verdiği bilgileri sürekli Tevrat metinleriyle mukayese eder, gerekli gördüğü yerlerde de Tevrat’tan anlatılanlara genişçe yer verir. “*İşte onlar, kendilerine Kitap, hüküm ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir...*”¹⁰⁸⁵ ayetinin tefsirinde, ayette işaret edilen peygamberlerin hepsi hakkında Tevrat’ta yer alan bilgileri ayrıntılarıyla nakledebilir ve Kur’an’la karşılaştırır.¹⁰⁸⁶ Yine Ateş, Kasas suresi 28/38. ayeti çerçevesinde, Firavun’un veziri olan Haman’ın kim olduğu hususunda Kitab-ı Mukaddes kaynaklı bilgiler çerçevesinde değerlendirmelerde bulunur. Tevrat’a göre Haman MÖ. 5.yy’da yaşayan Fars kralı Ahaşveroş’un veziridir. Yahudilere düşman olan Haman, Kral’dan ülkesinde yaşayan tüm Yahudilerin öldürülmesi için emir çıkarır ancak kendisi de bir Yahudi olan kraliçe buna engel olur ve Haman’ı

¹⁰⁸¹ Bakara 2/260.

¹⁰⁸² A’râf 7/73.

¹⁰⁸³ “Sen yalnızca benzerimiz olan bir beşerden başkası değilsin; eğer doğru söylüyorsan, bu durumda bir ayet (mucize) getir, görelim.” “Dedi ki: İşte, bu bir dişi devedir; su içme hakkı (bir gün) onun, belli bir günün su içme hakkı da sizindir.” “Ona bir kötülükle dokunmayın, sonra büyük bir günün azabı sizi yakalar.” “Sonunda onu (yine de) kestiler, ancak pişman oldular.” “Böylece azap onları yakaladı. Gerçekten, bunda bir ayet vardır, ama onların çoğu iman etmiş değildirlere.” (Şuarâ 26/154-158).

¹⁰⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 56; bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 206, 524.

¹⁰⁸⁵ En’âm 6/89.

¹⁰⁸⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 180-195.

astırır. Ateş, bu bilgiler ışığında, Yahudi tarihiyle bir ilgisi olan Haman'ın, Mısır Firavunu'nun değil, Fars kralının veziri olduğunu, halkın da kabul ettiği bu olayın, öğüt amacıyla Kur'an'da anlatıldığını söyler.¹⁰⁸⁷

Mevdûdî'ye göre, bu batılı müsteşriklerin bir ön yargısından ibarettir. Çünkü MÖ. 486-465 yılları arasında hüküm süren Pers kralı Xerxes'in nedimi olduğunu iddia ettikleri Haman'ın kimliğine, ne zaman yaşadığına veya Firavun'la bir ilgisi olmadığına dair ellerinde hiçbir delilleri yoktur.¹⁰⁸⁸

Ateş ayrıca, Kur'an kıssaları ile nüzul dönemindeki Tevrat kıssalarının büyük ölçüde benzer olduklarını savunur. Günümüzdeki Tevrat ile Kur'an kıssaları arasındaki büyük farkları da Tevrat'ın Hz. Peygamber döneminden günümüze gelinceye kadar tahrîf edildiğini ileri sürerek açıklamaya çalışır. Hz. Musa'nın doğumu, Nil'e atılması, çocukluğu ve evliliği gibi hususlarla ilgili bilgileri Tevrat'ta geçtiği şekilde aktarır ve Kur'an'la Tevrat arasındaki değişikliklerin, yazma nüshaların, nasihlerin ellerinde değişikliğe uğramasından kaynaklandığını, bunun da normal olduğunu zikreder.¹⁰⁸⁹

Görüldüğü gibi müfessirlerimiz kıssaları anlama gayretlerinde Kitab-ı Mukaddes'ten mümkün olduğunca yararlanmışlardır. Ancak Mevdûdî, Kitab-ı Mukaddes'in tahrîf edildiğini kabul ettiği için, aldığı bilgileri, doğrulama amacıyla Kur'an'a arz etmiş, şayet bu bilgi Kur'an ayetiyle uyuyorsa, ayetin doğruluğunu destekleme, uyuyorsa da Kitab-ı Mukaddes'in tahrîf edildiğini ispatlayıp, Kur'an kıssalarının kendi kaynaklarından kopya edildiğini iddia eden¹⁰⁹⁰ Ehl-i Kitap'ı susturma amacıyla hareket etmiştir. Ateş ise, genellikle, bu bilgilerin Kur'an'la uyduğu noktaları vurgulamış, uyumadığı noktalarda da bunların Hz. Peygamber zamanındaki Tevrat'ta olduğunu ancak sonradan kaybolduğunu iddia etmek suretiyle Tevrat'ın aslının bozulmadığını ispatlamaya çalışmıştır.

Ateş'in de tefsirinde bazı yerlerde "kıssa" yerine "hikâye" kelimesini kullanması,¹⁰⁹¹ onun, "kasas" kelimesinin "iz sürmek" anlamından hareketle,

¹⁰⁸⁷ Ateş, *Tefsîr*, 6: 441.

¹⁰⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 159; Kasas 28/6.

¹⁰⁸⁹ Ateş, *Tefsîr*, 6: 440-441.

¹⁰⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 261.

¹⁰⁹¹ Ateş, *Tefsîr*, 4: 418, 420; Yûsuf 12/111; Kasas 28/25 (Kıssa" yerine "öykü).

olayları birbirini takip ettiği için hikâyeye de “kıssa” veya “kasas” denildiğini¹⁰⁹² kabul etmesi olabileceği gibi, Kur’an’da anlatılan kıssaların, gerçekte yaşanmış olaylar olmayabilecekleri şeklindeki düşüncesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Çünkü Ateş’e göre, ibret için anlatılan kıssalarda önemli olan, olayın gerçekleşmiş olmasından ziyade, Peygamber zamanında biliniyor ve insanların anlatılanlara inanıyor olmasıdır. Mesela Kur’an, İbrahim kıssasını,¹⁰⁹³ halkın bildiğinden başka türlü anlatsa ve Kâbe’yi İbrahim’in yapmadığını söyleseydi, çok büyük itirazlar olurdu. Çünkü o bölgede yaşayan Yahudiler ve Araplar Kâbe’yi onun yaptığını söylüyor ve buna inanıyorlardı. Kur’an, itikada dayanmayan bu kıssayı onların bildiği şekilde anlatarak puta tapanları tevhide çağırıştır.¹⁰⁹⁴

Şayet böyle olmasaydı, Hz. Muhammed’e (s.a.v) inananlar dahi, “Senin söylediklerin, önceki kitaplarda bulunanı tutmuyor, biz böyle şeyleri duymadık” diyerek kuşkulanmaya başlarlardı.¹⁰⁹⁵ Bu nedenle Kur’an’da anlatılan kıssaların bir kısmının Tevrat’ta olduğunu ve Araplar arasında da önceden bilindiğini söyleyen Ateş, Kur’an’ın “tezkîr” veya “zîkrâ” olarak ifade ettiği anlatım tarzından hareketle ancak insanın bildiği şeylerin ona hatırlatılacağını, bilmediği şeylerin ise hatırlatmak değil, öğretmek olacağını savunur.¹⁰⁹⁶ Ateş bu bağlamda, Hz. Nuh kıssasında, Hz. Nuh’la oğlu arasında geçen konuşmalar ve geminin nereye oturduğu gibi, Kur’an’da bildirilen ancak Tevrat’ta yer almayan hususların, Yahudilerce önceden bilindiğini, kendilerine anlatılanlara herhangi bir şekilde itiraz etmemelerinin de bu bilgilerin, Hz. Peygamber zamanındaki Tevrat’ta olduğunu gösterdiğini dolayısıyla Yahudilerin bilmedikleri bir şeye inanmalarının söz konusu olmadığını belirtir.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹² Ateş, *Tefsîr*, 4: 382.

¹⁰⁹³ “Bir zaman İbrâhîm, şöyle demişti: “Rabbim, bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim, onlar insanlardan birçoğunu şaşırttılar. Artık bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir, kim bana karşı gelirse (o da senin merhametine kalmıştır), şüphesiz sen bağışlayan, esirgeyensin.” “Rabbimiz, ben çocuklarımdan bazısını, senin Haram Evinin yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de insanlardan birtakım gönüllüleri, onları sever yap ve onları çeşitli meyvalarla besle ki şükretsinsinler.” (İbrâhîm 14/35-37).

¹⁰⁹⁴ Ateş, *Tefsîr*, 5: 32-33, 388.

¹⁰⁹⁵ Ateş, *Tefsîr*, 1: 47.

¹⁰⁹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 371.

¹⁰⁹⁷ Ateş, *Tefsîr*, 4: 310-311.

Ateş, “*Bunlar, Sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bunları sen ve kavmin bundan önce bilmiyordun.*”¹⁰⁹⁸ ayetinin tefsirinde, bu iddiasını savunma adına, zorlama olduğunu düşündüğümüz yorumlar yapar. Ona göre, o zamanki Arap toplumu arasında Nuh kıssası ve Tufan olayı hakkında herkesin bilmediği kırık dökük bilgiler vardı ve Hz. Peygamber de bu tarz bilgilere sahipti. Fakat Kur’an bu olayı, Kitab’ı Muaddes’te yer alan gereksiz ve şüpheli bilgileri ayıklayarak, sistemli ve öğüt kalıbında anlattı. Ateş, ayette belirtilen, Hz. Peygamber ve kavminin bilmedikleri şeyin, bu olayın sistemli ve öğüt kalıbına dökülmüş şekli olduğunu savunur.¹⁰⁹⁹ Ona göre, tefsir kitaplarında anlatılan kıssalar arasındaki farklılıklar, ravilerin, ağızdan ağıza dolaşanları nakletmelerinden ileri gelmiştir.¹¹⁰⁰

Görüldüğü gibi Ateş bu kıssanın, özgün Kur’an vahyi olmadığını, halk tarafından bilinen bir kıssanın sadece, vahiy diliyle anlatıldığını iddia etmektedir. Ancak halkın yaşanmamış, tamamen hayali veya yanlış şeylere inanması da imkân dâhilinde olduğuna göre Ateş’in, Kur’an’da doğru olmayan bilgilerin var olduğu düşüncesine zemin hazırlayan bu düşüncesini kabul etmek elbette mümkün değildir.

Mevdûdî, Kitab-ı Mukaddes’le yaptığı karşılaştırmalarda, kıssaların gerçek olmayabileceğini ifade eden Ateş’in aksine, Kur’an’daki kıssaların tarihi gerçekliğe uymadığı iddialarına cevap sadedinde, farklı bilgi kaynaklarını kullanmak suretiyle, kesin yer ve tarih belirlemeleri yaparak, bu kıssaların gerçek olduğunu ortaya koymaya çalışır.¹¹⁰¹ Kıssalarda tarihi gerçeklik ve vakıya uygunluğu esas kabul eden Mevdûdî’ye göre, kıssaların sembolik olması mümkün değildir.¹¹⁰²

Mevdûdî, Hz. Yusuf’la birlikte zindanda kalan mahkûmların onun doğruluğunu tasdik ettiklerini, rüyalarını yalnızca ona yorumlatmak ve ona biat etmek istemelerinin de bunu gösterdiğini belirtir. Bu durum Kur’an ayetlerinde anlatılan olayların diğer insanlar tarafından bilindiğini ve onların da Hz. Yusuf’un

¹⁰⁹⁸ Hûd 11/49.

¹⁰⁹⁹ Ateş, *Tefsîr*, 4: 312.

¹¹⁰⁰ Ateş, *Tefsîr*, 1: 438.

¹¹⁰¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 47-48, 396.

¹¹⁰² Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 112-113; A’râf 7/172.

suçsuzluğuna inandığının delilidir. Kitab-ı Mukaddes'in de bunu doğruladığını söyleyen Mevdûdî, doğruluğunu kabul ettiği bu rivayete tefsirinde yer verir.¹¹⁰³ “Ve gardiyan zindanda daha önce tutuklu bulunan tüm mahkûmları Yusuf'un eline teslim etti. Böylece ne yaptılarsa, onu Yûsuf yapmış oluyordu. Gardiyanın izlediği hiçbir şey yoktu ki, Yusuf'un eli altından çıkmış olmasın.”¹¹⁰⁴

Ateş'e göre, Kur'an'ın, kendisinden önceki kitaplardan veya Araplardan naklettiği hikâyelerin asıl mucize yönü, anlatım tarzıdır. Kur'an'ı Kerim bu hikâyeleri, ana çizgileriyle anlatır, ayrıntılara girmez.¹¹⁰⁵ Bu zayıf noktaları attığı için, tarihi belgeler Kur'an'ı yalanlayamaz. Kitab-ı Mukaddes ise anlattığı olaylarda ayrıntılı bilgiler, tarihler, rakamlar verdiği için, bu ayrıntılı bilgiler zaman zaman tarihi belgelerle yalanlanabilir.¹¹⁰⁶

Ateş'in bu tavrı çelişkili bir yaklaşımdır. Çünkü Kur'an kıssalarının asıl mucizevî yönü sadece anlatım tarzları olmadığı gibi, bu olayların ayrıntılarına girilmiş olsaydı da Allah kelamı olan Kur'an'ın tarihin ana hatlarına ters düşmesi ihtimali söz konusu olmazdı. Ayrıca Ateş'in, Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'te anlatılanların kabul veya reddini, ayrıntıya girip girmemeye indirgemesi de çok basit bir değerlendirme olarak görülebilir.

Mevdûdî ve Ateş kıssaları anlamaya çalışırken öncelikle Kur'an'da yer alan bilgilere itibar etmiş sonra da hadislerden yararlanmışlardır.¹¹⁰⁷ Mevdûdî bunlara ilave olarak güvenilir kaynaklar, tarihi, coğrafi ve arkeolojik belgeleri de kabul etmiştir.¹¹⁰⁸ Bu kaynaklara arz ettiği ve doğruluğundan emin olduğu bilgileri tefsirinde kullanmıştır. Bunu yapmakla bütün dinlerin kaynağının aynı olduğu gerçeğiyle birlikte, Kur'an dışındaki kitapların tahrif edildiğini de ispatlamayı amaçlamıştır.

Sonuç olarak, müfessirlerimiz, Kur'an'da yer alan kıssaların öğüt verme, inananların imanını güçlendirme ve gerekli dersi almayanlara sonlarının ne olacağını hatırlatma amacıyla anlatıldığı hususunda aynı kanaattedirler. Ancak Mevdûdî, Kur'an'da anlatılan her kıssanın ve kıssalarda bahsedilen kişilerin

¹¹⁰³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 459; 3: 327.

¹¹⁰⁴ Tekvin, 39/22-23.

¹¹⁰⁵ Ateş, *Tefsîr*, 5: 331.

¹¹⁰⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 181.

¹¹⁰⁷ bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 483-488, 521; Ateş, *Tefsîr*, 5: 329-332.

¹¹⁰⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 2: 47-48; 7: 85-88.

gerçek olduğunu savunurken, Ateş, bunların gerçek veya gerçekleşmiş olmasının şart olmadığını söylemektedir.

Müfessirlerimizin kıssaları değerlendirme anlayışını daha net bir şekilde ortaya koyması açısından Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarından ikisini nakletmek istiyoruz.

2.1.3.4.1. Hz. İbrahim (a.s)

Kur'an'da ismi altmış dokuz yerde geçen¹¹⁰⁹ Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Nuh'tan (a.s.) sonra Allah tarafından İslam'ın evrensel mesajını yaymakla görevlendirilen ilk peygamberdir. Davetine kendi ülkesi olan Irak'ta başlamış, daha sonra aynı görevle Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan'a gitmiştir. Mekke'de "Allah'ın Evi"ni kurmuş ve oğlu Hz. İsmail'i (a.s.) onun koruyucusu olarak tayin etmiştir. Hz. İbrahim'in (a.s.) iki oğlundan İsmailoğulları ve İsrailoğulları olmak üzere iki kavim meydana gelmiştir.¹¹¹⁰

Kur'an'da Hz. İbrahim'in doğumu ve çocukluğu hakkında bir bilgi olmamakla birlikte babasının adı "Azer",¹¹¹¹ Tevrat'ta ise "Tareh"¹¹¹² olarak geçer.¹¹¹³ Onun gençlik dönemiyle ilgili ilk bilgiler, henüz peygamber olmadan önce giriştiği hakikat arayışıyla ilgilidir. Aklını kullanarak, çevresinde olup bitenleri bilinçli bir şekilde okumuş, böylece babası ve kavminin sahip olduğu putlara tapınma inancından uzak durmuştur.¹¹¹⁴ Mevdûdî, Hz. İbrahim'in bu arayışının bazılarını onun gençlik dönemine kadar bir mağarada yaşadığı ve güneşi görmediği veya gördüğü nesnelere "Bu benim Rabb'imdir" diyerek şirke düştüğü gibi şüphelere götürdüğünü söyler. Bu düşüncelerin yanlışlığı sadedinde de, insanın her yaşadığı olayın onu her zaman istenilen zihni muhakemeye götüremeyeceğini, içinde bulunduğu durumun algılama şekli ve düzeyinde farklılıklar meydana getirmesinin normal olduğunu, dolayısıyla insanın her zaman aynı olaya aynı tepkiyi veremeyeceğini beyan eder. Ayrıca neticeye ulaşmaya

¹¹⁰⁹ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 1-2.

¹¹¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 110, 113.

¹¹¹¹ En'âm 6/74.

¹¹¹² Tekvin, 11/27-28, 31-32.

¹¹¹³ Ateş, *Tefsîr*, 3: 176-177; Ateş, her yerde vurguladığı gibi buRa'da da Tevrat'ın sonRa'dan değiştirildiğini ispatlamak için bu ismin Araplar arasında bilindiğini, Tareh'in Arapçaya Azer olarak geçtiğini, Kur'an onların bildiği bir ismi zikrettiği için itiraz etmediklerini belirtir.

¹¹¹⁴ En'âm 6/72-78.

kadar yapılan akıl yürütmelerin ve varılan ara sonuçların bağlayıcı olamayacağını, bu nedenle Hz. İbrahim'in de şirke düşmemiş olduğunu vurgular.¹¹¹⁵ Ateş ise, Hz. İbrahim'in bu durumunun tasavvuftaki manevi ilerlemeye örnek teşkil ettiğinin altını çizer.¹¹¹⁶

Allah, tabii tutulduğu imtihanları başarıyla geçen İbrahim'e (a.s) doğru yolu bulma kabiliyetini vermiş¹¹¹⁷ ve zamanı gelince onu peygamberlikle görevlendirmiştir. Bu kutsal görevi yüklenen Hz. İbrahim, putlara tapmanın yanlışlığı konusunda ilk olarak babasını uyarır ancak uyarısını reddeden babası, onun yanından uzaklaşmasını ister.¹¹¹⁸ Daha sonra aynı uyarıyı kavmine yapar.¹¹¹⁹ Zira Hz. İbrahim, tek Rab olarak Allah'ı tanıyordu. Kavmi ise ilâhlığı, tabiatüstü ilâhlık ve hükümde ilâhlık olarak iki kısma ayırıyordu. Çok zorda kaldıklarında tabiatüstü ilâh'tan yardım istiyorlar ama cahillikleri nedeniyle ruhlar, melekler, yıldızlar gibi varlıklara ibadet ederek, onlara adaklar sunuyorlardı. Nemrut da "hâkimiyete sahip olmak" anlamında ilâhlık iddiasında bulunuyordu. Bu noktada Hz. İbrahim'in söyledikleri Allah dışındaki ilâhları reddetmekle beraber Nemrut'un varlığını da tehdit ediyordu.¹¹²⁰ Kavmi kendilerini tek olan Allah'a inanmaya davet eden Hz. İbrahim'in çağrısına kulak vermedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim kavmine inançlarının yanlışlığını anlatabilmek için, onların bayram yerinde olduğu bir sırada ibadethanelerindeki putları paramparça edip yalnızca bir tanesini bıraktı.¹¹²¹ Kutlamalardan dönen kavmi durumu görünce şaşkına döndü ve bunu yapanın kim olduğunu araştırmaya başladılar. Hz. İbrahim'in yaptığından şüphelenip, onu mabedlerine getirttiler.¹¹²² Hz. İbrahim, bunu sağlam olan putun yapmış olabileceğini, dolayısıyla ona sormalarını isteyince,¹¹²³ işin içinden

¹¹¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 568-569.

¹¹¹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 3: 177.

¹¹¹⁷ Enbiyâ 21/51.

¹¹¹⁸ Meryem 19/42-46.

¹¹¹⁹ En'âm 6/78-80; Enbiyâ 21/52-56; Sâffât 37/85-86.

¹¹²⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 203-204.

¹¹²¹ En'âm 6/57-58.

¹¹²² Mevdûdî, olayın Sâdece rahipler ve din adamları arasında kalmamasını, halkın da putların çaresiz olduğunu ve rahiplerin kendilerini kandırıldığını görmesini isteyen İbrâhîm'in (a.s) de bunu istediğini belirtir.

¹¹²³ Enbiyâ 21/63.

çıkamayan Nemrut ve kavmi,¹¹²⁴ ilâhlarına yardım etmek için, onlara saldıran Hz. İbrahim'in canlı canlı yakılmasına karar verdi.¹¹²⁵ Ancak Allah, ateşin yakmasına müsaade etmedi ve onu kurtardı.¹¹²⁶ Allah'ın yardımıyla atıldığı ateşten kurtulan Hz. İbrahim kavminden ayrılarak Suriye ve Filistin topraklarına doğru yola çıktı.¹¹²⁷

Mevdûdî ve Ateş Hz. İbrahim'in kavmiyle olan bu kıssasının Kitab-ı Mukaddes'te yer almadığını, verilen bilgilerden bir kısmının da Kur'an'la çeliştiğini söylerler.¹¹²⁸ Mevdûdî'ye göre, Kur'an'da Hz. İbrahim'in babasının onu cezalandıranların başında geldiği bildirilmesine rağmen Kitab-ı Mukaddes'te onun oğlu İbrahim, torunu Lut ve gelini Sara'yı yanına alıp Kenan diyarına doğru yola çıktığı ve 205 yıl sonra Haran'da öldüğünün söylenmesi bunun bariz bir örneğidir.¹¹²⁹

Talmud'da da Hz. İbrahim'in Irak'ta yaşadığı olaylarla ilgili, Kur'an'da anlatılanlara uyanlar veya büyük çelişkiler içeren bilgiler vardır. Talmud'a göre; "Kâhinler Nemrud'a Terah'ın evinde doğan çocuğu öldürmesini tavsiye ettiler. Fakat Terah çocuğunu sakladı ve onun yerine bir hizmetçinin çocuğu öldürüldü. Terah mağarada sakladığı karısını ve çocuğunu on yıl sonra Nuh'a götürdü. Abram burada 39 yıl yaşadı ve yeğeni Sara ile evlendi.¹¹³⁰ Abram 50 yaşına gelince babasına geri geldi ve onu putperestlikten vazgeçirmeye çalıştı, fakat babası onu dinlemeyince İbrahim bir gün evdeki bütün putları kırdı. Bunun üzerine Terah onu Nemrud'a şikâyet etti. Nemrud'un danışma Meclisi, Abram ve onu Nemrut'tan saklayan Haran'ın yakılarak öldürülmesine karar verdi. Bunun üzerine Abramla beraber Haran da ateşe atıldı. Haran ateşte yandı. İbrahim'in yanmadığını gören Nemrut ona inandı. Talmud'a göre Abram burada 2000 yıl daha kaldı. Daha sonra tekrar bir rüya gören Nemrut'a, kâhinler, Abramı

¹¹²⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 203-204; Bakara 2/258; Enbiyâ 21/51-74; Sâffât 37/85-97; Ateş, Hz. İbrâhîm arasında geçen bu tartışmanın bugünkü Tevrat'ın Tekvin Sifrin'de olmadığını ancak Peygamber devrinde olduğunu söyler. bk: Ateş, *Tefsîr*, 2: 457.

¹¹²⁵ Enbiyâ 21/68; Ankebût 29/24; Sâffât 37/97.

¹¹²⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 204; Ateş, *Tefsîr*, 5: 511; Enbiyâ 21/69.

¹¹²⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 317; Sâffât 37/69; Tevrat'a göre Hz. İbrâhîm önce Haran'a (Yaratılış, 11/31) oRa'dan da Kenan iline gitmiştir. (Yaratılış, 12/5).

¹¹²⁸ Ateş, *Tefsîr*, 5: 512 (Ateş'e göre bu parça peygamber zamanında Yahûdiler arasında vardı ama bize kadar gelmemiştir); Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 317.

¹¹²⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 317-318; bk: Tekvin, 11/27-32.

¹¹³⁰ Tekvin, 11/29; 17/17.

öldürmesi gerektiğini söylediler. Bunu haber alan Abram oradan kaçtı, babası Tenah, torunu Lut ve karısı Sara ile birlikte Haran'a gitti." Sonuç itibarıyla Mevdûdî, çelişkilerle dolu olan bu haberlerin Kur'an'daki kıssalara kaynak teşkil etmesinin mümkün olamayacağını belirtir.¹¹³¹

Müfessirlerimiz daha sonra Hz.İbrahim hakkında Allah'ın peygamberi olmasına rağmen üç yerde yalan konuştuğuna dair nakledilen hadis ve Ehl-i Kitap'ın iddialarını ele alırlar.

Bu hadise göre Hz.İbrahim mabeddeki putları kıranın en büyük put olduğunu söylemesi,¹¹³² putperestlere "Ben doğrusu hastayım" demesi¹¹³³ ve sadece Kitab-ı Mukaddes'te yer alan, karısını kardeşi olarak tanıtması¹¹³⁴ olmak üzere üç yerde yalan konuşmuştur.¹¹³⁵

Mevdûdîye göre, insanların, putların kendilerini korumak üzere hiç bir şey yapamamış olmalarının hatta çaresiz ve güçsüz oldukları için konuşamamalarının farkına varmalarını ve bunu kabul etmelerini amaçlayan Hz. İbrahim, bu soruyu onların görüşünün imkânsız olduğunu gündeme getirmek için sormaktadır. "Onlara sorun, eğer konuşabilirlerse" cümlesi, İbrahim'in (a.s) "İşte şu en büyükleri yapmış" derken yalan söylemediğinin apaçık bir delilidir. İkinci konuda, Hz. İbrahim'in (a.s) o sırada tamamen sağlıklı olduğu ispatlanmadan bu sözün "yalan" olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Zira Kur'an da bu hususu açıklamamıştır. Ayrıca ailesinin onun mazeretini kabul edip evde bırakmaları, nezle gibi basit bir rahatsızlığı olabileceğini de gösterir.¹¹³⁶ Mevdûdî'ye göre üçüncü husus da tamamen yanlıştır. Çünkü İbrahim (a.s) karısı Sare ile birlikte Mısır'a gittiğinde, Kitab-ı Mukaddes'in kendi rivayetine göre, kendisi 75, karısı Sare ise 65 yaşındaydı. Dolayısıyla bu yaşta bir kadının bir başkasının hayatını kurtarabilecek kadar güzel ve alımlı bir halde olması mümkün değildir. Ne yazık ki bu hadis, rivayeti kutsallaştırarak, "sahih bir hadis böyle söylüyorsa, Hz.

¹¹³¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 318-319.

¹¹³² Enbiyâ 21/63.

¹¹³³ Sâffât 37/89.

¹¹³⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 314; "Olur ki Mısırlılar seni görüp, "Bu onun karısıdır" diyerek beni öldürür, seni sağ bırakırlar.- Firavun Avramı çağırarak, "Nedir bana bu yaptığın?" dedi. "Neden Sarayın karın olduğunu söylemedin? -Niçin "Saray kızkardeşimdir" diyerek onunla evlenmeme izin verdin? Al karını, git." (Tekvin, 12/12, 18, 19).

¹¹³⁵ *Buhârî*, "Kitâbu'l-enbiyâ", 3358; *Müslim*, "Kitâbu'l-fedâil", 2371.

¹¹³⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 25.

İbrahim (a.s) gerçekten bu yalanları söylemiştir” diyen bir grupla, Buhari ve Müslim tarafından sahih kabul edilen bu hadis güvenilir olamayacağı için bütün hadisleri reddeden ikinci bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oysa bir hadisin senedi sahih olsa da, metni bir takım nedenlerden ötürü sahih olmayabilir.¹¹³⁷

Hz. İbrahim (a.s) kavminin bulunduğu topraklardan ayrıldıktan sonra, ilerlemiş yaşına rağmen, Allah’tan kendisine salih bir evlat vermesini istemiş¹¹³⁸ ve Allah ona önce İsmail’i (a.s), sonra da İshak’ı (a.s) bahşetmiştir.¹¹³⁹

Kitab-ı Mukaddes’e göre; Hz. İbrahim’in karısı Sara kısır olduğu için, kocasını cariyesi Hacer’le evlendirmiş ve ondan İsmail dünyaya gelmiştir. Daha sonra Sara da bir çocuk doğurunca, büyük oğul babasının tahtına varis olacağından, İsmail ve annesi Hacer’i kıskanmış, kocasından onları şehirden uzaklaştırmasını istemiştir. Hz. İbrahim bunu istemese de Allah’ın vahyi gelince kabul etmiş ve onları Faran’a götürmüştür.¹¹⁴⁰

Kitab-ı Mukaddes’te yer alan bu rivayeti benzer ifadelerle nakleden Ateş, konuyla ilgili İslami kaynaklarda nakledilen bilgilerin daha doğru olduğunu söyler. Bu kaynaklara göre; “Sara, Hacer ve oğlu İsmail’e katı davranınca, Allah’ın emri gereğince Hz. İbrahim onları Mekke vadisine getirdi. Onlara su ve yiyecek bulmak için Safa ve Merve tepeleri arasında koşuşurken bir ses duydu. Meleğin ayağını vurduğu yerden su fışkırdı. Oradan geçmekte olan Cürhüm’den bir kabile suyu görünce, Hacer’in müsadeseyle oraya yerleştiler. Daha sonra Hz. İsmail onların kızlarından ikisiyle evlendi. Hz. İbrahim birkaç kez oğlu ve eşini ziyarete geldi. Son seferinde Allah ona orada bir ev yapmasını emretti. Hz. İbrahim de oğlu İsmail’le birlikte bu emri yerine getirdi.” Ateş’e göre, bu hikaye, orijinal Kur’an vahyi değil, ibret için, bilinen bir kıssanın vahyen anlatılmasıdır. Zaten burada önemli olan, hikâyenin gerçekten yaşanıp yaşanmadığından ziyade halk arasında yayılmış ve halkın da buna inanmış olmasıdır.¹¹⁴¹

¹¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 314-315.

¹¹³⁸ Sâffât 37/100.

¹¹³⁹ İbrâhîm 14/39.

¹¹⁴⁰ Tekvin, 21/1-21.

¹¹⁴¹ Ateş, *Tefsîr*, 5: 31-32.

Mevdûdî ve Ateş, daha sonra rüyasında evladını kurban ettiğini gören¹¹⁴² ve bunu yapmakta herhangi bir tereddüt göstermeyen Hz. İbrahim'in evlatlarından hangisini kurban ettiği sorusuna cevap bulmaya çalışırlar. Onlara göre, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi olayı, aralarında farklılıklar olmakla birlikte, kaynakların tamamında aynı minvalde yer almaktadır. Onun oğullarından birini kurban etmeye kalkıştığı konusunda hem Müslümanlar hem de Ehl-i Kitap müttefiktirler. Ancak ihtilaf hangi oğlunu kurban etmeye kalkıştığı konusundadır.

Müfessirlerimiz öncelikle bu konuyla ilgili Tevrat'ta geçen bir rivayeti değerlendirirler. Bu rivayete göre, Allah, İbrahim'e oğlu İshak'ı Moriya diyarında bir dağda, yakılan kurban olarak takdim etmesini emreder. İbrahim, İshak'ı yanına alıp oraya gider. İbrahim hazırlıklarını yapıp İshak'ı keseceği sırada, melek ona çocuğunu Allah'tan esirgemeyerek imtihanı kazandığını bildirir ve kurban etmesi için bir koç getirir.”¹¹⁴³

Mevdûdî'ye göre burada iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi burada kurban edilecek evladın İshak olması, ikincisi ise, onun Hz. İbrahim'in tek çocuğu olduğunun söylenmesidir. Oysa Kitab-ı Mukaddes'in diğer rivayetlerinden bu sözlerin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. “...Ve İbrahim Ken'an ülkesinde on seneden beri kalıyordu ve işte o sıralarda karısı Sârâ kendi hizmetçisini ona verdi ki onun karısı olsun. Ve o Hacer'in yanına gitti ve o hamile kaldı.”¹¹⁴⁴ “Allah meleği, ona dedi ki: “Sen hamilesin ve sen bir erkek çocuğu dünyaya getireceksin, adını İsmail koy.”¹¹⁴⁵ “İbrahim ve Hacer'den İsmail doğduğu zaman İbrahim 86 yaşındaydı.”¹¹⁴⁶ “Ve Allah İbrahim'e dedi ki, senin karın olacak Sârâ'dan da sana bir erkek çocuk bahşedeceğim. Adını İshak koyarsın.... O gelecek yıl aynı tarihte Sârâ'dan doğacaktır.... O zaman İbrahim, oğlu İsmail'i ve evin diğer erkeklerini yanına aldı ve aynı gün Allah'ın emriyle onları sünnet etti. İbrahim 99 yaşında sünnet oldu. İsmail ise sünnet olduğu zaman 13 yaşındaydı.”¹¹⁴⁷ “Ve oğlu İshak doğduğu zaman İbrahim 100 yaşında idi.”¹¹⁴⁸ İlk rivayetle bu rivayetler birlikte

¹¹⁴² Sâffât 37/102.

¹¹⁴³ Tekvin, 22/1-19.

¹¹⁴⁴ Tekvin, 16/1-3.

¹¹⁴⁵ Tekvin, 16/11.

¹¹⁴⁶ Tekvin, 16/16.

¹¹⁴⁷ Tekvin, 17/15-25.

¹¹⁴⁸ Tekvin, 21/5.

değerlendirildiğinde görülür ki, 14 yaşına kadar Hz. İbrahim'den tek evladının kurban edilmesi istenmişse, o İsmail olmalıdır. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. İbrahim, İsmail doğduğunda 86, İshak doğduğunda 100 yaşındaydı. Eğer Allah, Hz. İshak'ın kurban edilmesini istemişse, o zaman onun Hz. İbrahim'in tek evlâdı olduğunu söylemek yanlış olur.¹¹⁴⁹ Ateş ise, Tevrat'a göre kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğunu savunur.¹¹⁵⁰

Bu konuda İslami kaynaklarda da ihtilaf olduğunu belirten müfessirlerimiz konuyla ilgili değerlendirmelerini genel olarak Sâffât suresi 37/100 ve 101. ayetlerin tefsirinde açıklarlar. Mevdûdî, kurban edilenin Hz. İsmail olduğuna dair şu delilleri sunar: Hz. İbrahim'in anayurdundan ayrılırken Allah'tan kendisine salih bir evlat vermesini istemesi, içinde bulunduğu şartlar ve konuşma tarzı bu duayı evlatsız olduğu bir zamanda yaptığını, ona müjdelenen çocuğun da ilk erkek çocuğu olduğunu gösterir. Bundan da Allah'ın, delikanlılık çağına geldiğinde kurban etmesini istediği erkek çocuğun ilk evlat olan İsmail olduğu anlaşılır. Ayrıca Mevdûdî'ye göre, Kur'an'ın Hz. İbrahim'in iki oğlundan bahsederken önce İsmail'i zikretmesi,¹¹⁵¹ ilk çocuğun o olduğunu göstermektedir.

Kur'an, Hz. İshak'ı, iki ayette, “ilim sahibi, alîm”¹¹⁵² (إِبْرَاهِيمَ) olarak vasfederken, başka bir ayette, müjdelenen çocuğu “halim” (إِسْمَاعِيلَ) olarak vasfeder. Demek ki Hz. İbrahim'e verilen iki çocuk, ayrı ayrı huy ve karakterlere sahiptiler. Mevdûdî, ilk çocuk olan İsmail'in “halim” olduğunun ayetlerden anlaşıldığını ifade eder. Zira “halîm” olan ilk çocuk delikanlılık çağına yaklaştığı zaman, “âlim” olan ikinci çocuk doğduğuna ve ikinci çocuğun doğacağına müjdesi, kurban vakasından sonra verildiğine göre, kurban edilen muhakkak Hz. İsmail'dir. Ancak Mevdûdî'nin ayetlerden anlaşıldığını söylediği bu hususun, iddia ettiği kadar net bir şekilde açık olmadığı söylenebilir.

Mevdûdî, Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İbrahim'in evlâdını kurban etme imtihanından başarıyla geçmesi anlatıldıktan sonra gelen ayetlerde salihlerden bir peygamber olarak İshak adında bir evlatla müjdelendiğini¹¹⁵³ ve İshak'ın da

¹¹⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 31.

¹¹⁵⁰ Ateş, *Tefsîr*, 7: 414; bk: Tekvin, 22/1-19.

¹¹⁵¹ İbrâhîm 14/39 (إِبْرَاهِيمَ ۖ إِسْمَاعِيلَ ۖ إِسْحَاقَ ۖ وَيَسْأَلُكَ اللَّهُ فِي هَٰذَا مَا يَشَاءُ).

¹¹⁵² Zâriyât 51/28; Hicr 15/53.

¹¹⁵³ Sâffât 37/112.

Yakup adında bir çocuğa sahip olacağını bildirildiğini,¹¹⁵⁴ dolayısıyla Hz. İbrahim'in, ileride çocuğunun olacağı bildirilen evladının kurban edilmesine ihtimal vermeyeceğini, ayrıca bunu yapması halinde, İshak'ın, Yakub adında bir evladın babası olmasının da mümkün olmayacağını söyler. Bu ayetlerden de kurbanlık çocuğun Hz. İshak olmadığını anlaşıldığını savunur.¹¹⁵⁵

Mevdûdî, Arapların yüzyıllar boyunca kurban olayının Mina'da meydana geldiğine inanmalarını ve hacıların kurbanlarını Hz. İbrahim'in geleneğine göre Mina'da kesmelerini kurban edilen evladın İsmail olduğuna delil kabul eder. Ona göre geçen 4500 yıldan beri kesintisiz sürdürülen bu gelenek bunun göstergesidir.

Mevdûdî sıraladığı bu delillere ek olarak, güvenilir rivayet ve hadislerle göre, Hz. İsmail'in fidyesi olarak kurban edilen koçun boynuzunun Ka'be'de Abdullah bin. Zübeyr (r.a) dönemine kadar muhafaza edilmesinin, kurban vak'asının Suriye'de değil, Mekke'de vuku bulduğunu ve kurban edilenin de Hz. İsmail olduğunu gösterdiğini, böyle olmasaydı, kurban vak'asının bir hatırası olarak bu boynuzun Ka'be'de saklanmayacağını iddia eder.¹¹⁵⁶ Ancak Hz. İbrahim'in evlatları arasında bir ayırım yaptığını dair bir rivayetin olmadığını düşündüğümüzde Mevdûdî'nin bu iddiasının çok bağlayıcı olmadığını söyleyebiliriz.

Ancak kurban edilmesi istenen evlâdın İshak olduğunu savunan Ateş, Mevdûdî'nin öne sürdüğü delilleri kabul etmez. Ateş'e göre Müslümanlar arasında İsmail'in kurban edildiği görüşünün kabul görmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, Allah'a kurban edilmeyi kabul etmek büyük bir fedakârlıktır. İsmail (a.s) da Arapların atası olduğu için onlar bu yüksek dereceyi ona layık görmüşlerdir. İkinci sebep ise şudur: Hz. İbrahim İsmail'i kurban etmeye götürürken şeytan ilk önce İsmail'e görünüp onu vazgeçirmeye çalışmış ancak başaramayınca Hz. İbrahim'e görünmüştür. Önce Meş'ar'da, sonra Akabe Cemresi, orta Cemre ve büyük Cemre'de karşısına çıksa da Hz. İbrahim, her seferinde yedi taş atarak onu uzaklaştırmış, İsmail'i kurban edecekken de onun yerine kendisine koç verilmiştir. Ateş bu rivayetlerin Hac'daki taşlamaları Hz.

¹¹⁵⁴ Hüd 11/71.

¹¹⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 33-34.

¹¹⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 34.

İbrahim'e dayandırma ve Kitab'ı Mukaddes'te anlatılanları Mekke şartlarına uydurma çabasının bir sonucudur.

Ateş'e göre Kur'an'da ismen söylenmese de delillerden, kurban edilmek istenenin Hz. İbrahim'e müjdelenen evlât olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵⁷ Çünkü müjdelenebilir değer olan, genç bir cariye değil, kısır ve yaşlı bir kadının çocuk doğurmasıdır. Hûd suresinde: “*Biz kadına, İshak'ı müjdeledik*”,¹¹⁵⁸ Zâriyât suresinde: “*Yaşlı, kısır bir kadın nasıl çocuk doğurur?*”¹¹⁵⁹ ifadeleri de bu çocuğun İshak olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹¹⁶⁰

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler bağlamında, müfessirimiz Ateş'in konumuzla ilgili hususlarda sık sık Kitab-ı Mukaddes'e müracaat ettiğini, burada bulunduğu bilgilerin Kur'an'la uygunluğu yönünü daha çok vurguladığını, Kur'an'da olup Kitab-ı Mukaddes'te olmayan bilgilerin Hz. Peygamber zamanında onda var olduğunu ancak daha sonra kaybolduğunu veya değiştirildiğini ısrarla vurguladığını, buna mukabil Mevdûdî'nin, Kitab-ı Mukaddes'e Ateş'ten daha fazla müracaat etmesine rağmen, aldığı bilgileri, doğru veya yanlışlıklarını gösterme adına daha dikkatli bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu söyleyebiliriz.

2.1.3.4.2. Hz. Dâvûd (a.s) ve Hz. Süleyman (a.s)

Dâvûd (a.s)'ın ismi Kur'an'da on altı defa geçmektedir.¹¹⁶¹ Allah, Hz. Dâvûd'a hayvanlarla konuşmak,¹¹⁶² dağların ve kuşların sabah akşam onunla zikretmesi,¹¹⁶³ demiri işleyip, zırh yapmak,¹¹⁶⁴ onu olduğu yerde halife tayin etmek¹¹⁶⁵ gibi pek çok nimet bahşetmişti. Hz. Dâvûd, çok fâsîh bir şekilde konuşan¹¹⁶⁶ ve insanlar arasında adaletle hükmeden bir peygamberdi.¹¹⁶⁷

¹¹⁵⁷ Sâffât 37/101.

¹¹⁵⁸ Hûd 11/71.

¹¹⁵⁹ Zâriyât 51/29.

¹¹⁶⁰ Ateş, *Tefsîr*, 7: 414-416.

¹¹⁶¹ Abdalbâki, *Mu'cem*, 264.

¹¹⁶² Neml 27/16.

¹¹⁶³ Enbiyâ 21/79; Sâd 38/19.

¹¹⁶⁴ Enbiyâ 21/80; Sebe 34/10.

¹¹⁶⁵ Sâd 38/26.

¹¹⁶⁶ Sâd 38/20.

¹¹⁶⁷ Sâd 38/26.

Hız. Musa'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenleri, peygamberlerinin birinden Allah yolunda savaşmaları için kendilerine bir hükümdar göndermesini istediler.¹¹⁶⁸ Hem Mevdûdî, hem de Ateş, bu konunun ayrıntılarını Kitab-ı Mukaddes'te yer alan rivayetlerden naklederler: "İsrailoğulları'nın işlerine bakan Peygamber Samuel çok yaşlanmıştı. Bu nedenle İsrailoğulları'nın büyükleri Samuel'e gittiler ve "Allah yolunda savaşacak bir hükümdar (kral) tayin et" dediler. Bu istek "Samuel'i kızdırdı" ve Rabbin gazabına neden oldu. Samuel, İsraililere kralın verilmesi durumunda sorumluluklarının artacağını bildirmesine rağmen, onlar isteklerinde ısrar ettiler. Allah da onlara bilgisini ve gücünü artırdığı Saul'u¹¹⁶⁹ kral olarak atadı.¹¹⁷⁰ Ancak israiloğulları, onun kendileri kadar mala sahip olmadığını, bu nedenle kendilerinin hükümdarlığa daha layık olduklarını söyleyerek buna itiraz ettiler.¹¹⁷¹ Bunun üzerine peygamberleri, Tâlût'un hükümdarlığının delilinin onlara Tabut'u getirmesi olduğunu söyledi.¹¹⁷² İsrailoğulları Tabut'u, çok kutsal sayıyorlardı. Çünkü onlar bu Tabut sayesinde "Allah'ın gelip kendilerini düşman güçlerinden kurtaracağına" inanıyorlardı. Bu nedenle onun geri gelmesi İsrailoğulları'nı bu denli sevindiriyor ve cesaretlendiriyordu.¹¹⁷³

Kendilerine Tabut'u getirince¹¹⁷⁴ hükümdar olarak kabul edilen Tâlût, ordusuyla, Câlût'un¹¹⁷⁵ karşısına çıktı. Bu savaşta Tâlût'un ordusunda bir nefer olan Dâvûd (a.s) Câlût'u öldürdü.¹¹⁷⁶ Tâlût kendi kızını onunla evlendirdi. Ve

¹¹⁶⁸ Bakara 2/246.

¹¹⁶⁹ Saul, Tâlût'tur. bk: I.Samuel, 9; 10; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 192 (İsrailoğullarına kral olarak seçilen Tâlût'un peygamber seçilip seçilmediğine dair Kur'an'da ve sahih hadislerde bir bilgi yoktur.).

¹¹⁷⁰ I.Samuel, 8/1-22; 9/1-27.

¹¹⁷¹ Bakara 2/247.

¹¹⁷² Bakara 2/48; Tabut: Hz. Musa'nın Tur dağında Allah'tan aldığı iki şahadet levhasını saklamak için yaptırdığı, dışı som altınla kaplı olan bir sandıktır. bk: Ateş, *Tefsîr*, 1: 436-437; Mevdûdî bu bilgilere ek olarak Tabut'ta, Hz. Musa'nın (a.s) rehberliğinde yazılan ve Levilere verilen Tevrat'ın orijinal bir nüshası ve gelecek İsrail nesillerinin atalarına çölde lütfettiği nimetler için Allah'a şükretmelerini sağlamak üzere bir şişe de (kudret helvası) olduğunu söyler. Ona göre, büyük bir ihtimalle Allah'ın bir mucizesi olan Hz. Musa'nın (a.s) asası da bunlarla birlikteydi. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 194-195.

¹¹⁷³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 194.

¹¹⁷⁴ Tabut'un nasıl getirildiği ayetlerde açıklanmamıştır. Ancak İsrailoğullarının, Tâlût'la birlikte Câlût'un karşısına çıkmaları, onun hükümdarlığını kabul ettiklerini, dolayısıyla Tabut'un onlara getirdiğini gösterir. Tabut'un gelişiyile ilgili bilgi için bk: I.Samuel, 4; 5; 6.

¹¹⁷⁵ Câlût, Kitab-ı Mukades'te Golyat olarak geçer. bk: I.Samuel, 1; 31; Ateş, *Tefsîr*, 1: 437.

¹¹⁷⁶ "...Dâvûd Câlût'u öldürdü..." (Bakara 2/251).

Dâvûd, Tâlût'tan sonra İsrail'in meliki (kral) oldu.¹¹⁷⁷ Dâvûd (a.s)'ın Câlût'u nasıl öldürdüğü ve nasıl melik olduğunun ayrıntısı Kur'an'da anlatılmaz. Kur'an Câlût'u öldürdükten sonra Hz. Dâvûd'a hem nübüvvet hem hükümdarlık verildiğini bildirir.¹¹⁷⁸ Onun, güç sahibi, Allah'a yönelen bir kimse olduğu¹¹⁷⁹ ve kendisine kutsal kitap olarak, Zebur'un verildiği bildirir.¹¹⁸⁰ Kur'an'da Zebur'la ilgili bilgi olarak, sadece “*Andolsun, Zikir'den sonra Zebur'da da: “Yeryüzüne iyi kullarım varis olacaktır” diye yazmıştı.*”¹¹⁸¹ ayeti vardır.

Kur'an'da, Hz. Dâvûd'un hayatıyla ilgili olarak, birinin doksan dokuz, diğerinin ise bir koyunu olan iki kardeş arasında geçen ve aralarında hüküm vermesi için Hz. Dâvûd'a başvurdukları bir davadan bahsedilir.¹¹⁸² Davacı olan kişi, kardeşinin doksan dokuz, kendisinin ise bir koyununu olduğunu, buna rağmen kardeşinin, kendisinin bir koyununu da almak istediğini söyler ve aralarında adaletle hükmetmesini ister.¹¹⁸³ Mevdûdî burada, Hz. Dâvûd'a gelenlerin nesebi kardeş değil, din kardeşi olduklarını, davacının da, kardeşinin, kendisinden daha güçlü ve zengin olduğu için, ona karşı koyma cesaretinin olmadığını anlatmak istediğini belirtir. Mevdûdî'ye göre, Hz. Dâvûd'un imtihan olduğunu hatırlaması, onun hata yaptığı meselenin koyun meselesinden başka bir mesele olduğunu gösterir. Çünkü tövbe edip, affedilmesi yaptığı işte nefsanî bir zaafının olduğuna, muhtemelen de hükümdar oluşu nedeniyle gücünü adil olmayan bir biçimde kullandığına delalet etmektedir. Ayette olayın bu şekilde dile getirilmesi, Hz. Dâvûd'un ne yaptığı, Allah'ın onun bu davranışını niçin açıkça değil de imalı bir şekilde zikrettiği ve bu olaydan alınması gereken dersin ne olduğu gibi soruları akla getirmektedir. Bu olay Kitab-ı Mukaddes'te; “Çok sayıda koyun ve sığırı olan zengin bir kişinin misafirine ikram etmek için kendi mallarına kıyamadığı için bir kuzusundan başka malı olmayan fakir birisinin kuzusunu kesip ikram etmesi üzerine, Hz. Dâvûd'un öfkelenerek kuzuyu dört kat ödemesine karar verdiği, Hititli Urya'yı öldürerek karısını kendisine karı olarak

¹¹⁷⁷ I.Samuel, 17; 18; bk: I.Samuel, 15/11, 28; 16/13.

¹¹⁷⁸ “...Allah da ona mülk ve hikmet verdi; ona dilediğinden öğretti...” (Bakara 2/251).

¹¹⁷⁹ Sâd 38/17-18.

¹¹⁸⁰ Nisâ 4/163; İsrâ 17/55.

¹¹⁸¹ Enbiyâ 21/45.

¹¹⁸² Sâd 38/22-24.

¹¹⁸³ Sâd 38/23.

aldığı, gizlice yaptığı bu işten dolayı Rab tarafından açıkça cezalandırılacağı”¹¹⁸⁴ şeklinde anlatılır.

Mevdûdî’ye göre Kur’an, herkes tarafından bilindiği için bu kıssayı ayrıntılarıyla değil, ima yoluyla anlatmıştır. Ancak asıl olay Kitab-ı Mukaddes’in anlattığı gibi değil, Kur’andan anlaşılacağı üzere, Hz. Dâvûd’un Urya’ya (ya da ismi ne olursa olsun) karısıyla evlenme isteğinde bulunmasıdır. Mevdûdî o dönemde sıradan insanların birbirlerine bu tür tekliflerde bulunmasının normal karşılandığını ancak sıradan bir olmadığı için Hz.Dâvûd’un yaptığı bu teklifin karşısındaki kişiyi zor durumda bırakacağını ve teklifinin emir olarak telakki edilebileceğini vurgular. Dolayısıyla böyle bir haksızlığa fırsat vermemek için halktan iki salih insan Hz. Dâvûd’un huzuruna girerek ondan aralarındaki hadise ile ilgili karar vermesini istemiş olabilirler. Olayı dinleyen Hz. Dâvûd, adamın yaptığı zulüm olduğuna dair hükmünü verir fakat bu hükmü verirken de bir iç muhasebe yaparak, kendisinin Urya’ya yaptığı teklifle bu adamın yaptığı arasında bir fark olmadığını anlar. Ardından hemen secdeye giderek tövbe eder ve bu temsili dava vesilesiyle teklifinden vazgeçer. Mevdûdî, daha sonra kocasının bir savaşta ölmesi üzerine Hz. Dâvûd’un dul kalan bu kadını kendisine nikâhladığını belirtir.¹¹⁸⁵

Yahudiler, Hz. Süleyman’a olan düşmanlıkları sebebiyle bu olayı, “Hz. Dâvûd’un Urya’nın hanımını kendi sarayının çatısı üzerinde çırılçıplak yıkanırken gördüğü, kadını sarayına getirterek onunla zina ettiği ve kadının hamile kalması üzerine de kocasını Benu Amum’lularla yapılan bir savaşa gönderdiği” şeklinde anlatmışlardır. Güya Hz. Dâvûd, Urya’yı, öldürülebileceği bir yere göndermiş ve Urya öldürülünce de karısını kendisine nikâhlamıştır. Bu kadından da Hz. Süleyman doğmuştur. Görüldüğü gibi İsrailoğulları bu şekilde kendilerine gönderilen bu iki peygamberi zelil etmeye çalışmışlardır.¹¹⁸⁶ Ateş de buraya kadar özetlediğimiz Kitab-ı Mukaddes rivayetlerini tefsirinde nakletmiştir.¹¹⁸⁷

Mevdûdî, Hz. Dâvûd’la ilgili bu olayı Kitab-ı Mukaddes’te anlatıldığı şekilde aktardıktan sonra, “Kur’an’dan anlaşılacağı üzere” deyip, olayın aslının

¹¹⁸⁴ II. Samuel, 12/1-12.

¹¹⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 66-67.

¹¹⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 67.

¹¹⁸⁷ Ateş, *Tefsîr*, 7: 464-465.

nasıl olduğunu açıklamaya çalışmıştır.¹¹⁸⁸ Ancak verdiği bilgileri incelediğimizde olayın ifade ettiği şekilde meydana geldiğine dair Kur'an'da net bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmeliyiz.

Mevdûdî'ye göre, bu noktada bazı müfessirler Hz. Dâvûd'un zina etmesi ve kadının hamile kalması bölümlerini çıkartarak, Kitab-ı Mukaddes'in anlattığı şekilde bu olayı nakletmişler, bazıları da konular arasındaki bağlantıyı reddederek farklı te'villere girişmişlerdir. Kur'an'da kadının kocasının Hz. Dâvûd'un teklifine ne cevap verdiği, Hz. Dâvûd'un bu kadınla evlenip evlenmediği veya Hz. Süleyman'ın ondan doğduğuna dair bir bilgi yoktur. Hz. Dâvûd yaptığı bu teklif nedeniyle uyarılmıştır. Çünkü bu davranış sıradan insanlar için normal karşılanırsa da, bir peygamberin bu şekilde davranması uygun değildir. Bu yüzden Allah onu uyarılmış ve nasihatte bulunmuştur.¹¹⁸⁹ Müfessirler, genelde koyunun Araplarca "kadından" kinaye olduğunu ifade ederek Dâvûd (a.s) ile kadın arasında geçen olayı zikretseler de ayetin devamında zikredilen "Doğrusu ortakçuların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler"¹¹⁹⁰ ibaresi, konunun kadından ziyade mal-mülkle alakalı olduğunu ispatlamaktadır.¹¹⁹¹

Kur'an'da ayrıca, Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'ın farklı kararlar verdikleri bir davadan bahsedilir. Bu davanın konusu davarların bir ekin bahçesini talan etmesi olayıdır.¹¹⁹² İki müfessirimiz de bu olayın Kitab-ı Mukaddes'te geçmediğini belirtip, diğer müfessirlerin rivayetlerine yer verirler. Bu rivayetlere göre, bir adamın davarları geceleyin başka bir adamın ekinine girmişti. Ekin sahibi Dâvûd'a (a.s) şikâyet etmiş, o da davarların tarla sahibine verilmesine hükmetmişti. Fakat Süleyman (a.s) bu görüşü kabul etmemiş ve ekinler eski haline gelinceye dek davarların tarla sahibinde kalması fikrini öne sürmüştü.

¹¹⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 66.

¹¹⁸⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 67-68 (Mevdûdî, bu görüşü Kadı İbnü'l-Arabi'nin " Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinden nakledip, ayetin siyak ve sibakına uygun düştüğünü belirterek kabul eder.).

¹¹⁹⁰ Sâd 38/24.

¹¹⁹¹ Mustafa Hocaoğlu, *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*, (Konya: Hüner Yayınları, 2014), 103.

¹¹⁹² "Dâvûd ve Süleyman da; hani kavmin hayvanlarının içine girip yayıldığı ekin tarlaları konusunda hüküm yürütüyorlardı. Biz onların hükmüne şahid idik." (Enbiyâ 21/78).

Müfessirlerimiz, Süleyman (a.s)’ın hükmünün daha doğru olduğunu savunurlar.¹¹⁹³ Mevdûdî, bir sonraki ayette: “*Biz doğru hükmü Süleyman’a öğrettik*”¹¹⁹⁴ buyrulmasından hareketle bu sonuca vardığını ifade eder.¹¹⁹⁵

Kur’an’da kıssasına yer verilen peygamberlerden birisi de Dâvûd (a.s)’ın oğlu olan Süleyman (a.s)’dır. Hz. Dâvûd gibi oğlu Süleyman (a.s)’a da krallık ve peygamberlik¹¹⁹⁶ verilmiştir. Kur’an’da Hz. Süleyman (a.s)’ın adı on yedi sefer geçmektedir.¹¹⁹⁷ Onun hayatı ve kendisine verilen nimetlerle ilgili olarak Kur’an’da belirli şeyler anlatılır fakat ayrıntılı bilgiler verilmez. Ateş, bu konularla ilgili ayrıntılı bilgileri Kitab-ı Mukaddes’ten nakleder. Hz. Süleyman’ın hâkim olduğu yerler,¹¹⁹⁸ sahip olduğu eşleri, mal ve mülkleri, kendisine verilen hikmet ve diğer nimetler,¹¹⁹⁹ daha sonra eşlerinin de etkisiyle Allah’ın hoşlanmayacağı işler yapması ve ülkesinin bölünmesi,¹²⁰⁰ gibi birçoğu Kur’an’da yer almayan veya reddedilen bilgiler bunlardandır.¹²⁰¹

Allah, istediği yere götürüp getirmesi için rüzgârı,¹²⁰² ona kaleler, heykeller, büyük havuzlar gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapması için cinleri¹²⁰³ emrine vermiş, kuşlarla ve hayvanlarla konuşabilme,¹²⁰⁴ aynu’l kıtr¹²⁰⁵ gibi nimetler bahşetmiştir. Kur’an’da onun cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan bir orduya sahip olduğu belirtilmektedir.¹²⁰⁶ Mevdûdî’ye göre, Tevrat olsun İncil olsun, hiçbiri Hz. Süleyman’ın (a.s) ordularında cinlerin olduğuna dair hiçbir atıfta bulunmazlar. Ayetteki “cin” ve “tayr” kelimelerinin, bildiğimiz cin ve kuşları ifade etmediğini söyleyen bazı müfessirler olsa da yaptıkları yorumlar

¹¹⁹³ Ateş, *Tefsîr*, 5: 514-515; Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 321.

¹¹⁹⁴ Enbiyâ 21/79.

¹¹⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 321-322.

¹¹⁹⁶ Nisâ 4/163; Bakara 2/102.

¹¹⁹⁷ Abdülbâkî, *Mu’cem*, 357-358.

¹¹⁹⁸ I.Krallar, 4/21.

¹¹⁹⁹ I.Krallar, 4/29-34.

¹²⁰⁰ I.Krallar, 11/6-8.

¹²⁰¹ bk: Ateş, *Tefsîr*, 7: 471-472.

¹²⁰² Sebe 34/12; Sâd 38/36; Enbiyâ 21/81.

¹²⁰³ Sebe 34/13.

¹²⁰⁴ Neml 27/16.

¹²⁰⁵ Sebe 34/12; “aynu’l kıtr” müfessirlere göre, erimiş bakır kaynağıdır. Ateş, bunun katran yani petrol olduğunu söyler. bk: Ateş, *Tefsîr*, 7: 241; Mevdûdî, bunun eritilip kalıplanmış bakır olduğunu söyler. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 505.

¹²⁰⁶ Neml 27/17.

Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.¹²⁰⁷ Ateş, Hz. Süleyman'a hizmet eden cinlerle,¹²⁰⁸ önceki dönemlerde esirlerin ayaklarına zincir vurulup çalıştırılmış olmalarından hareketle, ona esir düşüp zincirlere vurularak çalıştırılan milletlerin kastedildiğini, zira latif cisimler olan şeytanların zincirlere vurulup çalıştırılmasının garip bir şey olduğunu söyler.¹²⁰⁹ Mevdûdî ise burada “şeyatin” kelimesiyle, Hz. Süleyman'ın, azgınlıkları dolayısıyla, bizim keyfiyetini bilemeyeceğimiz bir şekilde etkisiz hale getirdiği cinlerin kastedildiğini belirtir.¹²¹⁰

Kur'an, Hz.Süleyman'ın insanlar, cinler ve kuşlardan oluşan bir orduya sahip olduğunu¹²¹¹ ve bu orduyla “vadi'n nemi” denilen yerden geçerken yaşadığı bazı olaylar hakkında bilgiler verir. Kur'an'ın beyanına göre, Hz. Süleyman karınca vadisinden geçerken bir karıncanın, askerler tarafından çiğnenmemeleri için diğer karıncaları uyardığını¹²¹² anlar ve kendisine verdiği bu nimet için Allah'a şükreder.¹²¹³ Ateş, bu olay hakkında farklı bir bilgi vermezken Mevdûdî, ayette geçen “vadi'n nemi” ifadesiyle, o vadiye yaşayan Neml kabilesinin kastedilmediğini zira arapların kabilelerine hayvan isimleri vermekle birlikte kabile mensuplarının hiçbirisinin bu isimle çağrılmadığını ayrıca tarihte insanlardan oluşan bir ordunun başka bir insan grubunu farkında olmadan ezmesinin vaki olmadığını savunur. Mevdûdî o bölgenin içinde çok miktarda karınca olduğu için bu isimle anıldığını söyler.¹²¹⁴

Kur'an, Hz. Süleyman'ın karşılaştığı hadise neticesinde Allah'a şükrettiğini bildirirken, onu küçük düşürmek isteyen Ehl-i Kitap bu kıssanın son bölümünü çarpıtmıştır. Onlara göre, karıncanın söylediklerini işiten Hz. Süleyman büyüklük taslamış, bunun üzerine karınca, ona bir damla sudan yaratıldığını ve kibirlenmemesi gerektiğini hatırlatınca bu durum karşısında çok utanmış, mahcûp olmuştur. Mevdûdî'ye göre Kur'an-ı Kerim'in bu kıssaları anlatması, İsrailoğulları'nın çarpıtmış oldukları rivayetleri nasıl düzelttiğini ve

¹²⁰⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 99.

¹²⁰⁸ Sâd 38/37-38.

¹²⁰⁹ Ateş, *Tefsîr*, 7: 473.

¹²¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 77.

¹²¹¹ Neml 27/17.

¹²¹² Neml 27/18.

¹²¹³ Ateş, *Tefsîr*, 6: 371; Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 100.

¹²¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 100.

peygamberlerinin temiz şahsiyetlerini, bulaştırdıkları ayıplardan nasıl temizlediğini gösterir.¹²¹⁵ Ateş ise tefsirinde bu konudaki Kitab-ı Mukaddes bilgilerine yer vermemiştir.

Hz. Süleymanla ilgili Kur'an'da anlatılan kıssalardan bir diğeri Sebe Melikesi Belkıs'la arasında geçen kıssadır. Hz. Süleyman, bir gün kuş ordusunu teftiş ederken, Hüdüd'ün¹²¹⁶ olmadığını fark edince: "Bana makul bir özür sunmazsa ona ağır bir ceza vereceğim ya da onu keseceğim." der. Bir süre sonra Hüdüd gelir ve Süleyman (a.s)'a güneşe tapan Belkıs ve kavmi hakkında edindiği bilgileri aktarır. Şeytanın onları, maddi ve manevi güçlerini, sadece servet elde etmek ve hayatlarını gönüllerince yaşamak için kullanmaya inandırdığını belirtir.¹²¹⁷ Bunun üzerine Hz. Süleyman, hem Hüdüd'ün söylediğinin doğru olup olmadığını anlamak, hem de Müslüman olması için Belkıs'a, bir mektup yazar.¹²¹⁸ Mektubu alan Belkıs, ileri gelenlerini toplar ve Hz. Süleyman'ı denemek için ona bazı hediyeler gönderir. Hz. Süleyman kendisine gönderilen hediyeleri reddedince,¹²¹⁹ Belkıs onun sömürgeci bir kral olmadığını anlar. Hz. Süleyman'la konuşmak için yola çıkar. Bunu haber alan Hz. Süleyman Belkıs'ın tahtının kendisine getirilmesini ister. Bir ifrit tahtı, Hz. Süleyman henüz yerinden ayağa kalkmadan getirebileceğini ve buna gücünün yeteceğini söyler.¹²²⁰ Kitaptan ilim sahibi olan bir Müslüman, tahtı daha da kısa bir sürede, göz açıp kapayıncaya kadar getirebileceğini iddia eder ve getirir. Sonra da bunun kendisinden değil Allah'tan olduğunu hatırlatır.¹²²¹

Daha sonra Hz. Süleyman Belkıs'ın hidayet yolunu bulmasına yardımcı olmak için tahtını değiştirir ve geldiğinde ona "Bu taht senin mi?" diye sorar. Belkıs "Tıpkı kendisi" diye cevap verir.¹²²² Sonra Belkıs'tan köşk'e girmesi istenir. Billur zemini su zanneden Belkıs eteğini kaldırınca, Hz. Süleyman,

¹²¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 100-101.

¹²¹⁶ Mevdûdî Hüdüd'ün bir kuş değil de, Hz. Süleyman'ın ordusunda görevli bir subayın ismi olduğu iddiasını reddeder. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 103-104, 108-109; Ateş ise bu iddiaya değinmez.

¹²¹⁷ Neml 27/24.

¹²¹⁸ Neml 27/30.

¹²¹⁹ Neml 27/36.

¹²²⁰ Neml 27/39.

¹²²¹ Kehf 18/98.

¹²²² Neml 27/41-42.

zeminin su değil, billurdan olduğunu söyler. Bu durum karşısında, şimdiye kadar kendisine zulmettiğinin farkına varan Belkıs: “Ben âlemlerin Rabb’i olan Allah’a teslim oldum.” diyerek, müslüman olur.¹²²³

Mevdûdî’ye göre, Hz. Süleyman’ın mevcut protokol kurallarından farklı bir usulle, “Rahman Rahim olan Allah’ın (c.c) adı ile” başlayan mektubu,¹²²⁴ Melike tarafından gönderilen hediyeleri geri çevirmesi, kişiliği ve daveti hakkında elçilerin Belkıs’a sunduğu rapor, Belkıs’ın tahtının çok kısa bir zaman zarfında Ma’rib’den Kudüs’e getirilmesi gibi olaylar Melike’nin, Hz.Süleyman’ın arkasında Allah’ın desteğinin olduğunu fark etmesine, ayrıca Allah’ın ona verdiği bunca nimete rağmen hiçbir şekilde kibir ve gurura kapılmadan kulluğa devam ettiğini görmesi de iman etmesine vesile olmuştur.¹²²⁵

Mevdûdî daha sonra, Hz. Süleyman (a.s.) ile Sebe¹²²⁶ Melikesi arasında geçen bu kıssanın Kitab-ı mukaddes’te nasıl anlatıldığını özetler: Süleyman’ın şöhretini duyan Sebe Melikesi maiyetiyle birlikte Kudüs’e geldi ve Süleyman’a her istediği şeyi sordu. Aldığı cevaplardan tatmin olan Melike, Kral Süleyman’ın sarayı, hizmetindekiler ve nihayet Rabbin evine çıkan merdivenin ihtişamından çok etkilendi. Ve Süleyman’a hakkında duyduklarının, gördüklerinin yarısı bile olmadığını ve ona bu makamı veren Rabb’in çok yüce olduğunu söyledi. Melike Kral Süleyman’a paha biçilmez taşlar ve eşsiz baharatlarla yüz yirmi kantar altın verdi. Süleyman da onun tüm isteklerini yerine getirdi ve melike memleketine geri döndü.¹²²⁷

İncil’de, Hz. İsa’nın, Sebe kraliçesi hakkında yaptığı konuşmasından sadece şu cümleler nakledilmiştir: ”Cenup kraliçesi, hesap günü bu neslin adamlarıyla kalkacak ve onu ayıplayacak; çünkü o, Süleyman’ın hikmetini dinlemek üzere, dünyanın uzak bölgelerinden buraya geldi ve işte Süleyman’dan daha büyüğü buradadır (huzurumuzdadır).”¹²²⁸

Mevdûdî, Hüdhüd’ün kaybolması, Sebe melikesi ve Hz. Süleyman arasında geçen olayların Yahudilerin şifahî rivayetlerinde Kur’an’a benzer bir

¹²²³ Naml 27/44.

¹²²⁴ Naml 27/30 (أَلَمْ يَأْتِ الْفِرْعَوْنَ بِآيَاتِنَا أَفَرَىٰ).

¹²²⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 119.

¹²²⁶ “Sebe” kelimesiyle ilgili olarak bk: Ateş, *Tefsîr*, 7: 247-249; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 521-523.

¹²²⁷ II. Tarihler, 9/1-12; I. Krallar, 10/1-13; Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 119-120.

¹²²⁸ Matta, 12/42; Luka, 11/31.

şekilde anlatıldığını belirtir. Ancak Hz. Süleyman'ın kendisine sunulan hediyeler için yaptığı konuşma, Melike'nin tahtının getirilmesi için yapılan müzakereler, kendisine lutfedilenlere bir şükür ifadesi olarak secde etmesi ve sonunda Melike'nin iman etmesi gibi konular Kitab-ı Mukaddes rivayetlerinde yer almamaktadır. Ateş ise, bu hikâyelerin bugünkü nüshalarında olmasa da Hz. Peygamber devrindeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarında var olduğunu belirtir.¹²²⁹

Mevdûdî'ye göre, Yahudiler, sırf Hz. Süleyman'a olan düşmanlıkları nedeniyle bu kıssaya, Hz. Süleyman'ın Belkıs'la zina yaptığı, bu birleşmeden gayr-i sahih bir nesebin ortaya çıktığı, kendisine verilen nimetlerden dolayı gurura kapıldığı, lüks bir hayat sürdüğü, müşrik kadınlara kapıldığı, putperest olduğu, Tevrat'ın emirlerini bozduğu gibi itham ve iftiraları ilave etmişlerdir.¹²³⁰ Mevdûdî, Kur'an'ın bu kıssaları anlatmakla, peygamberleri akladığını ve Yahudilerin içinde bulunduğu küfran-ı nimet halini gözler önüne serdiğini belirtir.¹²³¹

Ateş, Belkıs'la Hz. Süleyman arasında geçen bu olayı, benzer şekilde nakleder ancak bazı hususlarda farklı bilgiler verir. Ateş'e göre; Hz. Süleyman'ın mektubunu alan Belkıs, adamlarıyla istişare ettikten sonra, bu kadar güçlü bir düşmanla mücadele edemeyeceklerini anlamış ve olayı bir nevi diplomatik yollarla, ihtiyat ve düşünce ile çözmek için Hz. Süleyman'a hediyeler göndermiştir. Buna mukabil Süleyman (a.s) kendisinin dünya malına ihtiyacı olmadığını, tamamen teslim olmadıkları takdirde ülkelerine saldırıp onları oradan sürgün edeceğini söylemiştir.¹²³²

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Mevdûdî, Belkıs'ın, Hz. Süleyman'ın zalim, dünya malına düşkün birisi olup olmadığını anlamak için ona hediyeler gönderdiğini belirtirken, Ateş, Belkıs'ın, daha ziyade, Hz. Süleyman'ın ülkesine saldırmasını engellemek için hediyeler gönderdiğine vurgu yapmıştır. Mevdûdî, Hz. Süleyman'ın bir peygamber olması hasebiyle yaptıklarının, Belkıs'ın hidayet bulmasına ma'tuf olduğunun altını çizerken, Ateş, Hz. Süleyman'ın bir kral olarak, ülkesini fethetmeden önce Belkıs'ı teslim olması için uyarması, aksi

¹²²⁹ Ateş, *Tefsîr*, 7: 472.

¹²³⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 120-121.

¹²³¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 121.

¹²³² Ateş, *Tefsîr*, 6: 371.

takdirde ülkesini fethedeceği sözünü ön plana çıkartmış, olayın hidayet boyutunu göz ardı etmiştir.

Mevdûdî, kıssanın devamında, Belkıs'ın Hz. Süleyman'la konuşmak için geldiğini söylerken, Ateş, onun teslim olmak için geldiğini belirtir. Mevdûdî, Belkıs'ın ziyaretinden önce Hz. Süleyman'a onun tahtını getiren "kitap bilgisine sahip kişi"nin kim olduğu hususunda bir bilgi vermezken, Ateş, bu kişinin, Hz. Süleyman'ın veziri olan Asaf ibn Berhiya olduğu görüşünü tercih etmekle birlikte, ayrıca onun Hızır, Cebrâil veya Süleyman (a.s)'ın kendisi olduğunu bildiren görüşleri de nakleder.¹²³³

Mevdûdî'ye göre, Hz. Süleyman, Belkıs'ın hidayet bulmasına yardımcı olmak için onun tahtında bazı değişiklikler yaptırmıştır. Fakat Ateş'e göre, Hz. Süleyman'ın bu değişiklikleri kraliçenin zekâ ve kabiliyet derecesini anlamak için yapmıştır.

Ateş daha sonra bu kıssanın Kur'an'da anlatıldığı şekliyle Kitab-ı Mukaddes arasındaki farklılıklarını değerlendirir. Ancak bu değerlendirmede de yeni bir şey söylemez. Kur'an'da anlatılanların aslında Tevrat'ta olduğunu, olmasaydı bu kıssayı duyan Yahudilerin ona itiraz edeceklerini, Kur'an'ın önceki kitapları tasdik etmeyeceğini, o dönemde matbaa olmadığı için kâtiplerin bazı bölümleri atlamış olabileceğini veya bu bölümlerin kaybolmuş olduğunu tekrarlar.¹²³⁴

Hz. Süleyman'la ilgili olarak Kur'an'da verilen bilgilerden birisi de, atları sevdiği ve onlarla ilgilendiğidir.¹²³⁵ Mevdûdî ve Ateş, bazı müfessirlerin, bu ayetlerden hareketle Hz. Süleyman'ın atlarla ilgilenirken, ikinci namazını veya virdlerini unuttuğunu, kendisini Allah'ı anmaktan alıkoydukları için, atların bacaklarını ve boyunlarını kestiği iddialarını naklederler. Ancak bu zorlama te'villerin doğru olmadığını belirtirler.¹²³⁶ Mevdûdî, ayette, Süleyman (a.s)'ın unuttuğu söylenen ikinci namazı veya virdlerden bahsedilmediğini, "Güneşin battığı" söylendiği halde, güneş lafzının, Süleyman (a.s)'ın atların bacakları ve boyunlarına kılıcıyla dokunduğu (kestiği) öne sürüldüğü halde, "kılıcıyla

¹²³³ Ateş, *Tefsîr*, 6: 371.

¹²³⁴ Ateş, *Tefsîr*, 6: 372-373.

¹²³⁵ Sâd 38/31-33.

¹²³⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 70; Ateş, *Tefsîr*, 7: 470.

dokunmak” gibi bir ifadenin olmadığını söyler.¹²³⁷ Ateş de perdenin arkasına gizlenenin güneş değil atlar olduğunu, aynı şekilde Hz Süleyman zamanında ikinci namazının farz olup olmadığını bilinmediğini ve atları bu şekilde öldürmenin bir peygamberin merhametiyle bağdaşmayacağını ifade eder.¹²³⁸

Mevdûdî, ayette geçen “ ” “onu bana getirin” ifadesinden hareketle, meleklerin batan güneşi tekrar geri getirdikleri ve Süleyman (a.s)’ın ikinci namazını kıldığı şeklindeki tefsirleri mantıksız bulur ve reddeder. Müfessirlerimize göre ayette kastedilen mananın, Hz. Süleyman’ın, savaş için beslediği atları koşturması, çok hızlı koşan atların gözden kaybolması üzerine onları geri çağırıp, bacakları ve boyunlarını okşaması olduğunu belirtirler.¹²³⁹

Kur’an’da, Hz. Süleyman’ın imtihan edilmesinden bahsedilir. “*Andolsun, biz Süleyman’ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi.*”¹²⁴⁰ Müfessirlerimiz bu konuda Ehl-i Kitap kaynaklı pek çok rivayetin olduğunu belirtirler. Bu rivayetlerde anlatılanları kabul etmemekle birlikte ayetin maksadını netleştirme adına eserlerinde naklederler. Bir hadise göre¹²⁴¹ Hz. Süleyman; “Bu gece, yetmiş hanımımınla birden yatacağım ve her hanımımın bir mücahid doğacak” diye yemin etmiştir. Ancak bu yemini yaparken “inşallah” demediği için o gece sadece bir hanımı hamile kalmış ve ondan da yarısı ceset bir çocuk doğmuştur. Hanımı da bu çocuğu Hz. Süleyman’ın tahtı üzerine bırakmıştır.¹²⁴² Ateş, çeşitli senetlerle Hz. Peygamber’den (s.a.v) nakledilen bu hadis hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Mevdûdî ise, muhtelif senedlerle rivayet edilen bu hadislerin çoğunluğunun rivayet senetlerinin kuvvetli olduğunu, bu yüzden hadisin sıhhat bakımından reddedilmesinin (tenkit edilmesinin) mümkün olmadığını söyler. Ona göre, senetleri kuvvetli olsa da muhtevası itibarıyla tamamen akla aykırı ve fiilen gerçekleşmesi mümkün olmayan bu ifadelerin kabul edilmesi dini eğlence haline getirir. Eğer peygamberimiz böyle bir olayı anlatmışsa, büyük ihtimalle Yahudilere istinaden ve birisine misal olarak anlatmış olabilir. Ayrıca hadislerin

¹²³⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 71.

¹²³⁸ Ateş, *Tefsîr*, 7: 470.

¹²³⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 71-72; Ateş, *Tefsîr*, 7: 470-471.

¹²⁴⁰ Sâd 38/34.

¹²⁴¹ *Buhari*, “Enbiyâ”, 40.

¹²⁴² Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 75; Ateş, *Tefsîr*, 7: 472-473.

hiçbir bölümünde Hz. Süleyman'ın tahtı üzerine atılmış olan ceset ile yarı ceset çocuğun bir ilgisi olduğu belirtilmemektedir.¹²⁴³

Başka bir rivayete göre;¹²⁴⁴ Hz. Süleyman birkaç gün evden çıkmayıp mazlumların ihtiyaçlarını gidermeyince, ceza olarak şeytan, onun insanlara, cinlere ve rüzgârlara hükmettiği yüzüğünü çalar. Kırk gün onun yerine hüküm sürer. Sonunda devletin ileri gelenleri ve alimler onun şeytan olduğunu anlarlar. Kendisine Tevrat gösterilen şeytan oradan kaçarken yüzüğü denize düşürür. Süleyman (a.s) yakaladığı bir balığı temizlerken kendi yüzüğünü bulur. Bunun üzerine insanlar ve cinler tekrar onun emrine girer. Mevdûdî'ye göre, Ehl-i Kitap'tan nakledilen bu hikâye zamanla müslüman arasında revaç bulmuştur. Hz. Süleyman'ın gücünün yüzüğe dayanmadığı, şeytanın peygamber suretine girmesinin mümkün olmadığı ve Kur'an'da şeytanlarla rüzgârın Hz. Süleyman'ın Allah tarafından affedilmesinden sonra emrine verildiği belirtildiğine göre şeytanın bu yüzük dolayısıyla Hz. Süleyman'a tabi olduğu bildiren bu rivayetin doğru olması mümkün değildir.¹²⁴⁵

Diğer bir rivayette ise, Allah, Hz. Süleyman'a yirmi sene sonra bir evlat verince, şeytanlar, Hz. Süleyman gibi evladının da esiri olacaklarını düşünerek, onu öldürmeye karar verirler. Hz. Süleyman oğlunu şeytanlardan korumak için bulutlara saklar. Ancak Allah, kendisine değil de bulutlara güvenen Süleyman (a.s)'a öfkelenir ve oğlunun cesedini tahtına bırakır. Mevdûdî, rüzgârın ve şeytanların bu olaydan önce Hz. Süleyman'ın emrine verildiğini, dolayısıyla bu rivayetin yanlış olduğunu söyler.¹²⁴⁶

Aynı şekilde Hz. Süleyman'ın şiddetli bir hastalığa yakalanmak suretiyle imtihan edildiği, ceset denecek derecede zayıflayınca, adeta cansız bir ceset gibi tahtında kaldıktan sonra, tekrar sağlığına kavuştuğu da söylenmektedir.¹²⁴⁷

Ateş yukarıda verdiğimiz rivayetleri naklettikten sonra kendi görüşünü veya katıldığı görüşü belirtmemiş, bu görüşlerden sarf-ı nazar ettiğini belirtmekle

¹²⁴³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 75-76.

¹²⁴⁴ Bu rivayet Ateş'in Tefsîrinde, Hamdi Yazır'dan naklen; "Beytulmakdis'i yapan şeytanların kurdukları bir ihtilâlle Hz. Süleyman'ı güçsüz kılarak onu veya birisini heykel gibi, tahtta oturtmuşlardır." şeklinde anlatılır. bk: Ateş, *Tefsîr*, 7: 473.

¹²⁴⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 74.

¹²⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 74-75.

¹²⁴⁷ Ateş, *Tefsîr*, 7: 473; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 76.

yetinmiştir.¹²⁴⁸ Mevdûdî ise, görüldüğü gibi, sadece rivayetleri nakletmemiş, naklettiği bu rivayetlerin yanlışlıklarını göstermeye çalışmıştır. Kur'an'ın bu bölümünün net bir biçimde tefsir edilemeyeceğini vurgulayıp kendi kanaatini açıklamıştır. Ona göre, Hz. Süleyman önce mirasını (saltanatını) bu ehliyetsiz, kabiliyetsiz ve hiçbir özelliğe sahip olmayan oğluna bırakmak istiyordu. Dolayısıyla Hz. Süleyman bu isteğinden vazgeçti ve bu saltanatın kendisi ile birlikte son bulmasını, nesiller boyunca devam etmemesini Allah'tan talep etti. Bu talebinin doğru olduğu da kendisinden sonra tahta çıkarılan oğlu döneminde İsrailoğullarının parçalanmasıyla doğrulanmış oldu.¹²⁴⁹

2.1.3.5. Âlemlere Üstün Kılınma

Allah, İsrailoğullarına emirlerini yerine getirdikleri, diğer insanları doğru yola çağırdıkları dönemde, birçok nimetler¹²⁵⁰ vermiş ve onları insanlara üstün kılmıştır.¹²⁵¹ Aralarından Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberler göndermiştir.¹²⁵²

Kur'an'da dört yerde, Allah'ın İsrailoğullarına verdiği üstünlüğü ifade etmek için “fadl” kelimesi kullanılır.¹²⁵³ “Fadl” kelimesi sözlükte; “seçip yükseltmek, üstün ve faziletli kılmak” anlamlarına gelir.¹²⁵⁴ Kur'an'da on sekizi fiil olmak üzere toplam yüz dört ayette geçer.¹²⁵⁵

Mevdûdî ve Ateş, İsrailoğullarının âlemlere üstün kılınması konusunu, genel olarak Bakara suresi 2/122, Duhân suresi 44/32 ve Câsiye suresi 45/16. ayetleri bağlamında ele alırlar. Müfessirlerimize göre, İsrailoğullarına, Allah'a hizmet ve dini tebliğ için,¹²⁵⁶ kitap, hüküm, hükümlerlik, peygamberlik ve güzel rızıklarla beslemek¹²⁵⁷ gibi çeşitli nimetlerle bahşedilen bu üstünlük ırki değil, manevi bir üstünlüktür. Bu yönüyle İsrailoğullarının vahyi yüklenme ve tevhidin

¹²⁴⁸ Ateş, *Tefsîr*, 7. 472.

¹²⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 76.

¹²⁵⁰ Bakara 2/47, 49, 57; A'râf 7/141, 160.

¹²⁵¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 73; Ateş, *Tefsîr*, 1: 157.

¹²⁵² Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 110.

¹²⁵³ Bakara 2/47, 122; A'râf 7/140; Câsiye 45/16; Duhân 44/32. ayetinde İsrailoğullarına verilen üstünlük için “İhtiyar” kelimesi kullanılır. bk: Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 307; Ateş, *Tefsîr*, 8: 310.

¹²⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 11: 193.

¹²⁵⁵ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 521-522.

¹²⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 323.

¹²⁵⁷ Câsiye 45/16.

bayraktarlığını yapmada, Hz. Musa'ya tabi oldukları döneme mahsus olup, süreklilik ifade etmemektedir.¹²⁵⁸ Her dönemde üstün olanlar ise, belli bir ırka mensup olanlar değil sadece Allah'ın emirlerine göre yaşayanlardır.¹²⁵⁹ Ateş, ayette ¹²⁶⁰ İsrailoğullarının bir bilgi üzerine âlemlere üstün kılındığının ifade edildiğini, bu bilgiden maksadın da Allah'ın onları bilerek, katındaki bilgiye göre veya kendi bilgileri sayesinde âlemlere üstün kılması olabileceğini belirtir.¹²⁶¹ Mevdûdî ise, Allah'ın onları, emirlerini yerine getirme hususunda diğer kavimlerden daha üstün olduklarını bildiği bir dönemde seçtiğini söyler.¹²⁶²

Kur'an'a göre bu üstünlük Yahudilerin tamamını değil, sadece Allah'ın emirlerine teslim olanlarını kapsamaktadır.¹²⁶³ Kendilerine verilen bu üstünlüğün, sürekli ve şartsız olduğunu zanneden İsrailoğulları, aralarındaki haset ve değişik nedenlerle Allah'a verdikleri sözleri¹²⁶⁴ yerine getirmemek¹²⁶⁵ ve görevlerini ihmal etmek suretiyle hak yoldan ayrıldılar.¹²⁶⁶ Bununla birlikte kendilerinin "Allah'ın oğulları ve sevgilileri"¹²⁶⁷ olduklarını, sadece Yahudi veya Hristiyan olanların cennete girebileceğini,¹²⁶⁸ doğru yolu bulabilmenin Yahudi veya Hristiyan olmaktan geçtiğini,¹²⁶⁹ Allah'ın seçkin kulları olarak dünyanın efendisi olduklarını ve bu nedenle Allah'ın diğer insanları kendi emirlerine verdiğini iddia ettiler.¹²⁷⁰ Kur'an ise, onların iddialarını reddederek, Allah'ın oğul edinmediğini,¹²⁷¹ onların da Allah'ın diğer yarattıkları gibi birer beşer olduklarını,¹²⁷² içlerinden iman edenler olmakla birlikte çoğunun fasık

¹²⁵⁸ Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 307, 323; Ateş, *Tefsîr*, 8: 310, 336.

¹²⁵⁹ Ateş, *Tefsîr*, 8: 310, 336; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 459-462.

¹²⁶⁰ Duhân 44/32 (*Andolsun biz, onları bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık.*).

¹²⁶¹ Ateş, *Tefsîr*, 8: 310.

¹²⁶² Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 307.

¹²⁶³ Bakara 2/124; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 112.

¹²⁶⁴ Bakara 2/40, 83, 84, 125; Âl-i İmrân 3/81, 187; A'râf 7/169; Tesniye, 5/7-9, 11-21; 10/19-20; 11/16-19.

¹²⁶⁵ Bakara 2/93; Âl-i İmrân 3/187-188; Mâide 5/13; Nisâ 4/155.

¹²⁶⁶ Ateş, *Tefsîr*, 8: 336.

¹²⁶⁷ Mâide 5/18.

¹²⁶⁸ Bakara 2/111.

¹²⁶⁹ Bakara 2/135.

¹²⁷⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 501.

¹²⁷¹ Bakara 2/116; Tevbe 9/30.

¹²⁷² Mâide 5/18.

olduğunu¹²⁷³ belirterek, yaratılanlar arasındaki üstünlüğün takvaya¹²⁷⁴ bağlı olduğunu ve ancak inananların üstün olabileceğini¹²⁷⁵ beyan etti.¹²⁷⁶

Kitab-ı Mukaddes'te de İsrailoğullarının mukaddes bir kavim olduğu ve Tanrı'nın yeryüzündeki kavimler arasından onları seçtiği¹²⁷⁷ ve bu üstünlüğün, her şeye rağmen devam edeceği ifade edilir.¹²⁷⁸

İsrailoğulları yaptıkları aşırılıklar nedeniyle ellerindeki nimetleri kaybettikleri gibi¹²⁷⁹ sonunda Allah'ın azabına müstehak olmuşlardır.¹²⁸⁰

2.1.3.6. “Nefislerinizi Öldürün” Emri

İsrailoğullarının Hz. Musa vesilesiyle Firavun'un zulmünden kurtulması ve Hz. Musa'nın Allah'la konuşmak için aralarından ayrılmasının ardından, buzağıyı tanrı edinmeleri konusunu daha önce açıkladığımız için burada tekrar etmek istemiyoruz.¹²⁸¹ Hz. Musa Tûr dağından döndükten sonra kavminin çoğunun altından yapılmış bir buzağıya tapmaya başladıklarını görünce yaptıklarının yanlışlığı hususunda onları uyardı ve tövbe etmelerini istedi. “...hemen yaratıcınıza tövbe edin ve nefislerinizi öldürün...”¹²⁸² Ayette geçen “nefislerinizi öldürün” tabiriyle neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler beyan edilmiştir. Mevdûdî, bu emrin buzağıyı tanrı edinip ona tapan günâhkâr kimseleri kapsadığını söylemekle yetinir.¹²⁸³ Ateş'e göre burada üç mana kastedilmiş olabilir. 1. İsrailoğullarının tövbesi birbirini öldürme şeklindeydi. Herkes kılıcını alır ve önüne gelen kim olursa olsun öldürürdü. Bu işin sonunda da sadece başkalarını öldüren katiller kalırdı. 2. İsrailoğullarından buzağıya tapanlar oturtularak, tapmayanların ellerine hançerler verilmiş ve sabah oluncaya kadar birbirlerini öldürmüşlerdir. Sonunda yetmiş bin kişi öldürülmüş, Allah ölenleri de

¹²⁷³ Âl-i İmrân 3/110.

¹²⁷⁴ Hucurat 49/13.

¹²⁷⁵ Âl-i İmrân 3/139.

¹²⁷⁶ Ateş, *Tefsîr*, 8: 336.

¹²⁷⁷ Tesniye, 7/6; 10/15; 14/2; Efesliler'e Mektup, 1/4-6, 11.

¹²⁷⁸ Hezekiel, 36/24-32; Yeremya, 31/31, 33-34.

¹²⁷⁹ Mevdûdî *Tefhîm*, 1: 111-112.

¹²⁸⁰ Mâide 5/18; Ateş, *Tefsîr*, 2: 501.

¹²⁸¹ bk: Birinci bölüm sayfa 55-56.

¹²⁸² Bakara 2/54.

¹²⁸³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 77.

öldürülenleri de affetmiştir. Bu olay Tevrat'ta, Rabbin emriyle, herkesin kendi arkadaşı, kardeşi ve komşusunu öldürdüğü ve üç bin kadar kişinin düştüğü şeklinde geçer.¹²⁸⁴ Ateş, Bakara suresi 2/54. ayetin Tevrat'ta anlatılan ve peygamberlerinin sözünü dinlemeyen Yahudiler arasında çıkan bir iç savaşta kavmin birbirini öldürmesi olayına da işaret olabileceğini söyler. 3. Tasavvufi tefsirlere göre burada kastedilen, vücudu öldürmek değil, nefsin şehvetlerini ve kötü arzularını öldürmektir. Nefsin bu duygularından kurtulan ruh, düzelir ve yücelir. Ateş ayetin tasavvufi anlamının daha doğru olduğunu savunur.¹²⁸⁵

2.1.3.7. “Râsihûn” Kavramı

“Râsih” kelimesinin çoğulu olan “râsihûn” sözlükte; “bulunduğu yerde yerleşmek, sabit ve sağlam olmak, şüpheden uzak olup kesinlik kazanmak” anlamındadır.¹²⁸⁶ Terim olarak; şüphe ve tereddüde yer bırakmayacak şekilde kesin ve derin ilim sahibi kimseler, demektir.¹²⁸⁷ Kur'an'da “ ” şeklinde iki ayette geçer.¹²⁸⁸

Âl-i İmrân suresi 3/7. ayetinde geçen “ ” ibare iki şekilde anlaşılmıştır. Ayetteki vav harfini atıf vav'ı olarak kabul edenlere göre ayetin anlamı, “*müteşabihatın te'vilini ancak Allah ve ilimde rüsum sahibi olanlar bilir*” şeklinde olurken, vav ile başlayan ibareyi yeni bir cümlenin başlangıcı olarak kabul edenlere göre, müteşabihatın te'vilini sadece Allah'ın bileceği anlaşılır.¹²⁸⁹

Ateş, bu kavramı tefsir ederken öncelikle ayette geçen “muhkem” ve “müteşabih” kavramlarını ele alır. Ona göre, Kur'an ayetlerinin tamamı muhkem olup, Kur'an ayetleri hakkında kullanılan müteşabih sıfatı ise, anlamı kapalı, çeşitli anlamlara gelebilen değil; güzellikte, sağlamlıkta birbirine benzer, hepsi birbirinden güzel, anlamında olduğunu savunur. Ateş bunu söylerken Kur'an'da

¹²⁸⁴ Çıkış, 33/27-28.

¹²⁸⁵ Ateş, *Tefsîr*, 1: 165; bk: Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 409; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 402; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3: 517.

¹²⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 6: 148.

¹²⁸⁷ Cihad Tunç, “Rasihîn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2007, TDV Yayınları), 34: 459.

¹²⁸⁸ Âl-i İmrân 3/7; Nisâ 4/162.

¹²⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3: 248-249; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3: 14-16; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 7: 146-147.

manası zor olan hiçbir ayetin olmadığını iddia etmediğini, Kur'an'da huruf-u mukatta'a, Allah'ın insanlara benzer sıfatlarla anlatılması gibi herkesçe kavranamayacak ayetler olduğunu, ancak sahabilerin bunları tartışmadığı gibi, ayetleri gayesinin dışına çıkaracak yorumlara da girmediklerini, müslümanların görevinin, muhkem ayetlere uymak, Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki ayetleri de Arap dilinin gösterdiği anlamıyla kavramak, mahiyetini ise Allah'a havale etmek olduğunu, yorumun ardına düşmenin kalplerin kaymasına neden olacağını söyler.¹²⁹⁰

Mevdûdî'ye göre, "muhkem" anlamları açık ve kesin olan, Kur'an'ın temel prensiplerini bildiren, "müteşabihat" ise, birden fazla anlama gelebilen ayetlerdir. Müteşabih ayetler, evren, evrenin başlangıcı ve sonu, insanın evrendeki konumu gibi konularda bazı bilgiler verir. Bu nedenle anlamlarının kesin olarak anlaşılması mümkün olmaz. Mevdûdî'ye göre, kişinin yapması gereken müteşabih ayetlerin manaları peşine düşmek değil, muhkem ayetleri anlamaya çalışmaktır. Çünkü müteşabihatın peşine düşenler hakikate ulaşamayacakları gibi haktan da uzaklaşırlar.¹²⁹¹

Görüldüğü gibi Ateş, Kur'an ayetlerinin tamamını muhkem kabul ederken, Mevdûdî, bazı ayetlerin muhkem bazılarının da müteşabih olduğunu kabul etmektedir. Ateş, müteşabihi; güzellikte, sağlamlıkta birbirine benzer, hepsi birbirinden güzel şekilde anlarken, Mevdûdî ise, birden fazla anlama gelebilen şekilde anlamaktadır. Ancak müfessirlerimiz yapılması gerekenin, muhkem ayetleri anlamaya çalışmak olduğu konusunda aynı düşünmektedir.

Kur'an ayetlerinin hepsinin muhkem olduğunu kabul eden Ateş, Âl-i İmrân 3/7. ayetinde bahsedilen "müteşabihat" ayetlerin, Kur'an'la değil, Kitab-ı Mukaddes'in ayetleriyle ilgili olduğunu,¹²⁹² müteşabihat'ın te'viline yönelenlerin de sahabiler ve sahabe âlimleri olmadığını söyler. Ona göre, ayette anlatılan, Hristiyanların Kitab-ı Mukaddes karşısındaki tutumlarıdır. Çünkü Hristiyanlar, kitaplarındaki müteşabih ayetleri, bilerek veya bilmeyerek farklı şekillerde yorumlamak suretiyle, teslis, Allah'ın Hz. İsa'nın babası olduğu gibi birçok yanlış inancın ortaya çıkmasına ve dinin özünden uzaklaşılmasına neden oldular.

¹²⁹⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 16-17.

¹²⁹¹ Mevdûdî, *Teshîm*, 1: 239-240.

¹²⁹² Ateş, *Tefsîr*, 2: 14-15.

Dolayısıyla ayette kastedilen kimseler de kitaplarına bu tavırla yaklaşan Ehl-i Kitap âlimleridir.¹²⁹³

Ateş'e göre, Kur'an'da, "ûtu'l ilm"¹²⁹⁴, "ehlu'z zikr"¹²⁹⁵ ve "er-râsihûne fi'l ilm" tabirleri, hep Ehl-i Kitap âlimleri hakkında kullanılır.¹²⁹⁶ Ancak müfessirimiz bu kadar kesin bir ifade kullanmış olsa da, ilgili ayetlerin tefsirlerinde bu sözüne aykırı değerlendirmeler yapar. Öyle ki Mücadele suresi 58/11. ayetinde geçen "ûtu'l ilm" tabirini, İslam'ı iyi bilen, bu sayede manen de yükselmiş olan, Bedir savaşına katıldıkları için "Bedir Ehli" de denilen, ilk muhacirler ve ensar olarak açıklar.¹²⁹⁷ Ayrıca sadece "er-râsihûne fi'l ilm" tabirlerini¹²⁹⁸ ve bir ayette¹²⁹⁹ de "ûtu'l ilm" tabirini "Ehl-i Kitap alimleri" olarak tefsir eder.¹³⁰⁰ Diğer ayetlerde ya hiç açıklama yapmaz¹³⁰¹ ya da Ehl-i Kitap olarak bahseder.¹³⁰²

Müfessirimiz Mevdûdî ise, bu ayette geçen "er-râsihûne fi'l ilm" ifadesinden kastedilenlerin Ehl-i Kitap âlimleri olduğunu söylemese de, Nisâ suresi 4/162. ayette geçen aynı ifadeden, kendi kitaplarında yer alan emirleri doğru ve objektif bir şekilde değerlendirme yeteneğine sahip, bu nedenle atalarının dinine değil, Hakk'a teslim olan Yahudi âlimlerinin anlaşıldığını belirtir. Ayrıca İsrâ suresi 17/107. ayette geçen "ûtu'l ilm" ve Nahl suresi 16/43. ayetinde geçen "ehlu'z zikr" tabirlerini de Ehl-i Kitap âlimleri olarak açıklar.¹³⁰³

Sonuç olarak müfessirlerimize göre, Kur'an'da yer alan "râsihûn" kavramıyla; ilimde derinleşmiş, hem kendi kitapları hem de diğer kitaplar hakkında şüpheye mahal bırakmayacak kadar kat'i bilgilere sahip olan Ehl-i Kitap âlimleri ve diğer ilim sahibi kimseler kastedilmektedir.

¹²⁹³ Ateş, *Tefsîr*, 2: 16.

¹²⁹⁴ Nahl 16/27; İsrâ 17/107; Hac 22/54; Kasas 28/80; Ankebût 29/49; Rûm 30/56; Sebe 34/6; Muhammed 47/16; Mücadele 58/11.

¹²⁹⁵ Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7.

¹²⁹⁶ Ateş, *Tefsîr*, 2: 16.

¹²⁹⁷ Ateş, *Tefsîr*, 9: 319.

¹²⁹⁸ Âl-i İmrân 3/7; Nisâ 4/162.

¹²⁹⁹ Muhammed 47/16.

¹³⁰⁰ Ateş, *Tefsîr*, 2: 16; 4: 497; 8: 426.

¹³⁰¹ bk: Ateş, *Tefsîr*, 5: 101; 6: 463.

¹³⁰² bk: Ateş, *Tefsîr*, 6: 518-519; 7: 237.

¹³⁰³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 29, 145.

2.1.3.8. Recm Meselesi

Toplumlar, insan fitratının kabul etmediği bir eylem olan zinaya karşı en ağır cezaları uygulamışlardır ancak ahlaki değerlerin değişmesi ve zayıflaması zinaya karşı daha müsamahakâr bir tavır takınılmasına neden olmuştur. Zinanın suç olduğu kabul edilirken, ceza gerektirip gerektirmediği, gerektiriyorsa da hangi cezaları gerektirdiği hususlarında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Zina suçunu işleyen kadın ve erkeğe uygulanan cezalardan bir tanesi de recm cezasıdır.

Recm, sözlükte, birine taş atma, taşa tutma, taşla öldürme, sövme, lânet etme, kovma, birinin namusuna iftira etme, kötü zanda bulunma anlamlarına gelen bir kelimedir.¹³⁰⁴ Kur'an-ı Kerim'de bir konu hakkında bilmeden konuşmak¹³⁰⁵ ve şeytanları taşlamak¹³⁰⁶ anlamında kullanılmıştır. Terim olarak recm, zina suçunu işleyenlere belli durumlarda uygulanan bir ceza, demektir.¹³⁰⁷

Müfessirlerimiz recm konusunu Nûr suresi 24/1-2. ayetlerinde ele alırlar Mevdûdî, recm cezasının Araplardan İslam'a geçtiği ve aslında bu konuda bir ayet olduğu ama Kur'an'a yazılmadığı gibi tartışmalara değinmez. Tevrat'ta, yapanların durumuna göre değişiklik göstermekle birlikte zinanın cezası vardır. "Ve her kim bir kadına yaklaşırsa ve o kadın cariye ise, bir kocaya nişanlı ise, fidyesi verilmemiş yahut azad edilmemişse cezalandırılacaklar, öldürülmeyecekler, çünkü kadın azadlı değildi."¹³⁰⁸ "Ve başka birinin karısı ile zina eden komşusunun karısı ile zina eden adam, hem o, hem kadın mutlaka öldürülecektir."¹³⁰⁹

Mevdûdî, Tevrat'ta yer almasına rağmen Yahudilerin bu cezaları uygulamadıklarını, Hz. İsa peygamberlikle görevlendirildikten sonra kendi pozisyonlarının zora girdiğini gören Yahudi bilginlerinin, zina konusunu gündeme getirerek onu zora sokmak istediklerini belirtir. Yahudi bilginleri bu amaçla Hz. İsa'ya, zina etmiş bir kadın getirip suçunun cezasını sordular. Öyle ki Hz. İsa, "taşlanmasın" derse, Tevrat'ın hükmünü inkâr ettiğini, "taşlansın" derse, Roma

¹³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 6: 116-117.

¹³⁰⁵ Kehf 18/22.

¹³⁰⁶ Mülk 67/5.

¹³⁰⁷ Hüseyin Esen, "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 440.

¹³⁰⁸ Levililer, 19/20.

¹³⁰⁹ Levililer, 20/10; Tesniye, 22/22.

hukukunu çiğnediğini söyleyeceklerdi. Ancak Hz. İsa: “İçinizde kimin günâhı yoksa ilk taşı o atsın” deyince, bunu kimse yapamadı ve böylece Yahudi bilginlerinin ahlaki seviyesi de ortaya çıkmış oldu. Ancak Hz. İsa’nın bu uygulamasını çok farklı bir bakış açısıyla değerlendiren Hristiyanlar, zinanın günâh olsa da ceza gerektirecek bir suç olmadığını, sadece zina eden taraflardan biri veya ikisi de evli ise bunun zina sayılacağını, cezasının da taşlanmak değil, eşlerin birbirini boşayabilmesi ve boşanan tarafların bir başkasıyla evlenme hakkından mahrumiyeti olduğunu söylemeye başladılar.¹³¹⁰

Mevdûdî, Hz. Peygamberden geldiği sabit olmak kaydıyla sünnetin hem kural koyabileceği, hem de konulan hükümlerde takyid-tahsis yapabileceğini savunur. Ona göre, recm cezasını Kur’an’a aykırı bulanların yaptığı yanlış bu gerçeği dikkate almamalarından kaynaklanmaktadır.¹³¹¹

Ateş’e göre, zina eden evli kadının hapsedilmesi ve evli erkeğe de ta’zir cezası verilmesi gerektiği Nisâ suresi 4/15-16. ayetlerde¹³¹² açıklanmış ve yeni bir hüküm gelinceye kadar bu uygulamaya devam edilmesi emredilmişti. Daha sonra nazil olan Nûr suresi 24/2. ayette yeni bir hüküm bildirilmiş, zina edenin evli veya bekâr olması arasında bir fark gözetilmemiştir. Ancak zina eden kadın ve erkeğin recmedileceğine dair bir hüküm ayette değil hadislerde yer almıştır. Recm konusuyla ilgili rivayetlerin sıhhatlerinin şüpheli olduğunu savunan Ateş’e göre, bu konuda gelen bazı rivayetler şunlardır: 1. Bir gün Hz. Ömer minberdeyken, Hz. Peygambere gelen vahyin arasında recm ayetinin de olduğunu, onu okuduklarını ve ona göre recm uyguladıklarını söyledi. “Evli erkek ve kadının zina ettikleri ispatlanır, gebelik olur veya itiraf ederlerse recmedilirler.” dedi. 2. Başka bir rivayete göre, Zeyd bin Sâbit: “Yaşlı erkek ve kadın zina ettiğinde onları mutlaka recmedin” ayetini okuduklarını söyledi. 3. Ahzâb suresi, Bakara suresi kadar uzun idi ve içerisinde zina eden kadın ve erkeğin recmedileceğini bildiren bir ayet de vardı. 4. Zeyd bin Sâbit Kur’an’ı yazarken Hz. Ömer’in getirdiği recm ayetini

¹³¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 454-455.

¹³¹¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, 3: 458-460.

¹³¹² “Kadınlardan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin; eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya ya da Allah onların yararına bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun. (dışarı çıkarmayın)” “İçinizden iki kişi, fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin; eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.”.

başka şahit olmadığı için yazmamıştı. Ateş, bu rivayetlerin tutarsız olduğunu belirtir. Zira ayetin hükmü bilinir ve uygulanırken, kendisinin Kur'an'dan çıkartılması mantıksızdır. Bakara suresi kadar uzun olduğu söylenen Ahzâb suresinin bugün yetmiş üç ayet kaldığını düşündüğümüzde bundan Kur'an'ın büyük bir kısmının kaybolduğu sonucu çıkar. Ayrıca Zeyd bin Sâbit'in Hz. Ömer gibi birisinin şahitliğini kabul etmemesi de muhaldir.¹³¹³

Konuyla ilgili rivayetleri değerlendirdikten sonra kendi kanaatini belirten Ateş'e göre, Araplar arasında kısas, el kesme ve recm cezası vardı. Onlar zina eden bekârları dövüyorlar, evlileri recmediyorlardı. Bu cezalar Tevrat'ta da geçiyordu.¹³¹⁴ Kur'an recm yerine celde cezasını getirince, namus ve geleneklerine bağlı olan Araplar arasında Hz. Peygamberin recm cezasını uyguladığına, hatta bu konudaki ayetin şahit olmadığı için Kur'an'a yazılmadığına dair rivayetler, hadisler ve İslam Hukukuna girmiştir. Ya da zina suçunun arttığını gören Hz. Ömer kendi ichtihadıyla celde cezasından daha ağır bir ceza getirmek istemiş, bunun Kur'an'a uygun olmadığını söyleyenler olunca, o da bunun sünnete aykırı olmadığını belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir şarap içene iki veya kırk değnek vurmuşken, Hz. Ömer'in bunu seksen değneğe çıkarması onun böyle uygulamaları olduğunu gösterir.¹³¹⁵

Kur'an'a göre cariyelere, hür kadınların yarısı kadar ceza verileceğini,¹³¹⁶ ancak recmin yarısı olmadığını, Kur'an'da zinanın hükmünü çok geniş bir biçimde açıklayan Allah'ın, en önemli hüküm olan recm'i bildirmemesinin düşünülemeyeceğini belirten Ateş'e göre, recm cezasının Kur'an'la bir ilgisi yoktur.¹³¹⁷

Bu değerlendirmeler sonunda Ateş, Kur'an'ın zina suçunda evli bekâr ayırımı yapmadığını, Araplar arasında var olan dövme cezasını alıp, recm cezasını kabul etmediğini, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamberin böyle bir uygulama yapmadığını, şayet Hz. Peygamberin recm cezasını uyguladığına dair rivayetler doğru ise, Hz. Peygamberin bunu, Kur'an'ın hükmü gelmeden önce,

¹³¹³ Ateş, *Tefsîr*, 6: 144-145.

¹³¹⁴ Tesniye, 22/13-30; Ateş'e göre, recm cezasının Tevrat'ta geçmesi, bu uygulamanın Yahûdilerden Araplar'a geçtiğini göstermektedir. bk: Ateş, *Tefsîr*, 6: 147.

¹³¹⁵ Ateş, *Tefsîr*, 6: 145-146.

¹³¹⁶ Nisâ 4/25.

¹³¹⁷ Ateş, *Tefsîr*, 6: 149.

Arapların geleneği ve Tevrat'ın hükmüne göre yaptığını, ilgili ayet geldikten sonra böyle bir uygulamanın olmadığını savunmaktadır.

Buraya kadar aktardığımız görüşleri çerçevesinde müfessirlerimiz Mevdûdî ve Ateş'in recm cezası konusunda farklı düşündükleri anlaşılmaktadır. Ateş, Araplar arasında zina eden kişilere uygulanan recm cezasının Yahudilerden Araplara geçtiğini, Kur'an'ın ise recm'i kabul etmeyerek yerine celde cezasını getirdiğini, önceki toplumlarda bu ceza suçlunun evli veya bekâr olmasına göre değişse de Kur'an'a göre, zina cezasının uygulanmasında evli-bekâr ayrımının olmadığını savunur. Recm cezasının Tevrat'ta olduğu konusunda Ateş'le mutabık olan Mevdûdî ise, zina suçunu işleyenlere verilecek cezanın evli veya bekâr olmalarına göre değişeceğini, bekârlara verilecek cezanın Kur'an'da, evlilere verilecek cezanın ise hadislerde açıklandığını savunur. Ateş, recm'le ilgili hadislerin sahih olmadığını ve Hz. Peygamberin de hiç kimseyi recmettirmediğini, hadislerin doğru olduğu kabul edilse bile Hz. Peygamberin bunu, Kur'an'ın hükmü gelmeden önce Tevrat'ın hükümlerine göre yapmış olabileceğini söylerken, Mevdûdî, hadislerin sıhhatinden hiç şüphe etmez ve bu rivayetlere göre Hz. Peygamberin recm cezasını bizzat uyguladığını savunur. Mevdûdî, Hz. Peygamberin Tevrat'ın kurallarına göre Yahudi bir kadının recmedilmesine karar verdiğine dair bir olay nakleder ki, bu Ateş'le muvafık olduğu bir nokta olarak alınabilir.

Netice itibarıyla Ateş, recm cezasının Kur'an ve hadislerde olmadığını, Mevdûdî ise, Kur'an'la sabit olmakla birlikte, Kur'an'da sadece bekârlara uygulanacak hükmün belirtildiğini, evlilerle ilgili hükmün ise hükümleri takyid ve tahsis imkânı bulunan hadislerle sabit olduğunu savunmaktadır.

SONUÇ

Allah tek bir nefisten ve en güzel şekilde yarattığı insana, hem dünya hem de ahiret hayatında mutlu olabilmesi için “İslam” adını verdiği birtakım emirler göndermiştir.

Kur’an, kendilerine gönderilen dinin esaslarından uzaklaşmış olsalar da aslı itibarıyla vahiy kaynaklı bir kitaba, Allah, peygamber ve ahiret inancına sahip olanları, “Ehl-i Kitap” olarak adlandırmıştır. Bu kavramın kimleri kapsadığı noktasında farklı fikirler ileri sürülmüş fakat Kur’an’da kendilerinden en fazla bahsedilen Yahudiler ve Hristiyanların Ehl-i Kitap olduğu herkes tarafından kabul edilmiştir. Mevdûdî de Ehl-i Kitap kavramının Yahudi ve Hristiyanları ifade ettiğini savunmuş, Sâbiîler ve Mecûsîleri bu kapsamın dışında tutmuştur. Ateş ise Yahudi ve Hristiyanlarla birlikte aslından uzaklaşmış olsa da vaktiyle ilahi bir kitaba sahip olan herkesin Ehl-i Kitap olduğunu savunmuştur. Ancak bize göre Mevdûdî’nin yaklaşımı daha tutarlıdır.

Allah, Ehl-i Kitap’a birçok nimetler bahşetmiş ancak pek azı hariç haset ve ihtirasları yüzünden Allah’a, peygamberlere ve kitaplara iman başta olmak üzere birçok konuda kendilerine emredilenlerin aksine bir tutum sergilemişlerdir. Bu minvalde Mevdûdî, Allah’a iman etmeyen, zatı ve sıfatlarında O’na şirk koşarak ibadet eden, peygamberlerin tamamına inanmayan Ehl-i Kitap’ın kâfir olduğunu söylerken, Ateş, Ehl-i Kitap’tan Hz. Muhammed’i (s.a.v) ve Kur’an’ı tasdik ettiği halde, tevhid üzere kendi dinlerini yaşamaya devam edenleri bu kapsamın dışında tutmuştur. Allah’ın gönderdiği dinlerin aslında bir olduğu ve bütün peygamberlerin bu dini tebliğ ettikleri gerçeğini dikkate aldığımızda Ateş’in düşüncesinin eleştiriye açık olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Yahudiler Hz. Üzeyr’in, Hristiyanlar da Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia ettikleri için şirke düşmüş olsalar da Mevdûdî ve Ateş, Kur’an’ın Ehl-i Kitap’ı, tevhidi asıl din olarak gördükleri, Nübüvveti ve Kitap’ı dinin kaynağı kabul ettikleri için müşrik saymadığı hususunda aynı düşünceye sahiptir.

Hristiyanlar, herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğunu bildiren Kur’an ayetlerinin aksine Hz. Âdem’in işlediği günâhın onun nesline intikal ettiğini ve

Hz.İsa'nın da çarmıha gerilmek suretiyle insanlığı bu aslî günâh'tan kurtardığını iddia etmişlerdir. Mevdûdî ve Ateş, Yahudilerin çarmıha gererek öldürdükleri kişinin Hz.İsa değil ona benzeyen birisi olduğu konusunda hemfikirdir ancak nüzul-ü İsa konusunda farklı düşünmektedir. Mevdûdî, Kur'an ayetlerindeki ifadeler ve bu ifadelerin hadislerle teyid edilmesinden hareketle, Hz. İsa'nın ruh ve beden olarak göğe yükseltildiğini, halen evrenin bilinmeyen bir yerinde yaşamakta olup, zamanı geldiğinde özel bir görevle, Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatına bağlı olarak tekrar yeryüzüne geleceğini söylerken, Ateş, normal bir insan gibi vefat eden Hz. İsa'nın sadece ruhunun göğe yükseltildiğini, ne Kur'an ayetleri ne de ahad haberler olarak kabul ettiği hadislerden onun tekrar yeryüzüne geleceğini gösteren bir sonuç çıkarmanın mümkün olmadığını savunmaktadır.

Ehl-i Kitap, bir kısmına inanıp bir kısmını yalanladıkları, bazılarını öldürdükleri, aralarında ayırım yaptıkları ve çeşitli bahanelerle davetlerine uymadıkları peygamberlerin günâh işlemekten masum olmadıklarını iddia etmekle yetinmemiş, bu konuda bazı peygamberlere iftira etmişlerdir. Mevdûdî ve Ateş, Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesi, Hz. Yunus'un kavmini terk etmesi, Hz. Musa'nın bir kişiyi öldürmesi vb. olaylardan hareketle peygamberlerin de insan olmaları hasebiyle hata veya günâh işleyebileceklerini ancak bunun peygamberliklerine bir hanel getirmeyeceğini, peygamberlerin masumiyetlerinin ise nübüvvetlerinden sonra ve dini tebliğle ilgili olduğunu belirtmişlerdir.

Ehl-i Kitap, kutsal kitaplarında yer alan emirlerin bir kısmını reddetmiş, bir kısmını da kendi arzu ve istekleri doğrultusunda tahrîf etmiştir. Ehl-i Kitap'ın kitaplarını tahrîf ettikleri hususunda mutabık olan Mevdûdî ve Ateş, tahrîfin nerelerde ve nasıl yapıldığı hususunda farklı düşünmektedir. Mevdûdî, tahrîfin, ayetlerin hem metni hem de yorumlarında, Ateş ise, sadece ayetlerin yorumlarında yapıldığını savunmuştur. Ancak tefsirinin geneline bakıldığında Ateş'in tahrîfle ilgili farklı fikirler beyan etmiş olması bu konudaki görüşünün net olmadığını göstermektedir.

Allah'a ve peygamberlere karşı işledikleri günâhlar sebebiyle karşılaşacakları sondan kurtulabilme umuduyla kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduklarını dolayısıyla hem bu dünyada hem de ahirette de diğer insanlardan üstün olacaklarını, kendilerine azabın dokunmayacağını, dokunsa bile

bunun sayılı günlerde olacağını iddia etmeleri Ehl-i Kitap'ın ahiret inancına sahip olduğunu göstermektedir. Mevdûdî ve Ateş, ahiret hayatının varlığına inanmakla birlikte bu hayatla ilgili farklı inançlara sahip olan Ehl-i Kitap'ın bu inançlarının yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Mevdûdî ahrette yaşanacak olan cennet ve cehennem hayatının ebedi olduğunu, Ateş ise cennet hayatının ebedi, cehennem hayatının ise geçici olduğunu savunmaktadır.

Ehl-i Kitap'ın tamamını aynı statüde kabul etmeyen Kur'an, dinlerinin kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirenleri överken, yanlış yapanlara hidayete ermeleri için gerekli uyarılarda bulunmuştur. Ehl-i Kitap, Allah'ın gönderdiği son din olan İslam'a ve Hz. Peygambere de inanmamıştır. Allah'ın gönderdiği dinlerin aslı itibarıyla aynı olduğu ve bütün peygamberlerin de bu dini tebliğ ettikleri gerçeğinden hareketle Mevdûdî, Ehl-i Kitap'ın kurtuluşunu, kendi şeriatlarını terkederek, İslam'a ve Hz. Peygambere tâbi olmaları şartına bağlamıştır. Dinlerin aslının aynı olduğunu kabul etmekle birlikte Ateş, Kur'an'da Ehl-i Kitap'tan dinlerini bırakmalarının istenmediğini, Allah'a şirk koşmayan, ahiret gününe inanan ve sâlih amel işleyen herkesin cennete gideceğini, Ehl-i Kitap'ın da İslam'ı ve Hz. Peygamberi tasdik etmek şartıyla kendi şeriatları üzere amel etmeye devam edebileceklerini savunmuştur. Ancak Ateş'in bu konudaki düşüncesi net olmadığı gibi birçok yönden de eleştiriye açıktır.

Kur'an ayetlerinin birbirlerini neshetmediği, tüm ayetlerin hükümlerinin geçerli olduğu ve gerekli şartlar oluştuğunda da kendileriyle amel edileceği konusunda hemfikir olmakla birlikte Ateş, nesh düşüncesinin Kur'an'a ve Hz. Peygambere ait bir düşünce olmadığını, Kur'an'da bahsedilen neshin, Kur'an'ın kendinden önceki kitapları neshetmesi anlamına gelmediğini, bunun peygamberimize unutturulan ve Kur'an'a yazılmamış olan vahiyle sınırlı olduğunu, Mevdûdî ise unutma ile de olsa Kur'an'da neshin olmadığını, neshin sadece Kur'an'ın kendinden önceki kitapların hükümlerini neshetmesi şeklinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Neshi "insâ" anlamında ele alarak ilgili ayetlerin tefsirinde peygamberimize vahyin unutturulması hususunda kendisiyle çelişen görüşler beyan etmesi ve bu yaklaşımıyla Kur'an'da eksikler olduğu düşüncesine yol açabilecek olması Ateş'in bu konudaki tutarsızlığı olarak değerlendirilebilir.

Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan gelen ve “İsrâiliyyât” diye adlandırılan bilgilere karşı farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. İsrâiliyyata karşı mesafeli bir yaklaşım ortaya koyan Mevdûdî ve Ateş, bu bilgilerin doğruluğunu araştırmadan kullanan geleneksel anlayışı eleştirmişler ancak farklı amaçlarla da olsa tefsirlerinde kullanmaktan geri durmamışlardır. Mevdûdî, İsrâiliyyâtı kullanmakla Kitab-ı Mukaddes’in tahrîf edildiğini, Ateş ise, Hz. Peygamber zamanında varolan Kitab-ı Mukaddes’in doğruluğunu ve Hz. Peygamber’den sonra değiştirildiğini ispatlamaya çalışmıştır. Fakat Ateş’in isrâilî haberleri birçok yerde bu yaklaşımına ters düşecek şekilde kullandığını söylememiz mümkündür.

İsrâiliyyâtın en fazla kullanıldığı alanların başında gelen Kur’an kıssalarının öğüt verme, Müslümanların imanlarını güçlendirme ve yaşananlardan ibret almaları amacıyla anlatıldığı hususunda Mevdûdî ve Ateş aynı düşünmektedir. Bununla birlikte Mevdûdî, Kur’an’da yer alan her kıssanın gerçek olduğunu, Ateş ise asıl mûcizevi yönlerinin anlatım tarzları olduğunu savunduğu kıssaların gerçek veya gerçekleşmemiş olmasının şart olmadığını savunmuştur. Ancak Kur’an’da yer alan bilgilerin doğruluğu başta olmak üzere birçok konuda şüpheler ortaya çıkarabilecek bu yaklaşımın çok tutarlı olmadığını söyleyebiliriz.

Kur’an, Ehl-i Kitap’ı ötekileştirmeden, dini emirlerle Müslümanlara karşı ortaya koydukları davranışlarından hareketle onlarla kurulacak münasebetin ilke ve sınırlarını da belirlemiştir. Bu bağlamda Kur’an ayetlerini değerlendiren Mevdûdî ve Ateş’e göre, Müslümanlara zulmeden, İslam topraklarını ele geçirmek için savaşan veya savaşanlara destek verenlerle, Müslümanları dinlerinden döndürmek isteyenleri hariç olmak üzere Ehl-i Kitap’la ulûhiyyet, peygamberlik, kutsal kitap, ahiret gibi ortak değerler üzerinden hareketle İslam’a ve Müslümanlara zarar vermeyecek bir ilişki kurulabilir. Allah’ın haram kılmadığı veya haram kıldıklarının karışmadığı yiyecekleri ve kestikleri yenilebilir. İffet sahibi kadınlarıyla evlenilebilir ve Müslümanlara saldırmadıkları sürece kendileriyle savaşılmaz. İslam devletinin himayesinde yaşamayı kabul eden Ehl-i Kitap’tan ise can, mal ve din güvenliklerini sağlama karşılığında cizye alınır.

Görüldüğü gibi bu çalışmamızda eleştirmekle birlikte gelenekten kopmadan, Müslümanları çağın gerektirdiği şekilde yetiştirip, Kur’an’ı hayatının her alanına hâkim kılmak suretiyle yeryüzünü ıslâh edecek bir ümmet oluşturmayı

hedefleyen ve bu doğrultuda bir takım siyasi faaliyetlerde de bulunan Mevduci ile birçok noktada geleneğin dışına çıkan, Kur'an'ın en iyi Şekilde anlaşılması için konuları, çağın gereklerine göre yeniden yorumlama iddiasında olan Süleyman Ateş'in Ehl-i Kitap konusundaki aynı veya farklı yaklaŐımlarını mukayeseli bir Şekilde ortaya koymaya alıŐtıık.

Bugüne kadar gerek Ehl-i Kitap konusu gerekse Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasındaki münasebetlerde dinin koyduğu kurallar birçok açıdan ele alınmış olmakla birlikte bu kuralları günümüz Şartlarını da dikkate alarak psikolojik ve sosyal açıdan ele alacak yeni çalıŐmaların yapılması, konunun daha doğru ve kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuad. *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Adam, Baki. "Tevrat'ın Tahrîfi Meselesine Müslüman Ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997): 384-385.
- Adam, Baki vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Altuntaş, Mehmet. "Tevrat ve Kur'an'a göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2013): 93.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Mısır: Mektebetü Mısır, 1939
- Atâurrahîm, Muhammed. *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, çev. Kürşat Demirci. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydın, Mehmet. *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet. *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Aydın, Mehmet. "Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000): 10.
- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004.
- Bağdâdî, Ebu Mansur Abdülkâhir. *el-Fark beyne'l-firâk*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Baş, Erdoğan - Salih İnci. *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- Belâzûrî, Ebu'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Futûhu'l-buldân*. çev. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Besnard, Albert M. - Olivier Clement - Roger Mehl. *Hristiyan İlahiyatı*, çev. Mehmet Aydın. Konya: Arı Basımevi, 1983.

- Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Bırışık, Abdülhamit. "İsrâiliyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 199. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: NobelYayınları, 2009.
- Bozkurt, Nebi. "Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 120. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Çağrııcı, Mustafa. "Da'vet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 16. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Müslümanca Yaşamak*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2004.
- Çalışkan, İsmail. "Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Kur'an-ı Kerim ve Sâbiiler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1962): 105.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1985.
- Cilacı, Osman. *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif. *Kitâbu't-ta'rifât*, nşr. Adil Enver Hızır. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2006.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 579. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: DergâhYayınları, 2013.
- Çetiner, Bedrettin. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 299. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Çimen, Abdullah Emin. "Kur'an-ı Kerim'de Helâk Kavramı". Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

- Demirci, Kürşat. “Hristiyanlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 329. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Derveze, İzzet. *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Yeryüzünde Dinler Tarihi*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 1947.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam’da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınları, 1983.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur’ân Dili*, sad. Sıtkı Güllü. İstanbul: Huzur Yayınevi, t.y.
- Emin, Ahmed. *Fecru’l-İslâm*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004.
- Erbaş, Ali. “Melek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Erkal, Mehmet. “Cizye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Esen, Hüseyin. “Zina”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 440. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Farûkî, İsmail Râcî. *İslâm Kültür Atlası*, çev. M. Okan-Zerrin Kibaroglu. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1991.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1980.
- Fidan, Yusuf. *İslam’da Yabancılar ve Azınlıklar Hukuku*. Konya: Ensar Yayıncılık, 2005.
- Gökkır, Necmettin. “Kur’an-ı Kerim Açısından İlahi Kitapların Tahrîfi Meselesi” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000): 221-256.
- Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Gündüz, Şinasi. *Sâbiiler Son Gnostikler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Gürkan, Salime Leyla. “Teslîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

- Gürkan, Salime Leyla. “Vaftiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 425. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Hamîdullah, Muhammed. *Vesâiku's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1985.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2003.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 204. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “Men ve Selva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 107-108. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Has, Kenan. “Tevrat İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Hocaoğlu, Mustafa. “Süleyman Ateş'in Tefsirinde Bütünlük Sorunu: Ehl-i Kitab'ın Cennete Girmesi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 23 (2012): 42-54.
- Hocaoğlu Mustafa. *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*. Konya: Hüner Yayınları, 2014.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru Sahnun, 1997.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâîl. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-A'zim*. Mısır: Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyh li't-Türâs, 2000.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b.Ahmed b.Mahmûd. *el-Muğnî*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed. *Lisânu'l-arab*. Beyrut: Dârü Sader, 2000.
- İsfehânî, Ragîb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İzzetbegoviç, Ali. *Doğu ve Batı Arasındaki İslâm*, çev. Salih Şaban. İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.
- Katar, Mehmet. *Hristiyanlık Yahudilik ve İslâm'da Tövbe*. Ankara: Töre Yayınları, 1997.
- Kaya, Mesut. “Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyyâta Yaklaşım ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013.
- Kaya, Remzi. *Ehl-i Kitap ve İslâm*. Ankara: Altınkalem Yayınları, 1994.

- Kaya, Remzi. “Ehl-i Kitap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 516-517. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Kesler, M. Fatih. *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Koç, Zafer. “Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî ve Tefsirdeki Metodu”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.
- Koçyiğit, Talat - İsmail Cerrahoğlu. *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Kurtubî, Ebû Abdullah b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- Kutluay, Yaşar. *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: Türk Matbaası, 1965.
- Kutup, Seyyid. *Fi zilâli'l-Kur'an*, çev. Komisyon. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1995.
- Küçük, Abdurrahman. *Dönmeler Tarihi*. Ankara: Andaç Yayınları, 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, çev. Ahmet Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Fetvalar (Resâil ve Mesâil)*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *İslâm'da İhya Hareketleri*, çev. Ali Genç. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyib, 1998.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, 1999
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-tefâsir*. İstanbul: Dersâadet Kitabevi, t.y.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Kur'an Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, t.y.
- Saka, Şevki. *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1991.
- Sarıçioğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdî Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları, 1997.
- Sarıçioğlu Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2002.

- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Apokrif İnciller*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Sarıtoprak, Zeki. *İslâm İnancı Açısından Nüzulü İsa Meselesi*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1977.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 533. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Şirk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 193. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Suyûfî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2000.
- Şehristânî, Abdülmelik b.Ahmed. *el-Milel ve'n-nihâl*. Beyrut: Müessesetu'r Risâle, 2015.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 498. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Tabbâra, Afif Abdulfettah. *el-Yehûd fî'l-Kur'ân*, çev. Mehmet Aydın. İstanbul: Râbîta Yayınevi, 1978.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Tanyu, Hikmet. *Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Yağmur Yayınları 1976.
- Tarakçı, Muhammet. “Tevrat ve İncil'in Tahrîfi ile İlgili Kur'an Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”. *Usûl İslam Araştırmaları* 2 (2004): 53.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. “Yahudilik Hristiyanlık ve İslam Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 88.
- Tunç, Cihad. “Rasihin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 459. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Tümer, Günay. “Aslı Günâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 496. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Tümer, Günay. *Birûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Tümer, Günay - Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2002.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Usta, Ahmet. Ali Reşad'ın Tarih-i Kadiminde İbraniler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14-15 (2003): 142-145.
- Ulutürk, Veli. *Kur'an'da Ehl-i Kitab*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996
- Üzüm, İlyas. "Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 121. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Varlık, Nükhet. "Taun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 175. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Waardenburg, Jacques. "Mesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 306. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*, sad. Sıtkı Güllü. İstanbul: Huzur Yayınevi, t.y.
- Yıldırım, Suat. *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî. *Tâcu'l-arûs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Zebîdî, Zeynuddin Ahmed b. Abdullatif. *Sahîh-i Buhâri Muhtasârı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâiliyyât fî't-tefsir ve'l-hadîs*. Dimeşk: Dâru'l-İman, 1985.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Mektebetu'l-Asriye, 1972.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, Kum: Neşru'l-Belâğa, 1993.
- Zeydân, Abdulkerîm. *Ahkâmu'z-zummiyyîn ve'l-müste'menîn fî dâri'l-islâm*. Bağdat: Mektebetu'l-Kudüs, 1982.

Ek-11

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Hasan YILDIRIM		
Doğum Yeri ve Yılı	Tonya-1973		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça		
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lisans	1991	1996	Uludağ Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans		2019	
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)		Başlama - Ayrılma Yılı	
1.Milli Eğitim Bakanlığı		1996	--
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar			
Aldığı Ödüller			
İletişim (eposta)	ebul.kasim@hotmail.com		